

ЛИТВИНЧУК І. Л. УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В СИСТЕМАХ AR4D

ЛИТВИНЧУК І. Л.

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В СИСТЕМАХ AR4D (agricultural research for development)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЛИТВИНЧУК І. Л.

**УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ
ВЛАСНІСТЮ В СИСТЕМАХ AR4D
(agricultural research for development)**

Монографія

Житомир – 2017

УДК 347.77:631.15
Л 64

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського національного агроекологічного університету
(протокол №15 від 29.06.2017 р.)*

Рецензенти:

Галушка З. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, менеджменту і адміністрування Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

Лупенко Ю. О. – доктор економічних наук, професор, академік НААН, директор ННЦ «Інститут аграрної економіки»;

Ходаківський Є. І. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління Житомирського національного агроекологічного університету.

Л64 Литвинчук І. Л.

Управління інтелектуальною власністю в системах AR4D (agricultural research for development) : монографія. / І. Л. Литвинчук. - Житомир: Видавництво «Житомирський національний агроекологічний університет», 2017. - 618 с.

ISBN 978-966-8706-85-1

Монографія презентує результати систематизації концептуальних засад і практик управління соціально-економічними відносинами інтелектуальної власності у сфері науково-дослідного та освітнього забезпечення аграрної економіки з урахуванням галузевої специфіки та глобальних тенденцій інтелектуалізації суспільного розвитку.

Монографія розрахована на широкий загал читачів, що цікавляться інноваційною тематикою, проте може бути особливо корисною для керівників підрозділів аграрних ВНЗ, дослідницьких структур, профільних управлінь державного і муніципального рівня, а також науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів освіти економічного та управлінського напрямів підготовки.

ISBN 978-966-8706-85-1

© Литвинчук І. Л., 2017
© ЖНАЕУ, 2017

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	5
РОЗДІЛ I. ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕД- УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОБЛЕ- МАТИКИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕК- ТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ У СФЕРІ АГРОДОСЛІДЖЕНЬ.....	7
1.1. Технологічне перезавантаження аграр- ної економіки: імпульси, тенденції, виклики.....	7
1.2. Еволюціонування науково-теоре- тичного базису відносин інтелектуаль- ної власності.....	42
1.3. Рефреймінг інституту інтелектуальної власності в аграрній економіці.....	84
1.4. Розбудова глобальної мережі агродо- сліджень: мультиплікація суперечнос- тей розвитку відносин інтелектуальної власності.....	113
РОЗДІЛ II. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗА- САДИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУ- АЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ У СФЕРІ АГ- РОДОСЛІДЖЕНЬ.....	157
2.1. Становлення наукової школи менедж- менту інтелектуальної власності у ландшафті агроекономічних додні жень.....	157
2.2. Дискусійні аспекти тезаурусу та мето- дології управління інтелектуальною власністю.....	200
2.3. Генеза методологічних підходів до проблем управління інтелектуальною власністю: вибір парадигми.....	233

2.4. Система агродосліджень у парадигмі інтелектуалізації: формування конвергентної моделі.....	278
РОЗДІЛ III. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В СИСТЕМАХ АГРОДОСЛІДЖЕНЬ.....	300
3.1. Глобальна невизначеність щодо вибору політик інтелектуальної власності в архітектурі світової системи агродосліджень.....	300
3.2. Специфіка механізмів рамкової підтримки управління інтелектуальною власністю в національних системах агродосліджень: функціональний аудит та аналіз перспектив застосування іноземного досвіду.....	331
3.3. Можливості коеволюції ресурсів інноваційного розвитку аграрної економіки та інституту управління інтелектуальною власністю.....	366
3.4. Балансування інтересів стейкхолдерів систем агродосліджень: інституціональне забезпечення публічно-приватної взаємодії	432
ВИСНОВКИ.....	500
ДОДАТКИ.....	504
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	564

ПЕРЕДМОВА

Дослідження виконано в рамках спільного україно-польського проекту Фундації Artes Liberales та Міжнародного благодійного Фонду «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики» - «Інноваційний університет та лідерство. Фаза III: інновації та відносини з оточенням» (за підтримки Міністерства науки і вищої освіти Республіки Польща, Міністерства освіти та науки України, Інституту суспільства знань Республіки Польща, Фундації польських ректорів, Спільки ректорів вищих навчальних закладів України

У XX столітті вперше в історії було закладено підвалини для заснування інтернаціональної упорядкованої сукупності організаційно-економічних відносин та осередків активності, відомої в сучасних умовах під назвою системи агродосліджень в цілях розвитку AR4D (Agricultural research for development). Змінивши декілька поколінь сервісів мережа AR4D досягла рівня складності, за якого вона стала, з одного боку, достатньо організованою, щоб підтримувати свою ідентичність окремо від суб'єктів розвитку завдяки удосконаленню структури та алгоритмів планування, ресурсної підтримки, координації, моніторингу, оцінки результативності процесів, контролю та ін. З іншого боку – стала важко передбачуваною під впливом так званого ефекту «сфумато» (італ. sfumato - затушований, буквально - зникаючий як дим), що проявився у формуванні в межах мережі унікального, особливо гнучкого та динамічного контексту економічних відносин, які порушують традиційні уявлення про ролі та функції акторів.

Накладаючись на особливий контекст соціально-економічних, організаційно-економічних та техніко-економічних відносин у системах AR4D, давній конфлікт дихотомічних моделей регулювання відносин інтелектуальної власності, вибір між якими офіційно здійснюють уряди країн світу, формуючи відповідний тип політики – стандарт посилення захисту прав інтелектуальної власності з максимальним залученням юридичного інструментарію або політика відкритих інновацій, орієнтована на лібералізацію використання цільових потоків знань для прискорення інноваційних процесів – набув нових вимірів.

Під впливом нових віянь у науці думка про те, що сільськогосподарські знання повинні бути виключені з контексту інтелектуальної власності і віднесені до світових суспільних благ, починає звучати все частіше. Агродослідження поступово потрапляють у специфічну область, яку називають «негативним простором інтелектуальної власності» (термін, що охоплює будь-яку сферу творчості, куди закони про інтелектуальну власність не проникають або де застосовуються дуже лімітовано). Дозволи та заборони, що стосуються використання об'єктів інтелектуальної власності, стають все більш обумовленим не волею сторін, а зовнішнім примушенням з боку держави чи міжнародних організацій. Співвідношення приватних та суспільних інтересів змінюється на користь останніх.

Невизначеність щодо негативних наслідків імплементації тієї чи іншої політики інтелектуальної власності, неадекватне уявлення про те, як розподілити вигоди від застосування взаємодоповнюваності режимів, породжує масштабну та активну міжнародну дискусію навколо проблем управління інтелектуальною власністю в системах AR4D.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ У СФЕРІ АГРОДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Технологічне перезавантаження аграрної економіки: імпульси, тенденції, виклики

Починаючи з 1970-х років XX століття кількість населення Землі збільшилась більше ніж у двічі та станом на початок 2017 року досягла 7,5 млрд. осіб. З них близько 795 млн. людей (приблизно кожен дев'ятий житель планети) потерпали від голоду. Недоїдання стало причиною майже половини (45%) смертей серед дітей віком до п'яти років [1], а також хвиль міграційних потоків, що, у свою чергу, створювали передумови для посилення проявів тероризму, провокування геополітичних конфліктів та інших форм дестабілізації існуючого світового порядку [2].

Ці показники не є остаточними, оскільки за прогностичними розрахунками Фонду народонаселення Організації Об'єднаних Націй (ООН), незважаючи на деяке уповільнення темпів росту населення, кількість жителів планети повинна досягнути цифри 9,5 млрд. осіб до 2025 року та 11,5 млрд. осіб до 2125 року [3], водночас наявні природні ресурси планети не припиняють виснажуватися під тиском змін клімату та антропогенного чинника. Тому не викликає подиву, що роль аграрної економіки у світовому господарстві – як основної сфери господарювання, що забезпечує населення продуктами харчування, а промисловість сировиною рослинного і тваринного походження – активно зростає (рис.1.1), що

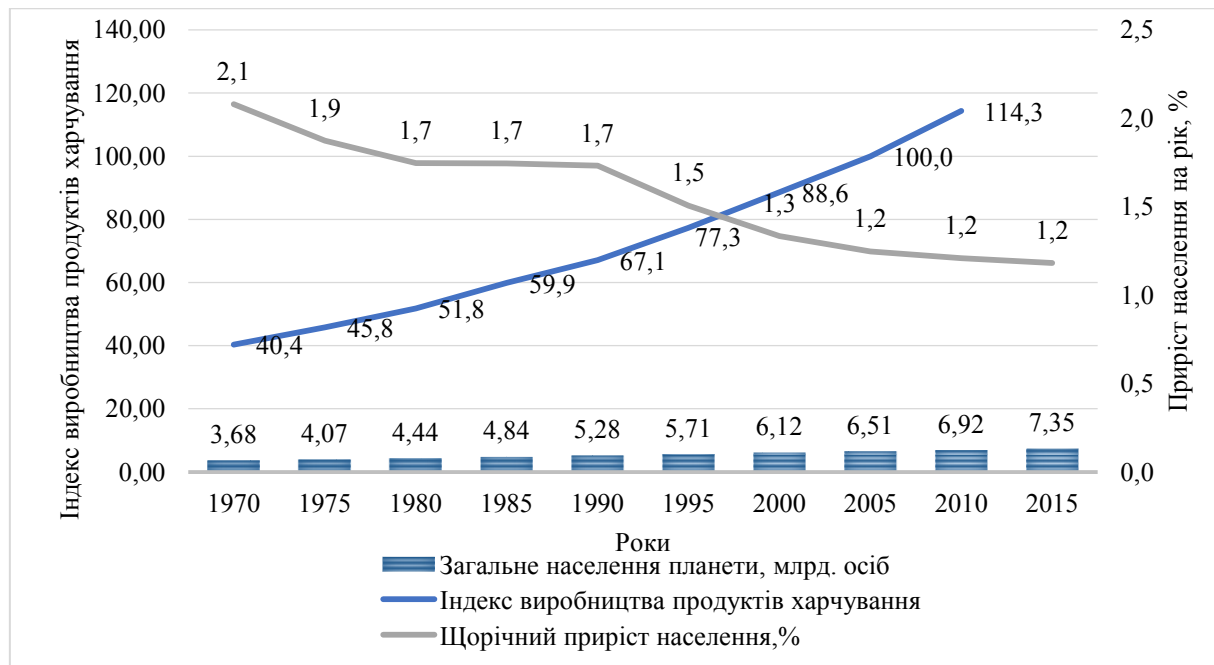

Рис. 1.1. Динаміка кількості населення планети та виробництва продукції харчування у 1970-2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [4]

підтверджується збільшенням сукупного попиту на сільськогосподарську продукцію, глобалізацією сільськогосподарських ринків, інтернаціоналізацією екологічних витрат та вимог безпеки харчових продуктів. На сектор сільського господарства та виробництва продуктів харчування покладається відповідальність за основні рішення для розвитку в питаннях викорінювання голоду, боротьби з бідністю та, частково, захисту навколишнього середовища. Крім того, сільське господарство є найбільшим «роботодавцем» у світі, надаючи засоби до існування для понад третини нинішнього населення планети [5]. За таких умов розвиток аграрної економіки поступово перетворюється на стратегічний пріоритет державної політики будь-якої країни, стає індикатором продовольчої безпеки і добробуту населення, що стимулює пошук механізмів підвищення ефективності глобального агропромислового комплексу.

У другій половині XX ст., після тривалого періоду перебування агросектору на другорядних ролях у економічних інтересах країн світу, проблеми продуктивності у сільському господарстві вперше були включені до порядку денного ключових політичних заяв, державних стратегій розвитку, а також декларацій таких могутніх міжнародних організацій як Всесвітній банк, Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй (ФАО), Всесвітня Організація охорони здоров'я (ВООЗ), Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та ін. Найяскравішим підтвердженням зростання уваги до питань продовольчої та екологічної безпеки слугувало резонансне збільшення фінансових потоків у агросектор (як загалом, так і на душу населення), що відбувалося навіть в країнах з низьким рівнем доходу (в окремих випадках досягало зростання більше ніж у 20 разів за декілька десятиріччів, табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Фінансування економічного розвитку аграрного сектору у 1980-2014 рр.

Країна (з середнім та низьким рівнем доходу)	Публічні витрати на економічний розвиток агросектору							
	Всього (млрд. дол. США в постійних доларах США 2011 р.)			Динаміка 2014 р. до 1980 р.**	На душу населення (дол. США в постійних доларах США 2011 р.)			Динаміка 2014 р. до 1980 р.**
	1980	1995	2014		1980	1995	2014	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Азербайджан	В.д.*	0,20	0,64	> у 3,2 р.	В.д.	26	66	> у 2,5 р.
Австралія	2,30	3,03	4,27	> у 1,8 р.	156	167	181	> у 1,1 р.
Алжир	В.д.	0,85	3,00	> у 3,5 р.	В.д.	29	82	> у 2,7 р.
Бангладеш	0,29	0,36	1,79	> у 6,2 р.	4	3	11	> у 3,2 р.
Білорусь	В.д.	0,41	1,54	> у 3,8 р.	В.д.	40	162	> у 4,1 р.
Болгарія	В.д.	0,03	0,51	> у 17 р.	В.д.	3	71	> у 22,4 р.
Бутан	0,01	0,04	0,07	> у 7 р.	35	79	96	> у 2,8 р.
В'єтнам	В.д.	0,79	1,50	> у 1,9 р.	В.д.	11	17	> у 1,7 р.
Гватемала	0,22	0,07	2,16	> у 9,8 р.	30	7	135	> у 4,5 р.
Естонія	В.д.	0,07	0,12	> у 1,7 р.	В.д.	49	94	> у 1,9 р.
Індія	2,57	5,07	20,95	> у 8,2 р.	4	5	16	> у 4,4 р.
Китай	12,62	15,56	204,86	> у 16,2 р.	13	13	150	> у 11,6 р.
Коста-Рика	0,08	0,14	0,20	> у 2,5 р.	34	41	43	> у 1,2 р.

Закінчення таблиці 1.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кувейт	0,02	0,24	0,38	> у 19 р.	12	148	107	> у 8,7 р.
Латвія	В.д.	0,14	0,15	> у 1,1 р.	В.д.	58	75	> у 1,3 р.
Мальта	0,01	0,01	0,04	> у 4 р.	46	33	104	> у 2,2 р.
Молдова	В.д.	0,02	0,11	> у 5,5 р.	В.д.	5	26	> у 5 р.
Монголія	В.д.	0,02	0,08	> у 4 р.	В.д.	7	27	> у 3,9 р.
Непал	0,10	0,14	0,44	> у 4,4 р.	7	7	16	> у 2,3 р.
Пакистан	0,15	0,09	0,95	> у 6,3 р.	2	1	5	> у 2,7 р.
Російська Федерація	В.д.	0,43	4,29	> у 33,2 р.	В.д.	3	100	> у 34,1 р.
Сінгапур	0,03	0,04	0,12	> у 4 р.	12	12	23	> у 1,8 р.
Тайланд	1,24	4,01	5,33	> у 4,3 р.	26	68	79	> у 3 р.
Туреччина	0,58	0,68	10,25	> у 17,7 р.	13	12	132	> у 10 р.
Філіппіни	0,63	1,27	2,42	> у 3,8 р.	13	18	24	> у 1,8 р.
Хорватія	В.д.	0,23	0,91	> у 3,9 р.	В.д.	50	212	> у 4,2 р.
Чилі	0,29	0,27	1,08	> у 3,7 р.	26	19	61	> у 2,4 р.
Шрі-Ланка	0,29	0,39	0,77	> у 2,7 р.	20	21	37	> у 1,9 р.

Примітки: *відсутні дані; **у разі відсутності даних за 1980 р. - динаміка 2014 р. до 1995 р.

Джерело: розраховано автором за даними [6]

Завдяки усвідомленню факту, що саме нові інноваційні рішення у сфері стимулювання ресурсовіддачі та ресурсозбереження допомагають аграрному господарюванню залишатися ефективним та рентабельним в умовах волатильності врожаїв і, як наслідок, непередбачуваності товарної пропозиції на світовому аграрному ринку [7], однією з пріоритетних статей витрат розвитку стали фінансові потоки, спрямовані на технологічне переоснащення господарств сектору: розробку адаптивних технологій агроєкосистем і агроландшафтів з метою відтворення родючості ґрунтів і запобігання всіх видів їх деградації; впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції; створення систем інформаційного та інфраструктурного забезпечення сільськогосподарської діяльності тощо.

В середньому у світі протягом наступних після другої світової війни 50 років публічний та приватний сектор разом витрачали на сільськогосподарські дослідження та дослідження продуктів харчування не менше 8 мільярдів доларів щорічно (рис. 1.2). Відбулося зростання не лише фактичних витрат на НДДКР в агросегменті, але й їхньої частки у валовому внутрішньому продукті сектору. При цьому залишалася позитивною, незважаючи на стрімке зростання населення, динаміка показника витрат на НДДКР в агросекторі, що припадали на душу населення, зокрема на одну особу серед економічно активного населення (табл. 1.2).

Зростання вагомості аграрної економіки у суспільному виробництві супроводжувалося декількома особливо інтенсивними періодами підвищення уваги фінансових донорів до агросектору, які вивели агротехнології на якісно новий рівень.

Рис. 1.2. Динаміка витрат на НДДКР у фінансуванні розвитку агросектору, 1970-2007 рр.

Джерело: [8]

Таблиця 1.2

Динаміка витрат на НДДКР в агросекторі як частка агроВВП та у розрахунку на душу економічно активного населення

Групи країн за рівнем доходу	Витрати на НДДКР в агросекторі як частка ВВП сектору, %				Обсяг витрат на НДДКР в агросекторі на 1 особу (економічно активне населення), млн. доларів США*			
	1981 р.	1990 р.	2000 р.	2008 р.	1981 р.	1990 р.	2000 р.	2008 р.
Країни з високим рівнем доходу	1,52	1,89	2,63	3,07	281,49	413,84	645,13	878,7
Країни з середнім рівнем доходу	0,5	0,46	0,52	0,55	7,52	7,83	10,01	13,97
Країни з доходом нижче середнього	0,36	0,33	0,37	0,39	5,9	6,42	7,9	10,02
Світ в цілому	0,87	0,87	0,93	0,97	18,27	18,61	21,32	24,78

Примітка: *у співставних цінах 2005 року

Джерело: [9]

Під впливом хвиль так званих агроінвестиційних циклонів, ланцюги агропромислової вартості були принципово трансформовано із заміною традиційних ролей стейкхолдерів, організаційних структур, бізнес-моделей та управлінських стратегій [10], що, у свою чергу, сприяло різкому розширенню меж «цивілізаційних можливостей агросектору» [11]. В результаті, протягом останніх 90 років людство пережило більше революційних змін («зелена», «синя», «цифрова» сільськогосподарські революції) ніж за попередніх 9 тисяч років (арабська та британська сільськогосподарські революції) (рис. 1.3).

При цьому трансформаційні процеси тривають і лише протягом 2014-2016 рр. перерозподіл напрямів фінансування у структурі світових венчурних аграрних інвестицій внаслідок переакцентуації технологічних пріоритетів в окремих випадках досягав коливань у 30% (особливо в частині розвитку засобів електронної комерції на ринках харчування, табл. 1.3).

В сучасних умовах базовими напрямками наукових досліджень в аграрній сфері у світі визнаються агрономія, агрохімія, агрофізика, зоотехнія та ветеринарія, інженерно-агротехнічні науки та економіка сільського господарства, а також суміжні направленості в рамках галузі наук про життя («life science»), такі як генетика, мікробіологія, біотехнологія, екологія та захист навколишнього природного середовища тощо. Тобто, фактично, сучасні агротехнології майже повністю охоплюють проблеми життєдіяльності системи - «природа – людина – економіка» [12].

Серед пріоритетних тематик дослідних робіт з урахуванням внутрігалузевої спеціалізації експерти [13] розглядають:

Таблиця 1.3

Розподіл світових венчурних інвестицій у 2014-2016 рр. за напрямками агродосліджень

Напрями фінансування	Частка у загальному обсязі фінансування, %			
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Динаміка 2016 до 2014 рр, п.с.
Біоенергетика та біоматеріали	23	11	4	-19
Агробіотехнології	0	0	22	22
Інноваційні продукти харчування (альтернативний протеїн, нові інгредієнти, добавки)	8	4	3	-5
Робототехніка, механізація та обладнання (машини, автоматика, безпілотники)	23	14	3	-20
Програмне забезпечення та підтримка прийняття рішень на фермах	5	6	11	6
Ланцюгові технології постачання (підтримка безпечності харчових продуктів, логістика і транспорт)	0	2	6	6
Ринки продуктів харчування / Електронна комерція	16	36	40	24
Нові сільськогосподарські системи (закриті ферми, комахи, водорості та мікроби)	7	0	8	1
Інше (боротьба з відходами, іригація та очищення води)	18	27	3	-15

Джерело: розраховано автором за даними [18; 19; 20]

а) у галузі рослинництва: дослідження світової генетичної різноманітності сільськогосподарських і лікарських рослин для розробки наукомістких ефективних технологій у рослинництві; формування стратегії збереження генофонду рослин; удосконалення існуючих та створення нових методів і способів комплексної оцінки вихідного і селекційного матеріалу сільськогосподарських культур; створення сортів і гібридів сільськогосподарських рослин, що поєднують стабільно високу продуктивність і підвищену якість продукції з толерантністю і стійкістю до абіотичних і біотичних факторів середовища; розробку технологій обробітку сільськогосподарських культур, які забезпечують диференційоване і безпечне використання природних і техногенних ресурсів; розробку ефективних, безпечних для навколишнього середовища зональних технологій насінництва, що прискорюють освоєння нових сортів і гібридів у виробництві; розробку нових ресурсо- і енергозберігаючих агротехнологій використання пестицидів і біопрепаратів для сільських товаровиробників, що відповідають вимогам економічної ефективності, біологічної, хімічної та екологічної безпеки; розробку спеціалізованих систем захисту рослин з мінімальним використанням пестицидів для сільськогосподарських виробників, які вирощують продукцію в зонах підвищеного забруднення радіонуклідами і важкими металами; створення нових методів фітосанітарної діагностики та визначення чисельності шкідливих і корисних організмів з метою прогнозу і попередження надзвичайних фітосанітарних ситуацій та ін.;

б) у галузі зоотехніки та ветеринарної медицини: дослідження фундаментальних основ генетичної детермінації господарсько-корисних ознак тварин і птиці та розробку методів отримання і розмноження генотипів з

кращими світовими рівнями продуктивності; удосконалення системи селекції з широким використанням сучасної техніки для контролю за ходом селекційних процесів; розробку нових ефективних технологій і систем збереження генетичних ресурсів на основі створення кріобанку насіння, ембріонів і ДНК тварин цінних генотипів, аборигенних і унікальних тварин; створення трансгенних тварин із заданими рівнями продуктивності та стійкості до хвороб; розробка нових методів розмноження цінних генотипів при трансплантації ембріонів і клонуванні соматичних клітин; розробку систем управління біосинтезом продуктивності сільськогосподарських тварин і птиці та отримання функціональних продуктів харчування із заданими параметрами якості для дитячого та дієтичного харчування; розробку конкурентоспроможних, ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій виробництва продукції тваринництва та аквакультури з використанням ефективних засобів механізації, що забезпечують повну реалізацію генетичного потенціалу тварин, птиці та риб з максимальною економічною ефективністю; розробку методології та методів створення нових і вдосконалення існуючих засобів діагностики і профілактики заразних хвороб тварин інфекційної та паразитарної етіології; розробку екологічно безпечних біологічних препаратів для діагностики, терапії та профілактики бактеріальних, вірусних, грибних, паразитарних та протозойних хвороб тварин; епізоотологічне районування території за ступенем ризику виникнення, поширення, масштабами ураження тварин і ризику зараження людей у разі актів біотероризму з використанням збудників особливо небезпечних, екзотичних, зоонозних та маловивчених хвороб та ін.;

в) у галузі землеробства та меліорації: розробку

систем нового агроекологічного районування території за регіонами; формування систем землеробства на ландшафтній основі; розробку систем ефективного агрохімічного та технологічного обслуговування сільгосптоваровиробників, що базуються на засобах автоматизованого обслуговування та картографування сільськогосподарських угідь; дослідження щодо реалізації мікробного потенціалу агроценозів і розробка концепцій конкурентоспроможного на внутрішньому і зовнішньому ринках виробництва мікробних препаратів; створення систем управління меліоративним комплексом; розробку сучасних технологій та технічних засобів будівництва, експлуатації, ремонту та реконструкції меліоративних систем; розробку ландшафтно-диференційованих систем зрошення і осушення земель; забезпечення постійного моніторингу змін у навколишньому середовищі; розвиток технологій обробки і контролю даних щодо земельного використання; удосконалення інженерно-біологічних систем адаптивного природокористування і підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва та ін.;

г) у галузі механізації, електрифікації та автоматизації: розробку нових машинних технологій виробництва конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції; створення наукової основи для розробки техніки нового покоління для реалізації технологій виробництва пріоритетних груп сільськогосподарської продукції; розробку нових наукоємних електротехнологій та обладнання для ефективного енергетичного забезпечення технологій виробництва сільськогосподарської продукції та соціально-побутової сфери села; розробку типових проектів оптимальної побудови і функціонування підприємств інженерно-технічної інфраструктури

сільського господарства, а також нового обладнання та приладів для технічного сервісу сільськогосподарських машин та ін.;

д) у галузі зберігання і переробки сільськогосподарської продукції: розробку ресурсозберігаючих технологічних процесів і машин, стабілізуючих показники технологічної та екологічної безпеки харчової сировини і готової продукції; створення ефективних методів інтенсифікації виробничих процесів, що знижують енергоємність і забезпечують високу якість харчової продукції, в тому числі з застосуванням мобілізованих ферментів і мікроорганізмів з високою активністю; розробку технологій виробництва продуктів нового покоління для ординарного, профілактичного, лікувального і реабілітаційного харчування різних вікових груп населення та спецконтингенту; розробку методів підвищення ефективності процесів промислової переробки сільськогосподарської сировини; розробку наукових основ технологій і машин для харчових та переробних галузей АПК; створення нових технологічних процесів і пакувальних матеріалів для зберігання сировини і готової продукції при негативних температурах, у середовищі інертних газів, при гіпо- та гіпербаричних умовах; розвиток систем стандартизації та сертифікації сільськогосподарської сировини; розробку нових експрес-методів підтвердження відповідності структури та складу харчових продуктів; створення технологій виробництва вітамінів, мінеральних речовин, мікроелементів та інших харчових добавок; розробка сучасних технологій для організації великотоннажного виробництва харчового білка і білкових препаратів, призначених для підвищення біологічної цінності харчових продуктів; удосконалення систем зберігання продовольства задля збереження якості й усунення втрат агропродовольства та ін.

Окрім профільних технологічних досягнень на розвиток аграрного сектору економіки активно впливають такі дотичні критичні технології як [21; 22]: біоінформатика; біомедичні технології життєзабезпечення та захисту людини і тварин; нанотехнології та наноматеріали; біоінженерія; альтернативна енергетика; механотроніка і створення мікросистемної техніки; обробка, зберігання, передача та захист інформації; виробництво програмного забезпечення; переробка та утилізація техногенних відходів; зниження ризику та зменшення наслідків природних і техногенних катастроф; екологічно безпечне ресурсозберігаюче виробництво і переробка сировини; створення і управління новими видами транспортних систем; бездротові засоби підключення до телефонних ліній та Інтернету; сенсорна техніка широкомасштабного застосування; розробка інтелектуальних систем навігації і управління тощо.

У числі названих технологій передусім сприяють прискоренню розвитку аграрної економіки в контексті можливостей підвищення продуктивності праці, зменшення собівартості продукції та забезпечення лідерства у глобальному середовищі, так звані високі технології – біотехнології, генна інженерія, мікроелектроніка, інформаційні технології, обчислювальна техніка, програмування, робототехніка, нанотехнології, штучний інтелект.

Провідні позиції у наведеному переліку належать біотехнологіям (рис.1.4), що знаходять широке застосування в сучасному рослинництві і тваринництві, зокрема у сегментах [23]: штучного вирощування клітинної культури в цілях скорочення кількості років, необхідних для виробництва і випуску нових сортів; генної інженерії для боротьби зі шкідниками і опору хворобам; молекулярно-автоматизованого аналізу генетичної

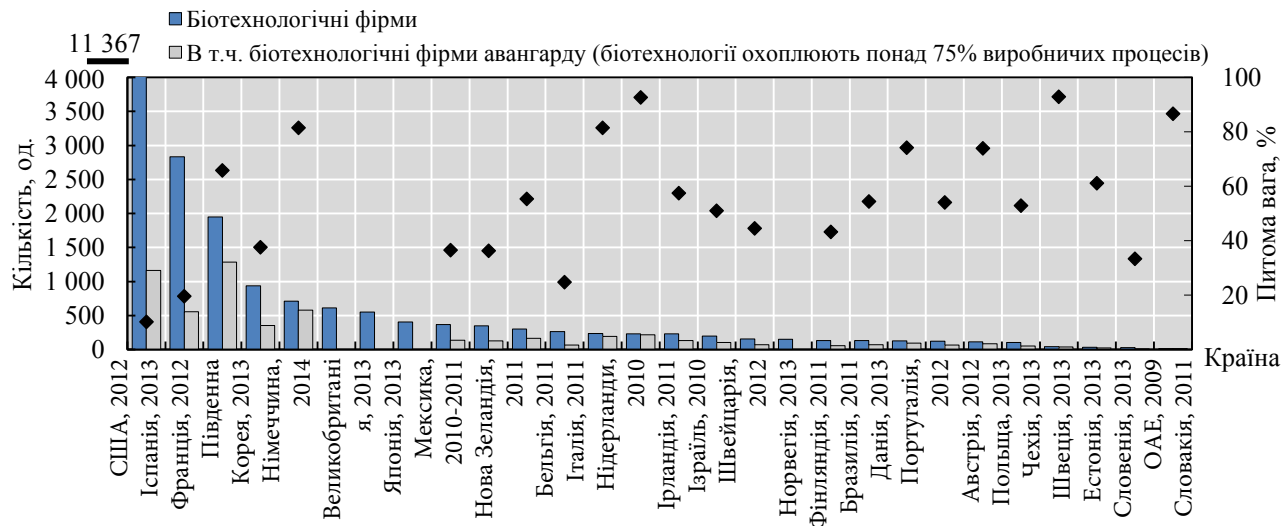

Рис. 1.4. Кількість підприємств, активних у галузі агробіотехнологій (країни ОЕСД)

Примітки: для Мексики дані завищені, оскільки вони охоплюють два роки; для США великий порівняно з іншими країнами показник пояснюється відмінністю у методиці збору даних (охоплено фірми з 5-ма або більше співробітниками, в інших країнах – з 20-ма або більше співробітниками)

Джерело: сформовано автором за даними [24; 25]

різноманітності для отримання більш стійких матеріалів; ДНК-маркування в цілях замовлення рослин і тварин з визначеним рівнем толерантності до захворювань і шкідників тощо.

Надзвичайно інтенсивно, незважаючи на потенційну екологічну небезпеку, розвиваються біотехнології, спрямовані на маніпулювання живими організмами шляхом маркер-допоміжної або маркерної селекції задля подолання природних фізіологічних репродуктивних або рекомбінаційних бар'єрів, зокрема: технології створення нових форм культурних рослин і вихідного матеріалу для селекції з високою продуктивністю і стійкістю до несприятливих факторів середовища (трансгенні форми рослин) та біотехнологічні системи розведення тварин з використанням методів генної і клітинної інженерії; технології виробництва і застосування біомеліорантів широкого спектру впливу на властивості ґрунтів осушуваних земель з метою підвищення продуктивності та екологічної стійкості агроландшафтів; ДНК-технології створення нових джерел і донорів генів і знаків для селекції сільськогосподарських рослин з високою і стабільною продуктивністю і стійкістю до абіотичних і біотичних факторів середовища, моніторингу продукції рослинництва і навколишнього середовища; технології створення мікробного потенціалу агроценозів для отримання нових високоефективних форм мікроорганізмів з поліфункціональними властивостями; технології оцінки спадкових якостей племінних тварин на основі використання генетичних маркерів і ДНК-технологій, що забезпечують одержання тварин із програмованими ознаками; нові генно-інженерні конструкції, гібридні і генетично трансформовані клітинні культури для отримання біологічних препаратів нового покоління для діагностики та лікування найбільш поширених

інфекційних і протозойних хвороб тварин і птахів. Крім того, активно розвиваються «зелені» та «сірі» біотехнології, які зосереджені на проблемах технологічної підтримки традиційних сільськогосподарських моделей, що обумовлено їх подвійною роллю у вирішенні проблем продовольчої та екологічної безпеки (рис.1.5).

У даному контексті у сфері «зеленої» біотехнології увагу світових виробників сільськогосподарської продукції, переважно, привертають три напрями досліджень: створення біологічних засобів захисту сільськогосподарської продукції; розробка біодобрив; біотехнологія виробництва рослинних кормів у тваринництві [26].

Рис. 1.5. Напрями використання біотехнології у сучасному агропромисловому виробництві

Джерело: сформовано автором самостійно

Інтерес до першого напрямку породжений проблемою існування численних шкідників і хвороб сільськогосподарських рослин, яка не вирішується застосуванням хімічних засобів захисту (пестицидів, гербіцидів, фунгіцидів, родентицидів тощо), внаслідок їх згубного впливу на навколишнє середовище. Пошук ефективних екологобезпечних засобів збереження врожаїв цінних продуктивних культур зумовив формування альтернативних захисних методів. Серед них – використання біологічних препаратів, в основі дії яких лежить принцип антагонізму між різними видами мікроорганізмів або прояви їхньої антибіотичної активності, зокрема виділення в зовнішнє середовище токсичних для конкурентних організмів речовин [27, с.128]. Зокрема, протягом останніх років світовими вченими створено наступний ряд біоінноваційних продуктів, використання яких дозволяє скоротити застосування агрохімікатів у сільському господарстві: антагоністичні препарати на основі гормонів комах або феромонів, що впливають на сигнальну систему організмів, здатні змінювати характер статевої поведінки, а відтак, регулювати чисельність шкідників; синтезовані біопрепарати, діючим агентом у яких виступають мікроорганізми (бактерії, гриби, віруси) та продукти їх життєдіяльності, що мають інсектицидний, фунгіцидний або родентицидний ефект; актиноміцетні препарати, що являють собою мікробні антибіотичні засоби, в основі дії яких лежить здатність окремих видів бактерій (актиноміцетів) виділяти в навколишнє середовище речовини, токсичні для збудників хвороб сільськогосподарських культур [28].

У рамках досліджень, присвячених розробці біологічних добрив нового покоління (як альтернативи дорогим і екологічно небезпечним мінеральним), вченими

розроблено ряд продукованих мікроорганізмами регуляторів росту рослин - гібереліни, ауксини, цитокініни тощо. Створено небіопрепарати нітрагін та азотобактерин на основі Rh-бактерій для збагачення ґрунту зв'язаним азотом і фітогормонами та фосфобактерин на основі клітини бактерій *Bacillus megaterium* – для перетворення складних фосфорних сполук на легко засвоювані рослинами форми.

У галузі тваринництва для потреб агровиробництва «зелена» біотехнологія розробляє методи отримання біомаси одноклітинних організмів та збагачення мікробним білком рослинних кормів, що сприяє підвищенню поживної цінності останніх та ефективності засвоєння білків тваринами. Зокрема, одним з таких екологобезпечних способів збереження сільськогосподарських трав'яних культур у природних умовах за участю живих організмів є біостабілізація як процес анаеробної біоконверсії полісахаридних субстратів трав ферментним комплексом асоціації молочнокислих бактерій.

Сфера впливу «сірої» біотехнології в органічному виробництві розповсюджується на процеси: а) біоремедіації; б) біодеградації і біоконверсії відходів. Перший напрям досліджень спрямований на інтенсивне використання бактерій і рослин для очищення ґрунтів від небезпечних і потенційно небезпечних речовин; другий – пов'язаний з розробкою мікроорганізмів-біодеструкторів для утилізації токсичних речовин, що містяться в місцях техногенних забруднень і отримання з них корисних продуктів. Зокрема, одне з найбільш вагомих сучасних досягнень «сірої» біотехнології належить до сфери відновлення природної гумусної родючості деградованих ґрунтів. Мова йде про безвідходну біоконверсію утилізації та переробки органічних відходів за допомогою

вермикультури.

Колосальним потенціалом в аграрній економіці, затребуваним як національними компаніями так і міжнародними агрохолдингами, володіють інформаційні технології. Аутсорсингові ІТ-компанії надають агровиробникам технічні рішення у сфері оптимізації і контролю процесів сільськогосподарського виробництва, зокрема GPS-системи управління поливом, обліку палива, моніторингу техніки; електронні бази даних земельних ділянок, безпілотні апарати у сфері сільського господарства, інформаційні програми метеопрогнозів, електронні сервіси діагностики захворювань рослин, електронні карти посівів, програмно-інструментальні сервіси забезпечення якості сільгосппродукції та ін. [29]. Крім того, інформаційні технології підтримують інноваційну інфраструктуру агросектору створюючи технологічні можливості для формування баз і банків даних агроінновацій (сучасні ресурсозберігаючі технології, техніка тощо); організації електронної торгівлі матеріально-технічними ресурсами та готовою продукцією в АПК; створення інформаційно-консультаційних аграрних Web-платформ тощо [30], що пояснює роки експоненціального зростання показника агротехінвестицій (рис. 1.6).

Структурно надсучасний світовий агротехнічний ІТ-сектор складається з семи актуальних сегментів, таких як [31] (рис. 1.7):

- точне землеробство і аналітичні прогнози (технології засновані на використанні big data і прогнозного аналізу, що дозволяють фермерам приймати більш обґрунтовані рішення, пов'язані з економією енергії і ресурсів, оптимізацією внесення ЗЗР та добрив, а також управлінням ризиками);

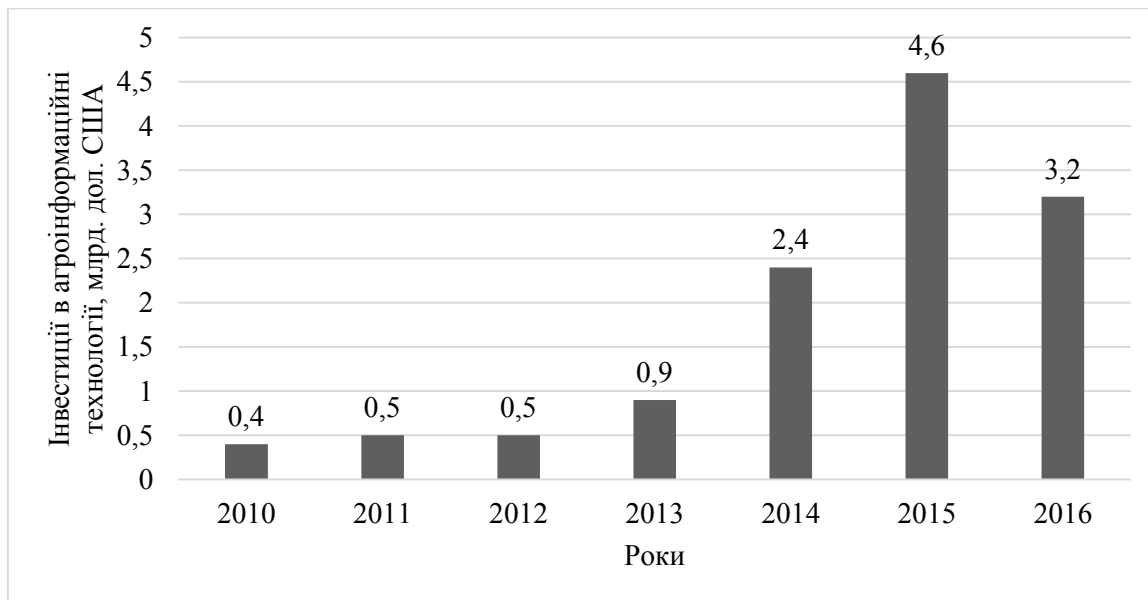
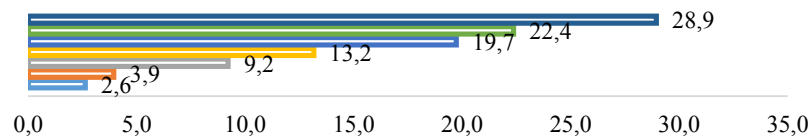

Рис. 1.6. Фінансування агроінформаційних технологій на глобальних ринках венчурного капіталу у 2010-2016 рр.

Джерело: [32]

	Частка у загальній кількості agtech стартапів* 2016 року, %
■ Сенсори / Sensors	28,9
■ Програмне забезпечення з управління агрокомпаніями / Farm Management Software	22,4
■ Точне землеробство і аналітичні прогнози / Precision Agriculture and Predictive Analytics	19,7
■ Дрони і роботи / Drones and Robots	13,2
■ Маркетплейси / Marketplace	9,2
■ Смарт-зрошення / Smart Irrigation	3,9
■ Нові види ферм / New Farms	2,6

Рис. 1.7. Розподіл світових ІТ-стартапів 2016 року за категоріями «agtech»
Джерело: сформовано автором за даними [33]

- сенсори (інтелектуальні датчики, які збирають інформацію і допомагають фермерам стежити за станом сільськогосподарських культур, здоров'ям тварин, погодою, якістю ґрунту, відходами, споживанням води тощо);

- дрони і роботи (інтелектуальні машини, які виконують різні функції в сільському господарстві більш ефективно у порівнянні з традиційними машинами);

- смарт-зрошення (системи, які допомагають контролювати і автоматизувати використання води для потреб фермерів);

- нові види ферм (технології для забезпечення альтернативних методів ведення сільського господарства, що дозволяють вести фермерство в місцях та при умовах відмінних від традиційного сільського господарства);

- програмне забезпечення з управління агрокомпаніями (засоби, які дозволяють фермерам більш ефективно управляти своїми ресурсами, виробництвом сільськогосподарських культур, тваринництвом і т. д.);

- маркетплейси (технології створення торгових майданчиків і управління торговими операціями в різних нішах ринку).

Швидкими темпами зростає інтерес до штучного інтелекту. Протягом останніх років пройшли попередню апробацію у сільськогосподарському виробництві моделі вертикального фермерства та прототипи безпілотних тракторів з можливостями комп'ютерного зору, що працюють на базі лідар-технологій отримання та обробки інформації про віддалені об'єкти за допомогою активних оптичних систем або на основі поєднання радіонавігації і лазерної гіроскопії з технологіями машинного аналізу супутникових даних [34] тощо. Відбувається перехід від точного землеробства до регламентованого (prescriptive farming, що включає звернення до третьої сторони за

додатковими даними та аналізом цих даних), далі – до галузевого (enterprise agriculture на основі поєднання точного та регламентованого землеробства) і, нарешті, до цифрового землеробства (digital farming як провайдинг потреб точного землеробства) [35].

Прискоренню розвитку аграрної економіки сприяє активна синхронізація технологічних проривів у різних сферах, що відбувається на тлі активізації науково-технічної кооперації. Яскравим прикладом взаємопосилення технологій є ефект NBIC-конвергенції (за першими літерами технологічних напрямів: N-нанотехнології; B-біотехнології; I-інформаційні технології; C-когнітивні науки), досліджений в 2002 р. М. Роко та В. Бейнбріджем у Всесвітньому центрі оцінки технологій (WTEC), суть якого полягала у виявленні тенденцій інтенсивної взаємодії між різними науковими і технологічними областями, що провокувала значний синергетичний ефект, чим створювала додаткові резерви якісного зростання науки в цілому [36].

Беручи до уваги зміни, зумовлені конвергенцією технологій, можна говорити про очікуване в перспективі злиття NBIC-сфер в єдину науково-технологічну площину знання, так звану мета-область [37], яка буде включати у предмет свого вивчення майже всі рівні організації матерії: від молекулярної природи речовини (нано), до природи життя (біо), природи розуму (когні) і процесів інформаційного обміну (інфо). В таких умовах стратегія технологічного розвитку глобальної аграрної економіки потерпає суттєвих змін (рис. 1.8).

Завдяки комбінуванню технологій в агросекторі активно розробляються системи управління потенціалом агроєкосистем та агроландшафтів, агроєкологічного моніторингу та фітосанітарного прогнозування з використанням інформаційних та комп'ютерних технологій

[38]; мультифункціональні системи і технології захисту, відновлення та підвищення родючості ґрунтів, точного землеробства, мінімальної обробки, органічного збагачення та мікробіологічного синтезу, що забезпечують збереження навколишнього природного середовища; високопродуктивні технологічні комплекси, техніка та засоби механізації для галузей сільського господарства, переробної та харчової промисловості, технології ефективного використання та підвищення надійності та працездатності техніки у галузі; системи ресурсозберігаючих технологічних процесів, ефективні біотехнології створення нових форм культурних рослин і вихідного матеріалу для селекції з високою продуктивністю і стійкістю до несприятливих факторів середовища; біофортефікація харчових продуктів; технології і обладнання для високопродуктивної селекційної діяльності і протидії біологічному тероризму в тваринництві, птахівництві та рибництві [39]; нові біопрепарати та засоби захисту рослин і тварин, обладнання і технології їх виробництва; комплекси, обладнання і технологічні процеси зберігання та глибинної переробки сировини рослинного і тваринного походження; біоінгредієнти та методи консервації харчових продуктів; методології комп'ютерного проектування продуктів харчування нового покоління для різних груп населення [40]; сучасні технології зберігання і транспортування продовольчої сировини; виробництво, обладнання і технологічні процеси переробки та утилізації відходів, сільськогосподарська енергетична сировина; системи забезпечення якості та безпеки сільськогосподарської сировини, харчових продуктів; організаційно-економічні механізми функціонування аграрного виробництва і ринку, системи інформатизації агропродовольчого виробництва, нові форми і методи управління АПК [41].

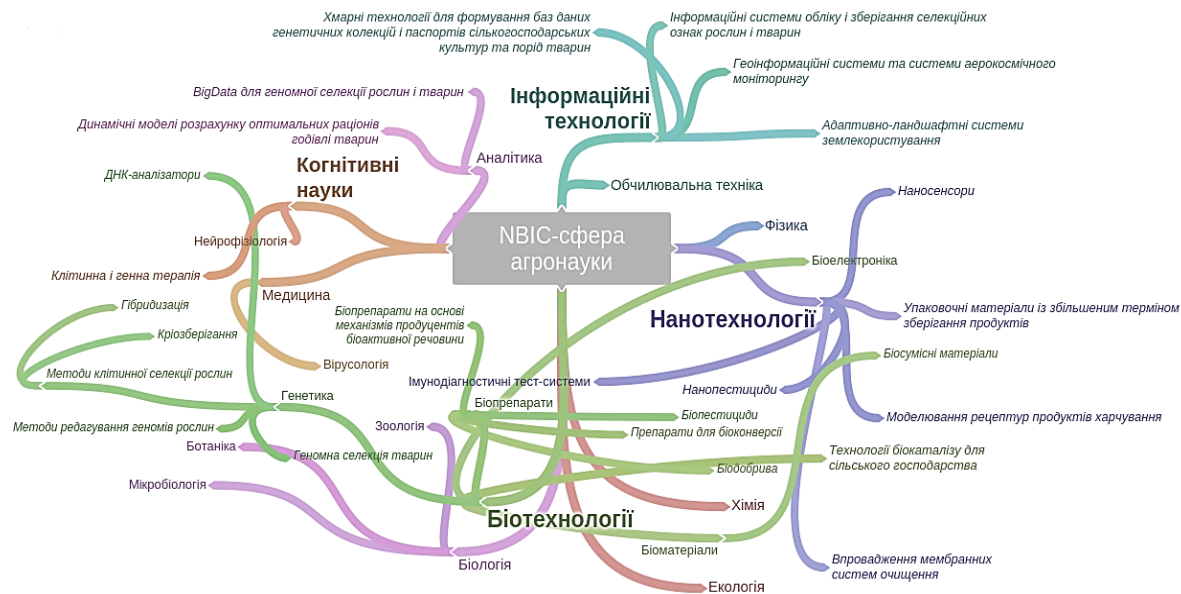

Рис. 1.8. Синхронізація агротехнологічних проривів у NBIC-сфері
Джерело: сформовано автором за допомогою сервісу візуалізації даних Coggle.it

Розвивається робототехніка та ультразвукові технології в аграрній сфері; технології клонування, біотестування та мікроінкапсулювання; фармінг; технології дослідження живих систем в умовах дії електромагнітного поля. Набувають розвитку геномні бази даних; інтелектуальні системи планування, управління, обліку і контролю агровиробництва; системи прогнозу та кількісного обліку ризиків в сільському господарстві в умовах техногенезу та глобальних змін клімату; пілотні проекти створення модельної сільської території з повним інфраструктурним забезпеченням; аналітичні пакети даних для розробки актуальних моделей соціальної орієнтації агробізнесу, агроосвіти, організації маркетингу в АПК з формуванням вертикальних і горизонтальних схем, алгоритмів моніторингу функціонування продовольчих ринків та ін.

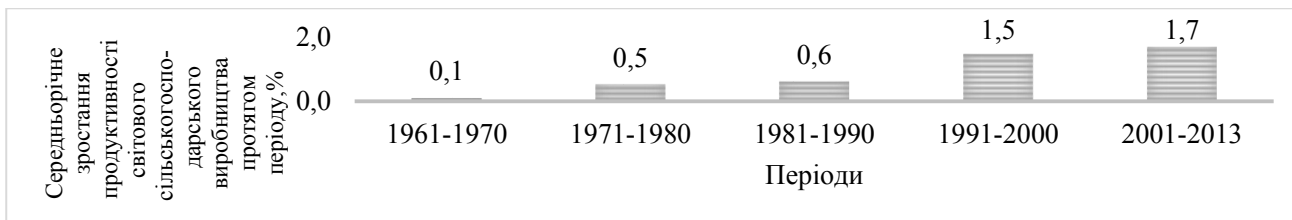
Залучення всіх описаних вище технологій забезпечило зростання ефективності організації праці в агросекторі та сприяло підвищенню загальної факторної продуктивності сільськогосподарського виробництва (досягненню більш ефективного співвідношення сукупної продукції сільського господарства та ресурсів землі, праці та капіталу – від середньорічного приросту 0,1 % у 60-х рр. XX ст. до 1,7 % до 2013 р., рис.1.9).

Агроінновації поступово перетворилися на ключовий інструмент підтримки зростання продуктивності, необхідної для сприяння розширенню мережових комплексів, що об'єднують виробництво, обробку, розподіл і споживання продуктів харчування та видалення і переробку відходів [42]. Водночас, приток інвестицій у розвиток агротехнологій невимусило «вбиває» старі виробництва, призводить до згортання окремих галузей, загрожує бізнес-моделям і навіть цілим секторам господарської діяльності, що викликає потужне

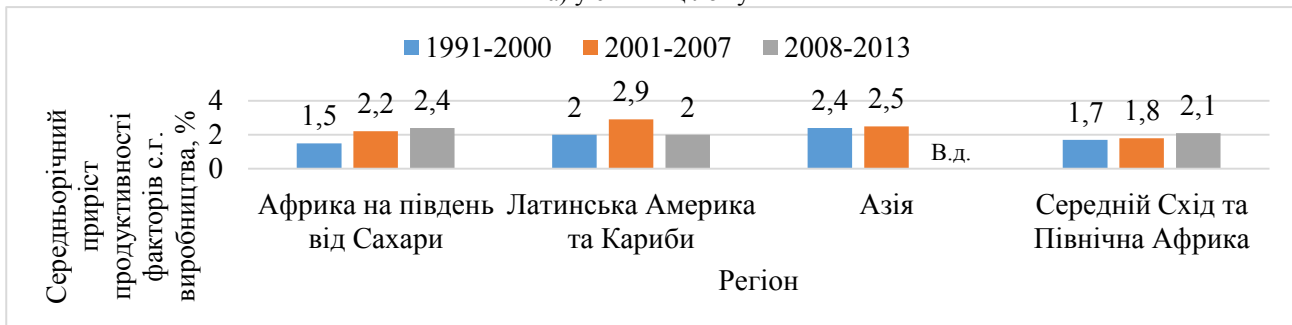
лоббі суб'єктів, зацікавлених у збереженні статусу-кво. Так, зміни логістики, необхідність переоснащення та заміни агропромислового обладнання у зв'язку з появою більш досконалих замінників пов'язані з величезними капіталовкладеннями та зумовлюють скорочення сотень тисяч робочих місць в суміжних галузях; моделі вертикального фермерства можуть значно змінити ситуацію на ринку нерухомості великих міських агломерацій; відкриття у сфері «зеленої енергетики» вирішують проблему залежності від викопних джерел енергії, чим створюють передумови волатильності цін на нафту і загрозу загальної дестабілізації світових сировинних ринків [43] і т.п.

Агропромислові технології досягають рівня, який робить можливим системний вплив на економічні показники інших галузей та стан суспільного виробництва в цілому, з огляду на що виникає ряд неоднозначних проблем, зокрема:

а) конфлікт агропродовольчого виробництва з біоенергетикою. Ефективні ресурсозберігаючі технології та енергетичні установки нового покоління, автономні системи та засоби «малої енергетики» для сільської місцевості на основі перетворення сонячної, вітрової та гідравлічної енергії в електричну та теплову, нові способи переробки рослинних і деревних відходів, інших матеріалів у рідке і газоподібне паливо, суттєво зменшують вплив на навколишнє середовище і можуть сприяти зниженню цін на продовольство у довгостроковій перспективі, проте наразі призводять до протилежного ефекту внаслідок витоку сільськогосподарських культур на великомасштабне збільшення виробництва біопалива (рис. 1.10). До того ж остаточно не є відомими екологічні і соціальні наслідки біоенергетики, зокрема використання сільськогосподарської сировини і відходів суперечить концепції необхідності

а) у світі в цілому

б) у географічних регіонах превалювання країн з середнім та низьким рівнем доходу

Рис. 1.9. Середньорічний приріст сукупної продуктивності факторів сільськогосподарського виробництва, 1961-2013 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [44, с. 106-108; 45; 46]

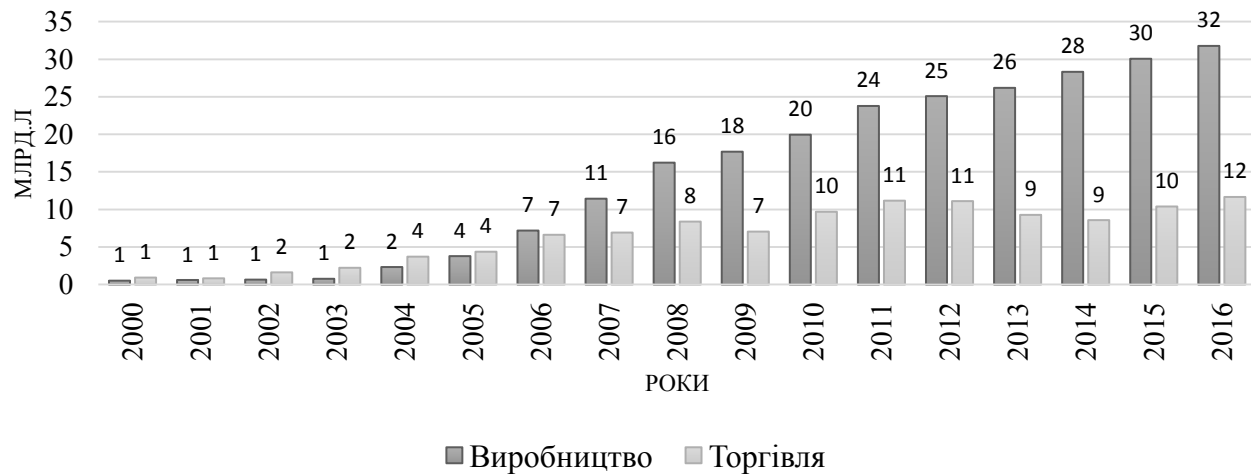

Рис. 1.10. Світове виробництво та торгівля біодизелем у 2000-2016 рр.
Джерело: сформовано автором за даними [47]

збереження органічної речовини в стійких агроecosистемах [48];

б) виснаження природних екосистем. Рівнозначно як зміни клімату негативно позначаються на сільському господарстві, так і сільське господарство здійснює свій внесок у зміни клімату, зокрема впливаючи на розподіл рослин та знищуючи запаси продуктивних земель та прісної води (за прогнозними оцінками, 1,8 млрд. людей житимуть в регіонах з дефіцитом води до 2025 року [49]). Масове впровадження протягом останніх років мобільної іригації (ініціатива «розумна вода» [50]), заходів зв'язування вуглецю в сільськогосподарському ґрунті (глобальні вуглецево-кредитні ринки [51]) та інших інтелектуальних агротехнологій не змінює загальний курс агрополітики на підвищення продуктивності, тому населення все частіше стикається з екологічними проблемами;

в) зростання негативного впливу на стан здоров'я людини. Застосування у великомасштабному тваринництві пестицидів, важких металів, гормонів, антибіотиків тощо призводить до ймовірності потрапляння їхніх залишків до харчових продуктів. Крім того, існує небезпека для сільськогосподарських працівників, яка полягає в агрохімічних отруєннях, інфекційних захворюваннях тварин, отруйних або алергенних речовинах, травматизмі від сільськогосподарських машин та обладнання та ін. (рис.1.11).

В результаті технологічний розвиток аграрної економіки починає інтерпретуватися як фактор-градієнт, який має критичне значення (із знаком плюс або мінус, оскільки агротехнології набувають потенціалу як посилювати соціальні та економічні диспропорції, так і нівелювати їх) для скорочення масштабів голоду, поліпшення рівня життя сільського населення, а також

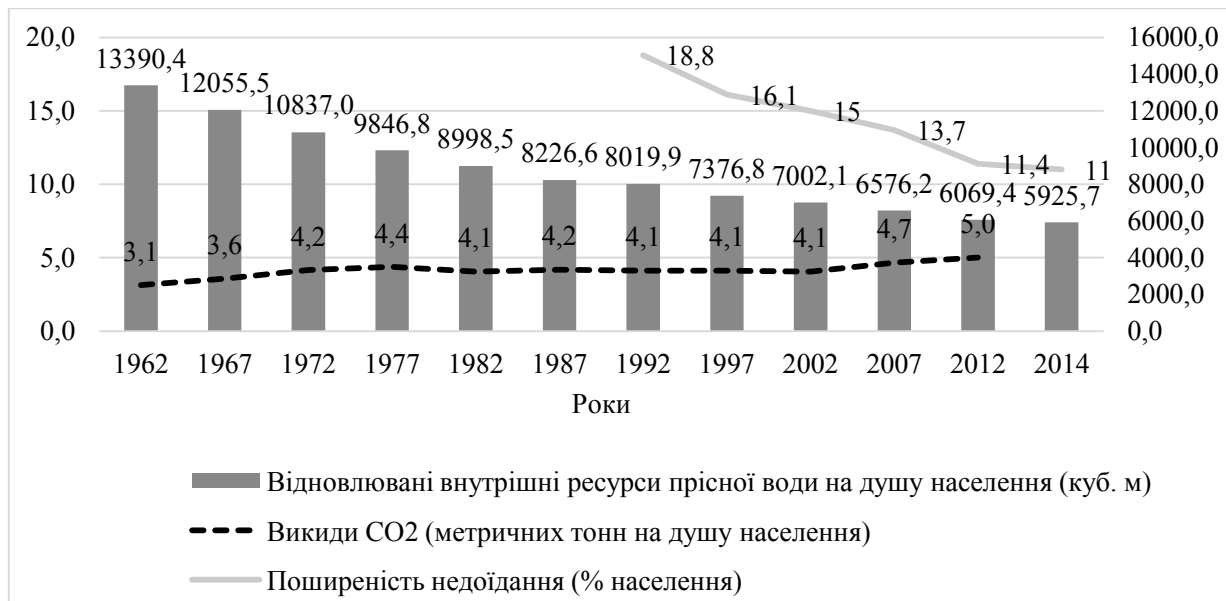

Рис. 1.11. Окремі показники виснаження екосистем та стану здоров'я людей на планеті протягом останніх 50 років

Джерело: сформовано автором за даними [52]

побудови інтегрованих ланцюжків створення доданої вартості і стимулювання економічного зростання [53]. Гостро відчувається необхідність «розумного сільського господарства» [54] для оптимізації виробничо-збутових і розподільчих систем і стимулювання імплементації нових творчих бізнес-моделей, що зводять до мінімуму навантаження на земельні, енергетичні та інші природні ресурси, водночас дозволяючи приділяти увагу потребам найбіднішого населення світу. Це підтверджується, зокрема, появою сільськогосподарської науки, техніки і інновацій в числі знарядь досягнення цілей розвитку у Декларації тисячоліття ООН [55].

Набувають особливої актуальності питання вдосконалення існуючих та створення принципово нових організаційних форм сільськогосподарських досліджень; загострюється конкуренція за розподіл ресурсів серед виконавців досліджень за територіальною (міжнародний рівень, національний, місцевий), тематичною (рослинництво, тваринництво, переробка агропродукції і т.д.) та функціональною ознаками (підвищення врожайності, боротьба з наслідками зміни клімату, втратою біорізноманіття, забрудненням тощо) [56; 57], а найголовніше виникає конфлікт інтересів приватних суб'єктів, директивних органів та інших стейкхолдерів аграрної економіки стосовно розподілу прав власності на результати досліджень, невирішеність якого у підсумку викликає загрозу глобальної продовольчої кризи.

Усвідомлення факту, що агротехнології починають виконувати роль інструментів досягнення конкурентної переваги лише у разі дотримання умови неможливості їх вільного використання «будь-ким без будь-яких обмежень» [58], послужило основою формування «особливого економічного, соціального і технічного контексту» [59] для

розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрній економіці. Ідея інтелектуальної власності не лише почала позиціонуватися як така, що має вирішальну роль у заохоченні до інтелектуальної праці та забезпеченні визнання і захисту результатів інтелектуальної діяльності у галузі, але й посіла центральне місце в дискусіях про глобалізацію, економічний розвиток і цілі ліквідації бідності [60].

Під впливом технологічних викликів «прагматичний економічний універсум» [61] вимагав концептуального визначення у принципах та механізмах генерації, трансферу, комерціалізації та охорони результатів інтелектуальної діяльності, що потребувало, передусім, систематизації еклектичного нагромадження аксіоматичних, дедуктивних та емпіричних теорій інтелектуальної власності, переосмислення тезаурусу і теоретико-методологічних принципів економічної науки та відмови від тих із них, що себе вичерпали в теперішніх реаліях.

1.2. Еволюціонування науково-теоретичного базису відносин інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність в системі суспільних наук є однією із найбільш суперечливих категорій, науковий інтерес до якої підтверджується існуванням величезної різноманітності філософських, етичних, психологічних, соціологічних, юридичних, економічних та інших трактувань проблеми. Поряд із тим, вимушено констатується катастрофічний брак системних досліджень та, як наслідок, навіть на сьогоднішній день, відсутність монолітної теоретичної основи та чіткого розуміння пріоритетного напрямку розвитку наукової думки у цій

сфері.

Дослідження шляху становлення проблематики інтелектуальної власності слід розпочинати з історії виникнення терміну «інтелектуальна власність», декомпозиція якого веде до двох окремих понять – «власність» і «інтелектуальний», походження та зміст кожного з яких потребують окремого аналізу. Етимологію поняття «інтелектуальний» пов'язують із латинським словом «intellectus» («розуміння, розум, здатність мислення, раціонального пізнання» [62]), яке, у свою чергу, походить від грецького терміну «entelecheia» (εντελεχεια), введеного і використаного у давнину Аристотелем як назва особливого виду активності, діючої та ефективної енергії [63]. Більш детальний аналіз дозволяє знайти зв'язок, також, із такими старогрецькими словами як «εντελεω» («цілісний»), «εντελεια» («повнота») та «εντελετεω» («надихаю»). Звідси інтелект виявляється певним робочим принципом матерії (не обов'язково пов'язаним безпосередньо з людиною), що змушує її функціонувати «правильно», у напрямі еволюціонування. У давньоєврейських трактатах термін «інтелектуальний» пов'язується з терміном «zhî» (ієрогліф 智 – «мудрість»), який застосовувався для позначення набуття об'єктом «вищого повного знання, що охоплює всі види знання, не будучи їх сумою» [64]. Виходячи з цього, інтелектуальність може бути визначена як своєрідний генетичний і функціональний «сплав» знань з власними індивідуальними якостями суб'єкта [65], а безпосередньо поняття «інтелектуальний» асоціюється з розумовим процесом, результатом якого є творення нового знання за межами суб'єкта, здебільшого на якісно вищому рівні.

Слово «власність» має церковнослов'янські витоки і потрапило до української мови з польської. Діапазон значень терміну вказує на тісний зв'язок із поняттям

«влада» (vlast) [66]. Таке тлумачення притаманне, також, чеській мові, що є достатньо характерною особливістю, оскільки у більшості слов'янських мов терміни для позначення власності походять від іншого давньоруського слова «собство», спектр значень якого пов'язаний із поняттями «особа», «іпостась», «природа», «властивість», «сутність» тощо [67]. Тобто в українській традиції власністю є те, що перебуває у володінні.

Європейці для визначення власності застосовують переважно англо-французькі модифікації латинських слів «proprietas» (у перекладі «своєрідна природа або якість речі») та «proprius» (буквально означає «властивий», «приналежний», «специфічний», «характерний», «такий, що заслуговує на повагу») [68]. Таким чином, вже у первісному значенні поняття «власність» закладено, як мінімум, три змістовних посилання, відправною точкою для появи яких стало узагальнення першого емпіричного досвіду процесів взаємодії із світом матеріальних та нематеріальних благ нашими предками, а саме:

- а) власність як надбання, статок;
- б) власність як право володіння;
- в) власність як ознака приналежності, властивість, характеристика.

Перші повноцінні дефініції категорії «інтелектуальна власність» починають з'являтися в офіційних документах лише наприкінці XVIII ст. в Європі (більш ранні спроби дослідників зводилися переважно до формулювання остенсивних визначень – через перерахування об'єктів або ознак інтелектуальної власності). Ці офіційні дефініції носять аксіоматичний, контекстуальний або індуктивний характер й по суті тлумачать інтелектуальну власність як обмеження значення більш широкого поняття «власність» рамками об'єктно-суб'єктного взаємозв'язку з інтелектуальною

діяльністю, не знищуючи при цьому притаманної материнській категорії сенсової наповненості. Як зазначають дослідники, інтелектуальну власність слід вважати «вищим ступенем» розвитку категорії власності [69, с.60], феноменом, «серцевиною» якого є власність [70, с.620]. Найбільш поважні іноземні енциклопедичні видання і досі, наслідуючи традиції вказаного періоду, тлумачать інтелектуальну власність як «власність, що виникає внаслідок розумової діяльності» (словник Вебстера); «права власності, що є результатом творчості» (Оксфордський словник); «індивідуальний вираз; відображення того, що відрізняє людину від групи або одна від одної» (Британіка) [71]. Тобто, фактично, зміст категорії «інтелектуальна власність» початково зводиться до понять «об'єкт володіння», або «право», або «властивість» як інтерпретацій власності.

Таким чином, на етапі зародження теорії інтелектуальної власності концептуальний зміст останньої не розглядається поза змістом безпосередньо власності та без урахування її історичного шляху, що розпочався у V ст. до н.е. Так, досліджуючи дане питання, слід брати до уваги, що дефініція власності, відповідно до запитів часу, набувала на своєму шляху підчас кардинально протилежних значень: даність буття, відносини привласнення - у епоху античної філософії; божественний дар людям, категорія влади - у середньовічну добу; проблема господарської практики, привілей - в епоху Відродження; атрибут свободи індивіда, природне право особистості, прагнення самозбереження - у епоху Просвітництва; крадіжка спільного майна, спосіб поєднання робітників із засобами виробництва - у епоху Нового часу; сукупність суспільних відносин, система доступу до обмежених ресурсів, поведінкові відносини тощо - у сучасну епоху. Радикально змінювалось і емоційне

забарвлення терміну – від негативного у працях Сократа (власність як джерело нерівності та майнового розшарування людей), Ж.-Ж. Руссо (як абсолютне зло), Р. Оуена (як причина злочинів та нещасть), П. Прудона (як крадіжка) до позитивного у працях Г. Гегеля (власність як перший вид свободи) [цит. за 72; 73].

Еклектичність тлумачень власності, відсутність загальноприйнятого універсального визначення примножують непевність категоріального апарату інтелектуальної власності, що і без того формувався в умовах довготермінового сприйняття інтелектуальної діяльності як такої, що не мала суттєвого впливу на реальне економічне життя суспільства, обмежуючись розвитком духовної сфери. Зокрема, продукти інтелектуальної діяльності майже до XVIII ст. захищалися лише на рівні моральних норм та звичаїв, оскільки розглядались як результати реалізації творчого потенціалу людини, що не мали економічної цінності. Проте, навіть з моменту припинення «наукового мовчання» [74] та офіційного закріплення терміну «інтелектуальна власність» у теорії та практиці, протягом майже трьохсот років його намагалися досягнути «тунельним баченням», спочатку з позицій переважно філософського (XVIII ст.), потім правового (XIX ст.), і, нарешті, соціоекономічного (XX ст.) підходу, що спотворювало загальну вихідну схему концепту.

Так, базис наукового розвитку теорії інтелектуальної власності утворили близько десятка філософських теорій (теорія природного права, персональна теорія, імматеріальна теорія, утилітарна теорія, теорія трудової винагороди, контрактна теорія, монополістична теорія, рентна теорія, теорія «вічної власності», теорія особистого права, теорія інтелектуальних прав та ін. – табл. 1.4), зусиллями розробників та апологетів яких було «доведено зростаючу

значимість інтелектуальної власності в житті індивіда та розроблено концептуальні основи її сучасного розуміння як феномена» [75], визначено фактори впливу та форми прояву інтелектуальної власності в суспільстві. У дослідженнях філософів інтелектуальна власність поступово перетворюється з артефакту буття та «онтологічного зерна особистості» [76, с.230] на динамічну основу розвитку ціннісно спрямованої діяльності індивіда, регулятор відносин між особистістю і суспільством, що створює передумови формування правової доктрини.

З правової точки зору інтелектуальна власність розглядається як сукупність прав творця щодо результатів своєї інтелектуальної праці. При цьому під результатом інтелектуальної діяльності розуміють унікальний, якісно новий, що має певну цінність творчий підсумок реалізації творчих і репродуктивних розумових здібностей конкретної особи (групи осіб), який знаходить втілення у інтелектуальному продукті. Саме ті результати інтелектуальної діяльності, стосовно яких здійснюється правова охорона, і є об'єктами інтелектуальної власності [77].

Фактично, юридична модель відносин інтелектуальної власності передбачає, що праву суб'єкта власності протистоїть обов'язок всіх і кожного утримуватися від впливу на приналежний йому об'єкт інтелектуальної власності. Серед правових концепцій найбільше визнання отримують три антагоністичні напрями визначення природи прав інтелектуальної власності (табл. 1.5):

1) пропріетарна концепція, згідно з якою майнові і немайнові прав інтелектуальної власності відносять до речових;

2) концепція виключних прав, яка ґрунтується на ідеї прав інтелектуальної власності як суб'єктивних прав

Таблиця 1.4

Філософські витоки інтерпретацій інтелектуальної власності

Назва теорії	Зміст інтелектуальної власності	Переваги	Недоліки
1	2	3	4
Теорія природного права/ персональна теорія (Вольтер, Д. Дідро, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, П. Гольбах)	прояви особистості творця та можливостей використовувати РІД в цивільному обороті	- обґрунтування і закріплення переходу виключного права автора зі сфери публічного в сферу приватного права	- нездатність пояснити ринковий обіг РІД (прав на них) та належність прав іншим правовласникам, окрім автора
Теорія особистого права/ імматеріальна теорія (І. Кант, Й. Коллер, О. Гірке, Е. Шмідт)	уособлення творчого початку особистості як фундаментальної потреби	- пояснення особистих немайнових прав авторів	- неспроможність обґрунтувати появу нетворчих об'єктів виключних прав (засоби індивідуалізації)
Теорія винагороди/ теорія праці/ трудова теорія/ теорія адекватної справедливості (К. Маркс)	РІД в числі всіх об'єктів, що є результатами праці і мають вартість	- підтримка заборони несанкціонованого використання результатів чужої праці без надання еквівалента; - винагорода зусиль (праця, інвестиції) авторів (правовласників), що доклали зусиль до створення РІД	- обмеження сфери розглядом інтересів майнових правовласника

Закінчення таблиці 1.4

1	2	3	4
Договірна / контрактна теорія (Р. Брускаллі)	угода про публічне розкриття об'єкта в обмін на надання виключного права на нього суб'єкту в рамках певного терміну	- гіпотеза про необхідність пошуку балансу приватних і громадських інтересів у регулюванні відносин інтелектуальної власності	- неспроможність пояснити суспільну корисність РІД
Утилітарна теорія (Дж. Бентам, В. Ландейс, Р. Познер, Д. МакКлор)	базис ринку інтелектуальних продуктів	- досягнення економічних та соціальних цілей, крім захисту майнових інтересів правовласників, на шляху пошуку балансу інтересів при правовому регулюванні	- максимізація суспільного надбання
Монополістична теорія/ рентна теорія/ теорія клієнтеля / теорія вічної власності (А. Шаффле, П. Руб'є, Ж. Жобар)	виключне право як монополія	- генеричність права (об'єкт права включає в себе заздалегідь невизначений перелік конкретних об'єктів)	- поверховість, неспроможність описати правовий механізм захисту інтересів правовласників
Теорія інтелектуальних прав (Е. Пікар)	право особливого роду	- виокремлення особистого немайнового елементу та майнового економічного елементу	- не враховується роль держави

Примітка: *РІД – результат інтелектуальної діяльності

Джерело: сформовано автором за даними [78; 79; 80; 81; 82; 83]

Таблиця 1.5

Основні концептуальні підходи до трактування інтелектуальної власності в рамках правової доктрини

Концепції Ознаки	Пропріетарна концепція (XVIII ст)	Концепція виключних прав (XIX ст.)	Концепція прав інтелектуальної власності (XX ст.)
1	2	3	4
Теоретико-методологічні зв'язки	Теорія природного права. Трудова теорія. Договірна теорія	Теорія приватно-правової монополії. Теорія особистого права	Теорія інтелектуальних прав
Витоки науково-літературних джерел	Аристотель, Вольтер, Д. Дідро, П. Гольбах, Ж.-Ж. Руссо, Гельвецій, Дж. Локк, А.Оноре, Л.Беккер	Гай «Інституції», Юстиніан «Дигести», І. Кант «Метафізика», Е. Роген, О. Гірке	Е. Пікар, М. Бозеріан, Е. Пуйє, О. Войніканіс, Л. Лессіг, Е. Остром
Панівна ідея	Право на результат творчості ототожнено з правом власності особи, що створила матеріальний об'єкт	Право на результат творчості є правом на відображення індивідуальності	Право на результат творчості є правом особливого роду (« <i>sui generis</i> »)
Логіка трактування ОІВ*	«Безтілесні речі» (« <i>res incorporales</i> »)	Суб'єктивні права	Об'єктивно виражений результат інтелектуальної діяльності

Продовження таблиці 1.5

1	2	3	4
Зв'язок між ОІВ та матеріальним носієм ОІВ	Не підлягає аналізу	Вважається відсутнім	Вичерпується контролем над введенням матеріального носія ОІВ в господарський оборот
Зміст базових правомочностей	«Староримська» тріада майнових правомочностей: володіння, розпорядження, користування. (розширена до 11 елементів А. Оноре)	Право здійснювати, дозволяти і забороняти використання об'єкта	Правомочності, що захищають немайнові інтереси автора, майновий зміст власності з урахуванням інтересів суспільства
Характер правомочностей	Позитивний	Негативний	Змішаний
Юридична модель	Класичних речових прав	Особистих прав (droit moral) з переходом до утворення самостійної моделі в межах класичного поділу	Специфічна модель поза межами класичного поділу цивільних прав на речові, зобов'язальні та особисті

Закінчення таблиці 1.5

1	2	3	4
Правова система	Англо-саксонська / загального права (common law)	Романо-германська / континентального права (civil law) (інституційна або пандектна конструкції)	На стадії формування
Переваги	Логічність, сприяння знаходженню юридичних закономірностей	Персоналізований підхід, сильний захист моральних прав	Можливість досягнення соціального компромісу між суспільством і автором

Примітка: *ОІВ – об’єкт інтелектуальної власності

Джерело: сформовано автором за даними [84; 85, с. 25, 27; 86; 87; 88; 89]

автора, що дають йому можливість використовувати результат інтелектуальної діяльності. При цьому універсальне тлумачення такого права визначається за допомогою укладання переліку правомочностей, які змінюються від простого закритого списку пропріетаристів – «римської тріади власності» (володіння - відносини, пов'язані з наявністю у того чи іншого суб'єкта об'єктів власності; користування – відносини з приводу використання корисних властивостей об'єкта відповідно до його функціонального призначення; розпорядження – вища і всеохоплююча категорія прав власності, яка передбачає, що розпорядник об'єкта має право самостійно вирішувати долю певного об'єкта або делегувати таке право іншим), розширеної до 11 правочинностей англійцем А. Оноре (право володіння – винятковий фізичний контроль над об'єктом або право виняткового користування ним; право використання - застосування корисних властивостей благ для себе; право управління - право вирішувати, як і ким може бути використаний об'єкт; право на дохід, тобто на ті блага, які дає реалізація двох попередніх повноважень; право на відчуження, споживання, витрату на свій розсуд, зміну або знищення об'єкта; право на безпеку; право передавати об'єкт; право на безстрокове використання; право забороняти використовувати об'єкт; право використання об'єкта для сплати боргу; право на відновлення порушеної правомочності [90]) – до майже необмеженої комбінації функцій (відкритий список);

3) теорія прав інтелектуальної власності, що виходить із віднесення прав інтелектуальної власності до прав особливого роду, які перебувають поза межами класичного поділу цивільних прав.

Кожна із названих концепцій права інтелектуальної власності, підкреслюючи його специфічну природу, завдяки принципово різним юридичним моделям по-

своєму інтерпретує об'єкт правової охорони, особливості правового статусу та базові правомочності суб'єктів права інтелектуальної власності, а також межі та форми забезпечення захисту цих прав державою, вибір яких може мати визначальну роль в питаннях економічної політики захисту інтелектуальної власності. Спрощено, якщо пропрієтарна концепція та концепція виключних прав є прикладами абсолютизації двох протилежних генеральних ідей – зведення права на результат інтелектуальної діяльності до речового права у першому випадку та до права функцій у другому – то концепція прав інтелектуальної власності є своєрідною спробою пошуку компромісу між ними. Жоден з правових підходів, проте, навіть в сучасних умовах не позбавлений внутрішніх суперечностей у теоретико-методологічному обґрунтуванні, оскільки надто відрізняються вихідні положення наукових теорій, що служили базою для їх формування. Так, опоненти пропрієтаризму вказують на його неспроможність пояснити строковість та територіальність характеру відносин інтелектуальної власності, а також на факт порушення принципу повноти та абсолютності прав (неможливість фізичного володіння ОІВ, ефект мультиплікації ОІВ при оприлюдненні, можливість використання ОІВ необмеженим колом суб'єктів без фактичного споживання в процесі користування).

Критики концепції виключних прав звертають увагу на спекулятивний характер виключних прав, неможливість забезпечення сталого економічного обороту господарського використання результатів інтелектуальної діяльності за умови застосування даного підходу; демонструють свідчення конфлікту монополії із сучасною системою виробництва нематеріальних благ (колективна практика формування знань); наголошують на існуючих

обмеженнях ексклюзивності прав додатковими обов'язками правовласника та легітимними винятками позадоговірного використання ОІВ (податки, примусове ліцензування). Концепція інтелектуальних прав уникає перелічених алогізмів, проте суттєвим її недоліком наразі залишається відсутність адекватних правових систем, здатних закріпити її інституційно.

Відсутність єдиновизнаного трактування категорії у правових джерелах та застосування різних методологічних підходів при підготовці нормативних актів до цього часу спричиняють численні протиріччя законодавчих документів у сфері інтелектуальної власності. Так, у Паризькій конвенції з охорони промислової власності 1883 р. інтелектуальна власність розглядається з точки зору об'єкта [91], тоді як відповідно до Конвенції 1967 р., що засновує Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ), під інтелектуальною власністю розуміються права на результати інтелектуальної діяльності та засоби індивідуалізації (а не конкретні предмети цих прав) [92]. Водночас, у більшості міжнародних угод, стосовно яких ВОІВ виконує адміністративні функції, згадки щодо виключності прав не зустрічаються. Ця ж проблема є актуальною й для багатьох національних правових систем, що спричиняє колізію на вищих ступенях ієрархії [93, с. 23; 94; 95] та вимагає принципового вдосконалення концептуального базису регулювання відносин інтелектуальної власності.

Окрім проблеми внутрішніх методологічних протиріч, правовласницька доктрина інтелектуальної власності не спроможна об'єктивно відобразити динаміку інтелектуальних продуктів, що перетворюються на об'єкти власності. Право інтелектуальної власності не пояснює як відбувається збільшення власності, яким чином здійснюється її перерозподіл, у результаті чого «одні

стають крупними власниками, а інші псевдовласниками» [96, с. 219], оскільки не враховує принципу економічної ефективності. Так, правовий підхід лише фіксує перехід прав власності від одних суб'єктів до інших, не порушуючи питання стосовно того, наскільки ефективно об'єкти власності використовувались до цього і чим викликана необхідність зміни власників [97], наскільки забезпечено, з урахуванням принципу «Парето-ефективної алокації ресурсів» [98], інтереси творців інтелектуальних цінностей та осіб, які сприяли творчій праці (створювали умови для інтелектуальної діяльності організацією творчої праці, наданням капіталу, прийняттям ризиків тощо).

В умовах необхідності врахування критерію ефективності під час прийняття рішень суб'єктами інтелектуальної власності підприємницька практика потребує концептуального супроводу обігу результатів інтелектуальної діяльності та прирівняних до них об'єктів в умовах, коли юридичною наукою не запропоновано конструктивного вирішення цієї проблеми [99]. Актуалізуються питання формування теоретичного базису ринкових відносин, адекватного діючому економічному укладу, за якого суспільство готове в рамках ринкових механізмів оцінювати працю, вкладену в нематеріальний результат людської діяльності. При цьому, необхідність визнання і оцінки такої праці обґрунтовується як ідеологічно (будь-яка праця має бути винагороджена), так і об'єктивно-економічно (виходячи з потреби забезпечити приплив ресурсів у галузі, в яких створюється нематеріальний продукт) [100]. Науковці відходять від етико-філософських та соціально-правових проблем «доступності надбань культури для членів суспільства» [101] на користь питань висвітлення процесів появи результатів інтелектуальної діяльності, їх перетворення на товар і подальшої участі в економічному обороті,

намагаючись розкрити економічний зміст та функції інтелектуальної власності, що зумовлює необхідність обґрунтування економічного («ойкосвласницького») концепту інтелектуальної власності, основу якого сформували досягнення представників марксистської, неокласичної та неоінституціональної течій економічної теорії (табл. 1.6).

З позицій марксизму власність є основою економічної діяльності індивідів, засобом накопичення і примноження капіталу, одним із важливих джерел зростання та удосконалення економіки [цит. за 102]. Відносини власності виражають ступінь прогресу економіки та міру відповідності форм власності рівню розвитку продуктивних сил, зокрема, інтелектуальна власність виникає як результат еволюціонування сфери «духовного виробництва» та розглядається як система об'єктивних відносин з приводу привласнення і відчуження (парна категорія) результатів інтелектуальної праці.

Завдяки абсолютизації вирішальної ролі власності в системі економічних відносин марксистська школа відіграла значну роль у становленні економічного напрямку теорії інтелектуальної власності, проте змушена була поступитися провідними позиціями неокласичній школі, представники якої перенесли фокус дослідження у ланцюзі виробництво-розподіл-обмін-споживання інтелектуального продукту із сфери виробництва до сфери розподілу. Представники неокласичного підходу доводять, що системоутворюючим елементом економічної системи є не стільки відносини власності (у тому числі інтелектуальної), скільки економічні інтереси, що зумовлюють різноманітність її типів та форм, з огляду на що нових акцентів набувають погляди класиків – А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. С. Мілля – на продуктивну

Таблиця 1.6

Еволюція концептуальних підходів до трактування інтелектуальної власності в економічній теорії

Наукова Школа Вихідні постулати	Марксизм	(Нео)класицизм	(Нео)інституціоналізм
1	2	3	4
Економічний зміст інтелектуальної власності (ІВ)	Відносини з приводу привласнення засобів та результатів духовного виробництва (відносини суб'єкта до об'єкта)	Відносини з приводу привласнення рідкісних нематеріальних благ, що закріплюються правовою системою (відносини соціально визначених суб'єктів)	Санкціоновані суспільством індивідуальні контракти і розподіл правомочностей на основі критеріїв витрат і вигід із погляду індивідуальних сподівань учасників контракту (відносини автономних індивідів)
Характер зв'язку економічного та юридичного змісту	Розмежування	Переплетіння	Органічна єдність
Роль ІВ в економічній системі	Системна властивість, що пронизує всі економічні відносини, зумовлюючи їх специфічні якісні ознаки	Категорія розподілу	Інститут

Продовження таблиці 1.6

1	2	3	4
Джерело виникнення відносин ІВ	Сфера духовного виробництва	Ринок як сфера обміну	Ринок як система «правил гри»
Характерні риси ІВ	Об'єктивність, історична мінливість	Необмеженість, недоторканість, неподільність	Гнучкість, здатність до комбінації та рекомбінації
Спосіб реалізації	Експлуатація найманих робітників	Договірна форма	Державна специфікація
Форма втілення /об'єкти	Матеріальна (результати духовного виробництва)	Матеріальна і нематеріальна (економічні блага)	Матеріальна і нематеріальна (рідкісні блага, юридичні прерогативи /комбінації правочинів)
Суб'єкти	Індивід, колектив, держава	Приватні та публічні особи	Індивід
Напрямок еволюціонування відносин (вектори реалізації інтересів привласнення)	Прямий якісний (як форма товарного виробництва)	Прямий формальний (у просторі)	Реверсний функціональний (у частині звуження правомочностей під впливом регуляторів)
Фактори-детермінанти розвитку ІВ	Характер поєднання виробників із засобами виробництва, рівень розвитку продуктивних сил, характер суспільного поділу праці	Оптимальність ринкової системи як саморегульовального організму, технічний прогрес	Витрати здійснення актів переходу прав власності на товари та послуги (ринкових трансакцій), умови детермінації прав власності

Закінчення таблиці 1.6

1	2	3	4
Теоретичний базис	Теорії суспільно-економічної формації, трудової вартості / К. Маркс, С. Франк, Я. Козельський	Теорія «природного порядку», економічний лібералізм, теорія еволюційної економіки / А. Сміт, Дж. С. Мілль, К. Менгер, Й. Шумпетер	Економічна теорія прав власності, теорія транзакційних витрат, теорія суспільного вибору, теорія економічних організацій / Дж. Коммонс, А. Алчіан, Г. Демзєць, Р. Коуз
Слабкі місця логічної структури теорії	Абсолютизація матеріального аспекту відносин	Економічний детермінізм, загроза створенню соціально значущої вартості	«Методологічний індивідуалізм» (розцінювання організаційних структур типу фірми як юридичних фікцій); складність вимірювання транзакційних витрат, ідеологічна заангажованість

Джерело: сформовано автором за даними [103, с.222; 104, с.89; 105; 106, с.77; 107; 108; 109; 110]

працю, ринок та ринкові відносини. Акцент у економічних дослідженнях зміщується на конкретні форми прояву сутнісних економічних процесів та вивчення реальної ринкової поведінки економічних суб'єктів. Неокласиками представляється, що економічна сутність інтелектуальної власності полягає не лише в присвоєнні результатів інтелектуальної праці як рідкісних благ, але й забезпеченні винятковості їх комерційного використання [111, цит. за 112]. Тобто, у неокласичній трактовці з відносин типу «суб'єкт-об'єкт» інтелектуальна власність перетворюються на відносини типу «суб'єкт-суб'єкт».

З розгортанням науково-технічних революцій та становленням постіндустріальної структури виробництва відносини власності знаходять принципово нові економічні прояви. Домінуючим об'єктом власності стає інтелектуальний продукт, який втілює в собі переважно витрати інтелектуальної праці. Остання, на відміну від праці, що використовується у традиційних галузях економіки, поступово втрачає здатність відчуження від свого власника [113]. Вартість інтелектуального продукту в економічному обміні поступово перевищує вартість товарної маси, зростає приріст інвестицій у знання порівняно із капіталовкладеннями в основні фонди, збільшуються витрати на інформацію у структурі доданої вартості виробленої продукції [114]. Ефективне управління об'єктами інтелектуальної власності перетворюється на фактор конкурентоспроможності та стійкого економічного зростання окремих господарюючих суб'єктів, галузей, національних економічних систем та світового господарства в цілому.

У нових умовах, долаючи принцип «економічного імперіалізму» [115] неокласичного підходу, пошук нових теоретичних підходів і конструкцій економічного змісту інтелектуальної власності продовжують нео-

інституціоналісти, доповнюючи теорію інтелектуальної власності методами маржинального аналізу. Згідно з концепцією неоінституціональної економіки специфікація прав власності у певний момент стикається з межею, за якою витрати на виграш від подолання розмитості прав власності стають неокупними [116], внаслідок чого вкрай важливого значення набуває пошук умов обмеження та розщеплення абсолютного права власності, за яких кожне економічне рішення буде спиратись на матрицю (набір, пучок) правомочностей, що забезпечить найвигіднішу реалізацію конкретного економічного проекту. Звідси інтелектуальна власність починає трактуватися як діюча в суспільстві система виключень з доступу до нематеріальних благ [117]. Звідси ж логічно припускається можливість дроблення прав власності на будь-який об'єкт між кількома приватними особами. Відповідні дослідження сприяють досягненню «дуалістичної сутності» [118] інтелектуальної власності як складної комплексної категорії на основі поєднання її економічного та юридичного змісту, що сприяє більш глибокому розумінню реальних соціально-економічних відносин в сучасному суспільстві.

Найбільш розповсюдженою неоінституціональною течією в контексті теми дослідження є економічна теорія прав власності. Її представники (М. Фрідмен, Дж. Ситлер, Г. Беккер, Р. Коуз, А. Алчян, Г. Демзєць та ін.) вважають, що структура прав власності впливає на конкретні методи вирішення соціальних проблем, породжених розподілом ресурсів, та визначає відмінності між суспільними системами [119]. Теоретики течії особливо наголошують на санкціонованості відносин власності суспільством через закони, адміністративні розпорядження, традиції, звичаї та відзначають поведінковий характер прав інтелектуальної власності, з огляду на що несанкціоновану поведінку

можна вважати «актами раціонального економічного вибору» [цит. за 120, с. 221]. Теорія прав власності органічно доповнюється дослідженнями детермінації прав власності в рамках концепції трансакційних витрат Р. Коуза, О. Вільямса, Д. Норта; аналізом якісної та кількісної концентрації прав власності, що досягає рівня економічної влади (та механізмів прийняття макроекономічних рішень у таких умовах) у межах теорії суспільного вибору Д. Б'юкенена, М. Олсона, Е. де Сото; обґрунтуванням зв'язку між інтегруванням процесів генерації знань та процедурами ухвалення раціональних інвестиційних рішень у роботах прихильників еволюційної економіки С.Вінтера, О. Вільямсона.

Завдяки внеску неоінституціоналістів економічна теорія інтелектуальної власності збагатилася поясненням конфлікту інтересів між творцем та суспільством (державою), апіорі закладеним у відносини власності на інтелектуальний продукт, що стало основою для подальших досліджень на сучасному етапі. Зокрема, у роботах Д. Норта описуються випадки, згідно з якими держава може надавати перевагу нераціональним структурам специфікації і захисту прав власності (у тому числі інтелектуальної), що легше піддаються контролю, над менш контрольованими, проте ефективними структурами, а також свідомо не створювати перепон опортуністичній поведінці агентів, задіяних у відповідних структурах, керуючись критеріями максимізації надходжень до бюджету: «держава буде торгувати монопольними правами та привілеями замість того, щоб створювати умови для активної конкуренції, тому що таким чином вона звільняє себе від витрат на підтримання складної і дорогої системи оподаткування» [цит. за 121]. Як наслідок, «структура прав власності, яка максимізує ренту для правлячого класу, перебуває в постійному

конфлікті зі структурою, яка забезпечувала б економічне зростання» [122, с. 28].

Поряд із тим, неоінституціоналістичні уявлення про інтелектуальну власність, незважаючи на їх очевидні переваги та досягнення, також не позбавлені внутрішніх суперечностей. Основна з них пов'язана з проблемою спільної власності. Так, згідно з теорією трансакційного підходу, перебування об'єктів у спільній (загальній) власності «породжує негативні зовнішні екстернальні ефекти, які знаходять прояв у нещадній експлуатації та швидкому виснаженню ресурсів, що перебувають у спільній власності», оскільки особи, які володіють комунальними правами, практично не несуть ніяких витрат, пов'язаних з наслідками своїх дій, в ситуаціях, коли вигоди від специфікації і захисту індивідуальних прав значно нижче витрат на їх встановлення або взагалі відсутні [123, с. 20-24]. Проте, очевидно, що дане твердження не відповідає реальній ситуації, яка складається у наші дні з розподілом (розповсюдженням) об'єктів інтелектуальної власності, зокрема об'єктів авторського права в мережі Інтернет.

У підсумку єдиного розуміння економічного змісту інтелектуальної власності, узгодженого між різними школами та економічними течіями, наразі досі не склалося, як власне і у філософській та правовій доктрині (рис. 1.12). Сучасна західна ойкосвласницька доктрина інтелектуальної власності характеризується «плюралізмом альтернативних течій, які конструктивно співпрацюють та конкурують між собою» [124]. Фактично, конфлікт неокласицизму та неоінституціоналізму ХХ ст. у сучасних умовах призводить до поляризації спільноти дослідників економічної складової інтелектуальної власності з формуванням двох центрів тяжіння з кардинально протилежними поглядами.

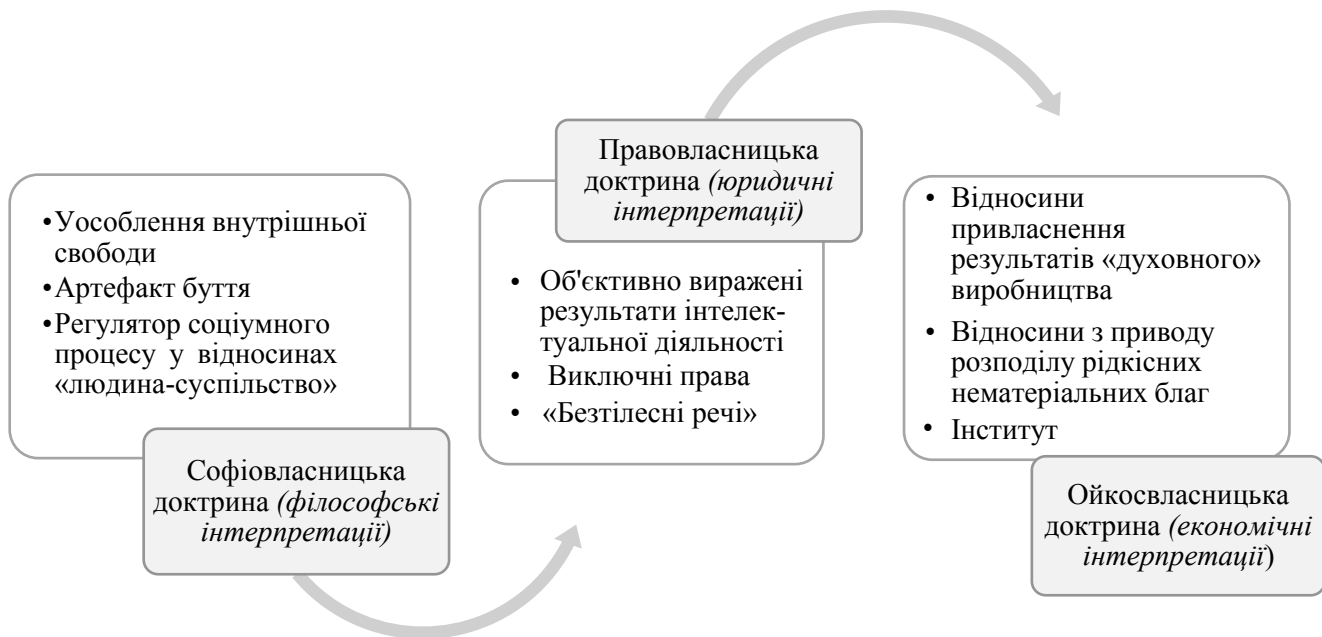

Рис. 1.12. Еволюція концепту інтелектуальної власності у науковій думці
Джерело: сформовано автором самостійно

З одного боку, існує певний консервативний рух, члени якого активно пропагують економіко-правову монополію інтелектуальної власності, наголошуючи для критиків, що виключні права не можуть чинити перепони розвитку, оскільки нікому не забороняється генерувати і презентувати кращу ідею, а також, що системне заперечення приватної власності у сфері організації інтелектуальної праці, переводить ринкову економіку на «соціалістичні рейки» [125, с.6] та робить її настільки не-ефективною, що втрачається потреба в самих продуктах творчої праці [126]. До цієї групи можна віднести, зокрема, В. Гордона з теорією стимулювання винахідницької діяльності [127], який доводив, що відсутність законодавчого закріплення монополії на результати інтелектуальної діяльності, призведе до скорочення пропозиції нової високотехнологічної продукції, а також Р. Епштейна з його «інтелектуальним економічним лібералізмом» [128], який наголошував на неприпустимості практики обмеження прав інтелектуальної власності, порівнюючи судовий порядок видачі примусових ліцензій на використання виключного права з конфіскацією майна.

З іншого боку, все більше активізуються опоненти монополії, які дотримуються позицій необхідності балансування приватних та суспільних інтересів та звертають увагу на специфічні риси інтелектуальної власності. Прихильники руху вільного обігу результатів інтелектуальної діяльності наголошують на тому, що рух інтелектуального продукту відбувається за іншими законами, ніж у світі матеріальних речей. Процеси його розподілу і споживання можна порівняти з тим, як Ісус Христос ділив буханець хліба на натовп людей згідно з відомою біблійською притчею [129]. Тому спроба закріплювати право інтелектуальної власності за одним конкретним власником інтуїтивно сприймається як така,

що суперечить природі. У даному контексті варто звернути увагу на теорію критики копірайту Н. Нетанела [130], теорію прагматичного інкременталізму [131] теорії перспективи та обхідних розробок [132], ліберальну теорію Ф. Хайєка [133], теорії дифузії власності та «колективного капіталізму» соціалістів Г. Мінза та А. Берлі, концепції загального надбання Л. Лессіґа [134] та глобальних суспільних благ, під впливом яких виникають нові підходи до трактування інтелектуальної власності як «колективного блага» (Е. Остром [135]), «внутрішньої власності», «невласності» (Р. Дрейфус [136]), «антинадбання» (М. Хейлер [137]) тощо.

Що стосується, безпосередньо, вітчизняного наукового простору, значний внесок у теорію інтелектуальної власності у контексті історико-економічних досліджень ролі власності у господарському, суспільному і духовному житті людини внесли відомі українські вчені М. Бердяєв (аналіз впливу власності на індивідуальну та суспільну економічну свідомість [138]); С. Булгаков (дослідження власності як природного права крізь призму вчення фізіократів [139]); М. Бунге (аналіз «неречової власності» у єдності «промислової власності» і «літературної та художньої власності» як двох її форм [140; 141]); О. Миклашевський (ідея вільної приватної власності як противага могутності держави» [142]), М. Туган-Барановський (проблема гармонійного поєднання приватного і суспільного інтересу, особистості та соціального цілого у відносинах власності [143]). Проте у цих роботах перевага над економічними аспектами відносин інтелектуальної власності надавалась історично-філософському та юридичному аспектам.

Радянський період для української теорії інтелектуальної власності відзначився економічними дискусіями 60-х років щодо аспектів соціалістичної

державної власності, в ході яких наукова думка розвивалася за тематикою виокремлення відносин з приводу привласнення нематеріальних благ із системи об'єктивних економічних відносин у роботах Г. Башняніна, В. Загорського, О. Середи, К. Флейшиць, А. Чухна; дослідження відносин інтелектуальної власності як прояву єдиної матеріальної основи трудової діяльності у працях А. Архизера, Л. Безчасного, С. Пирогова, Є. Семенова, Н. Семенової (узагальнено у [144]).

Новий сплеск уваги до тематики розгортається з початком періоду незалежності української держави переважно завдяки напрацюванням фахівців у сфері цивільного права, таких як О. Боярчук, Н. Дригаль, І. Калаур, О. Мельник, Є. Петров, О. Підопригора, Н. Яркіна та ін. (детальніше у [145]), однак у працях згаданих науковців економічні конотації (на відміну від правових) простежуються мало, що, власне, характерно для ситуації у сфері досліджень інтелектуальної власності на пострадянському просторі в цілому (табл. 1.7). У небагатьох економічних дослідженнях даного періоду інтелектуальна власність скоріше розглядається як «родове поняття» [146], ніж ринкове явище. Спостерігається відсутність єдиної інтегрованої основи у теоретичних дослідженнях, з нашої точки зору, значною мірою зумовлена ментальною неготовністю сприйняття загального концепту. Висловлюються, навіть, думки про те, що інтелектуальна власність може набути значення лише в контексті конкретної стратегії її застосування [147], що вона є «двічі умовним» поняттям, поява якого являє собою результат цілком штучного об'єднання взагалі непов'язаних теорій, оскільки «не тільки не має ніякого відношення до власності, але й не стосується результатів інтелектуальної діяльності в прямому сенсі» [цит. за 148], а тому не існує можливості будь-якої уніфікації відносин чи

екстраполявання певних закономірностей у цій сфері [149]. Хоча, з нашого погляду, вірогідно, що таке твердження є абсолютним перебільшенням, для спростування якого достатньо проаналізувати характер зв'язків теорій інтелектуальної власності (рис. 1.13).

Деякі дослідники, наслідуючи традиції «римського концептуалізму», не намагаються запропонувати конкретну дефініцію, а визначають інтелектуальну власність остенсивно – через ідентифікацію «предметного розмаїття або різноманітності визнаних за творцями майнових і немайнових прерогатив (виключних прав)» [150]. Даний підхід втілюється в економічній літературі найчастіше у вигляді вичерпного переліку видів об'єктів інтелектуальної власності або більш складних спроб ранжування за другорядними ознаками, такими як форма втілення, сфера походження, функції в господарському обігу, метод захисту, форма реалізації майнових та немайнових прав, склад та роль суб'єктів права інтелектуальної власності та ін. [151; 152; 153] (рис. 1.14).

Проте, як свідчить вітчизняна практика, в умовах динамічного розвитку відносин інтелектуальної власності кількість варіантів систематизації перетинає межу раціональності. Зокрема, різночитання спостерігаються вже у визначенні видових категорій: Я. Кисельова класифікує об'єкти інтелектуальної власності на об'єкти промислової власності, об'єкти авторського права, об'єкти суміжних прав [154, с.26]; П. Крайнев – на промислову власність, об'єкти авторського і суміжних прав, комерційні таємниці, захист від недобросовісної конкуренції [155, с.25]; В. Базилевич – на об'єкти авторського та суміжних прав, об'єкти промислової власності, права на засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг [156, с.131], Є. Ходаківський – на об'єкти авторського і суміжних прав, об'єкти патентного права, засоби

індивідуалізації та нетрадиційні об'єкти [157]; В. Вірченко – на об'єкти авторського та суміжних прав, об'єкти промислової власності та інкорпоральні (безтілесні) об'єкти [158] тощо. Таким чином, Ostenсивні визначення наразі не відповідають вимогам ефективності, оскільки, по-перше, не існує чітких та незаперечних критеріїв розподілу [159]; по-друге, один і той же об'єкт в силу індивідуальних особливостей може розглядатися як такий, що належить до кількох груп одночасно (так звані трансверсальні об'єкти); по-третє, внаслідок розмитості специфікації прав інтелектуальної власності об'єкти можуть переходити з однієї групи в іншу.

Водночас, протягом останніх десяти років обґрунтування пріоритетності економічної сутності інтелектуальної власності над іншими інтерпретаціями, зокрема юридичними, у наукових творах поступово зростає. У сучасній науковій літературі можна зустріти наступні тези: економічні фактори є ядром інтелектуальної власності, тоді як право є лише їх оболонкою (П. Баттахов [160]); юридичний підхід необхідний лише для того, щоб вписати ідеальну економічну сутність інтелектуальної власності в сферу правового регулювання через пов'язування її з матеріальним субстратом (К. Воробйова [161]); опція правового регулювання є необхідною тільки на останньому етапі життєвого циклу результатів інтелектуальної діяльності - використання (І. Близнець [162]); істотна частина результатів інтелектуальної діяльності у складі інтелектуального капіталу не фіксується правовідносинами інтелектуальної власності (В. Скворцова [163]); розвиток норм права інтелектуальної власності є прямим наслідком укладання економічних угод, предметом яких є інтелектуальний продукт (Ю. Селіверстов [164]) і т.п. Як наслідок, сучасний етап досліджень пов'язаний із спробами

Таблиця 1.7

Інтерпретації поняття «інтелектуальна власність» вченими пострадянських країн

Дефініція	Автор, джерело	Ідентифікація позиції автора згідно з існуючими підходами до класифікації
1	2	3
Предмети духовної культури в її різноманітних проявах та інформація	Кейзеров М. [165]	Правовласницька доктрина, пропріетарна концепція
Елементи новизни (нова інформація і знання), внесені у три головні сфери людської творчості - науку, мистецтво та промисловість - за умови, що сам цей процес регулюється нормами права	Воробйова К., Корочкова С. [166]	
Концептуальна конструкція для визначення нематеріальних продуктів – нематеріальної власності	Карцхія О. [167]	
Володіння, розпорядження і користування всяким ідеальним (інтелектуальним) об'єктом, що опинився в соціальному полі тяжіння людини	Орехов О. [168, с.65]	
Правове становище двох основних категорій РІД: об'єктів авторського права і суміжних прав, а також об'єктів промислової власності	Сударіков С. [169. с.7]	

Продовження таблиці 1.7

1	2	3
Поняття, яке використовується в ряді міжнародних конвенцій і в законодавстві багатьох країн для позначення сукупності виняткових прав на РІД і насамперед творчі досягнення, а також прирівняні до них за правовим режимом засоби індивідуалізації юридичних осіб, продукції, робіт, послуг	Сухарєв А. [170, с.379]; Оркіна Є. [171, с.89]; Барихін О. [172, с. 215]	Правовласницька доктрина, концепція виключних прав
Виключні права на об'єкти інтелектуальної власності, які включають в себе права здійснювати самому, дозволяти та забороняти іншим особам використання таких об'єктів різними способами, за винятком випадків вільного використання, передбачених законом	Рузакова О. [173, с. 26]	
Право творця будь-якого творчого результату, що виникає із самої природи творчої діяльності й існує незалежно від визнання цього права державою; право, що забезпечує його володарю ексклюзивність у розпорядженні на власний розсуд із виключенням усіх третіх осіб від втручання у сферу правоволодіння	Сергєєв О. [174]	
Особливий привілей, що надається творцю; виключне право на носії результатів творчої діяльності; невіддільне від автора, що вклав у результат творчої діяльності частку самого себе	Шишка Р. [175, с.151]	
Правовий феномен, що характеризується сукупністю прав на об'єктивно виражений результат інтелектуальної діяльності чи засіб індивідуалізації	Близнець І. [176, с.3]	Правовласницька доктрина, концепція прав інтелектуальної власності
Сукупність результатів інтелектуальної діяльності та засобів індивідуалізації юридичних осіб, товарів, робіт, послуг і підприємств, які отримано в результаті творчої діяльності суб'єкта, виражено в об'єктивній формі та яким надається правова охорона	Баттахов П. [177]	

Закінчення таблиці 1.7

1	2	3
Економічна категорія, сутність якої полягає у присвоєнні певних благ і предметів у процесі «духовного» виробництва	Поляков Р. [178, с.177]	Ойкосвласницька доктрина, марксистський підхід
Система відносин з приводу присвоєння здібностей до інтелектуальної праці, її засобів і результатів	Волкова Т. [179, с.137]	
Історично визначена форма економічних відносин присвоєння нематеріальних факторів і результатів інтелектуальної праці, що представлені ідеальним змістом втілюваних на різних носіях знань (літературні, художні, наукові твори, промислові зразки, товарні знаки та ін), а також не мають речового втілення знаннями (ідеями, гіпотезами, концепціями, теоріями та ін.)	Скворцова В. [180]	Ойкосвласницька доктрина, неокласичний (ортодоксальний) підхід
Сукупність суспільних відносин, що виникають при появі і використанні результатів інтелектуальної діяльності	Іванова М. [181]	
Інститут, що забезпечує охорону і використання нематеріальних благ, які є продуктами інтелектуальної діяльності	Толстой Ю. [182, с.213]	Ойкосвласницька доктрина, нео-інституціональний підхід
Сукупність соціально-економічних відносин, пов'язаних із створенням, розподілом, обміном і споживанням РІД та одночасною фіксацією виключних прав на них	Прохоров А. [183]	Міждисциплінарний підхід

Джерело: сформовано автором самостійно

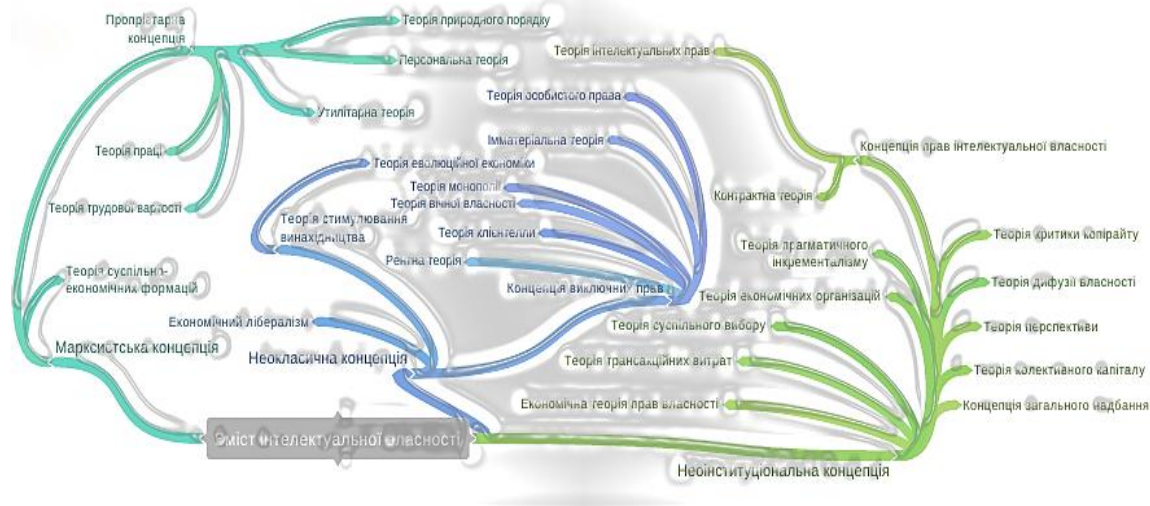

Рис. 1.13. Схема міждисциплінарних зв'язків теорій інтелектуальної власності*

Примітка: *сірим фоном відображено теорії, що формують ядро концепту

Джерело: сформовано автором за допомогою сервісу візуалізації даних Coggle.it

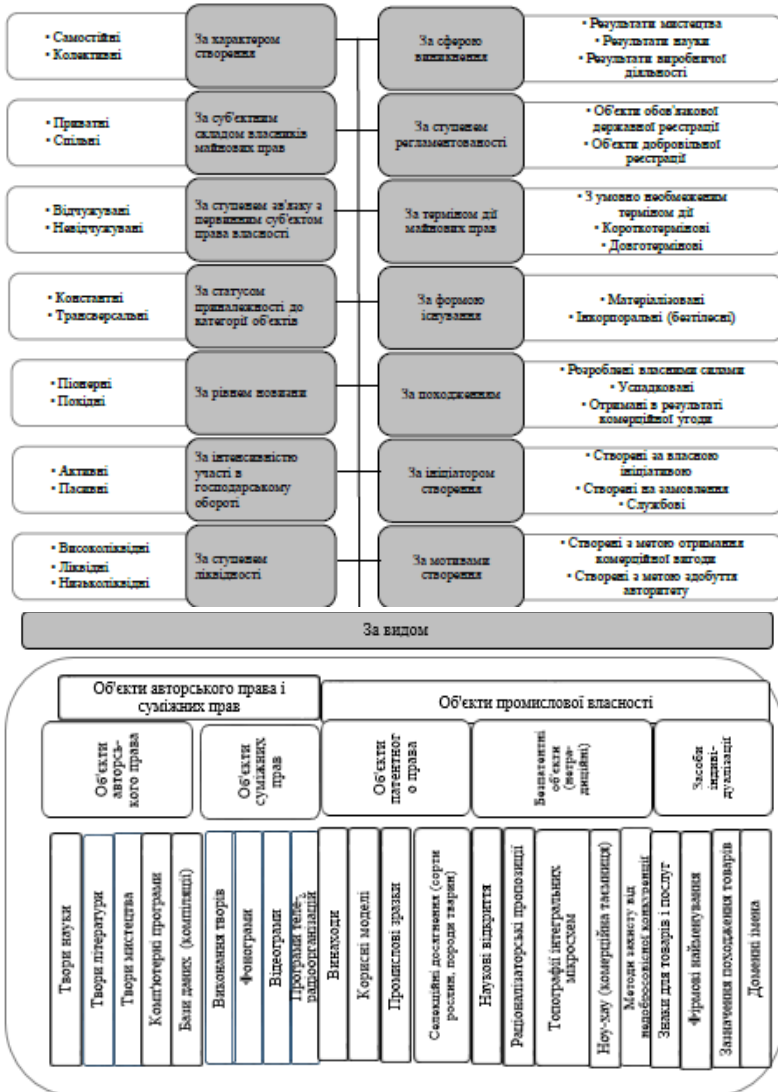

Рис.1.14. Сучасна класифікація об'єктів права інтелектуальної власності

Джерело: сформовано автором самостійно

пояснити економічну природу інтелектуальної власності через її унікальні ознаки, характеристики та функції (рис. 1.15) розуміння яких дає ключ до розробки механізмів управління інтелектуальною власністю з метою активізації інтелектуальної компоненти економічного росту.

Зокрема, Ю. Селіверстов до специфічних властивостей інтелектуальної власності відносить: 1) нематеріальний характер (інформаційна природа результатів інтелектуальної діяльності); 2) економіко-правовий дуалізм (нерозривність зв'язку економічного та правового аспектів сутності інтелектуальної власності); 3) різноманітність економічних ролей інтелектуальної власності (а) товар, що володіє споживною вартістю, спрямований на задоволення певних потреб і має ринкову ціну; б) джерело інтенсивного розвитку економічної системи, що дає можливість оновити технологію і асортимент, підвищити якість продукції, знизити витрати виробництва тощо; с) актив, що володіє визначеною інвестиційною привабливістю і вносить вклад у ринкову вартість бізнесу) [184].

На численності економічних ролей інтелектуальної власності наголошує М. Іванова, яка до наведеного вище переліку додає ролі чинника виробництва, конкурентної переваги, капіталу (з нашої точки зору - помилкове твердження, оскільки капітал є окремою самостійною економічною категорією) та предмета економічних угод, з огляду на що формулює перелік функцій інтелектуальної власності в сучасній економічній системі: а) засіб додання продукції інтелектуальної діяльності особливих споживчих властивостей товару; б) засіб конкурентної переваги; в) засіб отримання надприбутку; г) засіб законної монополізації знань; д) засіб синергетики творчого потенціалу персоналу [185].

Властивості	Універсальні		
	- унікальність; - персоніфікованість; - дуалізм ідеальної сутності та об'єктивної форми втілення; - необмеженість у просторі (можливість використовуватися необмеженим колом осіб); - неможливість фізичного знищення; - обов'язковість юридичного закріплення для отримання доходу від використання; - чутливість до фактору часу (обмеженість строку юридичного закріплення); - специфічний характер визначення вартості (непридатність традиційних вимірників ринкової цінності); - різноманітність економічних ролей		
	Обумовлені конкретною економічною роллю		
	<i>Властивості як товару</i> - можливість багаторазового тиражування в матеріальних об'єктах; - швидкий моральний знос; - незастосовність показника граничної корисності; - суспільний характер виробництва і споживання; - неможливість виміру витрат інтелектуального виробництва витратами суспільно необхідного часу - опредметненість характеру споживання у структурі товарного тіла; - негарантованість здатності споживання	<i>Властивості як активу</i> - неподільність; - висока ризикованість; - низька ліквідність	<i>Властивості як ресурсу</i> - невичерпність (нездатність витрачатися); - тенденція до нагромадження; - бездефіцитність

	купівельною спроможністю покупця та фізичними характеристиками його організму; ▪ незалежність вартості від числа споживачів та від обсягу вкладених коштів; ▪ відсутність кореляції між зростанням вартості виробництва та якістю виконання; ▪ зростаюча прибутковість при тиражуванні; ▪ збільшення кількості користувачів при кожній акції трансфера (за відсутності юридичних обмежень)		

Рис. 1.15. Властивості інтелектуальної власності в економічному обігу
Джерело: сформовано автором самостійно

Крім цього, дослідниця виділяє ряд особливостей інтелектуальної власності в економічному обороті: 1) необмеженість у просторі (можливість використовуватися необмеженим колом осіб); 2) відсутність фізичного зносу; 3) здатність відокремлення через юридичне закріплення; 4) обов'язковість юридичного закріплення для отримання доходу від використання; 5) обмеженість можливостей юридичного закріплення у часі [там само].

До апологетів функціонального підходу можна віднести й Б. Леонтьєва, який виокремлює 7 функцій, у відповідності до яких, на думку дослідника, представники бізнесу підсвідомо використовували інтелектуальну власність ще задовго до офіційного закріплення терміну та появи перших фундаментальних досліджень у даному напрямі: 1) засіб забезпечення технологічної переваги над конкурентами (технологічна функція); 2) засіб забезпечення високої і стабільної правової захищеності бізнесу, в т.ч. засіб індивідуалізації юридичної особи (правова функція); 3) засіб економічного управління капіталом з метою сталого отримання надприбутків і нарощування його вартості (економічна функція); 4) засіб ідентифікації бізнесу у свідомості споживача на основі бренд-стратегії (соціологічна функція); 5) засіб формування високої корпоративної культури, індивідуальної і масової творчості в конкретному бізнес-середовищі (психологічна функція); 6) засіб насичення товару особливими споживчими властивостями (технічна функція); 7) засіб інтеграції шести вищеназваних функцій (загальноорганізаційна функція) [186, с. 16-17].

Ю. Плетшков акцентує увагу на властивостях персоніфікованості інтелектуальної власності у значенні обов'язкової приналежності суб'єкту; лімітованості строку її економічного життя в межах відведеного законом періоду

(з нашої точки зору не зовсім коректне твердження, оскільки після завершення строку дії майнових прав інтелектуальна власність бере участь в системі економічних відносин у статусі суспільного багатства, надбання); а також специфічному характері визначення вартості інтелектуальної власності, обумовленому принциповою неможливістю а) вимірювати витрати творчої інтелектуальної праці витратами суспільно необхідного часу, б) застосовувати поняття «граничної корисності» до інтелектуального продукту як економічного блага [187].

Розглядаючи суб'єктну структуру відносин інтелектуальної власності, В. Скворцова звертає увагу на відмінності в особливостях присвоєння інтелектуальних продуктів та зазначає, що: по-перше, серед суб'єктів інтелектуальної власності неможливо однозначно виділити власників засобів виробництва і власників робочої сили; по-друге, на відміну від суб'єктів речової власності суб'єкти інтелектуальної власності на етапі генерації інтелектуального продукту завжди нероздільно пов'язані з об'єктом власності; по-третє, присвоєння інтелектуальної власності не виключає одночасного повного і часткового присвоєння її різними суб'єктами внаслідок неможливості повного (фізичного) відчуження знань та інтелектуальних здібностей первинного суб'єкта [188].

Заслужують на увагу дослідження М. Бендикова, в яких узагальнено властивості інтелектуальної власності з позицій виконання економічної ролі ресурсу: 1) нематеріальність; 2) невичерпність (нездатність витрачатися); 3) тенденція до нагромадження; 4) чутливість до часу; 5) необмеженість у просторі; 6) можливість представлення і використання в уніфікованій формі - цифрових кодах (актуально лише для інформаційної економіки); 7) неможливість фізичного

знищення; 8) бездефіцитність; 9) дешевизна відтворення порівняно з вартістю отримання; 10) незалежність вартості отримання від числа користувачів та від обсягу вкладених коштів; 11) збільшення кількості користувачів при кожній акції трансфера (справедливо при відсутності юридичних обмежень); 12) зростаюча прибутковість при тиражуванні [189]].

В. Базилевич до атрибутивних економічних характеристик інтелектуальної власності як товару відносить: 1) унікальність; 2) поєднання ідеальної, суб'єктивної сутності з об'єктивною формою втілення; 3) можливість багаторазового тиражування в матеріальних об'єктах; 4) швидкий моральний знос; 5) суспільний характер виробництва і споживання; 6) опредметненість характеру споживання інтелектуальної власності у структурі товарного тіла; 7) негарантованість здатності споживання інтелектуальної продукції купівельною спроможністю покупця та фізичними характеристиками його організму; 8) непридатність традиційних вимірників ринкової цінності для інтелектуальної власності (незастосованість граничної корисності, невідповідність витрат виробництва інтелектуальних продуктів і витрат їх тиражування); 9) відсутність кореляції між зростанням вартості інтелектуального продукту та якістю його виконання; 10) відмінності у характері відтворення інтелектуальної і репродуктивної праці, втіленої в інтелектуальному продукті [190].

Окремі твердження дослідника варто деталізувати. В. Базилевич наголошує, що виробництво і споживання інтелектуальної власності як товару становлять два різних процеси. У цьому розумінні його позиція близька до точки зору А. Глінчікової: «існують продукти людської діяльності, спосіб споживання яких не опредметнений однозначно в структурі самого об'єкта... Для такого

продукту, який можна виробляти не споживаючи і споживати не виробляючи, корисність у принципі не може мати характеру загальноновизначеності... Такого роду продукти не можуть бути товарами, а тому не можуть повноцінно відтворюватися, функціонувати і оцінюватися в рамках товарно-грошових відносин і пов'язаної з ними системи координат» [191, с. 6]. Проте В. Базилевич є менш категоричним у своїх поглядах, припускаючи лише, що у зв'язку із даною особливістю інтелектуальний продукт не завжди може мати ефективну оцінку в рамках ринкових відносин. На думку дослідника, для того щоб, товарообмін таких продуктів відбувся із зростанням вартості, необхідно змінити характер відтворення праці в економічній системі з приватно-індивідуалістичного на суспільний. Слід створити умови для організації унікально суспільних, нетоварних форм відтворення розумової робочої сили, шляхом «соціального залучення індивіда до досвіду сучасного і попередніх поколінь (удосконалення системи масових комунікацій, вироблення нових форм мобільності індивіда в рамках соціальної структури, технічне, політичне і правове вдосконалення суспільного спілкування)» [192]. Аналогічно, потрібен комплекс умов для забезпечення суспільного характеру споживання результатів розумової праці, оскільки «готовність до споживання інтелектуальної власності як придбаного товару, на відміну від предметів першої необхідності, не обумовлена лише фізичними особливостями органічного тіла, а виникає й розвивається тільки в процесі активної участі людини у виробництві й відтворенні інтелектуальних продуктів» [там само]. Остання теза присутня, також, у наукових працях С. Глазєва, який зазначає, що загальнодоступність об'єктів інтелектуальної власності на практиці обмежується значною кількістю бар'єрів – від освітнього рівня до комерційної таємниці [193].

Варто акцентувати, що виявлені дослідниками товарні властивості інтелектуальної власності в умовах реальних економічних відносин, що юридично закріплюються романо-германськими конструкціями права, повинні враховувати важливу особливість: мова завжди йде про майнові аспекти відносин.

У цілому проведений аналіз доводить, що в ході історичної розбудови суспільства стан прояву уявлень щодо інтелектуальної власності в економіці переходить з латентної до домінуючої форми. На сучасному етапі вимогам запиту наукового обґрунтування реальних соціально-економічних процесів та явищ в суспільстві найбільше відповідають неоінституціональні уявлення про сутність відносин інтелектуальної власності, які сприяють досягненню їх дуалістичної природи на основі поєднання економічного та юридичного змісту. У рамках положень неоінституціональної теорії інтелектуальна власність наразі перетворилась на найбільш розроблений з усіх, пов'язаних із сферою інтелектуальної діяльності, суспільних інститутів, який, на відміну від інших, володіє розвиненою міжнародною правозастосувальною, статистичною та бізнесовою практиками.

Проте дискреційний характер пізнання теоретичних засад інтелектуальної власності призводить до того, що її сучасна концептуальна конструкція виявляється великоваговою, негнучкою і непрацюючою; містить ряд внутрішніх алогізмів, що не піддаються доктринальному осмисленню; вимагає численних застережень і уточнень з урахуванням специфіки конкретних видів інтелектуальних продуктів та сфер їх застосування. Як наслідок, актуалізується потреба у дослідженнях об'єктно-суб'єктного складу і форм інтелектуальної власності, а також чинників розвитку відповідних відносин з урахуванням специфіки аграрної галузі.

1.3. Рефреймінг інституту інтелектуальної власності в аграрній економіці

Розвиток наукового підґрунтя відносин інтелектуальної власності як відображення об'єктивних процесів у соціумі, зрілість суспільства в економічному (залучення результатів інтелектуальної діяльності до товарного-грошового обігу), морально-психологічному (потреба у моделі недоторканого права на плоди інтелектуальної творчості) та юридичному (наявність у суспільстві правових алгоритмів захисту прав власності) сенсі [194; с. 23] сформували загальні передумови становлення інституту інтелектуальної власності проте, всупереч очікуванням, не змогли уніфікувати принципи його впливу на різні сфери господарської діяльності.

В аграрній економіці інститут інтелектуальної власності являє собою з точки зору форми – систему організаційних структур та засобів, які сприяють здійсненню інтелектуальної діяльності та захисту інтелектуальної праці; та з точки зору змісту – сукупність визнаних в галузі зразків поведінки, які відповідно до існуючих норм забезпечують захист і визнання інтелектуального продукту і праці [195]. Основна функція даного інституту зводиться до регуляції відносин між суспільством і творцем інтелектуального продукту, результатом якої є: для творця – можливість самореалізуватися та отримати матеріальну винагороду за творчу працю, пов'язану з процесом впровадження інтелектуальної власності, для суспільства – можливість скористатися новими знаннями, отриманими в обмін на виняткові права творців, збільшуючи тим самим свій інтелектуальний потенціал. Реалізуючи відповідну функцію в аграрній економіці, інститут інтелектуальної власності перетворюється на важливий інструмент

сучасної агрополітики, який:

- конвертує об'єкти інтелектуальної власності у вагому складову активів суб'єктів господарювання та індикатор їхніх досягнень у агропромисловому виробництві;

- сприяє формуванню сучасних елементів інфраструктури аграрного ринку інтелектуальних продуктів (патентно-інформаційних систем, інституту патентних повірених), розвитку посередницьких структур (організацій колективного управління майновими правами інтелектуальної власності, патентних фондів, пулів), поширенню аудиту та механізмів страхування інтелектуальної власності;

- активізує системні агротехнічні дослідження, міжсуб'єкту та міжгалузеву дифузію інновацій, поглиблення кооперації між аграрною освітою, наукою та агробізнесом на основі трансферу інтелектуальних продуктів, об'єднання ресурсів і проведення спільних досліджень, розвитку нових форм патентно-ліцензійної кооперації;

- формує передумови розбудови національної агроінноваційної системи на основі обміну інтелектуальними продуктами між творцями, посередниками, кінцевими споживачами [196].

Інститут інтелектуальної власності в аграрній економіці пройшов складний шлях (трансформувавшись від формально незакріпленого звичаю до розгорнутої договірної системи на основі законодавчих норм; від правової охорони – до економічного регулювання; від національних процедур – до адміністрування на міжнародному рівні; від стану «ембріону майнових прерогатив» [197] – до появи реальних механізмів забезпечення захисту майнових і немайнових прав; від загальних стратегій в рамках розвитку сфери

інтелектуальної власності – до спеціалізованих практик фокусної підтримки інтелектуальної складової сектору тощо) та наразі продовжує еволюціонувати. Етапи розвитку інституту інтелектуальної власності в аграрній економіці логічно прослідковуються за хронологією знакових історичних подій (рис. 1.16), старту яких передував тривалий період натуралізації аграрної праці, за якого технологічність засобів і результатів сільськогосподарського та агропромислового виробництва була низькою, а знання про матеріали рослинного, тваринного, мікробного або іншого походження та самі генетичні ресурси взагалі не підлягали правовій охороні, що пояснювало поодинокість транзакцій з інтелектуальною власністю і, відповідно, обмеженість їхніх регуляторів.

Із розвитком індустріалізації відносини інтелектуальної власності набували більшого поширення, тому наприкінці XIX століття сформовані на національному та міжнародному рівнях правові та юридичні механізми загального регулювання були достатньо ефективними для того, щоб сприяти захисту інтересів винахідників технічних пристроїв та технологій в агросекторі. Проте перші патентні закони та міжнародні договори (Паризька конвенція) не захищали живі організми, а тому не забезпечували стимули для винаходів більш досконалих сортів рослин або тварин. Копіювання і перепродаж рослинного матеріалу були неконтрольованими до того часу, поки «зелена революція» не змусила суспільство юридично закріпити визнання прав інтелектуальної власності селекціонерів та виробників сільськогосподарської продукції.

Права інтелектуальної власності були введені відносно специфічних об'єктів, продукованих виключно в аграрній економіці у три основних етапи:

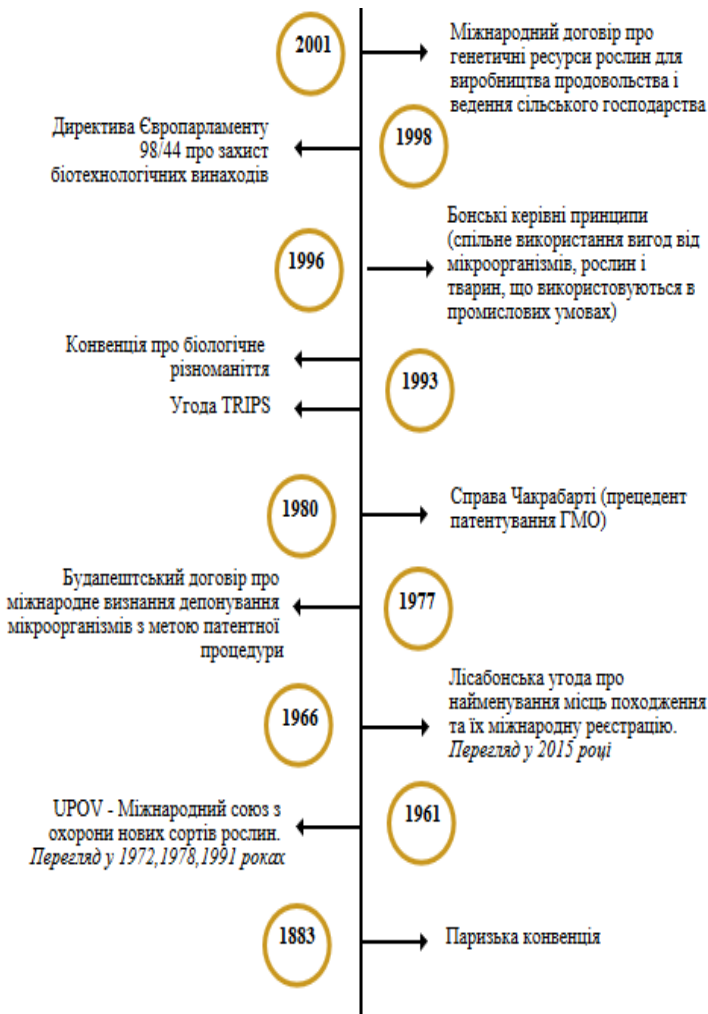

Рис. 1.16. Хронологія подій, що здійснили критичний вплив на формування інституту інтелектуальної власності в агроекономіці

Джерело: сформовано автором за допомогою сервісу візуалізації даних Venngage.com

1) прийняття форм захисту інтелектуальної власності на сорти рослин як похідних від патентної моделі; 2) введення захисту кваліфікованих (географічних) зазначень походження сільськогосподарської та харчової продукції; 3) поступове запровадження патентів на форми життя у сфері сільськогосподарської біотехнології [198].

Найбільш поширеним способом правової охорони сортів рослин стала модель PVP (Plant Varieties Protection), інституціоналізована конвенціями Союзу з охорони нових сортів рослин (UPOV) 1972, 1978, 1991 рр. Модель PVP, відрізнялась від патентної визначенням новизни, що переносилась із сфери використання сорту до сфери його комерціалізації та для якої визначались конкретні часові рамки застосування. Іншими словами, спеціальна система охорони сортів рослин стосувалася тільки збуту садивного матеріалу, а не вирощування та продажу самих рослин, завдяки чому набула швидкого розповсюдження. Поряд із тим, незважаючи на переваги, модель PVP, також, не була позбавлена спірних аспектів, головним з яких стало питання «фермерських привілеїв» (прав фермера).

Конфліктом інтересів селекціонерів та фермерів встигли скористатись транснаціональні корпорації, які, спрямувавши значні фінансові потоки у розвиток біотехнологій та приватизацію селекційних установ, змогли, модифікуючи здавна відомі генетичні ресурси (іноді зовсім несуттєво), поставити фермерів у цілковиту залежність від постачальників насінневого і племінного матеріалу. Фактично, ТНК захопили контроль над такими галузями як агрохімія та виробництво продуктів харчування, монополізувавши торгівлю компонентами генетичного різноманіття та супутньою інформацією [199]. При цьому не останню роль у цих процесах відігравали корпоративні змови, технології крос-ліцензування та лобіювання інтересів ТНК у агробіополітиці. У даному контексті одним з найбільш

гучних прикладів стало отримання патентних прав на генетичне використання термінаторних технологій біотехнологічним гігантом «Монсanto» [200; 201; 202].

На етапі зародження біотехнологічної галузі ризику легітимізації патентування послідовностей генів (табл. 1.8) не усвідомлювалась суспільством достатньою мірою, тому розвиток процесу не викликав перепон (підтвердження патентоспроможності ГМО резонансним прецедентним рішенням Верховного суду США у справі Даймонд проти Чакрабарті; Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентної процедури в рамках Паризької конвенції тощо). Однак, породжена діями ТНК загроза збереженню агробіорізноманіття, призвела до переоцінки ефективності інституту інтелектуальної власності та усвідомлення факту, що формування механізмів економічного обороту та охорони інтелектуальної власності в агросекторі створило суттєві ризики для існуючого порядку глобальної економічної системи. Жорсткий захист інтелектуальної власності призвів до завищення витрат і тим самим обмежив дослідження у країнах, що розвиваються, чим став підривати місцеві практики, руйнувати базу накопичених традиційних знань, які слугували основою продовольчої безпеки та економічної стійкості цих країн.

Негативну реакцію суспільства викликало використання транснаціональними корпораціями переваг закріплення прав інтелектуальної власності на насіннєвий матеріал задля штучного створення ефекту гомогенності, внаслідок чого істотно збільшилась кількість «рослин-сиріт» (зникаючі культури).

Великі агропромислові компанії, які, зосереджуючи у своєму володінні функції менеджменту та реалізації прав власності (злиття, поглинання), примусово збільшували частоту зупинок агроінноваційних процесів для вилу-

Таблиця 1.8

Індекси Міжнародної патентної класифікації, за якими в сучасних умовах можуть бути запатентовані генетичні ресурси, асоційовані з традиційними знаннями

Індекс МПК-2017.01	Індекси (клас/підклас/група/підгрупа)
Розділ А	ЖИТТЄВІ ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ
A01	<i>СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО; ЛІСІВНИЦТВО; ТВАРИННИЦТВО; МИСЛИВСТВО; ВІДЛОВЛЮВАННЯ ТВАРИН; РИБНИЦТВО; ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ; ТЮТЮН</i>
A01H	Нові рослини або способи їх одержування; розмножування рослин на основі тканинних культур
A01N	Консервування тіл людей або тварин, або рослин, або їх частин; біоциди; репеленти або аттрактанти; регулятори росту рослин
A23	<i>ЇЖА АБО ХАРЧОВІ ПРОДУКТИ; ЇХ ОБРОБЛЕННЯ</i>
A23L	Їжа, харчові продукти або безалкогольні напої; їх приготування або оброблення; консервування їжі або харчових продуктів
A61	<i>МЕДИЦИНА АБО ВЕТЕРІНАРІЯ; ГІГІЄНА</i>
A61K	Препарати для медичних, стоматологічних та гігієнічних цілей
A61P	Специфічна терапевтична активність хімічних сполук або медичних препаратів

Джерело: сформовано автором самостійно

чення монопольної ренти, стикнулися з активним спротивом численних приватних та публічних економічних агентів. Загострився конфлікт інтересів класичних селекціонерів рослин та агрохімічних груп щодо практик використання сортів для виробництва ГМО [203]. Виникли етичні та релігійні дилеми [204], пов'язані з клонуванням. З огляду на потенційні негативні наслідки застосування в сільськогосподарському виробництві генетично модифікованих організмів розпочалося активне обговорення питань (іноді до введення мораторію низкою країн) щодо закріплення обмежень у сфері агродосліджень та появи ряду нових міжнародних законодавчих актів та домовленостей.

Однією з найважливіших ініціатив стала Угода про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності, роль якої у нейтралізації загроз агробіорізноманіттю полягала в інституціоналізації у країнах-членах СОТ мінімальних стандартів прав інтелектуальної власності (введення обмежень «висоти» та розширення «широти» патентного захисту мікроорганізмів і мікробіологічних процесів для виробництва рослин або тварин; заснування системи *sui generis* у сфері селекції тощо [205]). Крім того, угода забезпечила гнучкі можливості комбінації режимів охорони прав інтелектуальної власності (подвійний захист сортів рослин).

Внесок Конвенції про біологічне різноманіття у розвиток суспільних відносин в контексті продовольчої безпеки і прав інтелектуальної власності був пов'язаний із забезпеченням взаємозв'язку між управлінням біологічними і генетичними ресурсами та правами інтелектуальної власності, започаткуванням спеціальної програми заохочення позитивного впливу сільськогосподарської практики на біологічне різноманіття в сільськогосподарських екосистемах, пом'якшенням

потенційних негативних наслідків патентування генетичних технологій (Ногайський протокол регулювання доступу до генетичних ресурсів та спільного використання на справедливій і рівній основі вигід від їх використання), підтримкою практик корінних і місцевих громад, що мають відношення до управління біологічними ресурсами.

Боннські керівні принципи повинні були забезпечити для країн-донорів справедливу частку вигод (грошова допомога, спільне використання результатів наукових досліджень і розробок, співпраця в галузі наукових досліджень і доступу до наукової інформації тощо), одержуваних від використання в промислових масштабах мікроорганізмів, рослин і тварин. Питанням інституціоналізації режиму розподілу вигоди був присвячений і Міжнародний договір про рослинні генетичні ресурси для виробництва продовольства і сільського господарства, що безпосередньо пов'язує проблеми збереження генетичних ресурсів, охорони прав інтелектуальної власності, сталого сільськогосподарського розвитку і продовольчої безпеки.

Нові інституційні умови дозволили встановити основні правила, які забезпечували найбільш ефективне збереження і раціональне використання агробіоресурсів з урахуванням інноваційного вектору розвитку економіки. Завдяки їм генетичні ресурси та традиційні сільськогосподарські і екологічні знання потрапили у рамки сформованої світової системи інтелектуальної власності, набувши особливого статусу трансверсальних (здатних перебувати у декількох правових площинах регулювання) продуктів творчої діяльності. З'явилась альтернатива «праву селекціонерів», а місцеві сільськогосподарські громади, корінне населення і фермери отримали власні права на біорізноманіття, яке перебуває у їх віданні, та традиційні знання, що

стосуються компонентів такого біорізноманіття [206]. Стали активно розвиватися система географічних зазначень походження сільськогосподарської і харчової продукції, сільськогосподарський брендинг.

Завдяки новим ініціативам звертається увага на обставини, що стосуються публічного порядку (*ordre public*) і моралі, тому не визнаються патентоспроможними, зокрема, способи модифікації генетичної ідентичності тварин, які здатні заподіяти їм страждання без будь-якої суттєвої медичної користі для людини або тварини. Розбудовано комплекс законодавчих документів, що стосуються управління знаннями про генетичні ресурси у таких сферах як органічне землеробство, безпека кормів для тварин та ГМО, збереження, зоотехнія (розведення тварин), здоров'я тварин, торгівля тваринами та продуктами тваринного походження, гігієна харчування (детальніше [207]). В Європейському Союзі основним правовим інструментом у цій сфері стала Директива Європейського парламенту та Ради ЄС 98/44/ЄС від 06.07.1998 про правову охорону біотехнологічних винаходів, відповідно до якої види рослин і тварин та біологічні процеси їх виробництва виключалися з патентно-правової охорони.

Прагнення пошуку балансу інтересів суспільства та власників об'єктів права інтелектуальної власності сприяло лібералізації інституту інтелектуальної власності в агроекономіці в контексті створення гнучких економіко-юридичних рамок для вільного обміну зародковою плазми в цілях продовольчої безпеки. Водночас, лише деякі з країн, що прийняли законодавство у сфері інтелектуальної власності, змогли імплементувати відповідні норми, а у багатьох країнах, що розвиваються, до 1994 року фактично не було введено жодної з форм інтелектуальної власності на агро- та біотехнології.

В сучасних умовах динаміка розвитку аграрної економіки істотно визначається ефективністю інституту інтелектуальної власності, оскільки закріплення прав інтелектуальної власності в сільському господарстві безпосередньо впливає на питання продовольчої безпеки та управління навколишнім середовищем. Крім того, конкурентоспроможність агробізнесу суттєво залежить від ступеня розвиненості відповідних відносин в інноваційних процесах підтримки сільського господарства.

Сьогодні процес інституціоналізації інтелектуальної власності в аграрному секторі економіки передбачає: по-перше, створення різних організаційних форм інтелектуальної власності; по-друге, внутрішню диференціацію об'єктів права інтелектуальної власності; по-третє, формування системи цінностей і норм, що регулюють діяльність суб'єктів інтелектуальної власності; і нарешті - інтеграцію інтелектуальної власності в економічне, правове і соціальне середовище агропромислового комплексу. Підсумком інституціоналізації є створення чіткої статусно-рольової структури, яка тримається на: 1) декларованих у нормативних актах державного та міждержавного рівня формальних правилах; 2) представлених традиціями, звичаями, договорами, угодами, морально-етичними кодексами, професійними установками неформальних обмеженнях; 3) механізмах примусу, що забезпечують виконання вищевказаних формальних та неформальних правил [208].

Специфіка формування інституту інтелектуальної власності в аграрній економіці знаходить прояв у особливостях режиму виключності використання інтелектуального продукту, зокрема ідентифікації суб'єкта інтелектуальної власності (хто володіє), об'єкта власності (що саме є предметом володіння) та способу наділення

власністю [209]. Диференціація має значення, оскільки альтернативні варіанти режимів в різних сферах економічної діяльності, як правило, не рівноцінні і вимагають неоднакових витрат. Водночас, ефективна модель може сприяти створенню стійкого середовища, зменшенню невизначеності та формуванню стабільних очікувань економічних агентів [210].

Наразі рамки специфікації прав інтелектуальної власності в аграрній економіці є наступними:

1) Об'єкти інтелектуальної власності, актуальні для галузі (рис.1.17):

- селекційні досягнення - виведені людиною нові або поліпшені існуючі породи тварин і сортів рослин;

- винаходи - нові оригінальні агротехнічні рішення, що стосуються певного продукту (пристрою, речовини, штаму мікроорганізмів, культури клітин рослин і тварин) або способу (процесу здійснення дій над матеріальними об'єктами з допомогою матеріальних засобів), здатні забезпечити позитивний ефект в галузі.

Зокрема до винаходів належать пристрої — системи розташованих у просторі конструктивних елементів, що певним чином взаємодіють між собою (машини, механізми, агрегати, прилади, деталі, вузли тощо); речовини — створені сукупності взаємопов'язаних інгредієнтів (сплави, розчини, емульсії, пластмаси, кераміка, фарби, мастильні матеріали тощо); штами мікроорганізмів — спадково однорідні культури мікроорганізмів, що мають або продукують корисні властивості; культури клітин рослин і тварин — культури окремих клітин (клонів тварин, людини) або консорціуми (поєднання клітин рослин і тварин); способи — процеси, операції, прийоми, режими, спрямовані на виготовлення продукції або зміну стану предметів матеріального світу (транспортування, регулювання, діагностика тощо). Поняття способу охоплює

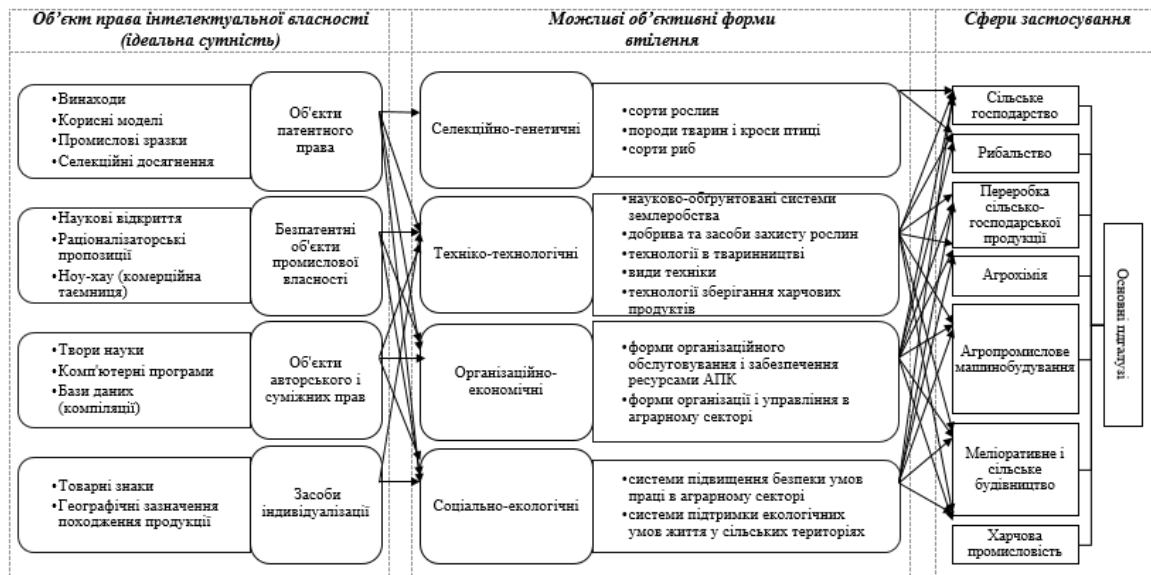

Рис. 1.17. Форми втілення та сфери застосування об'єктів інтелектуальної власності в аграрній економіці (візуалізація з урахуванням внутрігалузевої спеціалізації)
Джерело: сформовано автором за даними [211; 212; 213]

також застосування уже відомого пристрою, речовини або штаму за новим призначенням, що потребує встановлення нових властивостей вже відомих об'єктів і визначення нових сфер їх застосування [214];

- корисні моделі - нові, промислово придатні конструктивні виконання пристрою, тобто нові технічні рішення в галузі агромеханіки стосовно тих об'єктів, які мають просторову структуру;

- промислові зразки - художньо-конструкторські рішення агропромислових виробів, що визначають їхній дизайн;

- ноу-хау - сукупність відносин, професійних знань та досвіду, що використовуються у технологіях виробництва агропромислової продукції;

- раціоналізаторські пропозиції - визнані юридичною особою пропозиції, які містять технологічне (технічне) або організаційні рішення у сфері аграрного виробництва та бізнесу;

- наукові відкриття - встановлення невідомих раніше, але об'єктивних закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни в рівень наукового пізнання у галузі фундаментальних та прикладних аграрних та суміжних наук;

- програмне забезпечення та бази даних, адаптовані під потреби агровиробництва та бізнесу;

- твори наукової літератури, зміст яких пов'язаний зі створенням або систематизацією об'єктивних знань в галузі «Аграрні науки та продовольство» та суміжних галузях;

- географічні (кваліфіковані) зазначення походження - позначення, які ідентифікують товари (послуги) в АПК як такі, що походять із території певного географічного об'єкта та мають певну якість, репутацію чи характеристики, істотно зумовлені цим географічним об'єктом (зокрема його природними умовами, людським

фактором або поєднанням природних умов і людського фактору);

- товарні знаки - умовні символічні позначення для індивідуалізації товарів (послуг) в агробізнесі та ідентифікації джерел їх походження (агровиробників).

2) Суб'єкти інтелектуальної власності у галузі:

а) відповідно до підстав набуття права інтелектуальної власності (за моментом / юридичним фактом, з якого особа набуває статусу суб'єкта права інтелектуальної власності): первинні суб'єкти, які набули свого статусу в результаті створення або державної реєстрації прав на об'єкт права інтелектуальної власності (фізичні особи - автори/ винахідники, творчою працею яких створюється об'єкт права інтелектуальної власності); вторинні суб'єкти, які набули права інтелектуальної власності за законом або договором (фізичні та юридичні особи, а також держава в особі її органів);

б) з погляду участі у виробництві: власники інтелекту і власники умов виробництва інтелектуальних продуктів в АПК [215];

в) з погляду ролі у споживанні: виробники інтелектуального продукту в АПК (інтелектуальні власники), посередники (патентні повірені, спілки колективного управління правами авторів, патентно-ліцензійні, консалтингові, кредитно-фінансові, сертифікаційні державні та приватні структури тощо), споживачі.

3) Форми інтелектуальної власності в аграрній економіці:

а) індивідуальна приватна: об'єкт права інтелектуальної власності належить конкретній людині;

б) асоційована приватна об'єкт права інтелектуальної власності належить підприємству (організації) будь-якої організаційно-правової форми та

працівнику у складі трудового колективу цього підприємства;

в) суспільна (державна): об'єкт інтелектуальної власності є носієм державного інтересу або частиною національного багатства;

д) змішана (полісуб'єктна): передбачає поєднання декількох з перерахованих форм.

4) Вирізняльні риси нормативної конструкції, яка застосовується при законодавчому закріпленні прав інтелектуальної власності:

а) автору об'єкта інтелектуальної власності належить два види прав: майнові права та особисті немайнові права. Майновими правами інтелектуальної власності є: право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, зокрема й забороняти таке використання; інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; право перешкоджати будь-якому посяганню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності;

б) майнові права інтелектуальної власності припиняються з перебігом певного терміну, після чого об'єкт інтелектуальної власності є суспільним надбанням; особисті немайнові права інтелектуальної власності є

чинними безстроково;

в) право інтелектуальної власності виникає, як правило, тільки після державної реєстрації результату творчої діяльності у відповідних державних органах. Для об'єктів права промислової власності, а також для засобів індивідуалізації така реєстрація є необхідною, для об'єктів авторського права – бажаною;

г) майнові права інтелектуальної власності передаються як у повному обсязі, так і частково з обмеженнями щодо строку, способу використання, території, обсягу тощо; немайнові права відчуженню не підлягають;

д) діє принцип вичерпання права інтелектуальної власності, тобто творець не може заборонити використання та розповсюдження товару, який містить об'єкт інтелектуальної власності, якщо його правомірно було введено в обіг правовласником шляхом першого продажу;

е) право на об'єкт інтелектуальної власності не переходить до нового власника з переходом права власності на матеріальний носій, в якому цей об'єкт втілено. Передача прав на об'єкти інтелектуальної власності відбувається в спеціальному порядку;

є) охорона права інтелектуальної власності в більшості випадків обмежується територією юрисдикції, де відбулася державна реєстрація.

5) Режими прав власності, що застосовуються до результатів інтелектуальної праці в агросекторі (рис.1.18):

а) формальні (найбільш розповсюджена класична група – табл. 1.9):

- надання ексклюзивних прав (*exclusive rights*) – режим, за якого творцю апріорі (підчас незалежно від виявлення на те його волі) надаються виключні, монопольні права на створений ним оригінальний твір (копірайт для об'єктів авторського права; класичне

патентне право для об'єктів промислової власності; режим секретності для ноу-хау тощо);

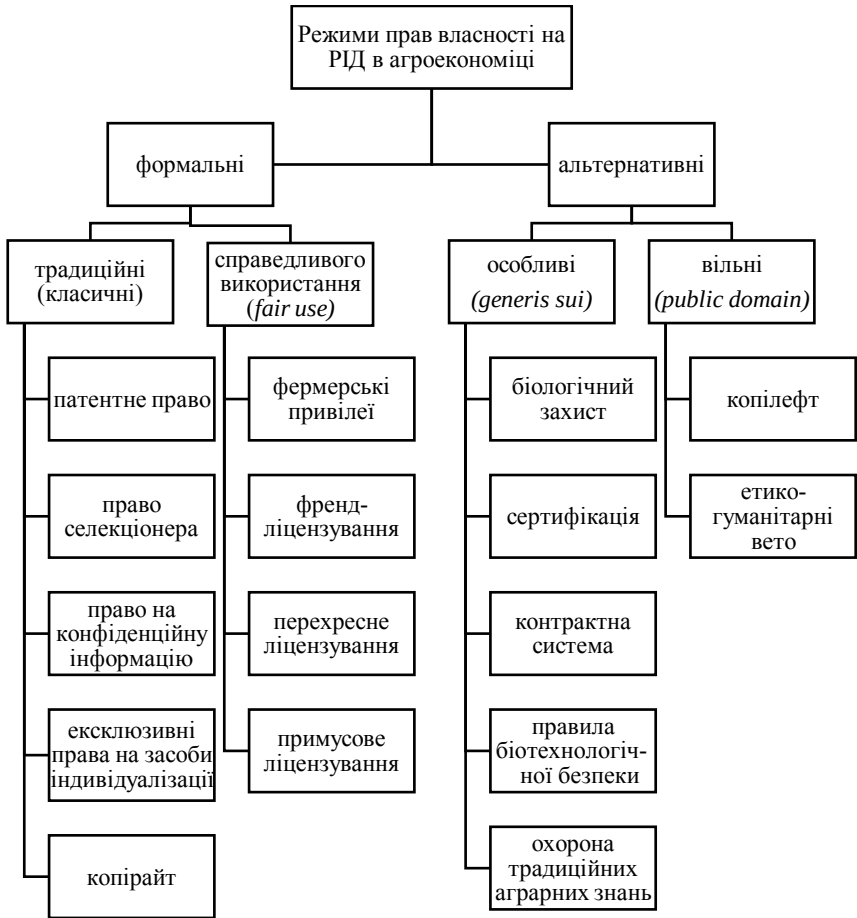

Рис. 1.18. Охоронні режими в рамках специфікації прав інтелектуальної власності в аграрній економіці
Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 1.9

Базові умови формальних режимів інтелектуальної власності в агроекономіці

Режим охорони права інтелектуальної власності	Критерії охороноспроможності об'єкта права інтелектуальної власності				Необхідність отримання охоронного документу	Термін дії виключних майнових прав на об'єкт	Основні міжнародні регуляторні документи
	Новизна (оригінальність)	Корисність (промислова придатність)	Винахідницький рівень	Інші			
Патентне право	так	так	лише для винаходів	ні	так	10-20 років	Паризька конвенція, TRIPS
Право селекціонера	так	так	ні	так	так	20-35 років	UPOV
Право на конфіденційність	так	ні	ні	ні	ні	безстроково	немає
Ексклюзивні права на засоби індивідуалізації	так	ні	ні	лише для географічних зазначень	можливо	безстроково	TRIPS, Лісабонська угода про найменування місць походження
Копірайт	так	ні	ні	ні	можливо	протягом життя автора + 70 років	Бернська конвенція, TRIPS

Джерело: сформовано автором самостійно

- справедливе використання / сумлінна поведінка (*fair use / fair dealing*) – правовий режим, що дозволяє (за умови дотримання ряду умов) використання захищених правом інтелектуальної власності матеріалів у разі, якщо це сприяє суспільному прогресу (цитування в авторському праві, крос- та френд-ліцензування або фермерські привілеї у праві промислової власності та ін.);

б) альтернативні:

- особливі режими (*generis sui*) – режими, що служать доповненням / заміною традиційних схем захисту прав інтелектуальної власності (охорона сакральних знань, сертифікація і менеджмент якості тощо);

- суспільне надбання (*public domain*) – режим, за якого титул права інтелектуальної власності не розповсюджується на результати інтелектуальної діяльності (відкриті коди, заборона патентування живих форм та ін.)

Характер специфікації прав інтелектуальної власності в аграрній економіці демонструє, що, як і в інших сферах економічної діяльності, організація охорони прав творців інтелектуальних продуктів виходить з критеріїв суспільної корисності і «розумного компромісу між усіма зацікавленими особами» [216] (встановлення суспільно необхідних винятків і обмежень, зустрічних зобов'язань правоволодільця тощо), а також носить обмежений характер в силу територіальних, часових і кількісних обмежень. Принципових відмінностей порівняно з іншими галузями у типології та основних ролях суб'єктів права інтелектуальної власності у процесах виробництва і споживання не спостерігається, проте склад учасників відносин інтелектуальної власності обмежується типом інтелектуального продукту, що є предметом конкретної транзакції, оскільки не всі об'єкти інтелектуальної власності є релевантними до агросектору. Зокрема серед

пріоритетів агростейкхолдерів знаходяться селекційні досягнення, об'єкти патентного права у царині агро- і біотехнологій та географічні зазначення походження товарів, тоді як об'єкти суміжних прав та значна частина об'єктів авторського права (крім наукових творів та комп'ютерних програм і баз даних) лишаються поза сферою інтересів.

Актуальною тенденцією є зростання масштабів застосування полісуб'єктної форми інтелектуальної власності в аграрній економіці внаслідок стратегічного значення галузевих інтелектуальних продуктів у вирішенні глобальних проблем продовольчої безпеки. Максимально яскраво ця тенденція проявляється щодо сортів рослин, сільськогосподарських технологій, кваліфікованих географічних зазначень походження продукції, де монополія приватної форми та розвиток крос-патентування і патентних пулів обмежуються фактором залучення у процеси генерації та обігу інтелектуальних продуктів численних публічних стейкхолдерів (громадські фонди, держава, муніципальні та інші місцеві органи влади тощо) з огляду на необхідність збереження традиційних сільськогосподарських знань конкретних громад. Зокрема, окрім можливості протистояти монополії та захисту інтересів суб'єктів локальних ринків, колективні за своїм охопленням (комунальні) інтелектуальні права представляють інтерес, оскільки, по-перше, такі права теоретично можуть бути переведені в безстрокові за умови збереження зв'язку з конкретною громадою (географічним місцем), по-друге, здатні пропонувати захист практично невизначеному числу осіб у межах певної території.

Принциповою особливістю реалізації прав на результати інтелектуальної праці в агросекторі, незважаючи на гнучкість формальних режимів захисту (особливо щодо сортів рослин – табл. 1.10) є, також, широкі

Таблиця 1.10

Порівняльна характеристика формальних режимів інтелектуальної власності для сортів
рослин

Параметр	Право селекціонера (<i>Plant Breeders Rights</i>)		Патентне право (<i>Patent rights</i>)	
	Модель PVP (<i>Plant Varieties Protection</i>) 1978 р.	Модель PVP (<i>Plant Varieties Protection</i>) 1991 р.	Захист за допомогою патенту на сорт рослин (<i>plant patent</i>)	Захист за допомогою патенту на корисну модель (<i>utility patent</i>)
1	2	3	4	5
Об'єкт захисту	Сорти рослин за конкретним списком	Всі сорти і види рослин	Рослини, відтворені безстатевим шляхом	Рослини, відтворені статевим шляхом
Вимоги до об'єкта	Вирізняльність, однорідність, стабільність	Новизна (у торгівлі), вирізняльність, однорідність, стабільність, корисність	Новизна, вирізняльність, стабільність	Новизна, господарська придатність (промислове застосування)
Розкриття	Опис	Опис	Опис (з наданням фото та рисунків)	Депонування
Надані майнові права	Право перешкоджати виробництву та комерціалізації	Право перешкоджати виробництву та комерціалізації	Право перешкоджати безстатевому відтворенню, використанню, продажу	Право перешкоджати вирощуванню, використанню, продажу

Закінчення таблиці 1.10

1	2	3	4	5
Тривалість дії майнових прав	15-20 років	20-25 років	17-20 років	17-20 років
Винятки та обмеження	Фермерські привілеї, привілеї селекціонерів	Використання сорту в особистих цілях; використання в експериментальних цілях	Використання в експериментальних цілях	Використання в експериментальних цілях
Можливість паралельного захисту за допомогою інших режимів	Ні	Так	Ні	Так

Джерело: сформовано автором за даними [217, с. 38; 218, с. 397]

можливості застосування різноманітних правових режимів в рамках доктрин *fair use*, *generis sui* та *public domain*.

У контексті напряду *fair use* викликають інтерес:

- фермерські привілеї у сфері охорони прав на селекційні досягнення (*farmers privilege*) – можливості для фермерів зберігати для розмноження та використання на власних ділянках насіннєвий матеріал, зібраний з рослин сортів, що охороняються;

- френд-ліцензування агро- та біотехнологій (*FRAND - fair, reasonable, and non-discriminatory licensing*) – зобов'язання патентовласника надавати ліцензію на патент / утримуватися від застосування судової заборони на використання патенту, необхідного для підтримки міжнародного стандарту впровадження технології (приклад: галузева платформа Syngenta Traitability [219]);

- крос-ліцензування агро- та біотехнологій (*cross-licensing*) – практика обміну ліцензіями між ліцензіаром та ліцензіатом, у випадках, якщо власники різних патентів не можуть здійснювати виробничу або комерційну діяльність, не порушуючи прав один одного;

- примусове ліцензування (*compulsory licensing*) – обмеження в інтересах суспільства прав селекціонерів та власників патентів на біотехнологічні продукти шляхом надання компетентним державним органом дозволу на використання об'єкта інтелектуальної власності всупереч згоді правовласника.

Що стосується альтернативних (відносно існуючих формальних систем прав інтелектуальної власності) схем, в першу чергу варто звернути увагу на особливі режими *generis sui* [220, с.41-44]:

- біологічний захист (*biological protection*) – практичний механізм захисту сортів рослин, що заснований на узаконенні застосування термінаторних технологій, за допомогою яких штучна гібридизація

спричиняє зниження потенціалу врожайності та інших цінних характеристик (зокрема таких як рівномірність) в наступних поколіннях рослин, що позбавляє фермерів стимулів для збереження та повторного використання насіння;

- сертифікацію (*seed laws*) – юридичний механізм захисту сортів рослин за допомогою запровадження систем ідентифікації та контролю якості, що обмежують вихід на ринок несанкціонованого потомства, завдяки чому комерційне насіння може бути отримане тільки безпосередньо від селекціонера;

- контрактну систему (*contracts*) – правовий механізм захисту від використання в селекційних програмах конкурентів сортів рослин та гермоплазми за допомогою різного типу договорів, що не мають відношення до прав інтелектуальної власності – контракти садівника (*grower contract*), що обмежують фермерів від використання або утилізації будь-якої частини врожаю в якості насіннєвого матеріалу; контракти виробника (*breeder contract*), які дозволяють селекціонеру накладати обмеження на розмноження та збереження насіння; договори про передачу матеріалів (*material transfer agreements*), що можуть бути використані для регулювання відносин між приватними або державними селекціонерами у питаннях встановлення умов спільного використання вигод у разі комерціалізації сортів рослин; спеціальні контракти біотехнологічних компаній (*biotechnology company contract*), спрямовані на регулювання доступу до генів та трансгенних сортів в країнах, що не визнають прав інтелектуальної власності; контракти з урядом (*government contract*), які захищають селекціонерів від конкурентів в межах певного регіону;

- правила біотехнологічної безпеки (*biosafety*) – юридичні механізми захисту біотехнологій, спрямовані на

підтримку конфіденційності даних про введення генетичних конструкцій до нових сортів рослин для попередження несанкціонованого використання трансгенів у приватній власності;

- охорону традиційних аграрних знань громад (*traditional agricultural knowledge protection*) – юридичні механізми захисту новацій та практик, пов'язаних з сільським господарством, навколишнім середовищем та генетичними ресурсами, що розвиваються, зберігаються і передаються з покоління у покоління у рамках конкретної громади, зокрема знань про традиційні лікарські рослини, сільськогосподарські культури та породи тварин, про традиційні прийоми полювання чи рибної ловлі та міграції тварин тощо.

Крім того, останнім часом набувають поширення механізми сприяння вільному розповсюдженню результатів інтелектуальної праці в агросекторі (доктрина *public domain*):

- копілефт-моделі програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом для біотехнології (*open source in biotechnology*) – практичний механізм заохочення участі в наукових дослідженнях в галузі розвитку відкритих сільськогосподарських інновацій шляхом скасування обмежень, накладених правами інтелектуальної власності (приклад: проект BiOS Cambia [221]);

- етико-гуманітарні ініціативи, які сприяють соціальному прогресу агроекономічних систем (створення умов для вільного доступу до результатів агро- та біотехнологічних досліджень в державному секторі; заборона патентування форм життя тощо [222]).

Незважаючи на те, що більшість з перерахованих економіко-правових моделей перебуває наразі в стадії розробки, співіснування різних інструментів накладає значний відбиток на розвиток відносин інтелектуальної

власності в аграрній економіці. Яскраво помітною є тенденція зростання полярності класичних схем захисту результатів інтелектуальної праці в агросекторі, що базуються на отриманні ексклюзивних монопольних прав власності, та альтернативних моделей, що заохочують доступ користувачів до сільськогосподарських інновацій. У той час, коли перші розбудовуються у напрямі сприяння торгівлі знаннями, створюючи загрозу втрати суверенітету над біологічними і генетичними ресурсами для країн, що розвиваються, другі стимулюють розвиток соціальних ініціатив за рахунок створення умов для ефективного трансферу результатів досліджень, проте підвищують ризики можливостей виникнення конфлікту майнових інтересів і блокування прав, а особливо відсутності координації в секторі, оскільки роблять суб'єктів відносин інтелектуальної власності залежними від режимів біобезпеки, прав на землю, інших факторів, що впливають на специфіку формування відносин інтелектуальної власності в аграрній економіці. Відповідні фактори умовно можна згрупувати за трьома блоками:

1) Обумовлені особливостями господарської діяльності в аграрному секторі економіки:

- високий ступінь впливу екологічних та культурних (традиційні цінності сільського населення) чинників на конкурентоспроможність інтелектуальної продукції в агроекономіці [223];

- загроза політичної заангажованості економічних рішень у сфері державного регулювання виробництва та обміну продукції, обумовлена диференціацією окремих регіонів за умовами виробництва та рівнем розвитку;

- значна залежність агротехнологій від фізичних, хімічних і біологічних процесів, факторів природного середовища (грунтового-кліматичних умов) [224];

- необхідність врахування в агротехнологічних

процесах територіальної та часової роз'єднаності етапів циклу сільськогосподарського виробництва, проблематичності (підчас неможливості) забезпечення релокації предметів праці протягом тривалих періодів часу;

2) Обумовлені специфікою організації наукових досліджень та інноваційного процесу в аграрному секторі економіки:

- необхідність використання в інноваційному процесі живих організмів (рослини, тварини, мікроорганізми), що суттєво варіюються за індивідуальними характеристиками [225];

- довготривалість етапів розробки й апробації фундаментальних агроінновацій виходячи з особливостей відтворювального процесу [226], внаслідок чого витрати праці переважно не супроводжуються негайним створенням споживчих вартостей;

- висока залежність результату від врахування особливостей організації та характеру інтелектуальної праці в АПК (спеціалізація на виконанні окремих операцій має обмежений характер, що, враховуючи традиційно нижчий рейтинг соціального рівня наукових працівників, зайнятих у сфері сільськогосподарських досліджень, вимагає більших витрат на підготовку кадрів);

- складність практичного впровадження наукових розробок, обумовлена особливостями організаційної структури аграрної науки та архітектури зв'язків суб'єктів агроінноваційної діяльності, що визначаються відособленістю сільськогосподарських виробництв на всіх рівнях та міжгалузевим характером досліджуваних проблем [227];

3) Обумовлені особливостями закріплення і реалізації прав інтелектуальної власності в аграрній економіці:

- стратегічне значення інтелектуальних продуктів у

АПК внаслідок їх прямого впливу на рівень продовольчої безпеки, що ускладнює / унеможливорює одноосібне утримання прав власності на такі продукти, виходячи з гуманістичних критеріїв (незалежно від джерел та обсягів витрачених на закріплення прав власності фінансових ресурсів);

- дуже сильна взаємообумовленість результатів приватних та публічних (громадських) досліджень;

- висока вартість та складність контролю за дотриманням всіх режимів захисту прав інтелектуальної власності в умовах неможливості обмеження чисельності користувачів агротехнологій [228];

- порівняно невелика складність відтворення та мультиплікації селекційних продуктів.

В цілому, незважаючи на специфіку аграрних інтелектуальних продуктів та відносин, що виникають у зв'язку з їх присвоєнням та відчуженням, інституціоналізація інтелектуальної власності безпосередньо в аграрному секторі економіки відбувається недостатньо інтенсивно. До сьогоdnішнього часу не конкретизовані на законодавчому рівні специфікація прав і об'єктно-суб'єктний склад аграрної інтелектуальної власності. Економічні, юридичні та соціальні рамки інституту в багатьох випадках все ще в процесі прийняття і реалізації. Не існує чітких та обґрунтованих критеріїв вибору того чи іншого правового режиму. Не перенесені акценти з питань юридичної охорони інтелектуальної власності на економічні аспекти її ринкового обороту. Актуальними проблемами залишаються відсутність консенсусу на міжнародному рівні щодо прав фермерів, біопіратство, територіальність дії прав інтелектуальної власності та відсутність дієвих механізмів транскордонного доступу до більшості інтелектуальних продуктів; недосконалість системи вилучень з прав

інтелектуальної власності (диспозитивний характер, фрагментарність та опціональність норм); неврегулюваність ринку інтелектуальної власності (неефективність існуючих моделей монетизації інтелектуальних продуктів, «імунітет посередників») та ін. [229]. Остаточного не з'ясовані фактичні наслідки введення режимів інтелектуальної власності в сільському господарстві у країнах, що розвиваються.

Як наслідок, існує нагальна потреба у вичерпному аналізі функціональних ролей стейкхолдерів інституціоналізації прав інтелектуальної власності в аграрній економіці та, передусім, в мережах агродосліджень, де негативні наслідки індивідуалізації внеску в розвиток науки і техніки переважають позитивні з огляду на зв'язок об'єктів прав з продовольчою та екологічною безпекою.

1.4. Розбудова глобальної мережі агродосліджень: мультиплікація суперечностей розвитку відносин інтелектуальної власності

XX-те століття стало знаковим для розвитку аграрної економіки, оскільки саме в цей період вперше в історії було закладено підвалини для заснування комплексів наукового та освітнього забезпечення її діяльності, що в подальшому сформувалися в інтернаціональну упорядковану сукупність організаційно-економічних відносин та осередків активності, відому в сучасних умовах під назвою мережі агродосліджень в цілях розвитку AR4D (Agricultural research for development). Сучасна глобальна система сільськогосподарських

досліджень є результатом розвитку процесу міжнародного співробітництва між національними науково-дослідними та науково-освітніми аграрними організаціями, установами, службами, підприємствами та сервісами, а її місія давно вийшла за межі декларованих на старті ініціатив підтримки локальних агроінноваційних трансформацій та організації трансферу агротехнологій від більш розвинених партнерів до таких, що розвиваються.

Змінивши декілька поколінь сервісів (табл. 1.11) мережа AR4D досягла рівня складності, за якого вона стала, з одного боку, достатньо організованою, щоб підтримувати свою ідентичність окремо від суб'єктів розвитку завдяки удосконаленню структури та алгоритмів планування, ресурсної підтримки, координації, моніторингу, оцінки результативності процесів, контролю та ін. З іншого боку – стала важко передбачуваною під впливом так званого ефекту «сфумато» (італ. *sfumato* - затушований, буквально - зникаючий як дим), що проявився у формуванні в межах мережі унікального, особливо гнучкого та динамічного контексту економічних відносин, які порушують традиційні уявлення про ролі та функції акторів (рис. 1.19).

Зовнішніми ознаками відповідних процесів були, зокрема, збільшення впливу непродуковольчих інтересів на сільське господарство; соціальна інтеграція «догори» пріоритетів найменших значущих та найнижчих в ієрархії ланок за допомогою модернових управлінських технологій і практик; розвиток соціальних та екологічних ініціатив транснаціональними корпораціями; зростання впливу громадянського суспільства у поширенні знань; перетворення агроуніверситетів та науково-дослідних інститутів на структури підприємницького типу, що поєднують у собі елементи державних установ та суб'єктів ринкової економіки, діючих в жорстких умовах конкуренції тощо. Наука припинила бути сферою діяль-

Таблиця 1.11

Порівняльна характеристика параметрів структури, умов функціонування та продуктивності
мереж агродосліджень

Параметри	Перше покоління, 60-ті рр. XX ст.	Друге покоління, 70-90-ті рр. XX ст., початок XXI ст.	Третє покоління, 10-ті рр. XXI ст.
1	2	3	4
Політика середовища			
Ступінь політичної відкритості	Низький	Помірний	Високий
Ступінь економічної відкритості	Низький	Помірний	Високий
Гендерна рівність	Низька	Помірна	Висока
Частка сільського господарства у ВВП	Велика	Помірна	Незначна
Рівень розвитку економіки	Низький	Середній	Високий
Організаційні механізми			
Характер участі громадянського суспільства в агродослідженнях	Низьке фінансування, низька залученість	Низьке фінансування, помірна залученість	Низьке фінансування, висока залученість

Закінчення таблиці 1.11

1	2	3	4
Рівень розвитку законодавства	Низький	Помірно низький	Помірно високий
Потенціал державного сектору	Високий	Помірний	Низький
Поведінка акторів на мікрорівні			
Форма сільськогосподарського виробництва	Просте відтворення за низького рівня диверсифікації	Просте відтворення за високого рівня диверсифікації	Розширене відтворення, високоорганізований ринок
Фінансова самодостатність	Висока	Середня	Низька
Трансакційні витрати	Високі	Середні	Низькі

Джерело: адаптовано автором [230, с.10]

Рис. 1.19. Стейкхолдери системи агродосліджень для цілей розвитку
Джерело: сформовано автором за даними [231]

ності, спрямованою лише на систематизацію і вироблення нових знань, освіта – лише на передачу і поширення знань [232, с.54]. Фермерські господарства, агропромислові підприємства стали не тільки споживачами інтелектуальних продуктів, державні установи – не тільки «наглядачами» інноваційних процесів. Відбулося змішування державних і приватних інтересів, академічного, університетського та підприємницького секторів, відкривши широкі можливості для аутсорсингу інтелектуальних послуг, що значно сприяло нарощуванню темпів інноваційної активності.

Водночас, пошук вбудованих інституційних механізмів, які забезпечують необхідні стимули та координацію у поведінці акторів AR4D задля підвищення продуктивності та трансферу сільськогосподарських інновацій, носить майже інтуїтивний характер, внаслідок відсутності історичного досвіду. Зокрема до цього часу остаточно не ідентифіковано найбільш важливі фактори, що визначають продуктивність агродосліджень; не визначено особливості архітектури мереж, які сприяють або перешкоджають розвитку та поширенню сільськогосподарських технологій; системно не узагальнено позитивний та негативний досвід реформ та інституційних інновацій і т.д. Як наслідок, немає розуміння того, які фактори та інститути та на яких рівнях ієрархії роблять сервіси самодостатніми, що не дозволяє подолати невирішені проблеми мереж на мікро-, мезо-, макро- та мегарівні (табл. 1.12).

Нижче наведено ті з тенденцій розвитку мереж AR4D, що мали найбільший вплив на специфіку формування соціально-економічних, організаційно-економічних та техніко-економічних відносин інтелектуальної власності у сфері агродосліджень.

Кількість патентів, од.

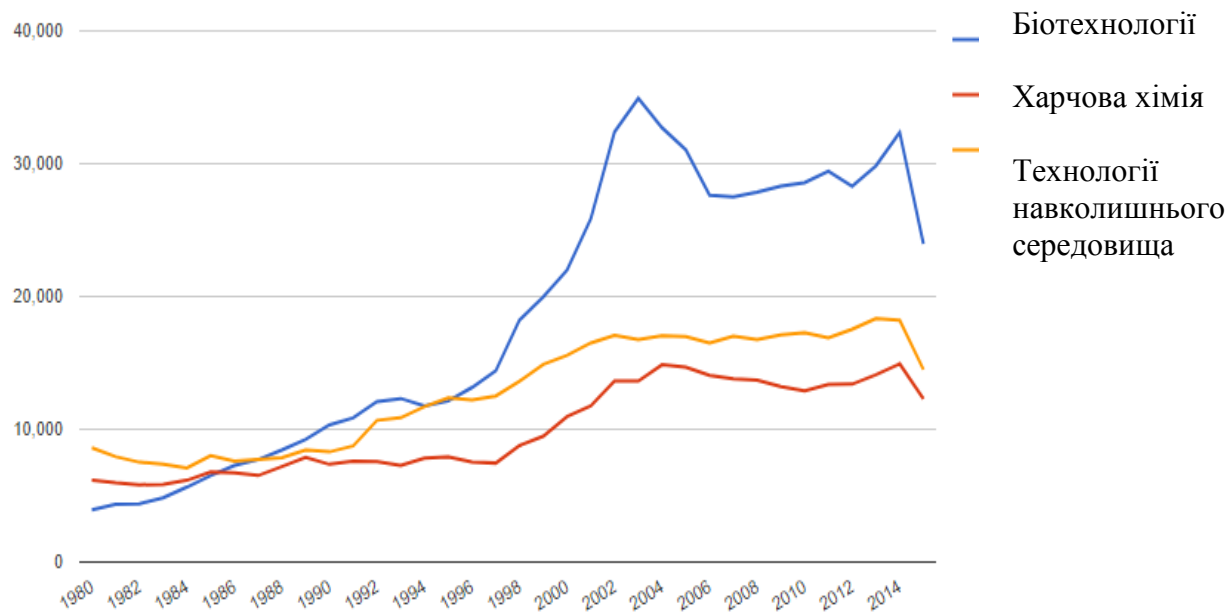

Рис. 1.20. Динаміка отримання агропатентів в розвинених країнах, 1980-2015 рр.
Джерело: [233]

Таблиця 1.12

Досягнення та невирішені проблеми в мережах AR4D третього покоління

Досягнення (+)	Проблеми (-)
1	2
Мегарівень	
• Реформування міжнародних агентств, таких як ФАО, у напрямі їх більшої орієнтованості на проблеми AR4D • Створення глобальної платформи для взаємодії та відкритого діалогу стейкхолдерів AR4D (GFAR) • Підвищення рівня доступності консультативних послуг мережі AR4D (CGIAR) у віддалених точках	• Незавершеність реформ та виклики у створенні оперативної синергії між центрами мережі та їх партнерами • Неповнота мобілізації ресурсів мережі • Вразливість до екстернальних факторів • Транскорпоративне лоббі
Макрорівень	
• Визнання на державному рівні ролі сільського господарства та агродосліджень у вирішенні екологічних та продовольчих проблем • Нові механізми фінансування	• Недостатня увага до контекстуальних чинників (політичне середовище, інституційний та людський потенціал, капіталовкладення, інфраструктура, фінансування і т.п.) • Слабкий зв'язок між процесами досліджень та програмою розвитку сільської місцевості, а також більш широкими проблемами (харчування, здоров'я та ринки) • Труднощі у визначенні пріоритетів AR4D та брак ефективних механізмів для впровадження цих пріоритетів у діяльність національних організацій

Закінчення таблиці 1.12

1	2
Мезорівень	
• Інтегрована регіональна політика для покращення колективних дій • Поява регіональних форумів для вирішення завдань розвитку в рамках ланцюга вартості у галузі сільського господарства • Колективні дії, спрямовані на вирішення спільних завдань регіонів	• Інтеграційні бар'єри у здійсненні спільних проєктів, обумовлених різницею соціальних, культурних, політичних, економічних та природоохоронних факторів • Відсутність політичної відданості підтримувати регіонально організований обмін технологічними новинками
Мікрорівень	
• Активізація малого інноваційного аграрного бізнесу • Розвиток поліфункціональності системи, здатність як генерувати, так і забезпечувати трансфер сучасного знання	• Недостатність розвитку людського потенціалу (рівень освіти та професійних компетенцій кадрів) • Інерційність та відірваність науки від практики у державних дослідницьких організаціях

Джерело: сформовано автором самостійно

1. Залежність результативності роботи мереж від мінливості загального соціально-економічного та геополітичного контексту. Структура, умови функціонування та продуктивність сільського господарства в національних мережах агродосліджень розрізняються в залежності від більш широких умов економічних систем, в рамках яких вони утворилися [234, с.11]. Зокрема, спостерігається катастрофічний розрив між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, у питанні створення ефективної інноваційної інфраструктури, починаючи вже на стадії затвердження законодавчої бази. Для порівняння в країнах, що очолюють світовий авангард національних систем агродосліджень, перші регуляторні акти у даному напрямі були прийняті у XIX ст. (табл. 1.13), водночас, у світі все ще залишаються країни, які не мають відповідного законодавства (південь Сахари, центральна Америка).

2. Відсутність єдиного підходу до організації фінансової підтримки агродосліджень. Протягом періоду менше ніж 50 років основоположні принципи фінансування наукових програм та проектів в мережі AR4D кардинально змінювалися тричі, для систем першого покоління формуючись під впливом ортодоксальної економічної теорії (наукове знання є суспільним благом, а отже повинно фінансуватися за рахунок державного сектору); для систем другого покоління – під впливом ринкового фундаменталізму (наукові дослідження повинні фінансуватися ринком, оскільки лише ринок здатен відкалібрувати найбільш ефективні напрями та форми результатів досліджень); для систем третього покоління – під впливом синтетичної теорії (відмова від неоліберальних ідей політики комерціалізації академічної науки та просування гнучкого підходу управління конфігураціями ринку агротехнологій на основі

визначення відмінностей між чистим науковим знанням та інтелектуальними продуктами як економічними благами) [235, с.1].

Зокрема, в період з 2008 по 2015 рр. у порівнянні з попередніми 7-ми роками (2001 -2008 рр.) урядове фінансування мереж AR4D у структурі витрат розвитку знизилося практично на 25%, незважаючи на попередній майже 70 -річний тренд до зростання (рис. 1.21), що ілюструє перехід від моделі підтримки пропозиції інновацій до моделей стимулювання попиту на інновації. Відповідні розбіжності, проте, призвели до диспропорцій у фінансових потоках та утворення ряду аграрних науково-дослідних гігантів. Для прикладу, у 2000 році 46 % державних агроінвестицій країн, що розвиваються, були зосереджені всього у трьох державах – Китай, Індія та Бразилія [236].

3. Суттєві варіації архітектури і функціоналу державних секторів національних мереж. Основу сучасної глобальної системи AR4D складає державний сектор сільськогосподарських досліджень, дорадництва та освіти, єдиного концептуального бачення ефективної структури управління якого проте наразі немає. Архітектура представлена нині у абсолютній більшості країн світу за допомогою переважно двох типових моделей – ієрархічної лінійної, що об'єднує всі дослідження в рамках однієї дво- або трирівневої централізованої структури, та матричної, функціональність якої доповнює існування незалежних від центру органів.

Ієрархічна модель набула поширення, зокрема, в Латинській Америці, країнах Карибського басейну, Північній Африці та деяких країнах Азії та Тихоокеанського регіону, таких як Індонезія, Малайзія, Папуа Нова Гвінея та Південна Корея. Найбільш розвинені публічні сектори досліджень серед країн цієї групи мають

Таблиця 1.13

Локальні «піонерні» нормативні документи, що вплинули на розвиток глобальної системи AR4D

Рік, країна	Назва акту (програми)	Основний зміст
1	2	3
1862, США	1-й Акт Моррілла	Зобов'язання штатів створити і підтримувати принаймні один університет для підтримки освіти з фаху сільського господарства і механізації
1887, США	Акт Хетча	Зобов'язання штатів створити і підтримувати принаймні один аграрний науковий центр
1906, США	Акт Адамса	Започаткування системних експериментальних досліджень у сільському господарстві
1914, США	Акт Смітта-Левера	Створення кооперативного сервісу Cooperative Extention Service для забезпечення стейкхолдерів практичною інформацією з питань сільського господарства і фермерства
1917, США	Акт Смітта-Х'югеса	Виділення грантів стимулювання професійної сільськогосподарської освіти у формах оплати підвищення кваліфікації педагогічних працівників та виплати частини зарплати вчителів за рахунок федерального бюджету
1977, США	Акт про національні сільськогосподарські дослідження, дорадництво та освітню політику	Започаткування конкурсних програм досліджень за грантами та створення механізму планування досліджень

Продовження таблиці 1.13

1	2	3
1980, США	Акт Бея-Доула	Дозвіл університетам отримувати права інтелектуальної власності на результати НДДКР, проведені за рахунок федерального бюджету
1980, США	Акт Стівенсона-Уайдлера	Розширення співпраці федеральних лабораторій з приватним сектором у сфері трансферу технологій
1985, Канада	Сільськогосподарська і харчова програма	Організаційна підтримка харчових інновацій
1986, США	Федеральний закон про трансфер технологій	Встановлення правил для державно-приватного співробітництва у рамках партнерства CRADA (угода про спільні НДДКР)
1990, США	Закон про сільське господарство, охорону навколишнього середовища і торгівлю	Нові програми підтримки аграрної науки і освіти, розширення кадрової служби у сфері забезпечення сталого сільського розвитку
1993, ЄС	Реформа МакШеррі	Введення екологічних стандартів у сільське господарство
1995, ЄС	Зелена книга інновацій	Планування експансії інновацій
2000, ЄС	Лісабонська стратегія	Закріплення мінімального гарантованого обсягу фінансування досліджень
2002, ЄС	Директива про узгодження авторських і споріднених прав у інформаційному суспільстві	Запровадження винятків з прав або обмежень прав на відтворення і передачу інформаційних матеріалів в цілях навчання або наукових досліджень

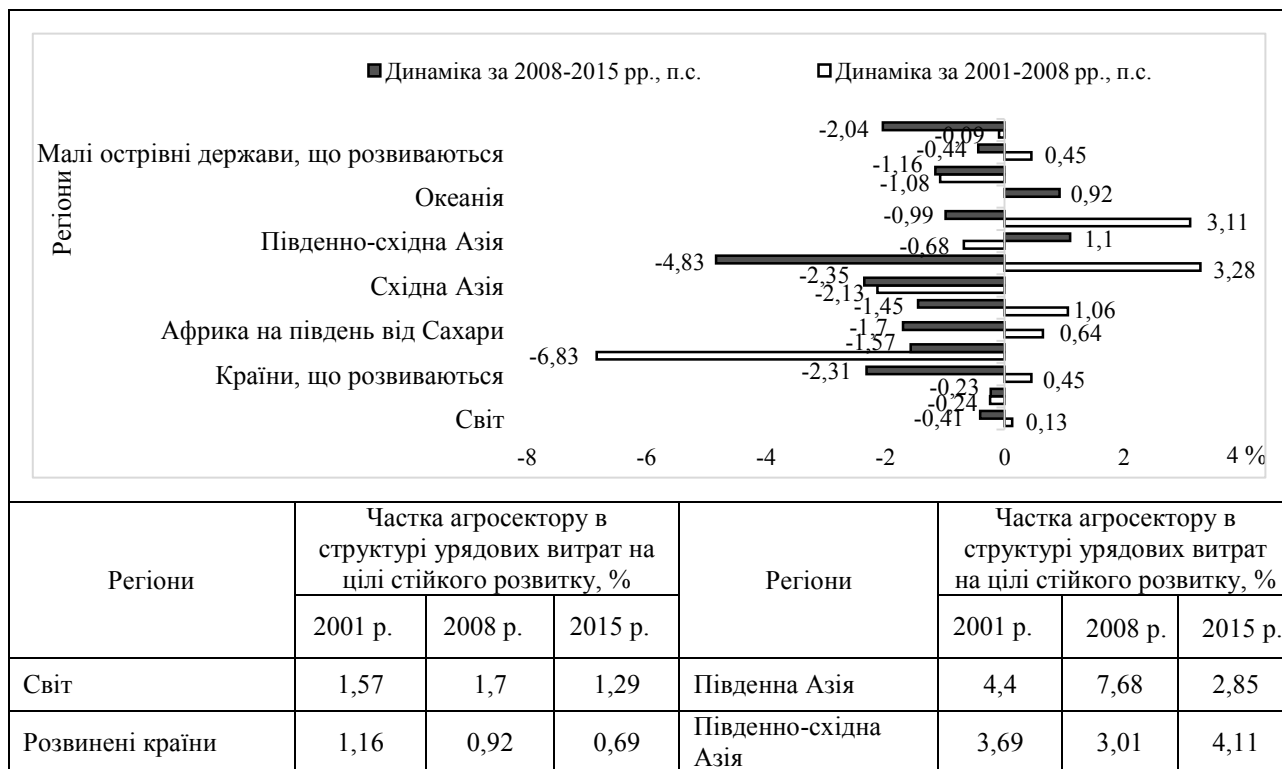
Закінчення таблиці 1.13

1	2	3
2003, ЄС	Реформа Фішлера	Встановлення стандартів якості сільськогосподарської продукції рослинного і тваринного походження
2003, Бразилія	Програма «Голоду немає»	Підтримка соціальних інновацій у сфері продовольчої безпеки
2013, США	Акт про справедливий доступ до науково-технічних досліджень («закон Аарона»)	Рішення про оприлюднення результатів досліджень, що фінансуються платниками податків

Джерело: сформовано автором за даними [237, с. 23-29]

Бразилія (трирівнева система федеральних, державних та регіональних установ на чолі з агентством «Сільськогосподарська дослідна корпорація» (EMBRAPA) у веденні Міністерства сільського господарства і продовольства, що включає в себе 37 науково-дослідних центрів, 64 експериментальні станції і 43 науково-дослідні лабораторії по всій країні); Аргентина (дворівнева система на чолі з Національною науково-технічною дослідницькою радою (CONICET) та Мексика (дворівнева система під керівництвом Національного інституту досліджень лісового господарства, сільського господарства і тваринництва (INIFAP), що об'єднує 5 національних та 8 регіональних дисциплінарних дослідних центрів (CENIDs і CIRs).

Матрична модель характерна для Північної Америки, Європи та переважної більшості країн Південної Азії й узбережжя Тихого океану – Бангладеш, Індія, Пакистан, Філіппіни, Непал, Шрі-Ланка, Тайвань, Китай. У відповідній групі країн найбільшого рівня розвитку досягла система Сполучених Штатів Америки завдяки досконалій координації зусиль автономних публічних фондів та федеральних і державних органів – Міністерства сільського господарства (USDA), Національного інституту харчування та сільського господарства (NIFA), Служби сільськогосподарських досліджень (ARS), Служби економічних досліджень (ERS) та Національної служби сільськогосподарської статистики (NASS) (так звана «REE mission area»). Водночас перспективними системами досліджень, рівень реформування яких в окремих конкретних областях підчас навіть перевершує потенціал розвитку розвинених країн, є децентралізовані системи Індії (у якій Індійська рада з сільськогосподарських досліджень (ICAR) з підпорядкованими їй науково-дослідними інститутами співпрацює з сільськогоспо-

Країни, що розвиваються	3,73	4,18	1,87	Західна Азія	0,58	3,69	2,7
Північна Африка	9,87	3,04	1,47	Океанія	В.д.*	2,2	3,12
Африка на південь від Сахари	2,78	3,42	1,72	Кавказ і Центральна Азія	4,63	3,55	2,39
Латинська Америка та Кариби	1,17	2,23	0,78	Малі острівні держави, що розвиваються	0,54	0,99	0,55
Східна Азія	5,7	3,57	1,22	Найменш розвинені країни	4,4	4,31	2,27

Рис. 1.21. Динаміка частки витрат на інноваційний розвиток аграрного сектору у структурі урядового фінансування стійкого розвитку, 2001-2015 рр.

Примітка: *відсутні дані

Джерело: сформовано автором за даними [238]

дарськими університетами) та Китаю (фундаментом якої є мережа асоційованих інституцій Китайської академії сільськогосподарських наук (CAAS) та незалежні сільськогосподарські науково-дослідні інститути провінцій).

4. «Приватизація» приватним сектором результатів досліджень, отриманих публічним сектором. «Зелена» революція, фактично, відбулася за рахунок знань, здобутих університетами і державними науково-дослідними установами, які до прийняття акта Бея-Доула знаходилися у вільному доступі. Однак, починаючи з 80-х років XX ст., пропорція між показниками інноваційної активності публічного і приватного секторів різко почала змінюватися на користь останнього. Стартуючи від початкової участі з декількома експортними культурами у період після світової війни, у XXI столітті приватний сектор захопив провідні позиції у комерційному сільському господарстві, завоювавши масштабну долю ринку у поставках генетичних технологій і насіння, агрохімікатів, ветеринарних препаратів, сільськогосподарської техніки та інвентарю [239]. Вже на початку 2000 -х рр. співвідношення між публічними та приватними патентовласниками становило майже 1 до 3. При цьому найбільш вражаюче збільшення обсягів досліджень та розробок було досягнуто у сфері агробіотехнологій у розвинених країнах світу (рис. 1.22). Однак, відповідні тенденції охоплювали й Азію, і Латинську Америку, зокрема Бразилію, Аргентину, Індію і Китай. Більше того, у таких країнах як Колумбія, Чилі та Уругвай основна частина сортів рослин і ветеринарних вакцин розвитку була повністю зосереджена в руках приватного сектору.

Завдяки високим темпам квантифікації інвестицій (табл. 1.14, 1.15), агресивному і динамічному застосуванню стратегій злиттів та поглинань (як відносно компаній з

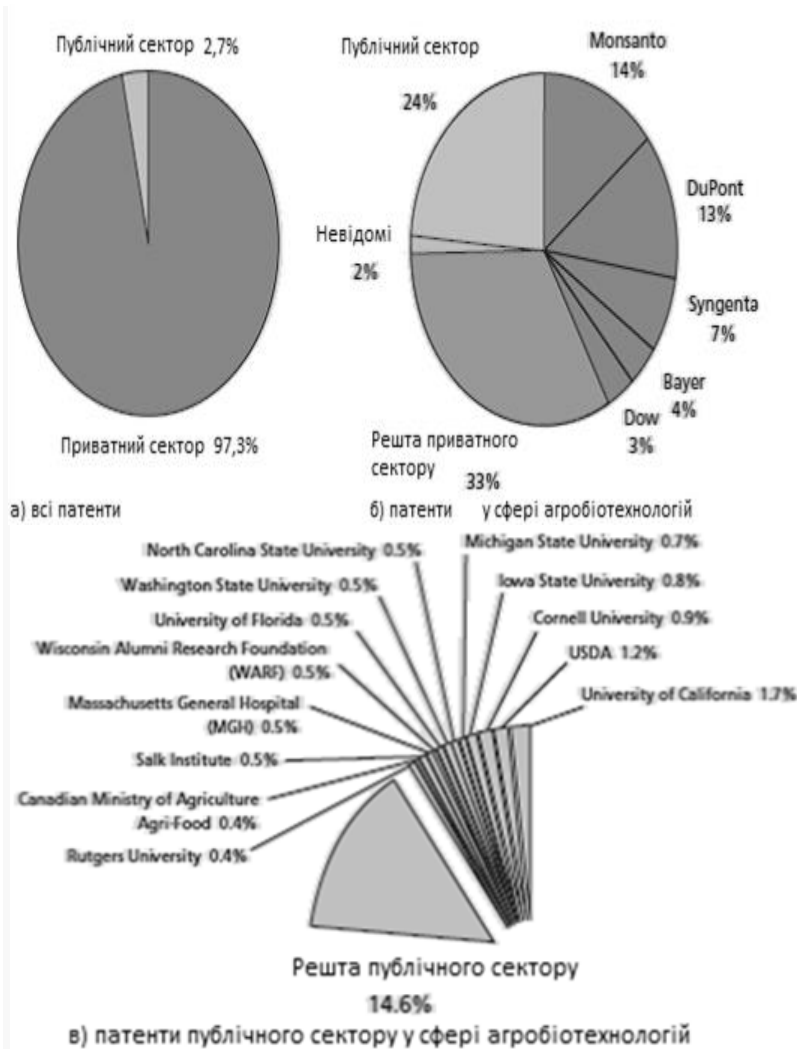

Рис. 1.22. Розподіл агротехнологічних патентів між публічним та приватним сектором, виданих USPTO протягом 1981-2000 рр.

Джерело: [240, с. 992]

репутацією на ринку так і щодо венчурів – рис. 1.23), ТНК вдалося досягти величезної концентрації сільськогосподарських біотехнологій у своєму розпорядженні [241], чому не зміг протистояти публічний сектор, портфоліо інтелектуальної власності якого відрізнялось надмірною фрагментованістю [242]. Публічні патентні пули, біорісерж-бутики у сфері сільськогосподарських біотехнологій, метою яких було запобігання ринковій експансії біопатентних бізнес-холдингів, створювалися постфактум та виявилися недостатньо ефективними [243]. Незважаючи на активізацію кооперативних зусиль та зміни в інноваційних ландшафтах аграрної економіки та появу нових стратегічних альянсів, не було вироблено чітких принципів регулювання правових відносини між публічними та приватними партнерами у мережах AR4D, процедур оцінки ризиків у партнерстві, відпрацьованих механізмів для забезпечення ефективного управління та балансу прозорості і конфіденційності.

Водночас, відповідні проблеми у науковій літературі практично не висвітлювались, рівно як і вплив приватного сектору на зміни в організації державних сільськогосподарських НДДКР – тенденції до спільного фінансування аналізу ринку, трансформація механізмів нагляду та підзвітності дослідницьких ресурсів тощо (рис. 1.24).

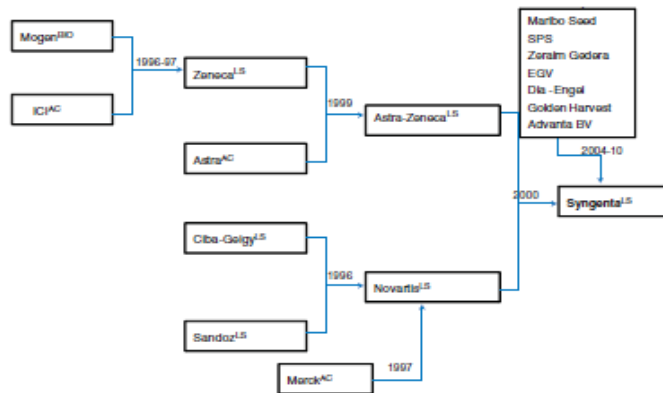
5. Зростання поліфункціональності університетського сегменту досліджень. Незважаючи на те, що саме завдяки урядовим зусиллям було профінансовано більшість аграрних НДДКР у другій половині ХХ ст., протягом останніх 50-ти років спостерігалось впевнене збільшення присутності та зростання значення внз в межах публічних інтелектуальних ландшафтів завдяки новим моделям «підприємницького університету» (рис. 1.25).

Таблиця 1.14

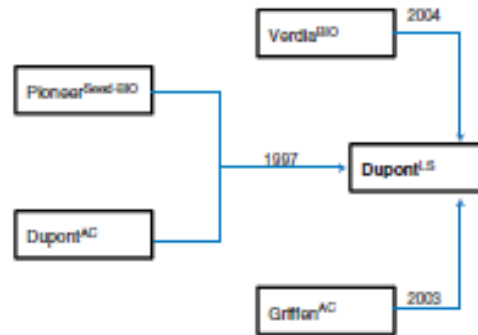
Світові витрати приватного сектору на агродослідження, 1995-2010 рр.

Напрямок досліджень	Обсяг витрат, млн. доларів США у порівняльних цінах 2006 р.				Динаміка 2010 до 1995, %
	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.	
Хімічний захист рослин	3028	2739	2765	2908	96,0
Біотехнологічний захист рослин	1536	2394	2328	3477	226,4
Сільськогосподарська техніка	1250	1395	1414	2234	178,7
Добрива	101	65	123	93	92,1
Здоров'я сільськогосподарських тварин	986	763	781	878	89,0
Селекція та генетика тварин	257	280	295	316	123,0
Харчування тварин	421	383	387	383	91,0
Виробництво продукції рослинництва	5915	6592	6629	8711	147,3
Виробництво продукції тваринництва	1663	1425	1463	1577	94,8
Виробництво продуктів харчування	8709	7590	10875	8017	92,1
Загальне виробництво	15806	15225	18581	18305	115,8

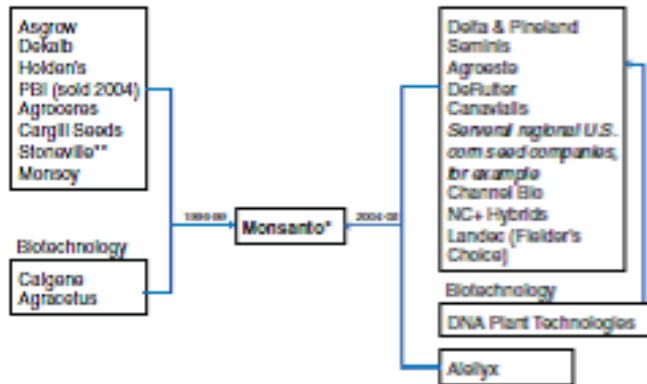
Джерело: [244; 245]

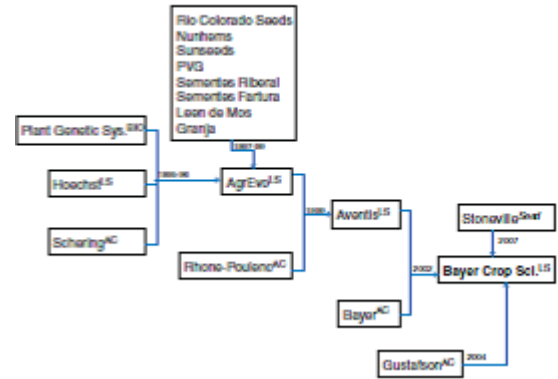
a) Syngenta

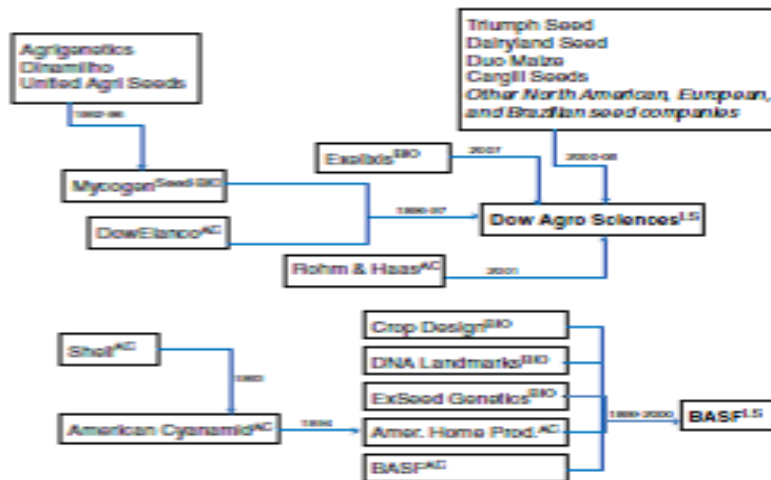
b) Dupont

b) Monsanto

r) Bayer Crop Sc.

д) Dow Agro Sc.

Рис. 1.23. Фактографія формування транснаціональних агрокорпорацій

Примітки: BIO – агробіотехнологія; AC – агрохімія; LS – науки про життя
(агрохімія+агробіотехнологія)

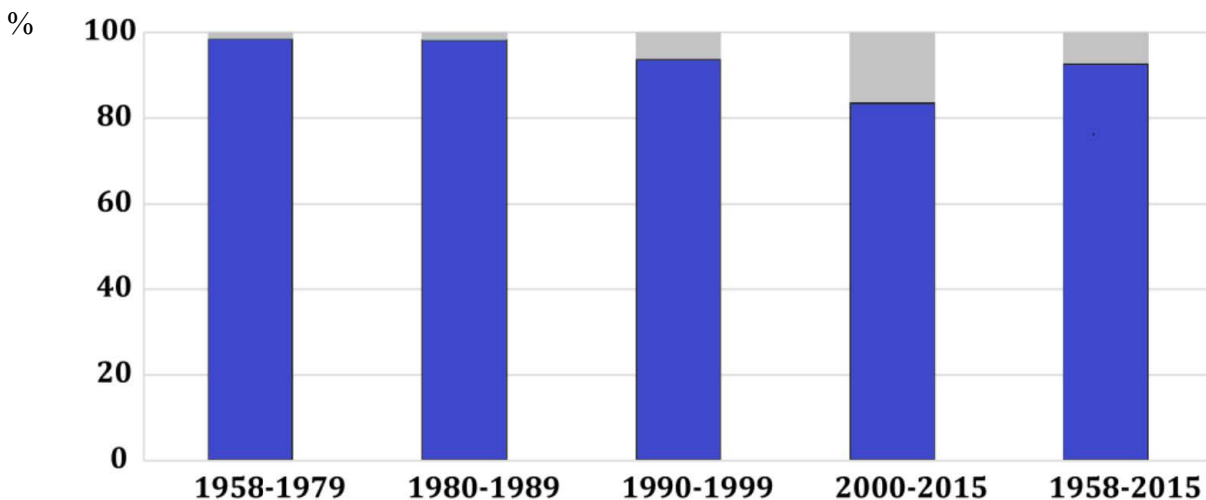
Джерело: [246]

Таблиця 1.15

Витрати на НДДКР провідних транснаціональних агрокорпорацій, 2016 р.

Компанія / Країна місцезнаходження штаб- квартири	Витрати на НДДКР, млрд. доларів США	Обсяги продажів, млрд. доларів США	Частка витрат на НДДКР у обсягах продажу, %
Сингента, Швейцарія	1,3	12,8	10,2
Монсанто, США	1,5	13,5	11,1
Дюпон, США	1,6	24,6	6,5
Байер Кропсайєнс, Німеччина	0,4	4,7	9,8
Доу Агросайєнс, США	0,2	6,2	3,3
В середньому між ТНК	1,0	12,3	8,2

Джерело: розраховано автором за даними [247; 248; 249; 250; 251]

■ публічний сектор

■ приватний сектор

Рис. 1.24. Динаміка пріоритетів у наукових інтересах дослідників аграрного сектору, 1958-2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [252, с. 9]

Таблиця 1.16

Позиції університетів у світовому рейтингу цитованості науково-дослідних інституцій
за напрямками агродосліджень на початку ХХІ століття

Позиція у топ-5, 1990-2001 рр.	Назва установи	Кількість статей	Кількість цитат	Кількість цитат на одну статтю
Агроекономіка				
3	Університет Каліфорнія-Девіс	1463	9868	6,75
5	Університет Вісконсіна	1322	9019	6,82
Рослинництво і тваринництво				
2	Університет Каліфорнія-Девіс	5584	39186	7,02
3	Університет Корнеллу	4451	36969	8,31
5	Університет Вісконсіна	3510	27442	7,82
Екологія та навколишнє середовище				
4	Університет Каліфорнія Берклі	1170	12392	10,59
5	Університет Міннесоти	1055	12218	11,58

Джерело: сформовано автором за даними [253]

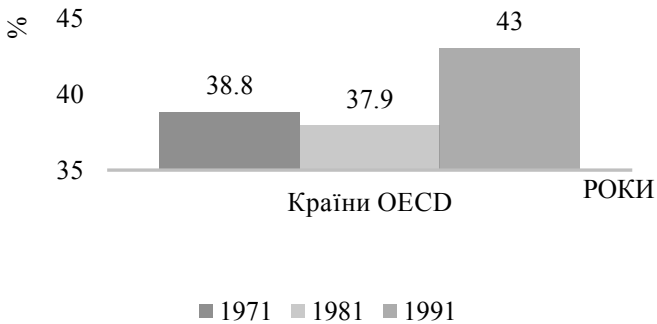

Рис. 1.25. Частка університетів у витратах публічного сектору на агродослідження, %
Джерело: [254]

Безумовним лідером у даному напрямку є США. У 2000 році лендгранд-університети Сполучених Штатів були першими навчальними закладами, що потрапили до світового рейтингу найвпливовіших інституцій у сфері сільськогосподарських та агропродовольчих досліджень (табл. 1.16). За прикладом США потужну освітню гілку має Індія. У Латинській Америці і Карибському регіоні (Аргентина, Коста-Ріка, Мексика, Уругвай) університети становлять понад 40% наукового потенціалу цих країн. В Африці близько 100 державних університетів пропонують курси в галузі сільського господарства [255], при цьому спостерігається тенденція в сторону збільшення.

6. Прогресивна динаміка формування «складних» (агрегованих) суб'єктів соціально-економічних відносин в системах агродосліджень за принципами субсидіарності, компліментарності зусиль, відкритості, транспарентності, інклюзивності, орієнтованості на формування доданої вартості. Спостерігається зростання кількості субрегіональних консультативних груп, міжнародних дослідницьких консорціумів, які представляють інтереси водночас приватних та публічних акторів з різних країн

світу (рис.1.26). Серед них на особливу увагу заслуговують Азіатсько-Тихоокеанська асоціація сільськогосподарських дослідницьких установ (APAARI), Асоціація сільськогосподарських дослідницьких установ Близького Сходу і Північної Африки (AARINENA), Асоціація сільськогосподарських досліджень Центральної Азії і Кавказу (CACAARI), а також регіональні форуми сільськогосподарських досліджень у цілях розвитку в Європі (EFARD), Латинській Америці і Карибському регіоні (FONTAGRO), Африці (FARA).

Проте найбільш впливовим актором мережі AR4D наразі є Консультативна група з міжнародних сільськогосподарських досліджень (CGIAR), що здійснює керівництво міжурядовими сільськогосподарськими дослідницькими центрами з місією сприяти забезпеченню продовольчої безпеки і подолання бідності в країнах, що розвиваються. CGIAR є стратегічним альянсом 62-х країн (у т.ч. 22-х розвинутих).

За недовгий період з 1971 року група досягла колосальних результатів, створивши 16 потужних центрів та започаткувавши серію впливових конференцій, очолюваних Глобальним форумом з сільськогосподарських досліджень (GFAR), що допомагають вирішувати завдання розвитку в шести регіонах (Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Центральній Азії та на Кавказі, Західній Азії й Північній Африці, Південній Африці, Європі, Латинській Америці і Карибському басейні), особливо концентруючи зусилля на: налагодженні ефективного партнерства між дослідниками і тими, кому вони служать; збільшенні інвестування на забезпечення віддачі від систем агродосліджень; нарощуванні потенціалу всіх суб'єктів для створення сільськогосподарських знань, обміну ними і

їхнього застосування; розробці програм, що дозволяють вбудовувати дослідження в більш широкий контекст розвитку; сприянні підвищенню рівня обізнаності про роль систем агродосліджень у розвитку суспільства [256]. Завдяки ефективній організації, з 70 -х рр. XX ст. CGIAR акумулювала понад 15 млрд. дол. інвестицій у сфері агродосліджень [257] (рис. 1.27, 1.28).

7. Дифузія мереж галузевих досліджень. В сучасних умовах достатньо складно (підчас неможливо) окреслити чіткі кордони між галузевими системами досліджень внаслідок конвергентних процесів в інноваційних системах. Актори мереж AR4D часто змушені взаємодіяти з сотнями партнерів не лише безпосередньо аграрного спрямування, зокрема такими як Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO), Асоціація власників інтелектуальної власності (IPO), Міжнародна асоціація розвитку навчання та досліджень у сфері інтелектуальної власності (ATRIP), Міжнародна федерація асоціацій винахідників (IFIA), Міжнародна федерація патентних повірених (FICPI), Європейська асоціація контрактних дослідницьких організацій (EACRO), Європейська мережа вчених за соціальну і екологічну відповідальність (ENSSER), Європейська група Європейської комісії з етики у науці і нових технологіях (EGE) тощо.

Особливо складними та важливими є відносини з фондами та донорами. Серед них винятковим авторитетом користуються Європейська Федерація біохімічних товариств (Federation of European Biochemical Societies, FEBS); Європейський фонд підтримки фундаментальних досліджень в галузі природничих та технічних наук, медицини та біомедицини, гуманітарних і соціальних наук (European Science Foundation); Асоціація академічного співробітництва (ACA).

/ Міжнародна мережа досліджень бамбука та ротанга; ICIMOD – International Center for Integrated Mountain Development / Міжнародний центр комплексного розвитку гірських районів; ICBA – International Center for Biosaline Agriculture / Міжнародний центр біологічного сільського господарства; CATIE – Centro Agronómico Tropical de Investigación y Enseñanza / Тропічний агрономічний центр досліджень і викладання; червоні лінії виноски – центри Консультативної групи з міжнародних сільськогосподарських досліджень / Consultative Group on International Agricultural Research (CGIAR): WARD – Africa Rice Center / Африканський центр рису; CIAT – Centro Internacional de Agricultura Tropical / Міжнародний центр Тропічного сільського Господарства; CIFOR – Center for International Forestry Research / Центр міжнародних лісгосподарських досліджень; CIMMYT – Centro Internacional de Mejoramiento de Maíz y Trigo / Міжнародний центр поліпшення кукурудзи і пшениці; CIP – Centro Internacional de la Papa / Міжнародний центр картоплі; ICARDA – International Center for Agricultural Research in the Dry Areas / Міжнародний центр сільськогосподарських досліджень в посушливих регіонах; ICRISSAT – International Crops Research Institute for the Semi-Arid Tropics / Міжнародний дослідницький інститут сільськогосподарських культур у напівзасушливій тропічній зоні; IFPRI – International Food Policy Research Institute / Міжнародний дослідний інститут продовольчої політики; IITA – International Institute of Tropical Agriculture / Міжнародний інститут тропічного сільського господарства; ILRI – International Livestock Research Institute / Міжнародний дослідний інститут тваринництва; IPGRI – International Plant Genetic Resources Institute / Міжнародний інститут рослинних генетичних ресурсів; IRRI – International Rice Research Institute / Міжнародний дослідний інститут рису; WMI – International Water Management Institute / Міжнародний інститут управління водними ресурсами; ICRAF – World Agroforestry Centre / Всесвітній Центр Агролісомеліорації; ICLARM – WorldFish Center / Всесвітній центр рибиництва

Рис. 1.26. Авангард міжнародного ландшафту AR4D

Джерело: сформовано автором за допомогою сервісу візуалізації даних Google Maps

Примітки: сірі лінії виноски – субрегіональні платформи сільськогосподарських досліджень стратегічного значення (представлено структури, до складу яких входять учасники не менше, ніж з 5 країн): EFARD – European Forum for Agricultural Research for Development / Європейський форум сільськогосподарських досліджень у цілях розвитку; AARINENA – Association of Agricultural Research Institutions in the Near East and North Africa / Асоціація сільськогосподарських дослідницьких установ Близького Сходу і Північної Африки; APAARI – Asia – Pacific Association of Agricultural Research Institutions / Азіатсько-Тихоокеанська асоціація сільськогосподарських дослідницьких установ; FONTAGRO – Fondo Regional de Tecnología Agropecuaria / Регіональний форум сільськогосподарських досліджень в Латинській Америці і Карибському регіоні; CACAARI – Central Asia And Caucasus Association Of Agricultural Research Institutions / Асоціація сільськогосподарських досліджень Центральної Азії і Кавказу; CABI – Centre for Agriculture and Bioscience International / Центр сільського господарства та біологічної науки; FARA – Forum for Agricultural Research in Africa / Форум сільськогосподарських досліджень в Африці; ICIPE – International Centre of Insect Physiology and Ecology / Міжнародний центр фізіології комах та екології; ACIAR – Australian Centre for International Agricultural Research / Австралійський центр міжнародних сільськогосподарських досліджень; WVC – World Vegetable Center / Світовий овочевий центр; INBAR – International Network for Bamboo and Rattan

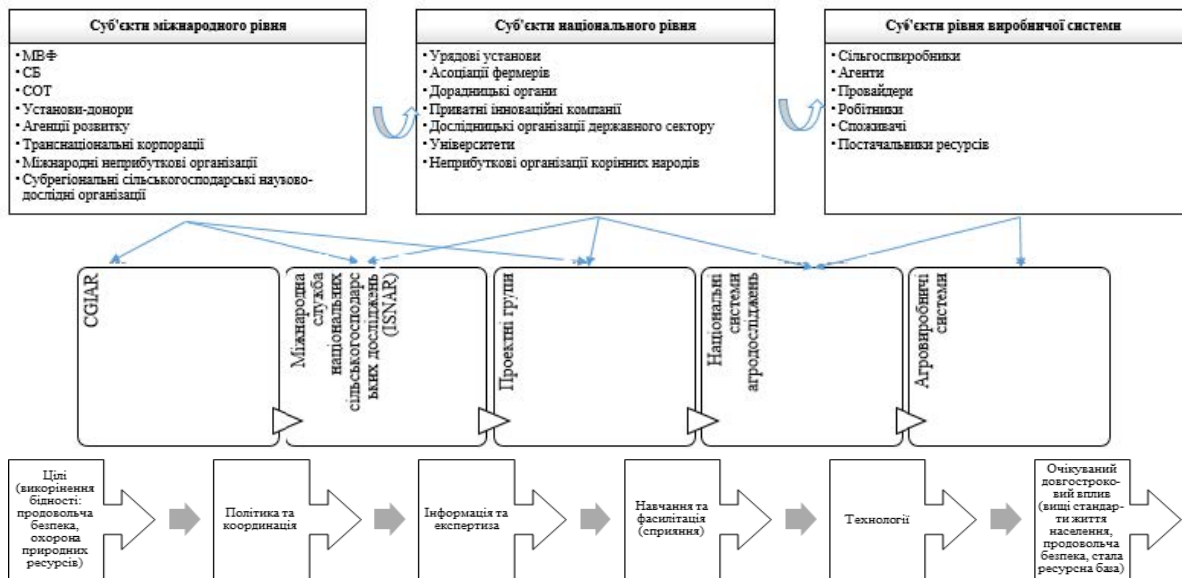

Рис. 1.27. Алгоритм досягнення цілей CGIAR
Джерело: сформовано автором за даними [258]

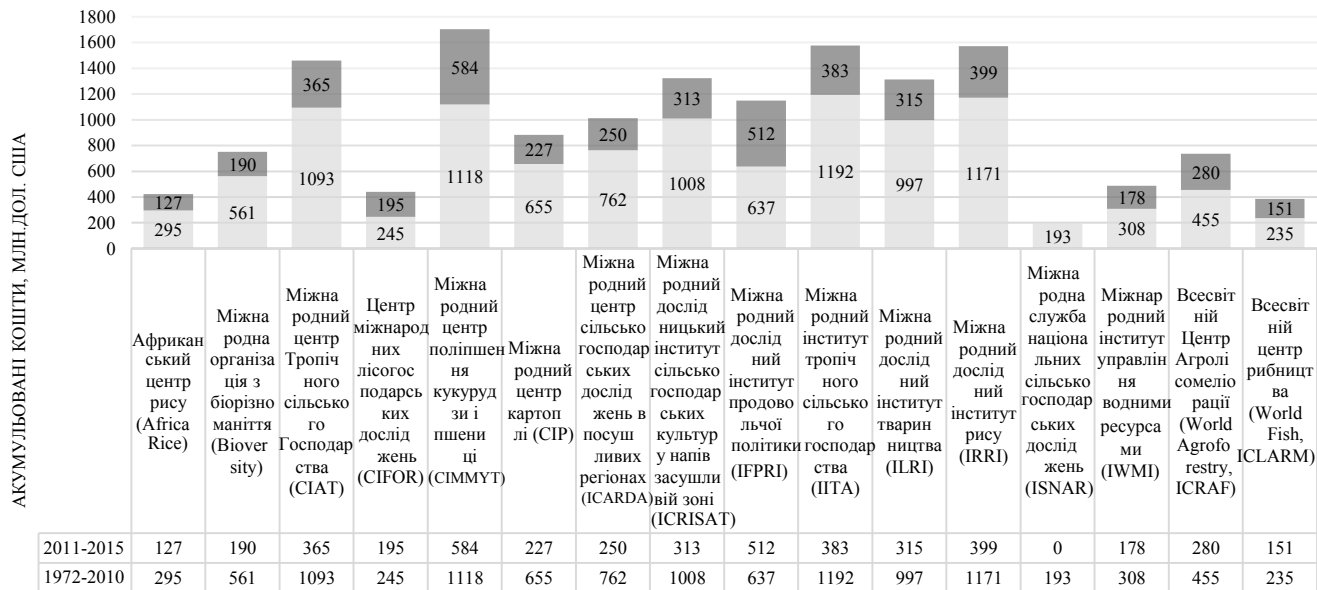

Рис. 1.28. Фінансові ресурси, акумульовані центрами CGIAR в системі агродосліджень, 1972-2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [259]

Серйозну підтримку ВНЗ і науково-дослідним центрам світу надають ряд організацій і фондів Німеччини, серед них: Німецьке науково-дослідне товариство (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG); фонд Олександра фон Гумбольдта (Alexander von Humboldt Foundation); фонд Готтліба Даймлера і Карла Бенца (Gottlieb Daimler and Karl Benz Foundation); фонд Фольксвагена (Volkswagen Stiftung); неурядові організації «Terre des Hommes», «Kolpingwerk», «Medico International», «Care Deutschland»; Німецька служба академічних обмінів; Німецьке товариство ім. Карла Дуйсберга; Інститут ім. Гете. У Великобританії підтримку вченим надають Департамент з міжнародного розвитку Великої Британії, Лондонське королівське товариство (The Royal Society), Британський фонд «Voluntary Services Overseas» і неурядова організація Великобританії «International NGO Training and Research Center»; у Франції - Національний центр наукових досліджень (Centre National de la Recherche Scientifique, CNRS) і Центр наук про людину (Maison des Sciences de l'Homme); в Італії - Ландау Нетворк Центр Вольтя (The Landau Network Centro Volta, LNCV); в Нідерландах - Нідерландська організація з наукових досліджень (The Netherlands Organization for Scientific Research, NWO), Нідерландська організація співпраці в сфері вищої освіти «NUFFIC» і Нідерландський економічний інститут; в Швеції - Шведська королівська академія наук (The Royal Swedish Academy of Sciences) і Шведська рада з природничих наук (Swedish Natural Science Research Council, NFR). Розробкою наукової політики, фінансуванням досліджень, співпрацею з міжнародними організаціями займаються також Академія Фінляндії (The Academy of Finland); Бельгійський національний фонд сприяння науковим дослідженням (Belgian National Fund for Scientific Research Flemish Board of Trustees);

Австрійський науковий фонд (Austrian Science Fund, FWF); Науково-дослідницька рада Норвегії (The Research Council of Norway); Данське агентство з міжнародного розвитку.

Серед американських організацій і фондів, що надають фінансову, технічну та інформаційну підтримку наукових досліджень та створення соціальних інститутів, заслуговують на увагу Агентство міжнародного розвитку (U.S. Agency for International Development, USAID); Американська рада з міжнародних досліджень і наукових обмінів (International Research & Exchanges Board, IREX); Інститут Карнегі у Вашингтоні (Carnegie Institution of Washington); Національна академія США (The National Academies, USA, яка включає в себе 4 організації - National Academy of Sciences, National Academy of Engineering, Institute of Medicine, National Research Council); Національний Гуманітарний Центр (National Humanities Center).

В Азії розвитку науки і освіти сприяють Державний фонд природних наук Китаю (National Natural Science Foundation of China, NSFC); Корейське агентство з міжнародного співробітництва та Центральнo-Азіатський фонд розвитку менеджменту «SAMAN». Підтримку науки, освіти і культури в рамках стипендіальних і грантових програм в країнах СНД надають Благодійний Кауфман-Фонд, а також Міжнародний науково-технічний центр (International Science and Technology Centre, ISTC).

Окремо необхідно відзначити грантову діяльність Міжнародної асоціації розвитку, Світового банку, Міжнародного банку реконструкції та розвитку, Міжнародної фінансової корпорації, Організації Об'єднаних Націй, Канадського агентства міжнародного розвитку (CIDA), Азіатського (ADB) та Африканського (AfDB) банків розвитку, Арабського фонду економічного і соціального розвитку (AFESD), Фонду Рокфелера,

Фундації Форда, Фундації Білла і Мелінди Гейтс (BMGF) та ін.

Крім того, значний вплив на активізацію міжсекторіальної взаємодії здійснює некомерційний трансфер знань та технологій. Моніторинг світових інтернет-ресурсів, присвячених анонсуванню міжнародних виставок, симпозіумів, конгресів у сфері міждисциплінарних досліджень демонструє широкий контекстний та територіальний розподіл подій (додаток А).

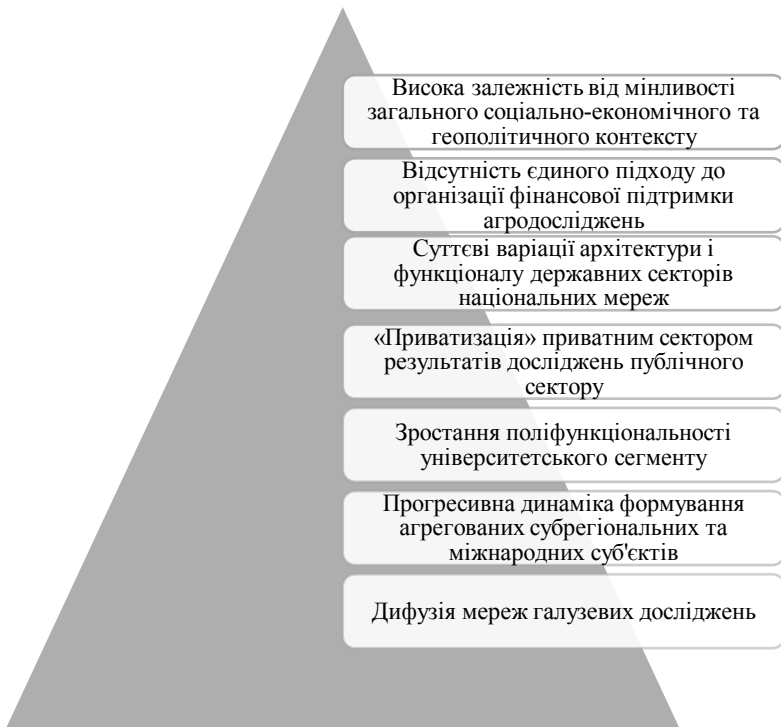

Рис. 1.29. Основні фактори, що визначають індивідуальність профілю глобальної мережі AR4D
Джерело: сформовано автором самостійно

Накладаючись на особливий контекст соціально-економічних, організаційно-економічних та техніко-економічних відносин у секторі наукової та освітньої підтримки сільського господарства та аграрної промисловості, специфічні проблеми інституціоналізації інтелектуальної власності в аграрній економіці були посилені, мультипліковані та набули виняткової гостроти, що врешті знайшло прояв у ряді контраверсій, серед яких:

1) розширення сфер використання прав інтелектуальної власності [260] проти посилення ризикогенності відносин інтелектуальної власності. Так, зростання «гетерогенності» [261] форм, видів та режимів інтелектуальної власності з огляду на варіативний характер «висоти», «довжини» і «глибини» прав інтелектуальної власності породжує проблему браку інформованості та практичного досвіду щодо питань, пов'язаних із захистом відповідних прав, а також мультиплікує ризики й асиметрію інформації;

2) «проліферація» інтелектуальної власності у сфері агро- та біотехнології проти ефекту «антинадбання» (недовикористання інтелектуальних ресурсів). Отримання патентів та інших реєстраційних документів, що засвідчують права інтелектуальної власності, теоретично, дозволяє створити певну економічну концентрацію на ринку за рахунок ефекту масштабу (оскільки постійні витрати на дослідження є високими, а граничні витрати виробництва додаткових одиниць є низькими). Це значно полегшує новотворення та примноження новацій за рахунок зниження конкуренції (своєрідна проліферація в економіці [262]). Водночас, у реальності патентування технологій все більше перетворюється з необхідних умов прямої комерціалізації інтелектуального продукту на стратегію блокування зусиль конкурентів [263] та набуття переваг, що можуть допомогти досягти панівного

становища на ринку. Як наслідок, ускладнення доступу до більшості інструментів і процесів генетичної трансформації, спровоковане «патентними хащами» [264], що утворились внаслідок великої фрагментації прав на сільськогосподарські біотехнології, призводить до гальмування біотехнологічних досліджень та виникнення ефекту недовикористання інтелектуальних ресурсів (парадокс неефективного привілею в контексті риторики «антинадбання» [265]);

3) поступова комодифікація біологічних і генетичних ресурсів проти розвитку соціальних ініціатив, спрямованих на подолання монопольної та олігопольної експансії у біотехнологічному секторі. Спостерігається привласнення біологічних та генетичних ресурсів та перетворення їх на активи, здатні генерувати прибуток (комодифікація [266]), наслідками чого є обмеження доступу до зародкової плазми рослин і дослідницьких інструментів; звуження прав селекціонерів шляхом введення «генетичної відстані; збільшення масштабів приватного сектора насінництва; домінування комерційних підприємств на ринках з високою доданою вартістю насіння сільськогосподарських культур (кукурудза, бавовна, соя, овочі); виникнення проблем «безгоспних культур», які становлять інтерес для бідних фермерів і споживачів в країнах, що розвиваються, проте не здатні приносити миттєвий дохід та ін. [267; 268]. Водночас, усвідомлення глибини зв'язку між задоволенням основних потреб продовольства та сільським господарством робить комерціалізацію у цій сфері небажаною та сприяє превалюванню соціальних та екологічних факторів над економічними у прийнятті господарських рішень. Як результат, зростає увага до етичних проблем, пов'язаних з традиційними сільськогосподарськими практиками і доступом до

основних продуктів харчування; набувають розвитку ініціативи протидії монопольним ефектам біотехнології, подібні до моделей боротьби з софтверними компаніями на основі відкриття вихідних кодів (зокрема надання вільного доступу до технологій трансформації і маркування селекції); поширюється використання гуманітарних та скорочується кількість ексклюзивних ліцензій на запатентовані винаходи; з'являються можливості видавати ліцензії на пільговій основі для користувачів, які працюють на благо бідних (програма Generation, США); запроваджуються соціальні пільги, винятки та обмеження у правах інтелектуальної власності в громадських інтересах (обов'язкове ліцензування, звільнення для досліджень тощо) [269]; розвивається інститут патентних пожертвувань корпоративних гігантів некомерційним організаціям (пул Eco-Patent Commons, запущений в січні 2008 року Всесвітньою радою підприємців зі сталого розвитку WBCSD з мотивів соціальної відповідальності) [270];

4) уніфікація норм права інтелектуальної власності проти ригідності глобальної системи інтелектуальної власності. Протягом останніх років, внаслідок просування порядку денного інтелектуальної власності впливовими міжнародними організаціями, закріплюється тенденція до розширення глобальних рамок та інтернаціоналізації прав інтелектуальної власності, що знаходить прояв у процесах гармонізації законодавства [271]. Водночас, спостерігається недостатня гнучкість та складність адаптації базових вимог глобальних угод у сфері інтелектуальної власності до швидких змін міжнародного ландшафту прав інтелектуальної власності (необхідність одномоментно працювати в рамках системи двосторонніх, регіональних і багатосторонніх договорів [272]). Як наслідок, деякі міжнародні норми, з урахуванням

особливостей політик продовольчої і біологічної безпеки та охорони здоров'я, виявляють себе недостатньо ефективними;

5) посилення відповідальності і контролю за порушеннями прав інтелектуальної власності проти прогресу «сірих» практик відтворення захищених сортів та біотехнологій. Спостерігається збільшення суспільних витрат, пов'язаних з системою захисту прав інтелектуальної власності, в тому числі відволікання інвестицій від питань стимулювання продуктивності до проблем забезпечення охорони, а також зростання судових витрат у випадках порушення виключних прав [273]. Спрямовання додаткових фінансових активів, проте, не призводить до очікуваного ефекту внаслідок розвитку та урізноманітнення витончених «сірих» (напівлегальних, прямо не заборонених законом, однак неетичних) практик використання або відтворення захищених сортів, винаходів тощо, створених з метою вийти із сфери впливу монополії права інтелектуальної власності (скринінг, зворотна інженерія, неофіційна дифузія насіння від фермера до фермера тощо) [274].

6) урізноманітнення діапазону інструментів регулювання прав інтелектуальної власності проти конкуренції режимів прав інтелектуальної власності в сільському господарстві. Ускладнення конструкції інструментарію в рамках систем прав інтелектуальної власності (патенти на винаходи і корисні моделі; сертифікати на сорти рослин; свідоцтва на товарні знаки і географічні вказівки; авторське право як обмеження доступу до сільськогосподарських наукових журналів, баз даних та програмного коду; торгові секрети тощо) супроводжується зростанням протиріч між окремими режимами (права селекціонерів та фермерів; несумісність патентного та авторського права з традиціями обміну

старовинними сільськогосподарськими знаннями в місцевих громадах та ін.) [275].

Рис. 1.30. Суперечності розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрній економіці
Джерело: сформовано автором самостійно

7) калібрування глобальної системи інтелектуальної власності на користь об'єднання зусиль і розвитку партнерства проти диференціації національних політик у питаннях біобезпеки та захисту прав інтелектуальної власності. Експерти вказують на ущільнення мережових зв'язків та зростаючу інституціональну конвергенцію [276] в цілях об'єднання зусиль для забезпечення біотехнологічних досліджень внаслідок високої вартості виробництва біологічних і генетичних ресурсів (створення світових банків та колекцій мутантів, бактеріальних штучних хромосом і т.д.) [277]. Водночас, умови міжнародного співробітництва не завжди є однаково вигідними для всіх учасників, внаслідок розбіжностей потенціалів макросистем (різниця потужностей державного і приватного сектору [278]), що зумовлює диференціацію витрат (операційні і трансакційні витрати, пов'язані з виконанням місій [279]) та вигод щодо стратегічного використання прав інтелектуальної власності, особливо для країн, що розвиваються. Як результат, країни змушені шукати альтернативні шляхи захисту інтересів.

З огляду на зазначені суперечності, інтелектуальна власність в сучасних умовах виступає в якості «мастильного матеріалу або сповільнювача» [280] розвитку систем агродосліджень, прямий позитивний або негативний вплив якого практично неможливо передбачити за відсутності концептуальної моделі регулювання процесів інституціоналізації інтелектуальної власності, що враховувала б особливості відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі. Інститут інтелектуальної власності був створений для запобігання імітації інновацій у фіксованих періодах з можливостями отримання монопольної ренти з продуктів розумової праці. Однак, механізм його функціонування (на відміну від

інших інститутів стимулювання соціально-економічного прогресу, які впливають на безпосередньо суб'єктів права інтелектуальної власності) пов'язаний з необхідністю покладання витрат на користувачів інтелектуальних продуктів, що значно ускладнює знаходження балансу інтересів. Надмірно широкі права інтелектуальної власності породжують значні соціальні витрати, надмірно вузькі - призводять до недостатнього інвестування в наукові дослідження і розробки, що перетворює питання масштабу спільних вигід на предмет дискусії та робить більшість обговорень спекулятивними [281]. Новим аспектом розвитку інтелектуальної власності є загроза самим підвалинам ідеї монополії на результати інтелектуальної діяльності у сфері агродосліджень, зумовлена розвитком принципів шерингової економіки (приклади: портали суборенди агротехніки MachineryLink Sharing, США; SUFE, США; FarmBackup, Данія [282]) та поступовим набуттям продукцією сільськогосподарського виробництва характеру суспільних благ.

Це призводить до усвідомлення необхідності обґрунтування політики регулювання відносин інтелектуальної власності та розробки гнучких моделей управління, які базуються на економічному критерії ефективності, проте не втрачають зв'язку з гуманістичним та правовими аспектами. Питання розробки такої політики в мережах агродосліджень робить актуальною проблему наукового пошуку у сфері теорії та методології менеджменту інтелектуальної власності, що може сприяти вирішенню багатьох теоретичних і емпіричних завдань, таких як:

- виявлення основних тенденцій ініціювання творчих процесів, визначення чинників, рушійних сил і стимулів підвищення продуктивності інтелектуальної діяльності у сфері агродосліджень, а також формулювання

принципів збереження, капіталізації і розвитку інтелектуальної власності науково-освітніх установ;

- систематизація існуючих методів управління інтелектуальною власністю в ринкових умовах і оцінка рівня інформаційно-аналітичної, нормативно-правової та фінансової підтримки менеджменту інтелектуальної власності в системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки;

- уточнення змісту управлінських функцій в мережах агродосліджень, спрямованих на узгодження громадських і приватних інтересів при регулюванні відносин інтелектуальної власності;

- вирішення проблеми недостатньої забезпеченості галузі ефективними механізмами трансферу ідей, що генеруються в системі академічної та університетської науки, до реального сектору економіки;

- розробка методик впровадження інноваційного аудиту, реінжинірингу, контролінгу, комерціалізації, технологічного трансферу та інноваційно-венчурного підприємництва в університетській і академічній аграрній науці;

- пропонування рекомендацій щодо формування нових інфраструктурних об'єктів науково-освітнього забезпечення аграрної економіки і т.д.

РОЗДІЛ II

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ У СФЕРІ АГРОДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Становлення наукової школи менеджменту інтелектуальної власності у ландшафті агроекономічних досліджень

Існування наукової проблеми управління інтелектуальною власністю в мережах агродосліджень актуалізує необхідність пошуку механізмів інституціоналізації наукової спільноти її дослідників, що цілком відповідає тенденціям наукового колабораціонізму останніх років. Аналіз напрацювань у даному напрямі дає можливість оцінити глибину та масштаби змін у наукових інтересах вчених, які відбулися під впливом технологічних революцій.

Так, у другій половині ХХ ст. було створено декілька потужних спеціалізованих дослідницьких центрів у галузі інтелектуальної власності, серед яких Інститут Макса Планка з зарубіжного та міжнародного права у галузі патентів, авторських прав і конкуренції (Німеччина), Юридичний коледж Університету Джорджа Вашингтона та Центр інтелектуальної власності при Юридичному коледжі Джона Маршала (США), Канадський Інститут інтелектуальної власності у м. Галле, Центр з інтелектуальної власності в Католицькому університеті Лувейна (Бельгія), Центр інтелектуальної власності і засобів інформації Стокгольмського економічного коледжу (Швеція), Відділення інтелектуальної власності Центру досліджень комерційного права Коледжу королеви Мері при Лондонському університеті (Великобританія), Центр

міжнародних досліджень в галузі промислової власності у Страсбурзі, Університетський центр досліджень в галузі промислової власності у Греноблі, Інститут досліджень промислової власності Анрі-Дебуа, Центр Поля Рубліє в Ліоні (Франція), Юридичний центр при Філіппінському університеті, Центр інтелектуальної власності Патентного відомства та відомства з товарних знаків і управління авторськими правами КНР (Китай), Міжнародний навчальний інститут інтелектуальної власності (Південна Корея) та ін. Всесвітньою організацією інтелектуальної власності започатковано серію міжнародних семінарів та регіональних симпозіумів з викладання та досліджень в сфері інтелектуальної власності. Однак відповідні організації не фокусуються на специфіці набуття та реалізації прав інтелектуальної власності в аграрній галузі. Аналіз фахових джерел із окресленої тематики демонструє суттєві прогалини у питаннях досліджень управлінського забезпечення ефективного циклу економічного відтворення інтелектуального продукту в системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки.

По-перше, відповідна проблематика, не зважаючи на її актуальність, наразі не знаходить відображення у навчальних програмах провідних світових вишів, що не дає розширюватись колу спеціалістів даного профілю. Так, пошукова система інтерактивного рейтингу популярності книг і текстів у програмах обов'язкового читання студентами кращих світових університетів The Open Syllabus Project (візуалізація на кінець січня 2016 року [283]) на англomовний запит «intellectual property» (інтелектуальна власність) серед майже 0,9 млн. видань генерує форму релевантних результатів, що містить 371 позицію (тобто менше 0,05% загальної вибірки), з яких лише три пункти стосуються безпосередньо «IP management» (менеджменту інтелектуальної власності)

[284; 285; 286] та жоден не має відношення до аграрної економіки.

По-друге, тематика недостатньо розроблена безпосередньо у середовищі академічних науковців. Цілком мінімалістичний тематичний інтелектуальний ландшафт виявляє аналіз онлайн-середовища світових репозиторіїв, що увійшли у топ-10 рейтингу Webometrics [287]. Зокрема, частка наукових праць, присвячених вивченню специфіки управління об'єктами інтелектуальної власності в аграрній економіці, у загальному контенті на початок 2016 року не досягала сотої долі відсотка (табл. 2.1). Максимальний результат серед репозиторіїв рейтингу демонструє пошук у електронному сховищі CiteSeerX, де на момент здійснення запиту представлено 72 наукові праці за тематикою досліджень, з яких 13 є цитованими.

Детальне ознайомлення з публікаціями вибірки дає підстави стверджувати, що відповідні праці не розглядають систему та механізми управління в класичному тлумаченні теорії менеджменту, а більшою мірою висвітлюють окремі практичні проблеми власників інтелектуальних продуктів в агроекономіці. Серед них дослідження IPR-інститутів К. Бреннер (Центр досліджень ОЕСР, Франція) [288]; прикладна ризикологія К. Прея (Ратгерський університет, США) [289]; моніторинги стану справ у сфері управління правами інтелектуальної власності на традиційні сільськогосподарські знання, біотехнології А. Гупта (Інститут менеджмента, Індія) [290], Г. Греффа (Каліфорнійський університет, США) [291] (рис. 2.1).

Підтверджують недостатню розробленість проблеми й результати наукометричного аналізу контенту провідних науково-пошукових систем відкритого доступу з можливостями здійснення повнотекстового пошуку у журналах іноземних наукових видавництв та архівах: виявлено лише декілька десятків доступних наукових

праць за темою серед мільйонів оцифрованих видань (табл. 2.2).

Найбільшу кількість посилань за вказаною тематикою серед науково-пошукових баз даних містить ресурс Google Scholar – 36 публікацій. Проте лише 11 з них є цитованими, що вказує на недостатність розвитку професійних комунікацій між дослідниками. Всі видання надруковано у період 1998-2014 років, тобто з майже 30-тирічним відставанням від появи у світовій науці перших наукових робіт, присвячених ІР-менеджменту (рис.2.2).

Абсолютна більшість робіт висвітлює досвід ІР-менеджменту інституцій, координуючих діяльність дослідницьких організацій аграрного профілю, таких як CGIAR, GFAR, UPOV та ін., що вказує на відсутність розгалуженої проблематики (рис. 2.3). Найцитованішою працею у тематичній підбірці Google Scholar є керівництво щодо узагальнення ефективних практик ІР-менеджменту міжнародної організації PIPRA («Загальнодоступні ресурси інтелектуальної власності для сільськогосподарського виробництва») [292], підготовлене за ініціативою багатонаціональної групи вчених у складі Р. Махоні (Міжнародний інститут вакцин, Південна Корея), Дж. Томсон (Університет Кейптауна, Південна Африка), К. Фернандеса (Фундація підтримки сільськогосподарських інновацій, Чилі) та ін. під керівництвом А. Краттігера (Корнельський університет, США). На цю ж роботу вказують й пошукові ресурси BASE, Econbiz та Science Research Portal.

Активно цитованими авторами є М. К. Маредія (Мічиганський університет, США) [293], М. Блекні (Науково-дослідний інститут інтелектуальної власності Коледжу королеви Мері, Великобританія) [294], А. Б. Беннетт (Каліфорнійський університет, США) [295], Дж. Пейумо (Вашингтонський державний університет,

Таблиця 2.1

Кількість наукових праць з менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці,
представлених у світових репозиторіях

Репозиторії публікацій із суспільних наук у top-10 рейтингу Webometrics «World Ranking Web of Repositories» станом на січень 2016 року		Кількість представлених у репозиторії праць станом на січень 2016 року, од.			
Місце в рейтингу	Назва	Загальна кількість	Праці за запитом* «intellectual property»	Праці за запитом* «intellectual property management»	Праці за запитом* «agricultural intellectual property management»
2	Social Science Research Network [296]	547205	1948	34	-
5	Research Papers in Economics [297]	712717	2789	25	1
6	CiteSeerX [298]	750000	1076	357	72
8	University of California eScholarship Repository [299]	101029	76	-	-
9	CERN Document Server [300]	1474185	35	3	-

Примітка: *параметри запиту – наявність усіх слів у заголовку роботи

Джерело: сформовано автором самостійно

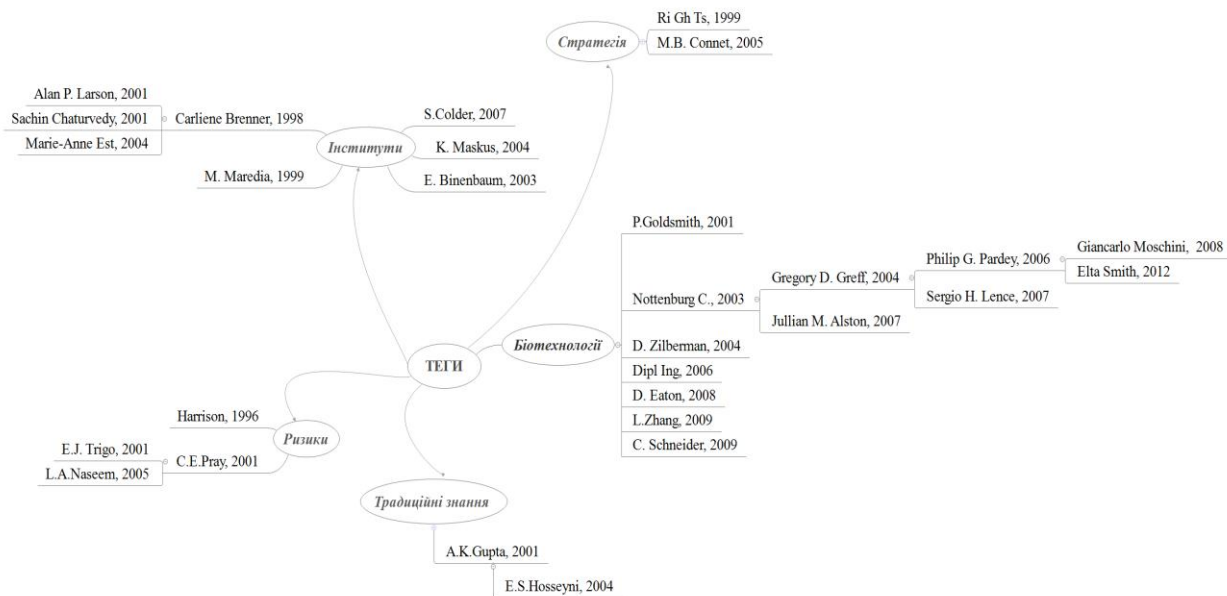

Рис. 2.1. Контекстна візуалізація контенту CiteSeerX за напрямом досліджень менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці
Джерело: сформовано автором за допомогою інструменту XMind7

Таблиця 2.2

Кількість наукових праць з менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці,
представлених у науково-пошукових системах

Назва ресурсу	Кількість представлених праць станом на 01.01.2016 року, од.			
	Загальна кількість	Праці за запитом* «intellectual property»	Праці за запитом* «intellectual property management»	Праці за запитом* «agricultural intellectual property management»
Google Scholar [301]	9190000	52800	1170	36
Bielefeld Academic Search Engine [302]	88109689	11074	373	7
Science Research Portal [303]	1202242	477	190	6
Science.gov [304]	200000000	1608	397	4
Econbiz [305]	1000000	5347	215	2
DOAJ Directory of Open Access Journals [306]	2200149	239	12	-
Springer [307]	9000000	708	15	-
HighWire Press [308]	7100000	559	8	-
WorldCat [309]	140191	3688	182	-
Digital Commons Network [310]	1811236	45141	243	-

Примітки: *параметри запиту – наявність усіх слів у заголовку роботи
Джерело: сформовано автором самостійно

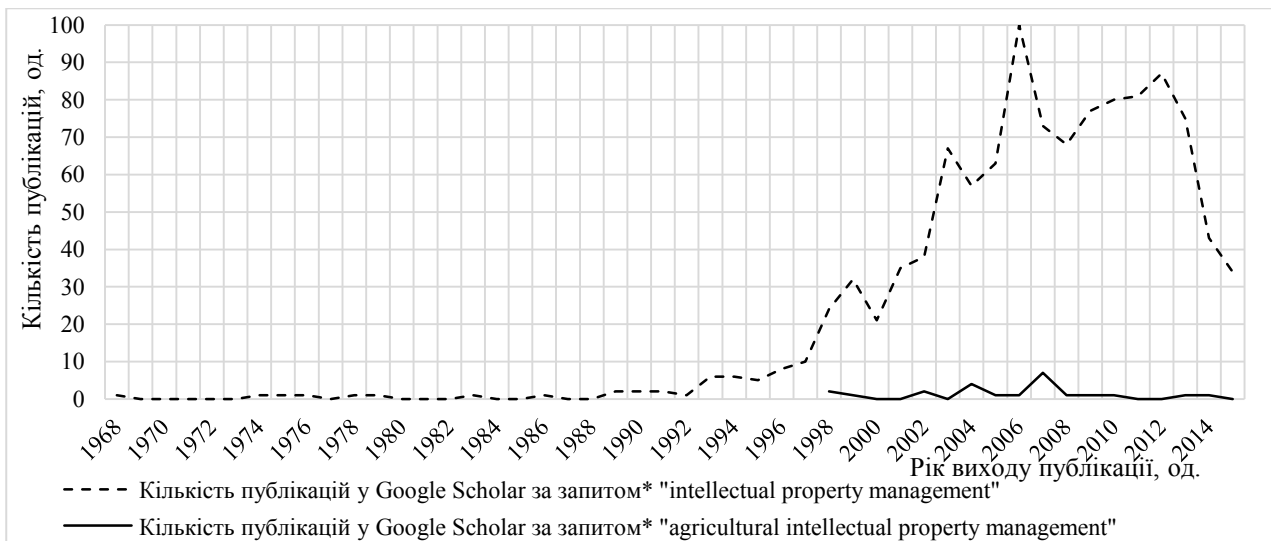

Рис. 2.2. Ретроспекція публікування розміщених у Google Scholar зарубіжних наукових праць з менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці

Примітки: *параметри запити – наявність усіх слів у заголовку роботи; графіки побудовано за виключенням дублювань результатів у вибірці

Джерело: сформовано автором самостійно

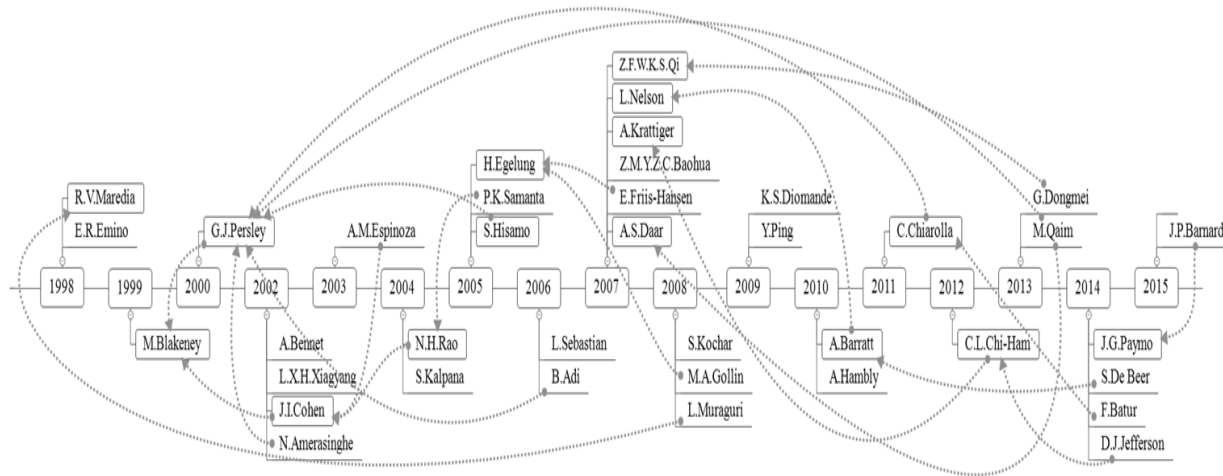

Рис.2.3. Хронологічна візуалізація контенту Google Scholar за напрямом досліджень менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці

Примітка: *пунктирні стрілки відображають посилання на першоджерела у релевантних ланцюгах цитувань (від цитуючого автора до цитованого)

Джерело: сформовано автором за допомогою інструменту XMind7

США) [311], Х. Егелунг (Інститут Міжнародних досліджень, Данія) [312] та Чжу Ву Куй Шень Ці (Академія сільськогосподарських наук провінції Цзянсу, Китай) [313], проте жоден з них станом на початок 2016 року не має власного профілю в Академії Google Scholar.

Науково-пошукова система BASE за темою дослідження генерує перелік із 7 посилань на публікації, надруковані протягом 2005-2007 років. Це згадані вище роботи А. Краттігера та Х. Егелунга, а також праці авторства Л. Себастьяна (Міжнародний науково-дослідницький інститут рису, Філіппіни), присвячені висвітленню ІР-менеджменту в контексті процесів інституційного будівництва міжнародних агродосліджень [314]. Пошукові ресурси Science.gov та Science Research Portal посилаються на роботи Е.Р. Еміно (Сільськогосподарський коледж Нової Шотландії, Канада) [315], що досліджують регіональні практики управління. Science Research Portal, крім того, містить посилання на праці Й. Пінга з інформаційного забезпечення біотехнологічних досліджень як частини ІР-менеджменту (Національний інженерно-дослідний центр інформаційних технологій у сільському господарстві, Китай) [316].

Підсумовуючи отримані наукометричні результати, робимо висновок, що тематика дослідження особливостей механізму ІР-менеджменту в аграрній сфері розробляється невеликою та неінституціоналізованою групою вчених Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Данії, Франції, Китаю та деяких інших країн (табл. 2.3), які проводять досліді переважно за власною ініціативою, камерно, внаслідок відсутності налагодженого професійного поля комунікаційної взаємодії у рамках централізованої, глобальної, системної програми досліджень.

Важливу роль у становленні наукової школи менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці відіграли роботи закордонних теоретиків ІР-менеджменту, які, не заглиблюючись у специфіку ведення діяльності в аграрному секторі, тим не менше, зробили значний внесок у виявлення загальних закономірностей управління інтелектуальною власністю (табл. 2.4). Переважна більшість цих наукових праць являє собою різного плану рекомендації щодо пов'язання ІР-стратегії із загальною бізнес-стратегією суб'єкта господарювання. Так, у роботах У. Гранстранда (Технічний університет Чалмерса, Швеція) та М. Райтцига (Копенгагенська школа бізнесу, Данія) підкреслюється важливість залучення топ-менеджменту компанії у сфері управління інтелектуальною власністю. Ерік Ю (Університет Торонто, Канада) наголошує на необхідності перетворення патентної політики на складову корпоративної культури. Дж. Ланг (Наньянський технологічний університет, Сінгапур) розглядає емерджентні глобальні тенденції у сфері захисту інтелектуальної власності і визначає патентування в якості стратегічної ініціативи. У роботах Е. Остерберга (Hall Dickler KentFriedman & Wood LLP, США) представлені стратегії уникнення ризиків в управлінні інтелектуальною власністю. П. Ханел (Шербрукський університет, Канада) присвячує свої дослідження ролі оцінки інтелектуальних активів для досягнення внутрішніх цілей суб'єкта господарювання, таких як бухгалтерський облік, оплата праці працівників, зайнятих у НДДКР тощо, а також зовнішніх цілей, таких як цінова політика у передачі технологій, вирішення патентних суперечок та ін.

Інший значний сегмент науковців висвітлює аспекти управління інтелектуальною власністю у руслі концепції відкритих інновацій Чесбро. Зокрема, у працях М. Бадера (Університет нафтових і мінеральних ресурсів

ім. короля Фахда, Саудівська Аравія) IP-менеджмент презентовано у контексті колаборації в НДДКР. Т.Чой (Університет штати Арізона, США) аналізує форми зовнішньої патентної експлуатації, обґрунтовуючи переваги існуючих моделей ліцензування. У дослідженнях Дж.Кітчінг (Кінгстонський університет, Великобританія) інтелектуальна власність та ефективний IP-менеджмент розглядається як джерело конкурентних переваг.

Заглиблення у зміст наведених наукових праць дозволяє зробити висновок, що усі вони видані більше десяти років тому та досліджують проблеми управління інтелектуальною власністю переважно з макроекономічної (проблеми організації ринків, інститутів та патоінститутів, трансакційних витрат тощо), а не організаційно-управлінської точки зору. Так, процесний та функціональний підходи до управління у роботах не представлено. Існує дефіцит (Н. Зіглер [317]) онтологічних досліджень IP-менеджменту, що є серйозною «білою плямою» у теорії інтелектуальної власності. Водночас, починаючи з 1997 р., можна спостерігати певну динаміку у поширенні практичних напрацювань за напрямом досліджень, хоча їх частка у загальному обсязі залишається низькою.

У таблиці 2.5 представлено результати аналізу контенту у системі відкритого онлайн-ресурсу патентного пошуку Lens [318], що надає доступ до більше ніж 10 млн. документів у патентних базах національних відомств та міжнародних організацій. Станом на 01.01.2016 р. система генерує перелік з 278 релевантних до IP-менеджменту результатів, понад 90% яких посилання на патенти, зареєстровані за класом МПК G06 «Обчислювання; розрахунок; рахування», що охоплює моделювальні пристрої, призначені для математичної обробки існуючих або очікуваних умов чи станів у реальних пристроях або системах.

Наукометрична оцінка результатів пошуку вказує на те, що близько 40% патентів у переліку є цитованими, проте лише 12% цитувалися більше ніж один раз і це переважно патенти, зареєстровані за підкласом G06F «Оброблення цифрових даних за допомогою електричних пристроїв». Авторами патентів, що викликали найбільший інтерес громадськості, були Дж. Грейнджер із способом визначення бізнес-правил управління інтелектуальною власністю (понад 200 цитувань з 2002 р.), Тран Бао із системою ІР-менеджменту (198 цитувань з 2005 р.), Є. Лі та М. Дітмор із способами анотування та зв'язування даних у електронних системах управління інтелектуальною власністю (189 цитувань з 2004 р.), а також Г. Риветта з програмним продуктом управлінського аналізу угод у сфері інтелектуальної власності (167 цитувань з 2007 р.), що свідчить про тяжіння практиків до досліджень у сфері розробки програмних засобів підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю, незалежно від специфіки економічної діяльності (табл. 2.6). Патенти за класами A01, A21 - A23, A61, що безпосередньо пов'язані з аграрною економікою, у базі не представлені.

На пострадянському просторі тема управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці є ще менш обговорюваною, ніж в США та на Заході. У 2006 р. у доповіді, що була проголошена одним з провідних теоретиків інтелектуальної власності на теренах колишнього союзу, наголошувалось, що економічний механізм управління інтелектуальною власністю не лише не прописаний у спеціальній літературі, а по суті невідомий більшості вітчизняних фахівців з питань інтелектуальної власності [319, с. 47].

Таблиця 2.3

Методики та результати досліджень найбільш цитованих вчених* за напрямом менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці

Дослідник	Назва та рік публікації наукової праці	Основний зміст роботи	Методика	Результати дослідження	Співавтори	Цитованість
1	2	3	4	5	6	7
Krattiger A. (США)	Intellectual Property Management in Health and Agricultural Innovation: A Handbook of Best Practice, 2007	Огляд систем управління інтелектуальною власністю розвинутих країн світу	Дослідження практик IPR інституцій	Підготовка керівництва для державного сектору країн, що розвиваються, у вигляді узагальнення інформаційно-довідкових ресурсів	Mahoney R. T., Nelsen L., Thomson J. A., Bennett A. B., Satyanarayana K., ... & Kowalski S. P.	47 (GS**)
Maredia K. M. (США)	Capacity building in intellectual property management in agricultural biotechnology, 1998	Ретроспективний огляд революції біотехнології сільськогосподарських науково-дослідних програм у контексті проблем управління інтелектуальною власністю	Досвід Єгипту, Південної Африки, Китаю, Австралії, Японії, Індії, Росії, Коста Ріки, Мексики протягом 25 років	Доведення наявності зв'язку між політикою патентування генетично-модифікованих організмів в країні та обсягами інвестицій у біотехнології для цілей агросектору	Erbisch F. H.	8 (GS)

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Blakeney M. (Великобританія)	Agricultural research and the management of intellectual property, 1999	Аналіз ефективності управління об'єктами права інтелектуальної власності наукових установ як інтелектуальними активами у складі капіталу	Дослідження практик сільсько-господарських НДІ	Порівняльна оцінка можливих форм та способів розкриття інтелектуальної власності	Cohen J. I.	8 (GS)
Bennett A. (США)	Public sector intellectual property management for agricultural research and development, 2002	Аналіз впливу використання молекулярно-генетичних підходів у сортовипробуваннях і селекції на економіку НДДКР в області біотехнології сільського господарства	Історико-економічний аналіз	Рекомендації для університетів, що спеціалізуються на фундаментальних дослідженнях у агрохімії щодо інвестування у виробництво, маркетинг та комерціалізацію продуктів, отриманих з допомогою нових технологій	Graff G., Cullen S., Bradford K., Zilberman D.	8 (GS)

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Egelyng H. (Данія)	Evolution of capacity for institutionalized management of intellectual property at international agricultural research centers: A strategic case study, 2005	Розгляд інтелектуальної власності в контексті глобального процесу інституційного будівництва консультативних груп з міжнародних сільськогосподарських досліджень	Дослідження практики Міжнародного інституту дослідження рису	Окреслення аналітичних рамок інституційних можливостей управління правами інтелектуальної власності для міжнародних організацій, що переслідують громадські місії (політики, структури, процедури)	-	7 (GS)
Payumo J. G. (США)	An entrepreneurial, research-based university model focused on intellectual property management for economic development in emerging economies: The case of Bogor Agricultural University, Indonesia, 2014	Вивчення досвіду управління інтелектуальною власністю у підприємницькому дослідницькому університеті	Дослідження практики Богорійського аграрного університету, Індонезія	Рекомендації щодо сприяння встановленню синергічних зв'язків між науково-дослідними установами та підприємствами у сфері комерціалізації технологій у країнах з економікою, що розвивається	Arasu P., Fauzi A. M., Siregar I. Z., Noviana D.	7 (GS)

Продовження таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Brenner C. (Франція)	Intellectual Property Rights and Technology Transfer in Developing Country Agriculture, 1998	Аналіз зобов'язань, які вживаються країнами, що розвиваються, в рамках угоди ТРІПС та альтернатив, відкритих для них у сфері захисту прав інтелектуальної власності, пов'язаних з мікроорганізмами, генетичним матеріалом рослин і методами генетичних маніпуляцій	Дослідження практик IPR інституцій	Визначення песимістичного та оптимістичного сценаріїв трансформації сільського господарства країн, що розвиваються, в умовах приєднання до угоди TRIPS	-	4 (CS***)
Pray C. E. (США)	The importance of intellectual property rights in the international spread of private sector agricultural biotechnology, 2002	Дослідження сучасного стану біотехнологічних досліджень і комерційного використання генетично модифікованих культур у світі	Економетричний аналіз. Досвід Аргентини, Бразилії, Китаю і Південної Африки	Виявлення кореляції між ступенем захисту результатів прикладних біотехнологічних досліджень в країні та рівнями доходу ТНК і дрібних фермерів	Courtmanche A., Govindasamy R.	3 (CS)

Закінчення таблиці 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Sebastian L. (Філіппіни)	Capacity in Relation to International Treaties and Conventions on Intellectual Property Rights, Agricultural Biotechnology, and Plant Genetic Resources Management, 2006	Критичний аналіз умов угоди TRIPS в контексті впливу на ефективність IP-менеджменту у секторі біотехнологій	Дослідження практик IPR інституцій країн-учасників угоди	Узагальнення негативних наслідків підписання угоди TRIPS для селекціонерів	Payumo J. G.	2 (GS)
Zhu Fanglin Wu Kui Shen Qi (Китай)	Practice and Exploration on Management of Intellectual Property in Agricultural Research Organization, 2007	Дослідження реформ в галузі сільськогосподарської науки і техніки в контексті IP-менеджменту	Дослідження практики Академії сільсько-господарських наук провінції Цзянсу, Китай	Рекомендації для університетських адміністраторів, дослідників та політиків	-	2 (GS)

Примітка: *представлено рейтинг 10 найбільш цитованих наукових праць у пошукових базах Google Scholar (**GS) та CiteSeerX (***CS), дата звернення 01.01.2016
Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.4

Провідні представники світової наукової школи ІР-менеджменту

Дослідник*	Назва та рік опублікування вибраної наукової праці за тематикою**	Цитованість праці	Наукометричні показники у Google Scholar (за наявністю профілю)		
			Кількість праць у профілі	h-індекс	i10-індекс
1	2	3	4	5	6
Granstrand O.	The economics and management of intellectual property, 1999 [320]	861	174	21	34
Reitzig M.	Strategic management of intellectual property, 2004 [321]	220	профіль відсутній		
Hanel P.	Intellectual property rights business management practices: A survey of the literature, 2006 [322]	194	профіль відсутній		
Kitching J.	Intellectual property management in the small and medium enterprise, 1998 [323]	88	114	22	33
Thumm N.	Management of intellectual property rights in European biotechnology firms, 2001 [324]	66	профіль відсутній		
Yu E.	Modelling strategic actor relationships to support intellectual property management, 2001 [325]	60	329	49	113

Закінчення таблиці 2.4

1	2	3	4	5	6
Chinying Lang J.	Management of intellectual property rights: Strategic patenting, 2001 [326]	58	21	9	9
Jennewein K.	Intellectual property management: the role of technology-brands in the appropriation of technological innovation, 2006 [327]	56	профіль відсутній		
Choi T.	Intellectual property management: A knowledge supply chain perspective, 2004 [328]	54	93	36	47
Bader M.	Intellectual property management in R&D collaborations: the case of the service industry sector, 2006 [329]	51	профіль відсутній		
Osterberg E.	Insurance and Management of Intellectual Property Risks, 1999 [330]	51	профіль відсутній		

Примітки: *представлено авторів, роботи яких цитувалися у Google Scholar понад 50 разів; **параметри запити – наявність фрази «intellectual property management» у заголовку роботи, дата звернення 01.01.2016

Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.5

Результати патентного пошуку* за напрямом ІР-менеджменту у базі даних Lens

Юрисдикція	Загальна кількість патентів	У т.ч. за класами МПК**							
		A47B	B42F	G01N	G06F	G06Q	H04L	H04N	Відсутні дані
США	80	-	-	-	31	47	1	1	-
Японія	49	-	-	-	18	31	-	-	-
ВОІВ	38	-	-	1	19	16	-	2	-
Китай	33	2	2		10	18	-	1	-
Південна Корея	28	-	-	-	14	14	-	-	-
Австралія	21	-	-	-	6	8	-	1	6
Європейське патентне відомство	14	-	-	-	6	7	-	1	-
Тайвань	9	-	-	-	1	8	-	-	-
Канада	5	-	-	-	4	1	-	-	-
Німеччина	1	-	-	-	-	1	-	-	-
Всього	278	2	2	1	109	151	1	6	6

Примітки: *параметри запиту: словосполучення «intellectual property management» у назві об'єкта станом на 01.01.2016; **версія міжнародної патентної класифікації 2016.01:

A47B - столи; письмові столи; офісні меблі; шафи; шухляди; основні елементи меблів; B42F - тимчасово скріплені аркуші; пристрої для підшивання; реєстраційні картки; індексування; G01N досліджування або аналізування матеріалів шляхом визначання їх хімічних або фізичних властивостей; G06F - обробляння цифрових даних за допомогою електричних пристроїв; G06Q - системи або способи обробляння даних, спеціально пристосовані для адміністративних, комерційних, фінансових, управлінських, спостережних або прогнозувальних цілей; системи або способи, спеціально пристосовані для адміністративних, комерційних, фінансових, управлінських, спостережних або прогнозувальних цілей, якщо для них не передбачені спеціальні рубрики; H04L - передавання дискретної інформації; H04N - передавання зображення.

Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.6

Рейтинг практичних розробок винахідників за напрямом ІР-менеджменту

Місце в рей- тингу LENS	Автор	Назва	Клас МПК	Дата опубліку- вання	Юрис- дикція	Власник	Цито- ваність
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Grainger Jeffry J.	Method Of Defining Workflow Rules For managing intellectual property	G06Q	15.08.2002	США	Ftf Technologies Inc, First To File Inc	207
2	Tran Bao	Systems And Methods For intellectual property management	G06F	22.09.2005	США	Tran Bao	198

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8
3	Lee Eugene May Dietmar C	Computer Assisted And/or Implemented Process And System For Annotating And/or Linking Documents And Data, Optionally In An intellectual property management System	G06F	06.05.2004	CIHA	Eugene Lee, Knowledge Management Objects Llc	189
4	Rivette G., Rappaport I.S.	System, Method, And Computer Program Product For managing And Analyzing intellectual property Related Transactions	G06F	06.09.2007	CIHA	F. Poszat Hu Llc, Rose Blush Software Llc, Micropatent Llc, Aurigin Systems Inc	167
5	Dey Aparna	Intellectual property Library management System	G06F	03.02.2004	CIHA	Dassault Systemes Americas Corp, Dassault Systemes Enovia Corp, Matrixone Inc	82

Продовження таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8
6	Lundberg Steven W.	Method And Apparatus For intellectual property management On The Internet	G06F	11.07.2002	CIIIA	Seekip.com	74
7	Graham John D, Osipov A.	System And Method For managing intellectual property Assets	G06Q	14.10.2004	CIIIA	Iddex Corporaiton	69
8	Grainger Jeffrey J.	User Interface For managing intellectual property	G06Q	18.07.2002	CIIIA	Ftf Technologies Inc, First To File Inc	61
9	Brechter R., Von Appen F.	Methods And Systems For intellectual property management	G06Q	11.03.2004	CIIIA	Sap Ag, Sap Aktiengesellschaft	58

Закінчення таблиці 2.6

1	2	3	4	5	6	7	8
10	Pogodin Pavel, Bach Joseph	Integrated Computerized System And Method For management Of intellectual property	G06F	13.10.2005	США	Pogodin Pavel, Bach Joseph	57

Примітки: представлено 10 найбільш цитованих патентів у базі LENS станом на 01.01.2016, параметри запиту: словосполучення «intellectual property management» у назві
Джерело: сформовано автором самостійно

По проходженню десяти років, як свідчать результати проведеного дослідження, ситуація суттєво не покращилася. Аналітичний інструментарій обробки даних про публікації та цитованість статей бази РИНЦ [331] за тематикою управління інтелектуальною власністю генерує лише 579 результатів з понад 22 млн. публікацій, найбільш рання із яких у вибірці датована 1999 р. (для порівняння 1968 р. у GS) (табл. 2.7).

При цьому на додавання до умов запиту визначника «аграрний» система РИНЦ, на відміну від закордонних аналогів, реагує повідомленням про наявність лише одного релевантного результату – аналітичного дослідження ефективності застосування інформаційних технологій в управлінні інтелектуальною власністю в АПК Ветрової І.Ф. (Фінансовий університет при уряді РФ) [332]. Більш детальне ознайомлення безпосередньо із змістом статей у вибірці дає підстави констатувати, що найбільше привертало увагу науковців на теренах колишнього союзу загальні питання теорії та методології управління інтелектуальною власністю, а також специфіка менеджменту інтелектуальних активів у промислових підприємствах та сфері вищої освіти (рис. 2.4).

Топова десятка найпродуктивніших авторів за тематикою станом на 10.01.2016 включає Леонтьєва Б.Б. (11 публікацій), Вишнякову І.В. (11), Ісхакову Е.І. (8), Мазур Н.З. (8), Тюріну В.Ю. (6), Бастрикову О.І. (5), Бикову О.М. (5), Дудкіну М.М. (5), Пестунова М.О. (5) та Ботуза С. П. (4). Варто відзначити, однак, що серед цих науковців лише один (Пестунов М.О.) потрапив до першої десятки найбільш цитованих авторів (табл. 2.8).

Аналіз динаміки опублікування свідчить, що суттєвого зростання творчої активності у сфері дослідження проблем управління інтелектуальною власністю до 2016 р. не відбулося. Знаковими періодами для

пострадянської наукової школи менеджменту інтелектуальної власності, у які спостерігалися максимальні ланцюгові коефіцієнти росту, були 2002 та 2005 роки (рис. 2.5).

Таблиця 2.7

Результати наукометричного аналізу контенту РИНЦ за
напрямом досліджень менеджменту інтелектуальної
власності

Назва показника	Значення показника
Загальна кількість публікацій*	579
Число авторів	626
Число авторів, які опублікували більше ніж 1 публікацію за темою	68
Число авторів, які опублікували більше ніж 10 публікацій за темою	2
Число організацій, яких представляли автори	157
Середня кількість публікацій в розрахунку на одного автора	0,92
Сумарна кількість цитувань публікацій	789
Середнє число цитувань в розрахунку на одну статтю	1,36
Число статей, процитованих хоча б один раз	185
Число статей, процитованих більше ніж один раз	107
Число статей, процитованих більше 10 разів	10
Число самоцитувань (із статей даної вибірки)	84
Індекс Хірша	11

Примітки: *параметри запиту: словосполучення «управление интеллектуальной собственностью» у назві; дата звернення 10.01.2016

Джерело: сформовано автором самостійно

<i>Державна політика</i> Воронов Є.П., 2010 Потанов В.Ю., 2012 Мігрозіна А.А., 2013 Никітіна А.Т., 2014 Орлова Н.С., 2014 Вачкова Н.А., 2014 Порумова О.А., 2014	<i>Регіони та муніципалітети</i> Патранова Л.В., 2006 Левина М.П., 2008 Шерченко С.Ю., 2010 Сазанова С.Д., 2010	<i>Оборонна галузь</i> Шкода В.А., 2007 Палун М., 2013 Власов С.Є., 2014 Валченко О.А., 2015	<i>Сфера охорони здоров'я</i> Огородова Л.М., 2013 Ягудін Р.Х., 2013 Голубєв З.М., 2013
<i>Міжнародне співробітництво</i> Плукон А.А., 2004 Варфоломєєва Ю.А., 2005 Брєєва М.М., 2006 Матвєєва О.П., 2009 Рєбро Д.П., 2010 Сулейманов Н.Т., 2013 Коженикова Ю.С., 2013 Островська Є.Я., 2014 Лопатін В.Н., 2014 Марцева Т.Г., 2014 Зубайрова Г.Р., 2015	<i>Інформаційне середовище</i> Скляба В., 2002 Куртанидзе А.А., 2003 Кіндікоу І., 2005 Ботуз С.П., 2006 Брєєберг Г.В., 2006 Ратнер С.В., 2009 Савельєва Л.Д., 2009 Аракелян Н.Р., 2009 Леманський Д.А., 2011 Ковшов Є.Є., 2012 Кравець Л.Г., 2012 Рудь С.Н., 2013	<i>Кадрове забезпечення</i> Вишнякова І.В., 2009 Корошова Є.В., 2009 Бикова О.І., 2011 Паршина В.С., 2014 Матєєєва К.Л., 2015 Яковлев І.Г., 2015	<i>Корпоративний сектор</i> Кузнецов В.П., 2005 Гінзбургин А.А., 2011 Анілова В.В., 2012 Половська І.В., 2012 Криуле Є.Г., 2015

Рис. 2.4. Тематичний спектр публікацій* за напрямом управління інтелектуальною власністю у РИНЦ

Примітки: *параметри запиту: словосполучення «управление интеллектуальной собственностью» у назві; дата звернення 10.01.2016; рисунок складено за виключенням дублювань посилань

Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.8

Провідні представники пострадянської наукової школи управління інтелектуальною власністю

Дослідник*	Наукова установа, яку представляє дослідник	Назва та рік опублікування вибраної наукової праці за тематикою**	Цитованість праці у РИНЦ
1	2	3	4
Зінов В.Г.	Академія народного господарства при уряді РФ	Управление интеллектуальной собственностью, 2003 [333]	133
Андріанов Ю.С. (співавтор Попова Н.А.)	Поволзький державний технологічний університет	Модель управления интеллектуальной собственностью в университете в условиях инновационно ориентированной экономики, 2014 [334]	53
Буйнов Л.Г.	Російський державний педагогічний університет ім. А.І. Герцена	Управление интеллектуальной собственностью в ВУЗе, 2011 [335]	39
Пестунов М.О.	Челябінський державний університет	Управление интеллектуальной собственностью, 2006 [336]	29

Продовження таблиці 2.8

1	2	3	4
Шатраков А.Ю.	Академія оборонних галузей промисловості	Управление интеллектуальной собственностью и исключительными правами промпредприятий, 2007 [337]	17
Борисенко І.А.	Воронезький державний університет	Инновационный менеджмент: управление интеллектуальной собственностью, 2003 [338]	16
Філатов В.В. (співавтор Рукіна Н.М.)	Московський державний університет технологій і управління ім. К. Г. Розумовського	Роль интеллектуальной собственности и нематериальных активов в управлении инновационной экономикой на современном этапе, 2011 [339]	16
Шульгін Д.Б.	Уральський федеральний університет ім. Б.Єльцина	Теоретико-методологические основы управления интеллектуальной собственностью как стратегическим ресурсом инновационного развития системы «вуз – предприятие», 2010 [340]	14

Закінчення таблиці 2.8

1	2	3	4
Ковшов Є.Є. (співавтори Мартинів П., Горяєва О.)	Московський державний технологічний університет	Облачные» вычисления при управлении инновациями и интеллектуальной собственностью промышленного предприятия, 2012 [341]	13
Бобришев В.А.	Російський державний гуманітарний університет	Особенности разработки политики по управлению интеллектуальной собственностью на уровне хозяйствующего субъекта, 2010 [342]	12

Примітки: представлено 10 найбільш цитованих праць у базі РИНЦ станом на 10.01.2016, параметри запиту: словосполучення «управление интеллектуальной собственностью» у назві.

Джерело: сформовано автором самостійно

Рис. 2.5 Динаміка опублікування розміщених у РИНЦ наукових праць з менеджменту інтелектуальної власності

Примітки: *параметри запити – наявність усіх слів у заголовку роботи, дата звернення 10.01.2016

Джерело: сформовано автором самостійно

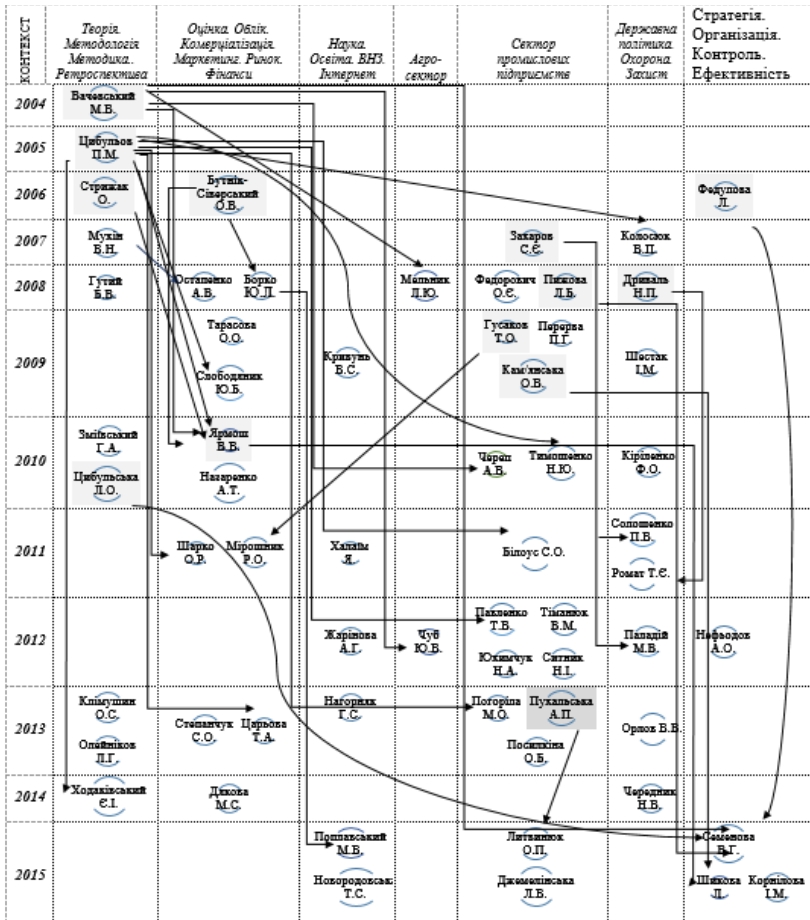

Рис. 2.6. Контекстна та хронологічна візуалізація контенту Google Scholar за запитом* «управління інтелектуальною власністю»

Примітки: *параметри запити: пошук у назві; дата звернення 20.01.2016; рисунок складено за виключенням дублювань посилань; стрілки відтворюють взаємні цитування (напряму руху - від першоджерела)

Джерело: сформовано автором самостійно

Показово, що жвавість наукової дискусії з її обмеженням національними рамками критично знижується. Зокрема, на запит «управління інтелектуальною власністю» при пошуку у заголовках публікації Google Академія генерує 84 результати, тобто майже у 7 разів менше ніж у сховищі наукових даних РИНЦ. З них близько 42% опубліковано після 2012 року. Найбільш ранні наукові праці за запитом датовані 2004 роком, тобто з 5-річним відставанням від східних колег та 35-річним від західних. На додавання до умов запиту визначника «аграрний» система повідомляє про відсутність результатів, проте аналіз змісту статей у попередній вибірці виявляє 2 роботи, контекстно пов'язані з аграрною сферою, а саме дослідження особливостей управління нематеріальними активами в АПК, авторства Мельник Л.Ю. (Уманський національний університет садівництва) та Чуб Ю.В. (Сумський національний аграрний університет).

Візуалізація тематичного спектру публікацій у вибірці (рис. 2.6) демонструє, що найбільша кількість робіт пов'язана з висвітленням специфіки управління інтелектуальною власністю у підприємницькому секторі. На другому місті дослідження загальнотеоретичних питань. Зростає кількість публікацій фокусованих на управлінні інтелектуальною власністю в мережі інтернет та питаннях стратегічного менеджменту. Найбільш цитованими авторами (понад 10 разів) у вибірці є Цибульов П. М. (Інститут інтелектуальної власності Національного університету «Одеська юридична академія» в м. Києві), Федулова Л. І. (Інститут економічного прогнозування НАН України) та Вачевський М. (Дрогобицький педагогічний університет ім. І.Франка), жоден з яких не розглядав специфіку менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці, що не дає

можливостей шукати шляхи вирішення відповідної наукової проблематики в Україні.

Водночас, всупереч тому, що існуючі формальні інститути досліджень проблем інтелектуальної власності у повній мірі не вирішують інтеграційних, управлінських, комунікаційних та гуманістичних проблем, що перешкоджають мобілізації знань з управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці, у світовому масштабі очевидними є спільність інтересів дослідників ІР-менеджменту для AR4D-систем, визнання результатів їхньої праці, підтверджене наукометричними даними, та, найголовніше, дотримання членами спільноти певних наукових поглядів, які, в цілому, зводяться до трактування сутності менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці з позицій системного підходу.

Таким чином, незважаючи на відсутність у стихійно утвореного неформального співтовариства дослідників проблеми таких атрибутів як існування організаційно об'єднаного колективу в рамках кафедр, інститутів тощо та визнаного лідера, можна констатувати наявність ознак формування наукової школи управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці, проте слід визнати її неklasичну природу та відповідність рисам «невидимого коледжу» (неформальних комунікаційних об'єднань в науковому світі, що мають певну структуру, функції і обсяг за трактуванням «invisible college» Д. Прайса [343]). При цьому в сучасних умовах розвиток формату «невидимого коледжу» дослідників аграрної проблематики ІР-менеджменту яскраво характеризується трьома трендами: соціалізація досліджень, активізація креативного потенціалу, підвищення якості міжсуб'єктної взаємодії (рис. 2.7).

Враховуючи актуальні тенденції розвитку науки – колабораціонізм, еволюцію структур інтелектуального спілкування, зменшення концентрації знань виключно у межах «стін» науково-дослідних інститутів та університетів – ми пов'язуємо майбутнє наукової школи менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці з її інституціоналізацію на основі моделей і практик методології співтворчості шляхом формування безпрецедентних за своїми характеристиками та можливостями експертних мереж. Розгляд сучасних світових практик організації колективного творчого мислення вже сьогодні відкриває численні шляхи застосування моделей співтворчості у сфері ІР-менеджменту (табл. 2.9). Поєднання інформаційних та когнітивних засобів створює умови для обміну даними на рівні ідей (а не кінцевих результатів досліджень) та сприяє еволююванню наукової школи до рівня професійної ноонсорсингової мережі підтримки наукоємного аграрного ринку (табл. 2.10).

SWOT-аналіз факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища дозволяє сформулювати потенційні стратегії інституціоналізації неформального кластеру фахівців «невидимого коледжу» ІР-менеджменту на основі імплементації моделей співтворчості (рис. 2.8). В мережах AR4D такою пілотною платформою може стати мережа агроінноваційного консультування та дорадництва, побудована за принципом створення ноонсорсингового комунікаційного середовища професіоналів-експертів у різних галузях наук в інтересах агропромислового виробництва та сільського розвитку.

Таким чином, стабільно зростаюча частка нематеріальних активів в аграрному секторі економіки привертає увагу до підвищення ефективності менеджменту інтелектуальної власності агентів мереж AR4D в контексті

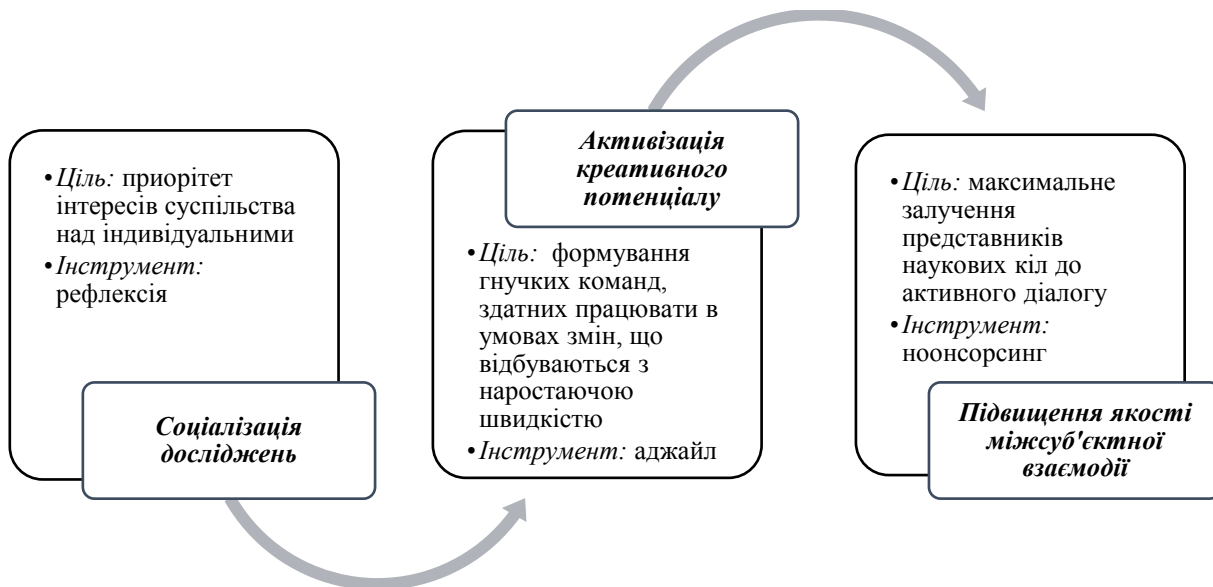

Рис. 2.7. Маркери розвитку віртуального («невидимого») коледжу менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці

Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.9

Напрями застосування моделей співтворчості (co-creation) у наукових дослідженнях проблематики ІР-менеджменту

Модель співтворчості	Задачі, які дозволяє вирішувати модель	Існуючі платформи
Краудстормінг	Формування банків гіпотез	Academy of Ideas
Краудсорсинг	Збір інформації. Моніторинг геополітичних і економічних процесів в реальному часі	Chaordix, Innopinion, AnswerTap
Мікротасксорсинг	Вирішення мікрозавдань, доступних для віддаленої роботи (сортування даних, категоризація). Соціологічні дослідження	Amazon Mechanical Turk
Крауданалітика	Розробка рішень стратегічного менеджменту. Технологічний аудит	Benefunder, WILCO, Kaggle, CrowdFlower
Краудфорсайт	Формування різних сценаріїв розвитку подій. Оцінка ймовірності сценаріїв	Intrade
Краудфандинг та краудінвестинг	Залучення фінансування	Fundscience, Sciflies, Experiment, HeadFunder

Джерело: сформовано автором за даними [344]

Таблиця 2.10

Аналіз факторів внутрішнього та зовнішнього середовища суб'єкта досліджень, який
імплементує моделі співтворчості

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
- можливість створювати глобальний продукт; - скорочення часу досягнення результату; - зниження трансакційних витрат внаслідок відсутності потреби в особистих зустрічах учасників; - висока внутрішня мотивація учасників (зростання персонального доходу експертів за рахунок роялті, можливість навчання та підвищення кваліфікації, соціальні мотиви тощо)	- складність технічної підтримки системи; - необхідність виділяти ресурси на перегляд варіантів, спілкування з аудиторією; - фактор внутрішньої конкуренції в експертному середовищі; - особлива групова динаміка спільноти, викликана високою розмаїтістю складу її учасників за соціальними і психологічними чинниками; - лінгвістичний бар'єр; - складність контролю над розподілом прав інтелектуальної власності на створений продукт

Закінчення таблиці 2.10

1	2
Можливості	Загрози
- розширення ринку трудових ресурсів; - залучення додаткового соціального та інтелектуального капіталу; - подолання асиметрії змістовної насиченості інформаційного поля в регіонах перебування експертів; - створення умов для розвитку мережевої меритократії; - «ефект Медичі» (виникнення інновацій на перетині ідей, концепцій завдяки синергії інтелектуального потенціалу)	- бюрократичний опір, ієрархічність та формалізм; - втрата інформації, інтелектуальних продуктів, що не встигли отримати правову охорону як об'єкти інтелектуальної власності; - збільшення неоднорідності розвитку між науковими інституціями, які застосовують моделі співтворчості, та тими, які працюють традиційно; - «ефект Матвія» - спотворення результату внаслідок феномена необ'єктивного зростання популярності ідей, що отримали певне визнання у наукових колах

Джерело: сформовано автором за даними [345; 346; 347]

		Зовнішнє середовище	
		Можливості	Загрози
Внутрішнє середовище	Сильні сторони	<i>Поле СіМ: стратегії підтримки та розвитку сильних сторін в напрямку реалізації шансів зовнішнього оточення</i> Спрямування коштів, одержаних від економії трансакційних витрат для старту нових проектів Ноонсорсинг (вищий рівень організації професійних спільнот)	<i>Поле СіЗ: стратегії використання сильних сторін з метою пом'якшення (усунення) загроз</i> Підготовка методичної бази, яка б дозволила менеджменту почати впроваджувати інструменти максимально ефективно
	Слабкі сторони	<i>Поле СлМ: стратегії подолання слабкостей за рахунок можливостей, які надає зовнішнє середовище</i> Застосування алгоритмів фільтрації «соціального шуму» за допомогою інструментів фасилітації (забезпечення успішної комунікації учасників, не торкаючись змістовної частини проекту). Взаємодія з інноваційними провайдерами Використання можливостей «творчого штрих-кодування» та традиційного копірайту і патентного права для охорони інтелектуальної власності	<i>Поле СлЗ: стратегії подолання загроз та усунення слабкостей</i> Диверсифікація дослідницьких проектів Узгодження інтересів стейкхолдерів co-creation Залучення необхідних людських, інноваційних та інвестиційних ресурсів для підвищення ефективності управлінських рішень

Рис. 2.8. Матриця SWOT-аналізу стратегій розвитку моделей співтворчості агентами мереж AR4D

Джерело: сформовано автором самостійно

вдосконалення можливостей внутрішньої та зовнішньої експлуатації об'єктів права інтелектуальної власності, оптимізації вартості патентних портфоліо, інжинірингу та реінжинірингу структур управління, імплементації відкритих стратегій управління тощо. Водночас, подібні акценти, всупереч гострій проблемі нестачі необхідних експертів, наразі не супроводжуються інтенсифікацією формування центрів досліджень відповідної проблематики, а їх вирішення відбувається переважно за рахунок ініціатив окремих вчених-ентузіастів, які пов'язують своє майбутнє із створенням спеціалізованих платформ співтворчості.

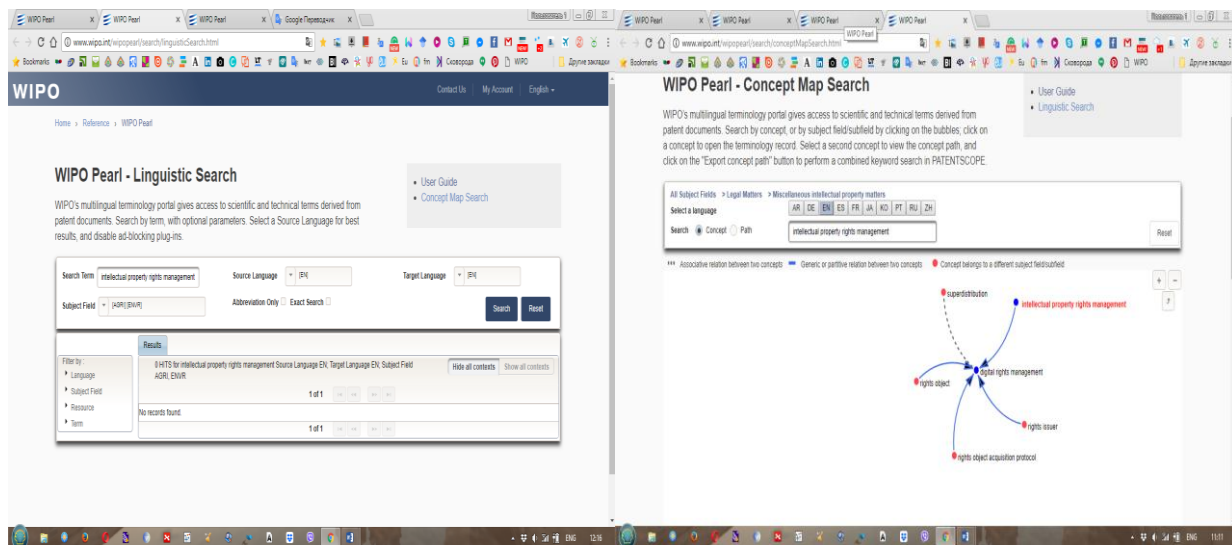
2.2. Дискусійні аспекти тезаурусу та методології управління інтелектуальною власністю

Ситуація, що склалася у науковому середовищі дослідників проблематики ІР-менеджменту призводить до того, що за результатами понад 50-річного періоду наукових пошуків єдиновизнаного викристалізованого термінологічного апарату та методології управління інтелектуальною власністю в контексті розвитку аграрної галузі так і не було досягнуто, а основні дефініції не завжди корелюють між собою (іноді навіть суперечать одна одній). Зокрема, лінгвістичний та контекстовий пошук у предметних полях «AGRI: agriculture, fisheries and forestry» (сільське господарство, рибництво та лісництво) та «ENVR: Environmental and Safety Engineering» (інженерія навколишнього середовища та безпеки) на багатомовному порталі термінології Всесвітньої організації інтелектуальної власності «WIPO Pearl», що надає доступ до наукових та технічних термінів, станом на 2017 рік релевантних результатів за запитом «intellectual property

management» (управління інтелектуальною власністю) не дає (рис. 2.9а). Водночас, після зняття контекстних обмежень система оперативно формує візуалізацію з вузлових питань проблематики в термінах загальної теорії управління (рис. 2.9б).

З огляду на це, обґрунтовано можна стверджувати, що дослідниками на сьогодні накопичено певний обсяг знань, які відображають істотні ознаки явищ та процесів управління об'єктами права інтелектуальної власності в цілому (без урахування аграрної специфіки) та які утворюють у своїй сукупності складну морфологічну структуру із взаємопов'язаних проблемних функціонально окреслених зон із власними реляціями у відносинах з оточенням, певними знаковими кодами, способами трансляції тощо, що означає, що формування тезаурусу управління інтелектуальною власністю в аграрній сфері – як системи понять для орієнтації у предметній площині відповідної галузі досліджень – знаходиться на початковому етапі (рис. 2.10).

Аналіз статей, монографій, дисертацій з теорії управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці в частині генезису понять, тривалості їх закріплення, глибини та релевантності реальним соціально-економічним відносинам, доводить, що першочерговими завданнями розробки дисциплінарного тезаурусу є нівелювання конфліктів між галузями знань, що брали участь у його формуванні (таких як філософія, юриспруденція, економіка, менеджмент, соціологія, психологія, історія, інформатика та ін.); впорядкування термінології у напрямі усунення логічних помилок і суперечностей при визначенні понять, а також найповнішого врахування макро- і мікрочинників, що визначають контекст ІР-менеджменту на різних рівнях функціонування мереж AR4D.

а) з урахуванням агроконтексту б) без урахування агроконтексту
Рис. 2.9. Візуалізація* наукового тезаурусу управління інтелектуальною власністю у порталі «WIPO Pearl»

Примітка: *дата звернення 01.09.2017

Джерело: сформовано автором за допомогою інструменту Wipo.int [348]

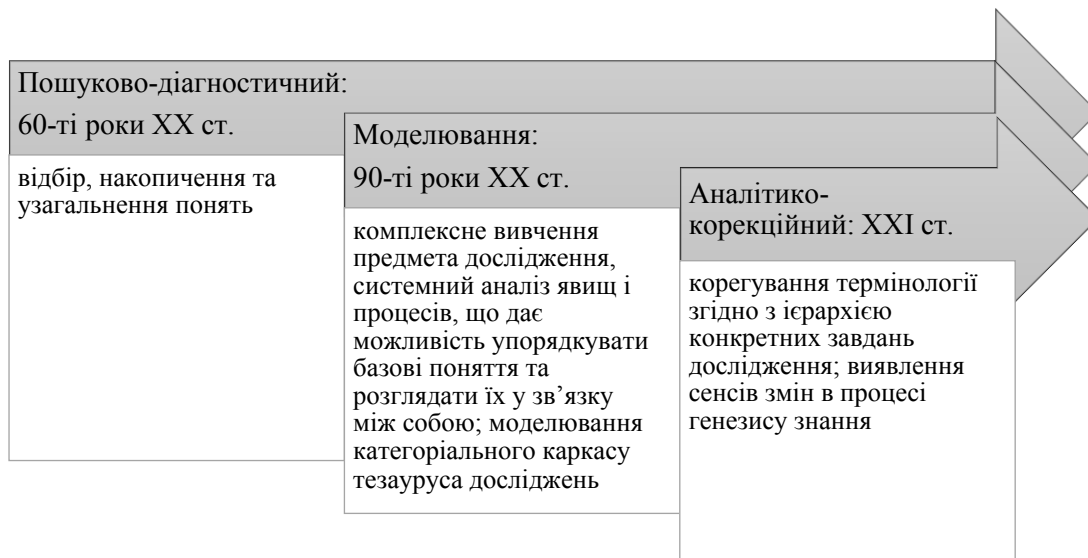

Рис. 2.10. Етапи формування наукового тезаурусу управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці

Примітки: етапи не мають жорстких меж

Джерело: сформовано автором за даними [349; 350]

Таблиця 2.11

Альтернативні підходи до розуміння сутності управління інтелектуальною власністю
у вітчизняній літературі

Підхід	Представники	Визначення категорії	Джерело
1	2	3	4
Процесний	В.А.Хасилев	процес цілеспрямованого систематичного впливу на об'єкт управління за допомогою комплексу заходів, який забезпечує найбільш ефективне правове, економічне та соціальне використання інтелектуальної власності	[351]
	М.М. Дудкіна	цілеспрямований вплив на процес формування, використання і розвитку інтелектуальної власності за допомогою сукупності взаємопов'язаних дій, які забезпечують максимізацію прибутку наукоємного підприємства на основі ефективного правового, економічного і соціального використання результатів інтелектуальної діяльності	[352]
	В.А. Бобришев; М.Ю. Чайков; Т.В. Павленко	діяльність, спрямована на отримання кінцевого результату (прибутку або іншої користі) внаслідок створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності в усіх галузях економіки	[353, с.59] [354, с.108] [355]
	П.М. Цибульов	послідовність виконання певних дій, що супроводжуються досягненням конкретних маркерів (отриманням реальних результатів)	[356]
	І.Ю Жиліна	процес, що охоплює організаційні, економічні, юридичні та податкові аспекти діяльності підприємства	[357, с.80]
	В.Г. Зінов	спосіб отримання максимальних доходів з інтелектуальної власності	[358]

Продовження таблиці 2.11

1	2	3	4
Функціональний	В.А. Карпенко	сукупність дій і заходів, спрямованих на забезпечення ефективного планування, організації та контролю формування, розвитку і використання інтелектуальної власності підприємства а також мотивації процесів накопичення та примноження цих активів	[359]
	І.А. Борисенко	одна із функцій менеджменту інноваційної діяльності, тобто діяльність організуючого, координуючого, аналітичного характеру, що здійснюється в межах інноваційної стратегії організації	[360]
	М.В. Вачевський	сукупність соціальних, психологічних та ідеологічних заходів цілеспрямованої дії на творчу діяльність новаторів виробництва й на виявлення резервів досягнення високих кінцевих результатів	[361]
	Т. Т. Бондаренко	планування і контроль діяльності щодо створення та використання об'єктів інтелектуальної власності, що здійснюється на основі обліку відомостей правового, технічного, економічного та облікового характеру в цілях отримання конкурентних переваг на ринку	[362, с.18]
	І. Корнілова	акти цілеспрямованої систематичної дії на об'єкт управління, що відрізняються комплексністю завдань, функцій, методів та інструментів, орієнтованих на досягнення цілей створення, захисту і комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, забезпечення їх найбільш ефективного розширеного відтворення й правового, економічного, соціального використання	[363, с. 46]
	Б. Б. Леонтьєв	векторне управління функціями високотехнологічного бізнесу для створення та реалізації наукоємних товарів та послуг	[364, с. 27]

Продовження таблиці 2.11

1	2	3	4
Системний	В.В. Ярмош	система заходів, яка сприяє ефективному використанню інтелектуальної власності на підприємстві, спрямована на отримання прибутку або підвищення конкурентоспроможності та стабільного стану на ринку	[365]
	Н.В. Шелехова	системне управління процесом створення, правової охорони, комерціалізації та захисту результатів інтелектуальної діяльності в складі загальної системи управління організацією	[366]
	Т.О. Гусаковська	система, яка знаходиться в тісному взаємозв'язку з іншими складовими системи управління підприємством і має забезпечити узгодженість дій, що стосуються створення та використання об'єктів інтелектуальної власності	[367]
	В.В. Вірченко	комплекс дій, спрямований на комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності в складі нематеріальних активів підприємства з метою підвищення ринкової капіталізації, рентабельності та конкурентоспроможності підприємств	[368]
	В.Г. Семенова	діяльність, спрямована на забезпечення координації, взаємодії та узгодженості різних рівнів та елементів управління в процесі створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності з метою підвищення ефективності діяльності підприємства	[369, с.106]
	Л. Б. Пижова	система стратегічних дій, пов'язаних з об'єктами інтелектуальної власності, спрямована на ефективний інноваційний розвиток підприємства	[370]

Продовження таблиці 2.11

1	2	3	4
Системний	Г.В. Жаворонкова	організаційно-економічний механізм управління об'єктами права інтелектуальної власності, спрямований на забезпечення використання цих активів з максимальною вигодою, враховуючи зовнішнє середовище та досвід попередніх управлінських рішень	[371]
	В.В. Орлов	організація взаємодії суб'єктів державного (законодавча, виконавча, судова влада), інституціонального (система науки, освіти, культури, засобів масової комунікації), міжнаціонального рівня (від корпорацій до низових організаторів) сфер виробництва, споживання і технічної, де безпосередньо взаємодіють автори інновацій та творів, правовласники, інвестори, виробники і споживачі, а також інших суб'єктів відносин інтелектуальної власності	[372, с.18]
	А.Ю. Штраков	комплекс заходів, спрямований на підвищення ефективності діяльності підприємств у сфері інтелектуальної власності і як наслідок посилення їх конкурентоздатності на світових ринках	[373]

Закінчення таблиці 2.11

1	2	3	4
	Фен-Чен Чанг	ключова частина державної політики державного управління, функція якої полягає у збереженні справедливого порядку інтелектуального права та досягненні цільової користі знань	[374]
	О.А. Карцхія	Державне регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності, що передбачає видання нормативно-правових актів у цілях регулювання відносин інтелектуальної власності	[375]

Джерело: сформовано автором самостійно

Особливу проблему являє собою необхідність адаптації іноземного досвіду, зокрема для вітчизняного сегменту дослідників понад 70 % термінів галузі мають іншомовне походження, оскільки комплексні, системні дослідження проблематики в Україні не проводились. Водночас, передача отриманого досвіду відбувається повільно та ситуативно, з огляду на відсутність сформованих формальних інститутів досліджень агроконтексту ІР-менеджменту та каналів комунікацій апологетів даної тематики, про що ми вже писали раніше. Як наслідок, суперечності виникають вже на стадії формування материнських категорій (поза аграрною специфікою) та мультиплікуються, потрапляючи до контекстів. Зокрема досі немає єдності думок щодо тлумачення категорії «управління інтелектуальною власністю», яка трактується дослідниками з позицій процесного (як перетворювальний вплив на результати творчої діяльності задля досягнення декларованого результату), функціонального (як інформаційний вплив на людей, що забезпечують створення та обслуговують обіг інтелектуальних продуктів) та системного підходів (як управління структурою, що здійснює розроблення та/або використання об'єктів права інтелектуальної власності) [376, с.113] (табл. 2.11). Більше того, в рамках кожного окремо взятого підходу виникають суперечки щодо деталізації цілей, функцій, процедур, алгоритмів, принципів та механізмів управління тощо.

Так, представники процесного підходу розглядають від трьох до дванадцяти стадій перетворення результату інтелектуальної діяльності на об'єкт права інтелектуальної власності, відштовхуючись від етапів життєвого циклу останнього (рис. 2.11). Усі пропонувані варіанти поєднує логіка ланцюга створення вартості від генерації до експлуатації інтелектуального продукту (від розробки – до

введення у господарський оборот), однак єдиної позиції щодо кількості та визначеного порядку розгортання фаз немає. При цьому можна виокремити п'ять стадій, що виділяються дослідниками найчастіше. Для суб'єктів управління мереж AR4D ці стадії вимагатимуть виконання наступних дій:

1. Повна інвентаризація портфелю інтелектуальної власності. Вкрай важливою є інвентаризація нематеріальних активів, що рахуються на балансі профільних дослідних установ, з виділенням об'єктів інтелектуальної власності та перевіркою правильності їх обліку. За матеріалами наукових звітів інститутів аграрного профілю та баз даних патентних органів слід провести порівняльний аналіз зареєстрованих, але не поставлених на облік об'єктів, з подальшим їх обліковуванням за системою існуючих вимог; здійснити перевірку патентоспроможності результатів діяльності наукових організацій, в т.ч. отриманих в ході робіт за контрактами з іншими структурами, та організувати роботу щодо їх патентування.

2. Адекватна оцінка економічної ефективності інтелектуальної власності, що базується на результатах правової, технічної та комерційної експертизи і передбачає підготовку експертного висновку щодо прийняття рішення про форму, територію і спосіб комерціалізації об'єкта. Оцінка вартості прав на об'єкти інтелектуальної власності надасть можливість: дізнатися про витрати на створення, набуття правової охорони та підтримання чинності прав на об'єкт інтелектуальної власності; оцінити розмір грошових потоків, які здатні генерувати ці об'єкти при використанні та визначити перспективи інвестування; встановити ціну, за якою можна продати права на об'єкт інтелектуальної власності або передати права користування цим об'єктом за

ліцензійним договором. Організація ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності науково-дослідної установи може бути досягнута шляхом: внесення оцінених об'єктів до статутного капіталу венчурних підприємств; переуступки прав на об'єкти інтелектуальної власності; укладання ліцензійних договорів на використання об'єктів інтелектуальної власності, у т.ч. з іноземними партнерами.

3. Забезпечення обліку та оподаткування інтелектуальної власності. Процедуру управління об'єктами права інтелектуальної власності слід здійснювати з належним консультуванням стосовно бухгалтерського обліку та оподаткування. Особливої уваги потребує облік результатів науково-технічної діяльності, отриманих за рахунок бюджетних коштів. На даний момент традиційні методи оцінок і вимірів, що базуються на принципах бухгалтерського обліку, багато в чому перестали бути адекватними умовам сьогодення. Так, нематеріальні активи враховуються в обліку за тими самими правилами, що й матеріальні, до них застосовуються норми амортизації й відбувається їх списання. Часто патенти, ліцензії, обліковуються у бухгалтерських документах не відповідно до їх реальної вартості, а лише за обсягами витрат на їхню реєстрацію. Частина об'єктів права інтелектуальної власності взагалі не знаходить відбиття в бухгалтерських балансах. Таким чином, старі методи економічної оцінки та обліку вступають у протиріччя із сучасною практикою.

4. Формування механізмів правової охорони та захисту результатів науково-технічної діяльності. Стрімке зростання ролі та значення інтелектуальної діяльності у розвитку суспільства загострює проблему створення надійної та ефективної системи охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Охорона і захист є

неідентичними діями, тому що, по-перше, вони мають різні цілі, а по-друге, здійснюються різними організаційними структурами. Охороною (оформленням прав з видачою охоронного документа) займаються патентні органи, а захистом (у випадку порушення цих прав) - адміністративні і судові органи. Управління інтелектуальною власністю науково-дослідної установи обов'язково має передбачати правила поведінки відносно порушників прав та плани дій для розв'язання спорів щодо прав інтелектуальної власності шляхом переговорів, позову до порушника прав або використання альтернативних процедур урегулювання спорів згідно з національними та міжнародними нормами права. При цьому важливо враховувати, що забезпечення дотримання юридичних прав на інтелектуальну власність зумовлюватиме витрати, іноді — доволі суттєві.

5. Контроль ефективності управління інтелектуальною власністю. Невіддільною частиною кваліфікованого управління інтелектуальною власністю є розроблення критеріїв вимірювання ефективності менеджменту, якими можуть бути внутрішні механізми втілення політики інтелектуальної власності в науково-дослідній установі, рівень знань менеджерів з питань інтелектуальної власності, обсяги витрат на підтримання портфелю інтелектуальної власності та заздалегідь пов'язаних із ним юридичних прав, на патентно-кон'юнктурні дослідження та технологічний аудит, на побудову організаційного механізму комерціалізації інтелектуальної власності та технологічного трансферу тощо.

Немає єдиної позиції і серед прихильників функціонального підходу. Так, більшість вчених, відштовхуючись від класичної інтерпретації за А. Файолем, стверджують, що при здійсненні управління

*Примітка: використана нумерація етапів згідно з рис. б)

- а) за версіями дослідників (ліворуч)
б) за логікою автора (праворуч)

Рис. 2.11. Етапи управління інтелектуальною власністю згідно з процесним підходом
Джерело: сформовано автором за даними [377; 378; 379; 380]

Таблиця 2.12

Матриця функцій ІР-менеджменту

Функції управління		Загальні функції управління			
		Планування	Організація	Мотивація	Контроль
1		2	3	4	5
Специфічні функції управління	Управління генерацією (створенням) об'єктів права інтелектуальної власності	Розробка стратегії креативної діяльності	Формування колективу та визначення обов'язків	Розвиток організаційної культури	Визначення індикаторів стратегії
	Управління набуттям (реєстрацією) прав інтелектуальної власності	Формування переліку робіт з визначенням необхідних ресурсів (інформаційних, людських, грошових, часу)	Отримання охоронних документів, інвентаризація та облік	Моральне та матеріальне стимулювання	Моніторинг термінів дії майнових прав

Закінчення таблиці 2.12

1	2	3	4	5
Управління реалізацією прав (експлуатацією та комерціалізацією об'єктів інтелектуальної власності)	Технологічний аудит та патентно-кон'юнктурні дослідження	Оцінка вартості об'єктів права інтелектуальної власності, оформлення договірних відносин, організація товарно-грошових операцій	HR-менеджмент, впровадження практик колективного управління правами	Аудит ефективності використання об'єктів права інтелектуальної власності та ринкових угод

Джерело: адаптовано автором [381]

інтелектуальною творчістю менеджери повинні здійснювати функції: 1) мотивації (налагодження розвитку інтелектуальної творчості); 2) планування (розробки змісту і послідовності процедур упровадження нових розробок шляхом аналізу ситуацій та факторів зовнішнього середовища, прогнозування, оцінки та оптимізації альтернативних варіантів досягнення цілей); 3) організації (координації дій, необхідних для технічного, виробничого, економічного, фінансового розвитку об'єктів права інтелектуальної власності за рахунок: побудови організаційної структури, визначення завдань, здійснення процедури відбору кадрів, встановлення підпорядкованості і взаємозв'язків, визначення персональної відповідальності посадових осіб за виконання вказівок вищого органу управління [382]); 4) контролю (спостереження за процедурами попередніх етапів, виявлення відхилень і пошук можливостей їх усунення).

Частина науковців тлумачать перелік функцій більш деталізовано. Так, додатково виділяють функції: 1) пошуку необхідних для створення об'єкта права інтелектуальної власності ресурсів [383]; 2) регулювання (забезпечення розвитку інтелектуальної діяльності згідно з розробленими програмами [384]); 3) впровадження (реалізації діяльності, пов'язаної з плановим переведенням об'єкта, окремого процесу або його елементу з існуючого стану у передбачений проектом [385]); 4) обліку (забезпечення збору й систематизації інформації щодо динаміки, стану і тенденцій творчої діяльності [386]); 4) регламентації процесів та розроблення супровідної документації - картки винахідника і раціоналізатора, картки видачі охоронного документа, картки інвентаризації та обліку об'єкта інтелектуальної власності, картки обліку витрат на оплату мит за заявками на об'єкти інтелектуальної власності; бланку повідомлення про подачу заявки на об'єкт

інтелектуальної власності відповідно до правових традицій та особливостей документообігу конкретної країни [387]; 5) охорони (здійснення різних видів правовідносин для забезпечення захисту інтелектуальних прав згідно з чинним законодавством [388]); 7) визначення системи показників ефективності реалізації управлінських заходів [389]; 8) комунікативну (забезпечення взаємодії суб'єктів інтелектуальної діяльності); 9) інтегративну (об'єднання стейкхолдерів) [390]. Вдала спроба узагальнення таких додаткових функціоналів була здійснена у дослідженні А.В. Чистякової [391] (табл. 2.12). Проте, з нашої точки зору, названі позиції фактично дублюють основні функції класичного менеджменту, а ступінь деталізації окремих з них суттєво відрізняється, що ставить питання доцільності розробки алгоритмів та хронометражу їх здійснення.

Більш раціональними видаються класифікації виходячи безпосередньо з функцій об'єктів інтелектуальної власності, без урахування яких управління інтелектуальною власністю втрачає цільову спрямованість, зокрема запропонований О. Видякіною, І.Сольською та А.Комковим розподіл функцій ІР-менеджменту на основі моделі Б. Леонтьєва (див. п.1.2 даної роботи).

Так, згідно з позицією авторів [392], задля забезпечення технічної функції об'єкта інтелектуальної власності (як засобу наділення товару особливими споживчими властивостями) передбачається здійснювати наступні функції управління інтелектуальною власністю: планування; матеріальне і моральне стимулювання авторів винаходів відповідно до значущості їх творчих вкладів. В основі технологічної функції інтелектуальної власності (як засобу забезпечення технологічної переваги над конкурентами) повинні лежати послідовні системні дії щодо налагодження операцій з обслуговування основних і допоміжних процесів виробництва. Реалізація правової

функції (інтелектуальна власність як засіб забезпечення захищеності бізнесу) здійснюється за рахунок організації механізму юридичного забезпечення позицій суб'єкта у конкурентному середовищі. Економічна функція (інтелектуальна власність як засіб управління капіталом) може бути реалізована за рахунок забезпечення капіталізації ідей у вартість товарної продукції, для чого потрібний контроль над витрачанням коштів. Соціологічна функція (інтелектуальна власність як засіб ідентифікації бізнесу в свідомості споживача) реалізується за рахунок формування і послідовного втілення ефективної бренд-стратегії. Забезпечення психологічної функції (інтелектуальна власність як засіб формування корпоративної культури у бізнес-середовищі) передбачає облік, контроль і грамотну мотивацію персоналу шляхом матеріального і морального стимулювання авторів винаходів та створення сприятливих правових та організаційних умов підвищення винахідницької активності. Загальноорганізаційна функція інтелектуальної власності забезпечує загальну інтеграцію шести попередніх.

Проте, варто зазначити, що adeptів такої логіки побудови функціоналу інтелектуальної власності небагато. Експерти вказують, що вона вимагає надто вузької спеціалізації менеджерів, оскільки передбачається, що функції будуть виконуватися фахівцями в рамках створення окремих відділів технологічного аудиту та патентно-кон'юнктурних досліджень, правової охорони і захисту інтелектуальної власності, комерціалізації інтелектуальної власності. Таким чином, застосування функціонального підходу також стикається із скептицизмом певних представників дослідницької спільноти.

Критики процесного та функціонального підходів

мислять більш масштабно, розглядаючи управління інтелектуальною власністю як систему пов'язаних різноякісних елементів, що об'єднані спільною метою забезпечення ефективного («фокусованого, корисного» [393]) перетворення потоків інтелектуальних ресурсів задля задоволення потреб людини і суспільства та характеризуються у своїй сукупності ознаками: а) цілісності (принципова неможливість зведення властивостей системи до суми властивостей складових її елементів); б) конфігураційності (можливість опису системи через встановлення її структур, тобто мереж зв'язків і відносин); в) ієрархічності (кожна компонента системи в свою чергу може розглядатися як система) [394]; г) нелінійності (в системі існують обернені зв'язки між змінними в часі та просторі величинами); д) відкритості (система не є ізольованою від зовнішнього середовища); є) фракталізації (багатоваріантність функціонування і розвитку); ж) дисипативності (постійна мінливість системи, її взаємодія із зовнішнім середовищем з одночасним збереженням своїх загальних рис) [395, с.19]; ж) мультиплікативності (позитивні і негативні ефекти функціонування компонентів у системі володіють властивістю множення, а не складання); з) соціетальності (побудова відносин в системі на основі спільності інтересів, мотивів, потреб); і) інноваційності (здатність мобілізувати інноваційні ресурси задля реалізації стратегічних і тактичних цілей системи) [396] та ін.

Визначаючи категоріальний апарат ІР-менеджменту прихильники системного підходу приділяють увагу конкретизації об'єктів та суб'єктів управління інтелектуальною власністю, цілей, завдань, принципів, функцій та методів управління, особливостей процесу прийняття управлінських рішень [397]. Проте, у той час як частина дослідників робить акцент на визначенні складу

Рис. 2.12. Структурування управлінських підсистем системи управління інтелектуальною власністю в рамках дескриптивного підходу

Джерело: сформовано автором за даними [398; 399; 400; 401, с. 362; 402; 403, с.226]

Таблиця 2.13

Компаративний аналіз системи управління інтелектуальною власністю з позицій
конструктивного системного підходу

Елементи підсистеми управління інтелектуальною власністю	Подібність / відмінність (+/-) елементів близької (корелюючої) підсистеми в загальній системі інноваційного менеджменту			
	Управління знаннями	Управління інтелектуальним потенціалом	Управління креативністю	Управління інтелектуальним капіталом
Цілі управління	-	-	-	+
Принципи управління	+	+	+	+
Об'єкти управління	-	-	-	-
Суб'єкти управління	-	+	+	+
Функції управління (загальні, специфічні)	+, -	+, -	+, -	+, -
Критерії ефективності (кількісні, якісні)	-, -	+, -	+, -	+, -
Методи управління	-	-	-	-

Джерело: адаптовано автором [404]

елементів системи та сукупності взаємозв'язків між ними – дескриптивний підхід (рис. 2.12), інші досліджують її зв'язки із зовнішнім середовищем та роль у системах більш високого рівня (конструктивний підхід) [405]. Зокрема конструктивісти розглядають систему управління інтелектуальною власністю як підсистему в загальній системі інноваційного менеджменту, відокремлюючи та відрізняючи її елементи від підсистем управління знаннями, інтелектуальним потенціалом, інтелектуальним капіталом, креативністю тощо (табл. 2.13)

Значна частина пропонованих дефініцій відрізняється певною статичністю та тавтологічністю, що створює інформаційний шум. Постійні спроби уточнення понять та побудови їх субординації обертаються багатозначністю основних теоретичних положень, протиріччями та загальною методологічною невизначеністю сфери управління інтелектуальною власністю.

Зокрема характеристику об'єктів ІР-менеджменту проводять з позиції трьох аспектів: виду об'єкта (операція, проект, система), функціональних областей діяльності об'єкта (маркетингові аспекти, виробничі, фінансові, кадрові тощо) і рівнів об'єкта управління (робоче місце, ділянка, підприємство, об'єднання, держава в цілому і т.д.). Це означає, що об'єктами управління можуть бути галузі, територіальні спільноти людей, окремі стадії та характеристики відтворювального процесу, аспекти інтелектуальної діяльності, види ресурсів [406], відповідно суб'єктами управління – будь-які люди або групи людей, що здійснюють управлінський вплив на об'єкт.

Водночас, серед сучасних дослідників (особливо вітчизняних) мало хто виходить за рамки мікрорівня управління, обмежуючись дослідженням систем ІР-менеджменту підприємницьких структур (рис. 2.13, 2.14).

Рис. 2.13. Модель управління інтелектуальною власністю за Й. Ситником
Джерело: [407]

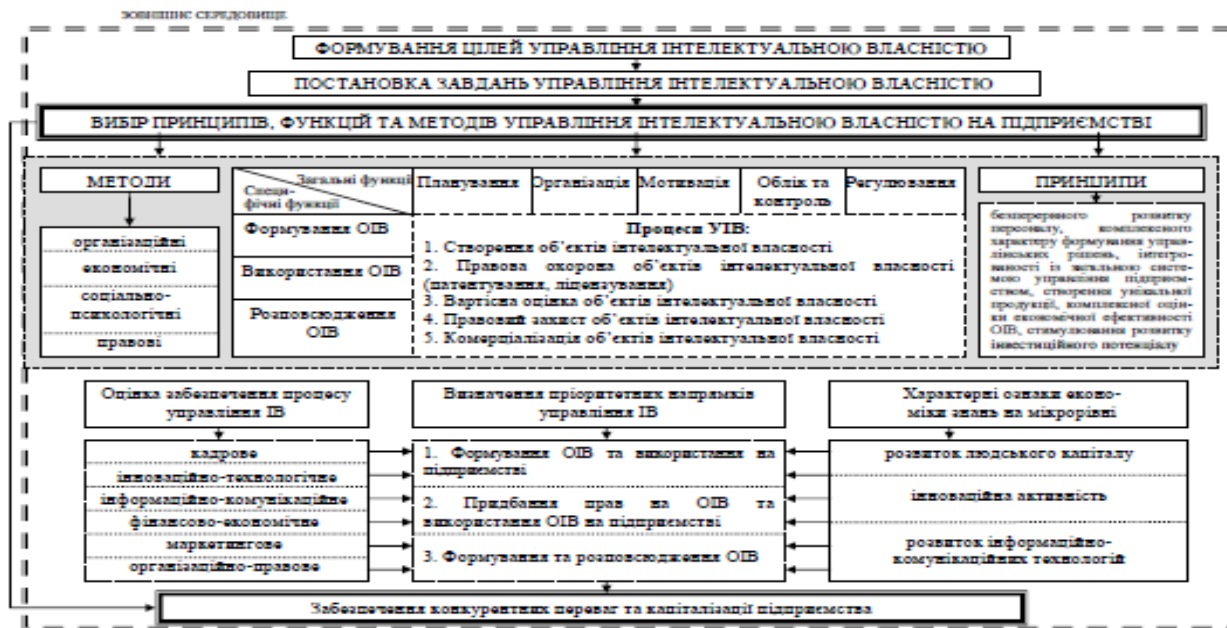

Рис. 2.14. Модель управління інтелектуальною власністю за А. Чистяковою
Джерело: [408]

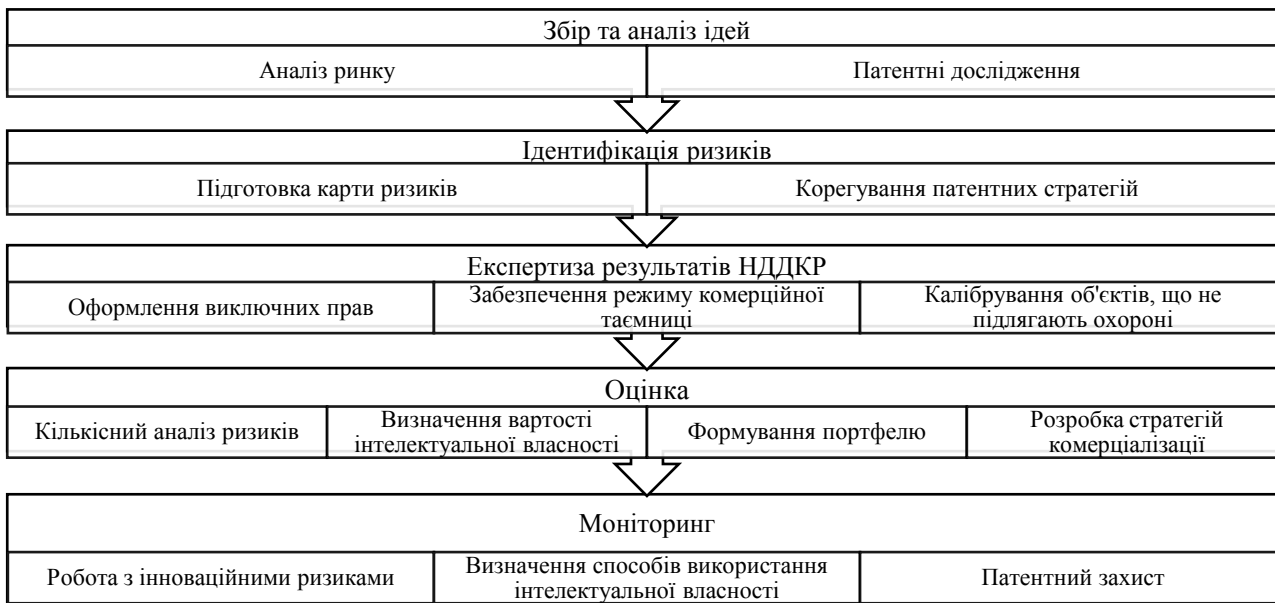

Рис. 2.15. Модель інтеграції ризик-менеджменту та ІР-менеджменту за А. Харінім
Джерело: [409]

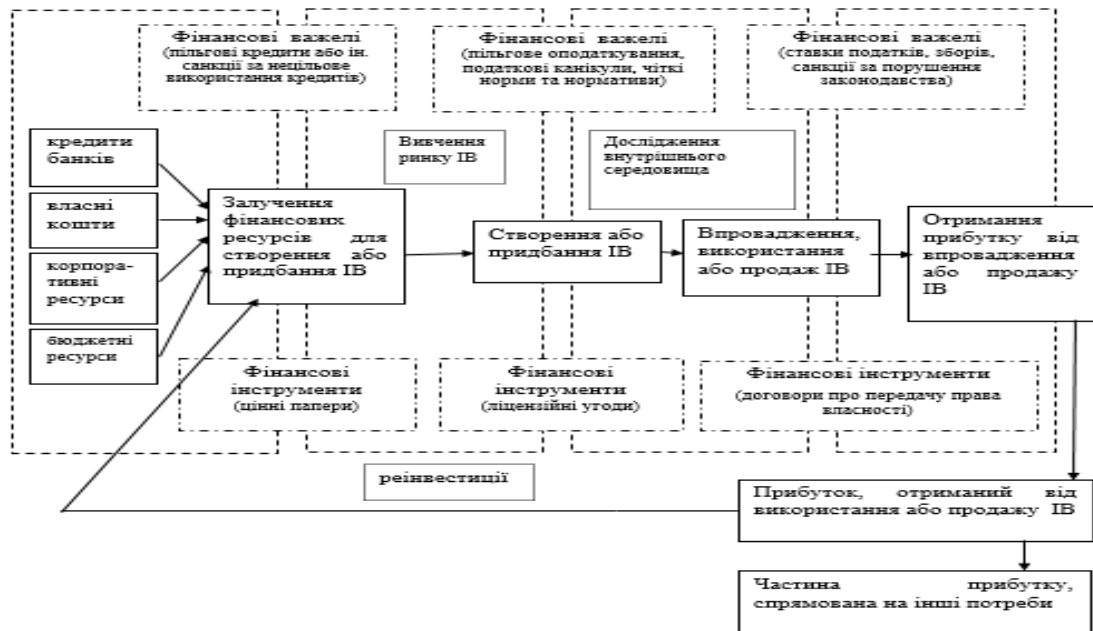

Рис. 2.16. Модель фінансового механізму управління інтелектуальною власністю за Ю. Борко
Джерело: [410, с. 12]

Виняток складають лише праці П. Солошенка, А. Шайхатдінова та В. Орлова [411; 412], які одні з небагатьох популяризують концепт державного управління інтелектуальною власністю у східноєвропейській науці, посилаючись на роботи британських та американських фахівців з публічного управління.

Одним з найбільш проблемних аспектів формування тезаурусу ІР-менеджменту є визначення елементу «механізм управління», оскільки його дефініції у більшості випадків роблять акцент на структуру та інструментальну частину, теоретично не розкриваючи сутність самого поняття (М. Вачевський [413], Л. Пижова [414]) або роблячи це фокусно, у обраному контексті (визначення економічного механізму управління інтелектуальною власністю Т. Павленко [415], фінансового механізму управління інтелектуальною власністю Ю. Борко [416], механізму управління ризиками інтелектуальної власності А. Харіним [417] та Л. Лукічовою [418] – рис. 2.15, 2.16).

При цьому пропоновані підходи передбачають в основному розробку тактичних і оперативних заходів, тоді як програми стратегічного та нормативного ІР-менеджменту (спрямованого на розробку і реалізацію філософії управління) наразі практично відсутні. До цього часу не досягнуто консенсусу щодо того, які практики управління можна вважати успішними та як визначати поняття ефективності менеджменту. Зокрема, ефективність від впровадження організаційно-економічного механізму управління інтелектуальною власністю пропонують класифікувати за наслідками (економічна, соціальна тощо); за рівнем резонування ефекту (локальна і народногосподарська); за ступенем впливу (первинна /разового ефекту і мультиплікаційна /багаторазово-повторювана); за способом вимірювання (абсолютна і порівняльна) [419] і т.д.

Система показників ефективності орієнтована на мікрорівень, не відповідає вимогам значущості обраних аспектів оцінювання, комплексності оцінки, релевантності системи показників характеру та змісту управлінської діяльності, сумісності показників та відсутності дублювання, зрозумілості і порівняності, оптимального складу показників оцінювання [420]. Не визначено єдиних критеріїв та методик оцінки.

Так, деякі дослідники ефективності управління до таких критеріїв відносять суто економічні: витрати на формування портфелю об'єктів інтелектуальної власності та на закріплення пов'язаних з ними юридичних прав, прибутковість окремих об'єктів інтелектуальної власності, витрати на реалізацію інноваційного проекту, спрямованого на створення об'єктів інтелектуальної власності (або з використанням об'єктів інтелектуальної власності), комерційна рентабельність інноваційного проекту з використанням об'єктів інтелектуальної власності, частка охоплення світових ринків шляхом патентування об'єктів інтелектуальної власності, виручка від продажу ліцензій відносно витрат на розробку та правову охорону об'єктів інтелектуальної власності, трудомісткість процесу створення об'єктів інтелектуальної власності або продукції з її використанням (Єгоров Є. [421]); зростання ринкової вартості бізнесу внаслідок застосування об'єктів інтелектуальної власності, частка інтелектуальної власності та нематеріальних активів у капіталі підприємства (Гусаковська Т. [422]); показники фінансового (інвестиційного) забезпечення процесу управління інтелектуальною власністю, що характеризують структуру джерел формування портфелю інтелектуальної власності, розмір довгострокових зобов'язань, капітальних та фінансових інвестицій, рівень абсолютної та поточної ліквідності (Ільїна І. [423, с.33]).

Інші науковці досліджують проблему більш комплексно, аналізуючи інтегральні показники, що окрім економічних базуються на оцінці людського та соціального капіталу. Зокрема В. Семенова до критеріїв ефективності управління інтелектуальною власністю відносить показники розвитку інноваційного потенціалу: технічний стан устаткування, рівень його фізичного та морального зносу, можливості перепрофілювання для випуску нової продукції, рівень механізації та автоматизації виробництва, рівень екологічності технологічних процесів, рівень інформаційного забезпечення [424, с. 230]. К. Карнаух пропонує аналізувати, також, ефективність організаційної структури: наявність та результати діяльності спеціальних проектних та конструкторських відділів, відділу патентування та раціоналізаторства, мобільність організаційної структури, можливості інноваційних перетворень та створення об'єктів інтелектуальної власності, рівень матеріального і морального заохочення винахідників тощо [425]. П. Цибульов окремо розглядає кадрову складову: наявність виконавців наукових робіт, дослідників, техніків, кандидатів та докторів наук та іншого персоналу, рівень підготовки персоналу для створення та застосування об'єктів інтелектуальної власності [426]. Проте єдиного загальноприйнятого переліку показників жодними стандартами не визначено. Крім того, суттєву проблему становить база розрахунку, оскільки значна частина науковців не розглядає інтегральних показників, оцінюючи ефект від використання та передачі прав інтелектуальної власності на основі окремих складових (зокрема не враховуючи переваги, які здатна забезпечити монополія на виробництво нового продукту або використання нової технології).

Відповідні, незначні на перший погляд, нюанси підчас видаються казуїстикою, грою слів і втратою часу,

але лише до моменту розуміння, що відсутність загальноприйнятого тезаурусу не дає можливості ефективно зв'язати цілі та завдання управління з інструментами їх досягнення. Зокрема прихильники процесного підходу будуть намагатися використати управлінські ресурси у напрямі імплементації бенчмаркінгу або реінжинірингу бізнес-процесів (Business Process Reengineering), методів управління за цілями (Management by Objectives), загального управління якістю (Total Quality Management), методу циклу Шухарта – Демінга (PDCA), методу «шість сигм» [427]; прихильники функціонального підходу надаватимуть перевагу методології адміністративного управління (Administrative Management System); прихильники системного підходу – інструментам стратегічного управління, таким як навігатор Scandia, методика IC-index, табло ланцюга вартості, методика оцінки інтелектуальних активів (Intellectual Capital Accounts), метод VAIC (Value Added Intellectual Coefficient), аналітика коефіцієнту Тобіна, методи збалансованої системи показників (Balanced Scorecard), метод Салівана і т.п. [428]. Як наслідок, суб'єктивність вибору методів ставить під сумнів можливість досягнення поставлених цілей.

Ще менш дослідженим залишається управління інтелектуальною власністю систем макрорівня, де всі перелічені вище проблеми посилюються внаслідок зростання складності завдань державного управління інтелектуальною власністю, що вимагають отримання на виході конкретних результатів гармонізації відносин між основними суб'єктами інтелектуальної власності (державою, бізнесом і наукою) та актуалізації наявних можливостей системи для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Вимірювання таких ефектів потребує врахування (окрім

фінансових витрат і людських ресурсів) індексів взаємодії стейкхолдерів [429], проте розрахунок відповідних індексів перетворюється на проблему внаслідок відсутності/неповноти інформації щодо оцінки ризиків, пов'язаних з впливом політичних рішень та громадських реакцій на питання розподілу прав інтелектуальної власності, особливо щодо об'єктів, до яких застосовуються режими та механізми спільного використання (аграрна галузь [430]), а також з огляду на недостатню дослідженість менеджерських дилем «емоційної» інтелектуальної власності (CGIP, Consumer-Generated Intellectual Property) – дилеми власності (невласності), дилеми контролю, дилеми сприйняття та дилеми мети (детальніше [431]).

Сучасний IP-менеджмент у сфері агродосліджень реалізує, в тій чи іншій мірі, усі підходи, відображені у відомих концепціях менеджменту, однак вибір програм та стратегій відбувається скоріше інтуїтивно, ніж усвідомлено, враховуючи загальні теоретико-методологічні проблеми науки управління та відсутність комплексних досліджень специфіки галузі. Характерними особливостями елементів тезаурусу IP-менеджменту в сфері агродосліджень є наступні (рис. 2.17):

1) Неповний набір узагальнених ознак, що визначають денотат основних понять, та, як наслідок, наявність широкого кола об'єктів, що задовольняють відповідні істотні ознаки.

2) Термінологічна полісемія та значний обсяг метаінформації (як «компонентів презентації особистості дослідника» [432]) у тезаурусі за рахунок трансдисциплінарності методології досліджень відносин інтелектуальної власності.

3) Висока ступінь абстракції понять (та як наслідок, контекстуальності) з огляду на нематеріальну форму інтелектуальної власності.

Рис. 2.17. Ознаки наукового тезаурусу теорії управління інтелектуальною власністю в контексті досліджень аграрної проблематики

Джерело: сформовано автором самостійно

4) Здатність суб'єкта управління переходити у статус об'єкта.

Перспективи вдосконалення наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління інтелектуальною власністю у сфері агродосліджень полягають у моделюванні предметного поля теорії з метою узгодження основної термінології для професійного користування з акцентом на чітке визначення змісту понять, відображення їхньої субординації та можливостей застосування, побудови єдиної, універсальної моделі комплексу основоположних категорій.

У свою чергу конкретизація змісту дефініцій потребує вибору вихідної концептуальної схеми вирішення окресленої проблеми на початковому етапі. Тривалий час панівною доктриною, що слугувала базисом вирішення зазначеної проблеми у світі залишався (нео)класичний вектор з методологічним індивідуалізмом в якості основного принципу ухвалення та реалізації економічних рішень [433, с. 6]. Однак в умовах прискорення науково-технологічного прогресу складність зв'язків в економічних системах досягла рівня, коли впливові теорії минулого вже недостатньо задовольняють дослідників, що зумовлює пошук нової парадигми.

2.3. Генеза гносеологічних підходів до проблематики управління інтелектуальною власністю: вибір парадигми

Усвідомленню економічних проблем, пов'язаних з необхідністю ефективного оперування інтелектуальною

власністю (генерацією інтелектуальних продуктів, специфікацією прав власності, обслуговуванням інтелектуоруху – трансфером, обміном тощо), передував складний науковий шлях численних дослідників, що у спробах розв'язати протиріччя між безмежністю зростання потреб цивілізації та обмеженістю ресурсів на всіх історичних етапах суспільного розвитку продукували нове та вдосконалювали існуюче знання, спрямоване на визначення критичних факторів якісних змін у соціумі. З нарощуванням обсягів суспільного банку знань зростала кількість праць, проникнутих ідеєю інтелектуалізації як визнання верховенства інтелектуальної складової в усіх сферах суспільної дійсності. Маючи складну природу, гіпотеза імперативу інтелектуалізації тривалий час залишалася методологічно індетермінованою внаслідок залежності від великого числа чинників, які не підлягали прямому спостереженню та вимірюванню. Однак, багаторічна робота вчених у даному напрямі сприяла перетворенню даної гіпотези у самостійний напрям теоретичних досліджень, критичне осмислення наукових здобутків у рамках якого сьогодні об'єктивно є фундаментом для забезпечення адекватної реакції урядовців, громадськості та бізнесу на появу викликів («чорних лебедів» [434]) чергових епох та дає ключ до побудови механізмів управління інтелектуальною власністю в соціально-економічних системах, зокрема системах такої складності як система агродосліджень.

До цього часу серед науковців немає єдності як щодо трактування «поняття» інтелектуалізації, так і стосовно історичного моменту його виникнення. Висловлювалася навіть думка, що досліджувати ці питання «непродуктивно» [435] у зв'язку із складністю предмету. Проте більшість сучасних дослідників схиляється до того, що перші свідомі припущення щодо інтелектуальних

витоків соціально-економічного розвитку почали висловлюватися науковцями на початку XIII ст., тоді як попередня систематизація здобутих результатів досліджень відбулася лише близько 30 років тому.

Одним із перших серед стародавніх мислителів висловив підкреслену повагу до людського розуму та вказав на людину як рушійну силу соціально-економічного розвитку авторитетний релігійний філософ, систематизатор схоластики та засновник томізму Ф. Аквінський, чия фундаментальна концепція інтелектуального пізнання базувалася на припущенні щодо можливості набуття «божественної благодаті» завдяки земним діям людини, націленим на вдосконалення соціуму (тобто не тільки виключно за рахунок моральних зусиль, як це визнавалося до того часу). Так, вибудувавши власну ієрархію законів розвитку, філософ перше місце віддав вічному закону божественного розуму, що встановлював основи світового порядку, друге – природному закону, який трактувався як відображення вічного закону людським розумом, і третє – людському закону, який у відповідності з першими двома мав спрямовуватися на самозбереження суспільства і держави [436, с. 416].

Необхідні емпіричні компоненти для остаточного надання концепту інтелектуалізації антропоцентричного характеру з'явилися в епоху Ренесансу [437]. Наукова парадигма XVII століття порівнює людину як суб'єкта пізнання з новим образом Бога, сама ж наука розуміється як богоподібний шлях пізнання [438]. Розум стає мірою і визначником природних речей. Наполягаючи на експериментальній перевірці наукових пояснень, Галілей і його послідовники пропонують загальний критерій наукової істини, який дозволив вченим різних спеціальностей довіряти результатам досліджень своїх

колег і використовувати їх у своїй роботі. Спільність методу дозволила сформуватися науковому співтовариству, що характеризувався поділом праці між вченими різних галузей наук, кожен з яких вносив внесок у накопичення і систематизацію знань [439]. Таким чином, становлення імперативу інтелектуалізації у даний період безпосередньо пов'язано з формуванням логічного мислення людини як результату наростаючої інтенсивності її трудової діяльності та взаємодії із зовнішнім світом.

У соціальній матриці Нового часу орієнтація соціуму на отримання нових знань посилилась, що знайшло відображення у історичному законі прогресу фізіократа Ж. Тюрго, згідно з яким людський рід завжди простує, хоча й повільними кроками, до все більшої досконалості [440, с.29], а основним мотивом для цього проголошувалися новації у науці. Внутрішній саморозвиток особистості, можливість генерувати знання перетворюється на основне джерело розвитку. В унісон цій думці звучать твердження Ф. Бекона [441], який називає знання «силою», маючи на увазі вплив, що здійснює наука на розвиток суспільства.

Значний внесок у зміст інтелектуалізації зробив французький представник класичної економічної школи Ж.Б. Сей, який у своїй праці «Трактат політичної економії» (1803 р.) сформулював концепцію безкризового економічного зростання у суспільстві на базі досягнень науково-технічного прогресу («закон Сея»). Крім того, вчений вперше проаналізував категорію «людський капітал» у обґрунтуванні «триєдиної формули» факторів суспільного виробництва та створення вартості суспільного продукту [442]. Зокрема, Сей доводив, що сили, знаннєвий запас і здібності, які необхідні для виконання будь-якої роботи, можна розглядати як

капітал, який утворився нагромадженням і збільшенням витрат на виховання (освіту) людини, і який здатний перетворитися на доход капіталіста, створюючи частку цінності продукту (багатства).

Продовжив дослідження людського капіталу німецький економіст, представник історичної школи Ф. Ліст у започаткованій ним теорії національних продуктивних сил. Орієнтуючись на напрацювання класичної німецької філософії (обґрунтування необхідності закріплення інтелектуальної власності як титулу володіння плодами інтелектуальної діяльності у концепції «держави розуму» Й. Фіхте [443], «вченні про дух» Г. Гегеля [444], концепції «чистого розуму» І. Канта [445]), Ліст висловлює гіпотезу, що провідними продуктивними силами економіки є здібності людини, а також освітні, наукові, духовні, мистецькі та правові заклади, які примножують людський капітал, що формується шляхом пізнання, засвоєння та накопичення людських знань, ідей, винаходів, відкриттів, навичок, професійної діяльності тощо [446].

Паралельно ідея інтелектуалізації розвивалась на основі міркувань соціалістів-утопістів К.-А. Сен-Сімона, Ш. Фур'є і Р. Оуена, які основу для вдосконалення суспільства бачили у просвітництві, акцентуючи увагу на ролі найбільш освіченої частини населення у формуванні нової (ідеальної) економічної системи [447]. Особливо цінним в контексті дослідження вбачається політичний технократизм та сцієнтизм Сен-Сімона. Мислитель одним із перших проголосив взаємодію науки (теоретичного знання) та індустрії (виробничої діяльності) ключовим чинником розвитку та охарактеризував основні риси суспільства, побудованого на такій взаємодії [448].

Трактування здібностей людей як капіталу знайшло відображення також у дослідженнях відомого маржина-

ліста А. Маршалла [449], який активно застосовував економічні принципи до пізнавальних здібностей індивіда, розглядаючи останні як рідкісні ресурси. Відповідні висновки стали стартом для докорінної зміни підходів до осмислення ролі інтелектуальної складової в суспільстві. Поряд із тим, на даному етапі імператив інтелектуального розвитку не характеризується істотністю рис внутрішньої взаємообумовленості його складових. Заміна праці знаннями носить випадковий, недетермінований характер. Відсутня традиція накопичення і передачі знань, а тому їх випадкове застосування не здійснює істотного впливу на якісну визначеність і продуктивність праці [450].

Із розвитком марксизму концепт імперативу інтелектуалізації дещо змінює вектор розвитку. К. Маркс відводить соціокультурній та духовній сфері лише другорядну роль, стверджуючи, що ідеологічна надбудова суспільства визначається суто економічним базисом, центральне місце в якому відводиться виробництву та системі трудових відносин. «Наука, - зазначав Маркс, - взагалі нічого не варта капіталісту, що анітрохи не перешкоджає йому експлуатувати її» [451, с.328]. Освіта розуміється як нормований процес, спрямований на трансляцію наступним поколінням соціально-значущого й культурно- історичного досвіду. Її економічна роль зводиться до формування головної продуктивної сили суспільства — людини. Поряд із тим, Маркс, не розглядає працівника (як особистість) у ролі капіталу. В теорії додаткової вартості і теорії капіталу людина як потенційний працівник володіє товаром «робоча сила», проте робоча сила як капітал функціонує лише після продажу, в руках капіталіста, під час самого процесу виробництва [452]. Таким чином, інтелектуальні параметри трудової діяльності не беруться до уваги, оскільки в рамках вчення про двоїстий характер праці неможливо провести

грань між репродуктивною та креативною (творчою) працею [453]. Маркс помилково ігнорує той факт, що інтелектуальна активність та здатність до творчості може виступати самостійним суттєвим фактором експлуатації робочої сили, а доступність знань не означає доступності володіння ними, в силу суб'єктивних характеристик їх споживачів [454].

Виключення марксизмом техніко-виробничих відносин з предмету економічної теорії обмежувало науку у прогнозуванні та плануванні економічного розвитку, оскільки позбавляло «можливості враховувати не лише ті тенденції, які склалися, але й ті, що тільки виникають» [455]. У той же час, кінець XIX ст. ознаменувався радикальним піднесенням науки та техніки, вплив якого на економічну систему став настільки відчутним, що неможливо було продовжувати його ігнорувати. Це зумовлює появу досліджень, в яких детально аналізується роль науково-технічного прогресу у розвитку економічних систем. У даному контексті варто виділити роботи представників економічного лібералізму та неокласичні моделі економічного зростання як продовження досліджень маржиналістів.

У 1894 р. М. Туган-Барановський обґрунтовує зв'язок між циклічним економічним розвитком і технічним прогресом на основі закономірностей відтворення основного капіталу [456, с. 315]. Гіпотеза циклічності українського вченого згодом була визнана представниками різних наукових шкіл, проте найбільшого розвитку набула у роботах М. Кондратьєва, згідно з теорією «довгих хвиль» якого існування великих циклів економічної кон'юнктури (50-60 років) пояснюється поширенням нових технологій [457].

Паралельно власну інтерпретацію впливу наукової еволюції на розвиток соціально-економічних законів та

законів природи виклали В. Вернадський, Е. Леруа, П. Тейяр де Шарден у вченні про ноосферу (сферу розумного управління) як «історично неминучу стадію розвитку біосфери, пов'язану з виникненням і становленням у ній цивілізованого суспільства, з періодом, коли розумна діяльність людини стає головним фактором розвитку на Землі» [458].

Концепція співзвучна з соціально-економічною філософією українських та російських мислителів М. Бердяєва, С. Булгакова, В. Соловйова, П. Флоренського, які зробили людину з її творчою індивідуальністю безпосереднім центром еволюційних моделей (концепти «софіології господарства», «космічного господарства» [459; 460]), а також раціовіталізмом Х. Ортеги-і-Гасета [461], який обґрунтував вчення про життя, нерозривно пов'язане з розумом, представивши історію як перехід від «людини мислячої» до «людини-винахідника».

Автори неокласичних моделей економічного зростання вводять у виробничу функцію в тій чи іншій формі додаткову змінну – технічний прогрес, головна функція якого полягає у прискоренні приросту маси прибутку за рахунок формування і реалізації знань, які забезпечують високоефективну господарську діяльність. Так, у 1927 р. економісти Б. Дуглас та Х. Кобб математично довели, що технічний розвиток капіталу, кваліфікація та професіоналізм робітників є факторами, здатними впливати на обсяги виробництва.

Модифікуючи функцію Кобба-Дугласа, Я. Тінберген та Р. Солоу поклали початок дослідженням, в яких аналізувався вплив екзогенного технічного прогресу на економічне зростання. У рамках базової трифакторної моделі вчені довели, що зростання лише частково обумовлювалося збільшенням затрат факторів виробництва. Р. Солоу пояснив виявлений «залишок»

наслідком дії науково-технічного прогресу [462], але не зміг обґрунтувати його внутрішні закономірності.

Ця обставина послужила стимулом переходу до побудови моделей зростання, заснованих на ідеї накопичення людського капіталу, в яких науково-технічний прогрес розглядається як ендегенний процес [463]. Зокрема, внесок П. Ромера та Р. Лукаса полягав у формуванні теорії ендегенного економічного зростання з якісно новими параметрами - інвестиціями в людський капітал та інноваціями. Якщо перший з авторів обґрунтував модель, в якій знання накопичуються у фірм, другий показав вплив людського капіталу на економічне зростання на прикладі індивідів.

Варто звернути увагу на особливість моделі Ромера, що підкреслює подвійну природу наукового знання. За Ромером темп економічного зростання знаходиться в прямій залежності від величини людського капіталу, зосередженого у сфері отримання нового знання. Реально це означає, що наукова сфера впливає на економіку не лише безпосередньо через прикладні ідеї і розробки. Саме її існування є необхідною умовою економічного зростання, оскільки забезпечує накопичення людського капіталу [464]. Заслугою Ромера можна вважати, також, дослідження у царині взаємозв'язків освіти й економіки та описання ефекту «дифузії знань і технологій». Науковець стверджував, що в останні двісті років прирощення знань в економіці відбувалося не стільки за допомогою генерації нових знань та розвитку розумових здібностей кожної людини, скільки завдяки зростанню щільності населення та міжособистісних комунікацій, що сприяло розповсюдженню інформації [465].

Паралельно над розробкою динамічного варіанту факторних моделей економічного зростання на основі показника науково-технічного прогресу працюють

представники кейнсіанської економічної течії: незалежно один від одного вчені Є. Домар та Р. Харрод [466] розробляють базові моделі, які пізніше було модифіковано Е. Хансеном та Д. Хіксом [467] за рахунок врахування впливу циклічних коливань, змін галузевої структури виробництва, аналізу та залучення конкретних економічних даних. У даному контексті цінними для науки були, також, праці представниці лівого кейнсіанства Дж. Робінсон у напрямі дослідження технологічної (пов'язаної з придбанням патентів та ліцензій) монополії [468].

Завдяки неокласичним та кейнсіанським математичним моделям дослідження імперативу інтелектуалізації виходить на якісно новий рівень, що виражається у появі інструментарію для встановлення детермінованих причинно-наслідкових зв'язків у довгостроковому періоді. Проте дійсно фундаментальне значення для ідеї інтелектуалізації мала поява інституціоналізму, основні постулати якого ґрунтувались на позаекономічному тлумаченні сутності господарських процесів. У межах раннього інституціоналізму в контексті тематики актуальними вбачаються дослідження Т. Веблена, який вважав, що наука, техніка і технологія є джерелами трансформаційних змін у суспільстві, оскільки на основі науково-технічного прогресу відбувається не лише економічне зростання, але й оновлення економіки. Веблен виділив основні стадії розвитку суспільства, описавши майбутнє як панування індустрії, керованої технократією [469].

Наголошували на посиленні ролі технократії і теоретики зрілого інституціоналізму. Зокрема, у 1932 р. вийшла книга А. Берлі і Г. Мінза «Сучасна корпорація та приватна власність», в якій автори аналізували структуру монополістичної корпорації і, використовуючи значний фактичний матеріал, вивчали процес відокремлення

власності від безпосереднього управління виробництвом, розуміючи під цим посилення ролі технічної інтелігенції [470]. Через рік у книзі С. Чейза «Технократія» за допомогою прогнозного інструментарію було показано тенденцію зменшення значення найманої праці в економіці та зростання ролі технократів у майбутньому суспільстві.

Суттєвий вплив на еволюцію ідеї імперативу інтелектуалізації справили дослідження австрійського економіста Й. Шумпетера, який, продовжуючи дослідження М. Туган-Барановського, пов'язав циклічну форму розвитку економіки з новаторською діяльністю. У праці «Економічні цикли» вчений намагається знайти залежність між трьома типами циклів – довгими, середніми і короткими. Усі вони, на думку Шумпетера, пов'язані із впровадженням у виробництво нововведень (інновацій). Самі нововведення здійснюються стрибкоподібно, що зумовлюється особливостями віддачі від інвестицій у науково-технічний прогрес [471].

Після другої світової війни інституціоналісти знайшли нові об'єкти дослідження: якщо представники раннього та зрілого інституціоналізму основою економічних процесів вважали науково-технічний прогрес, то неоінституціоналісти зосередились на ролі технологій та прав власності. Використовуючи принцип технологічного детермінізму, адепти неоінституціоналізму почали розробляти різні типи «індустріальних» концепцій суспільного розвитку. Родоначальником теорії «індустріального суспільства» вважають американського економіста П. Друкера, який у власній монографії «Нове суспільство: анатомія індустріального ладу» відобразив загальну картину нової індустріальної системи (1949 р.), показавши революційну роль масового потоково-конвеєрного виробництва («фордизм») та наукової організації праці («тейлоризм»).

Друкер аргументував принципову відмінність тогочасного виробництва, яке розвивається не стільки за рахунок додаткових інвестицій, скільки в результаті нових знань про саму працю (а не про машини) і за рахунок нових спеціалістів – промислових інженерів, які застосовують ці знання [472].

У. Ростоу пояснював генезис та еволюцію інтелектуалізації, використовуючи принципи, закладені в законі стадійного розвитку технічних систем. У своїх працях «Стадії економічного росту. Некомуністичний Маніфест» і «Політика і стадії росту» дослідник обґрунтував п'ять стадій суспільного розвитку: 1) традиційне або аграрне суспільство; 2) перехідне суспільство, коли створювалися передумови індустріальної революції; 3) суспільство промислової революції («стадія зрушення»); 4) стадія зрілості індустріального суспільства; 5) постіндустріальне суспільство як ера високого масового споживання. П'ятою стадією Ростоу не завершує періодизацію суспільного розвитку, майбутнє суспільство він пов'язує з переважанням інтелектуальних цінностей над споживанням та пошуком «якості соціального життя» [473].

Як і для Ростоу, технологічний підхід до аналізу економічних процесів є визначальним і для методології неоінституціоналіста-соціолога Р. Арона, який доводив, що вектор інтелектуалізації економіки співспрямований з вектором технологічної трансформації. Поряд із тим, у своїй інтерпретації технологічного детермінізму Арон намагається відмежуватися від крайнощів, одночасно розвиваючи концепцію деідеологізації індустріального суспільства. Іншому французькому соціологу Ж. Еллюлю належить авторство концепції «технологічного суспільства» [474]. Науковець пояснює існування сучасної цивілізації виключно розвитком техніки, яку підносить до абсолюту,

вважає автономною щодо економіки та політики та називає такою, що розвивається за власними законами і панує над суспільством і людиною.

Дж. К. Гелбрейт виступив із так званою синтетичною теорією «індустріального суспільства», яка підсумовувала й розвивала цей науковий напрям. Технічний прогрес у Гелбрейта автоматично зумовлює необхідність втручання держави в економічне життя. Він визнає потребу планування та сприяння розвитку науки та освіти на державному рівні. При цьому державу й корпорації дослідник розглядає як дві незалежні сили, що плідно співпрацюють одна з одною, розвиваючи тим самим теорію «соціального партнерства». У індустріальному суспільстві, як зазначає Гелбрейт, формується нова класова структура: на зміну конфлікту між багатими і бідними приходить новий - породжений науково-технічним прогресом конфлікт між «класом освічених» і «неосвічених та малоосвічених» [475]. Поряд з ідеями соціальної трансформації науковець, також, дає соціологічну аргументацію теорії конвергенції, що полягає у детермінації техніко-організаційних факторів утворення «змішаного» суспільства.

На відміну від інших представників неоінституціоналізму, американський економіст Р. Коуз зосереджує увагу не на технологіях, а на правах власності. Одна з найважливіших заслуг Коуза полягає у запровадженні у науковий обіг категорії трансакційних витрат, що забезпечують перехід прав власності від одних економічних агентів до інших та охорону цих прав. На думку дослідника, якщо трансакційні витрати невеликі, а права власності чітко визначені і виконуються суб'єктами господарювання – ринок здатний до саморегулювання настільки, що може усувати навіть соціально значущі зовнішні ефекти (екстерналії). Головне

– встановити права володіння та використання, управління та відчуження, захисту, спадкування та відповідальності, отримання доходів та компенсації [476]. Теорія трансакційних витрат знаменувала появу в інституціоналізмі так званого контрактного підходу до теорії інститутів, що зумовило виникнення нової міждисциплінарної науки: поєднання права, економічної теорії та організації [477].

Важливу роль відводить інституту власності й Д. Норт, зауважуючи у обґрунтуванні власної моделі інституційних змін, що виключні права власності забезпечують прямі стимули підвищувати продуктивність, здобуваючи більше знань і нових технологій. «Це ті зміни у стимулах, котрі пояснюють швидкий прогрес людства в останні десять тисяч років, порівняно з його повільним розвитком протягом сотень тисяч років» [478]. Норт звертає увагу на те, що такі інститути, як комерційна таємниця, авторське і патентне право тощо, підвищили продуктивність інновацій, а також зумовили створення нового технологічного виробництва.

Обґрунтування технологічного детермінізму стало одним з найбільш істотних внесків інституціоналізму у світову економічну науку. Розвиток відповідного напрямку економічної теорії зумовив «утвердження цивілізаційного підходу як основоположного принципу методології сучасного суспільствознавства» [479]. Проте, розчарування від несправджених очікувань індустріальної цивілізації стало приводом для конструювання футурологічних прогнозів у напрямі формування «постіндустріального суспільства», відмінною рисою якого вважали вже не високий рівень техніки і технологій, а широке розповсюдження і всебічне використання знань. Якщо в доіндустріальному суспільстві головними інститутами були сільське господарство, церква й армія, в

індустріальному суспільстві - промисловість з корпорацією і фірмою на чолі, то в постіндустріальному суспільстві основним інститутом стала наука, що виробляє інформацію [480]. При цьому характерною рисою постіндустріального суспільства є безпрецедентне поєднання адміністративного ресурсу держави, науки та освіти.

Постіндустріалізм спочатку розглядався теоретиками лише як проекція, поліпшений варіант індустріалізму, але до 70-х років XX ст. виокремився як самостійна концепція. Одним із перших всебічно охарактеризував риси соціуму, що народжувався, американський соціолог Д. Белл. У центр концепції автор поставив інформаційний фактор, акцентувавши увагу на центральній ролі «теоретичного знання як осі, навколо якої вибудовується нова технологія», що стає детермінантою економічного зростання [481, с.308]. Описуючи нове суспільство, Белл наголошував на змінах у соціальній структурі, які знайшли прояв у кількісному зростанні представників класу носіїв знання (технічні спеціалісти і професіонали) та меритократичних принципах стратифікації суспільства (оцінка особи за особистими професійними досягненнями незалежно від статі, етнічного походження, релігійних переконань, матеріального стану тощо). Головною особливістю нового суспільства стала зміна самої людини, знаходження нею нової мотивації, що дало змогу визначити діяльність постіндустріального типу як «гру між людьми» [482].

Активно розвивається гіпотеза інтелектуалізації завдяки соціологу Е. Тоффлеру. Тоффлер власну концепцію виклав у трилогії «Футурошок», «Третя хвиля» і «Зміщення влади», де відобразив історію у вигляді «трьох хвиль цивілізації», які послідовно змінюють одна одну: перша призводить до встановлення аграрної

(сільськогосподарської) цивілізації, друга - індустріальної, третя - інформаційної. «Третя хвиля» розпочалася з сучасного етапу науково-технічної революції і повинна привести до становлення «суперіндустріального суспільства», заснованого на якісно новому рівні обміну інформацією, невідомих до цього часу джерелах енергії, новій системі просвітництва. У цивілізації третьої хвилі нові знання перетворюються на заміники традиційних ресурсів і прискорюють час: «Наступає стадія економічного розвитку, коли самим важливим ресурсом є знання, які не можна використати до кінця. Чим більше людей звертаються до знань, тим більше росте їх обсяг...» [483]. Могутність знань сягає рівня, коли вони, поряд з силою і багатством, перетворюються на джерело влади у суспільстві, на геополітичну силу і стратегічний ресурс [484]. Таким чином, просвітництво стає фундаментом для створення інституту влади і підготовки правлячої еліти якості («когнітаріату»).

Розвиваючи економічну теорію патентної системи, американський економіст Ф. Махлуп вводить до наукового обігу категорію «економіка знань» для характеристики агрегованого виду економічної діяльності, пов'язаного з активною генерацією, накопиченням та поширенням знань. До нового сектора економіки було віднесено освіту, наукові дослідження, засоби масової інформації, інформаційну техніку та послуги [485, с.33].

Використовуючи термін Ф. Махлупа, наукова спільнота поступово відхиляється від запропонованої ним первісної сутності категорії і починає трактувати економіку знань як «...сферу виробництва товарів і послуг, де домінуючим і пріоритетним ресурсом є знання, що стають новою основою конкурентоспроможної діяльності економічних суб'єктів у сучасному глобальному господарстві» [486] або як «економіку загального достатку

і добробуту», головними характеристиками якої є дематеріалізація ринку та виникнення нових форм економічного обміну, втрата багатством свого матеріального субстрату та часткове подолання проблеми обмеженості ресурсів за рахунок інтелектуальних активів [487]. Для розмежування первісного та похідного тлумачень дослідники пропонують термін «економіка, заснована на знаннях» (з його синонімічним рядом «неоекономіка», «інтелектономіка», «інноваційна економіка», «інформаційна економіка» тощо), формулюючи різницю у тому, що в економіці знань знання є продуктом, а в економіці, заснованій на знаннях - засобом виробництва та метою творчого застосування здібностей людини: «Економіка знань зосереджується на секторах знань (знаньмістких секторах), тоді як в економіці, заснованій на знаннях, це поняття поширюється на всі сектори економічної діяльності» [488, с.49].

Нове суспільство з економікою, заснованою на знаннях, у різних авторів одержало кілька варіантів назви. Крім більш відомого «постіндустріального» з'явилися терміни «технотронне суспільство» (З. Бжезинський) [489], «телематичне суспільство» (Дж. Мартін) [490], «програмоване суспільство» (Б. Турен) [491], «постмодернізм» (Ж.-Ф. Ліотар) [492], «цивілізація послуг» (Ж. Фураст'є) [493], «інформаційне суспільство» (Й. Масуда) [494], «глобальне село» (М. Маклюен) [495], «мережеве суспільство» (М. Кастельс) [496], «плаский світ» (Т. Фрідман) [497], «суспільство знань» (Т. Сакайя) [498], «цифрове суспільство» (Д. Тапскотт) [499] та інші, що на межі XX-XXI століть використовуються для опису суспільства, контури якого стали проявлятися під впливом імперативу інтелектуалізації. Зокрема, В. Масуда ключовою ознакою нового суспільства називає зростання інформаційної ємності створюваних продуктів [500, с.33],

В. Тапскотт наголошує на зростанні масивів об'єктів віртуальної природи в економіці [501, с.120], М. Маклюєн розвиває тему провідної ролі засобів масової комунікації у соціально-економічному просторі, що дозволяють «стискати» світ [502, с. 93].

На початку третього тисячоліття постіндустріальний глобалізований світ стає «багатовимірним мережевим простором, де відсутні відносини гегемонії і звичної субординації» [503], а інформаційні технології перетворюються на «інструменти мислення, які збільшують інтелектуальні можливості людини точно так, як технології промислової революції збільшили її мускульну силу» [504]. Хмарні обчислення, мобільні технології, цифрове виробництво, глобальність інформаційного простору схиляють наукову спільноту до думки, що інформаційне суспільство є не просто одним із проявів постіндустріального, а новою стадією розвитку цивілізації. Це призводить до виокремлення з сонму течій постіндустріалізму концепції інформаційного суспільства у самостійний напрям наукової думки.

В руслі відповідних тенденцій наукова економічна література даного періоду групується за двома масштабними напрямками – перший ми пов'язуємо з дослідженням змін інституціональних рамок нового суспільного укладу, другий – з аналізом впливу метаморфоз інформаційного суспільства безпосередньо на людину. У рамках першого напрямку в контексті тематики дослідження варто, в першу чергу, виділити роботи, присвячені переосмисленню місця науки й освіти у запропонованому класиком концепції людського капіталу Г. Беккером трикутнику пріоритетів «освіта – наука – економіка» [505]. Так, апологети концепції «академічного капіталізму» – Е. Хеккет (1990) [506], Ш. Слотер, Л. Леслі (1997) [507], Г. Грехем (2002) [508], Дж. Уошборн (2005)

[509], В. Джиллис (2007) [510], Г. Родз (2009) [511], О. Романовський (2013) [512] – вказують на зміни у мікрополітиці влади та посилення корпоративізації і приватизації університету, а також аналізують плоди відповідних процесів, до яких відносять захоплення вищої освіти ринковою логікою, перенесення моделей корпоративного управління на університетське життя, переформулювання самої природи освіти в категоріях бізнесу й економіки тощо, чим руйнують сформований протягом декількох сотень років образ науково-освітньої установи як «вежі із слонової кістки».

Ряд робіт присвячений аналізу нових умов і механізмів для перетворення інтелектуального потенціалу на інтелектуальний капітал, зокрема обґрунтуванню необхідності підвищення якості і забезпечення фінансування національних систем наукових досліджень і поширення знань, орієнтованих безпосередньо на задоволення потреб виробників (Дж. Альстон, 1998 [513]; С. Тейбор, 1998 [514]; П. Хейсі, 2002 [515]), у тому числі за рахунок використання досвіду управління інтелектуальною власністю міжнародних інституцій (Р. Ачарія, 1991 [516]; Дж. Бартон, 1999 [517]; Й. Кохен, 2000 [518]). Окремий тематичний ряд робіт висвітлює організаційні аспекти реалізації виключних майнових прав інтелектуальної власності на результати досліджень в академічному співтоваристві. До цієї групи можна віднести праці Д. Мувері (2002-2004) [519; 520], що докладно розглядають зміни механізмів патентування та ліцензування результатів наукової діяльності вищих навчальних закладів протягом ХХ ст. (зокрема, до і після прийняття закону Байя-Доула в 1980 р.); а також дослідження Ф. Мюррей (2007) [521], присвячене «концепції подвійного знання».

У рамках другого дослідницького напрямку в першу

чергу викликає інтерес наукова література, що стосується змін характеру праці: до ключових понять належать індивідуалізація та ідентичність творчого працівника; суміш богемного і підприємницького мислення та безперервна освіта як загальні настанови соціалізації; стрес, тиск швидких темпів змін специфіки роботи, стирання меж між роботою і дозвіллям, булімічний робочий розклад інтелектуального працівника тощо (А. Росс, 2000 [522]; А. Мак-Роббі, 2003 [523]; Р. Сеннет, 2006 [524]; А. Пратт, 2008 [525]; Р. Гілл, 2009 [526]). Важливий напрям досліджень представлений працями, в яких вивчаються морально-етичні проблеми продукування нових знань в економіці (у тому числі пов'язані з порушеннями ноосферних принципів господарювання), такі як моральні ризики дослідницької діяльності, вплив патентування на швидкість, якість і зміст науково-дослідних робіт в академічному співтоваристві (Р. Єнсен, 2001 [527]; С. Лач, 2008 [528]; П. Азулей, 2009 [529]), поширення прав інтелектуальної власності на біологічні форми життя, біокаперство, що дозволило фармацевтичним та агропромисловим монополістам отримати ексклюзивний комерційний контроль над репродуктивним матеріалом (К. Девлін, 2001 [530]; А. Шах, 2002 [531]). У зв'язку з останньою етичною проблемою особливо актуальними видаються дослідження В. Шиви (2000) [532], які аналізують тенденції лобіювання транснаціональними корпораціями глобальної гармонізації законодавства з метою посилення контролю над ринком прав інтелектуальної власності, а також використання університетів як маріонеток в геополітичних іграх, завдяки «купівлі» їх лояльності, завуальованої технологіями фандрейзингу.

Дуалізм субординації інформації і знань, їх безперервна трансформація один в одного, схожість

властивостей активізують теоретичний дискурс: одні автори протиставляють економіку знань і економіку інформації, інші їх асимілюють, треті – співпідпорядковують [533]. Переоцінка значення інформації як ресурсу з безмежним попитом (завдяки чому країни-продуценти ноу-хау зосередилися на розвитку суто інноваційних секторів своїх економік, передаючи матеріалізацію кінцевих продуктів на периферію глобального господарства [534]) призводить до зростання кількості правових інститутів, що дають змогу одержати квазіренду від інтелектуальних продуктів, а також нових ринків, що збільшують цю квазіренду.

Динамічні зміни світової господарської системи та антропогенний тиск на довкілля надають суперечливого характеру економічному зростанню, наслідком чого стає закріплення песимістичних настроїв у наукових колах. Це відображається у таких нових теоретичних конструкціях як «суспільство ризику» (У. Бек [535]), «мертвий прогрес» (У. Пфафф [536]), «траєкторія біфуркацій» (В. Валлерстайн [537]), «інтелектуальна зима людства» (Ю. Н. Москвич [538]), «глобальна інформаційна катастрофа» (М. Мамардашвілі [539, с.167]) та ін. Завдяки інформаційній революції економісти «відірвали економічний аналіз від реального життя й створили абстрактного монстра (світ моделей і припущень, що чимдалі відокремлюється від повсякденного досвіду...)» [540], внаслідок чого не змогли передбачити більшість проблем, із якими зіткнулися світова економіка та суспільство. Стало очевидним, що збереження поступальної соціально-економічної динаміки потребує нових інституційних та ідеологічних умов для належного використання нововведень, які генеруються зростаючим обсягом знань людства [541, с.104]. Ці висновки знаходять відображення, зокрема, у врахуванні екологічного чинника

в моделюванні економічного зростання (модель управління екологічними ризиками М. Шеффера [542], дослідження впливу на економічне зростання соціального капіталу у сфері суспільної довіри С. Беугельсдейка [543], аналітична модель впливу соціальної та екологічної політики на економіку Р. О'Райана [544], дослідження екологічних наслідків соціальної реформи М. Фармера [545] та ін.).

Позиція більшості науковців була підсумована у рекомендації, прийнятій на 32-й Генеральній конференції ЮНЕСКО (Париж, 2003 р.), згідно з якою концепція «суспільства знань» краще відображає складність та динамізм змін та дає більш широкий та багатогранний погляд на суспільний розвиток, ніж вузько пов'язана з ідеєю технічних інновацій концепція «інформаційного суспільства» [546]. При цьому експерти ООН пропонують розрізняти «формальне», «деформоване» та «інтелектуальне» суспільство знань [547] і наголошують, що інтелектуальне суспільство, на відміну від перших двох, розвивається в умовах, коли виробництво і використання знань гармонійно видозмінює соціальну структуру, викликаючи «адекватні інституційні трансформації з використанням механізмів самоналаштування і публічної прозорості у вирішенні проблем» [548, с.2]. Звідси випливає, що інформатизація та наукомістка фаза економічної дійсності є функцією імперативу інтелектуалізації (а не навпаки) [549], а інтелектуальне суспільство можна розглядати вищим щаблем розвитку та результатом системного вирішення комплексу існуючих проблем суспільства знань (за теорією А. Субетто – результатом «синтетичної цивілізаційної революції» [550, с.197]). Таке суспільство характеризується максимальною гармонізацією інтересів особистості та соціуму, відрізняється особливим квалітативним вектором розвитку, зорієнтованим на підвищення якості і безпеки

життя усіх його членів. Процвітання інтелектуального суспільства ґрунтується на творчому потенціалі особистості, на відміну від «економічного імперіалізму», якому проблема творчості була іманентною [551, с.303]. Тобто конфлікт між «людиною раціональною» та «людиною гуманною» долає формування «людини творчої», яка може протистояти всім викликам часу [552] та відкриває «еру інтелекту» [553].

У призмі нового бачення інтелектуалізації набувають цінності ідеї безконфліктного, гармонійного та збалансованого цивілізаційного прогресу, початок яким дала концепція сталого розвитку Г. Дейлі [554]. Відбувається трансформація більшості економічних явищ, у тому числі ринку та його основної складової – конкуренції. Особливості формування конкурентних переваг, реалізації конкурентних стратегій та впливу науки і освіти на умови попиту та пропозиції на ринках ресурсів, товарів і послуг у нових умовах досліджуються у моделях М. Портера [555], К. Прахалада та В. Рамасвами [556]. Науковці доводять, що глобалізація економіки вирівнює конкурентне поле, чим змушує людину оволодівати здатністю творити [557, с.306]. Ця гіпотеза знаходить подальший розвиток у концепції «блакитного океану» Чена Кіма (2005) [558], який бачить у творчості шлях подолання конкурентних війн.

Змінюються концептуальні підходи до менеджменту. Замість концентрованої ієрархії структура економіки рухається до мозаїчної форми. На місці твердих вертикальних моноструктур з'являються територіально розсіяні виробничі мережі [559, с.305]. Домінуюча роль головних гравців все ширше переходить від великих корпорацій до мільйонів індивідуальних інвесторів [560, с.10]. Зростання впливу на трудове життя інтелектуальної робочої сили «ірраціональних елементів» [561], пов'язаних

з емоціями, інтуїцією, підсвідомістю, специфікою сприйняття, рефлексією, привертає увагу до розпочатих ще у 90-х роках XX ст. досліджень ролі когнітивних технологій розповсюдження, адаптації, конвертації та використання знань в управлінні для пояснення природи еволюції економічних інститутів (Д. Каннеман, А. Тверські [562]), що переплітаються з науковими концепціями емоційного інтелекту (Д. Гоулман [563]; Дж. Меєр, П. Селовей, Д. Карузо, 2001 [564]) та ноогештальтів (Є. Ходаківський, 2014 [565]). Науковці виходять на новий рівень осмислення економічного буття, виходячи з об'єктивності ролі інтелектуальної складової у суспільному розвитку.

У реаліях існування сучасного суспільства теоретичні дослідження імперативу інтелектуалізації розвиваються у мега-, макро-, мезо- та мікроконтекстах – відносно суспільства, економічних систем та їх елементів (продуктивних сил, економічних відносин, господарського механізму), галузей народного господарства (у тому числі аграрного комплексу), суб'єктів господарювання, виробничої та управлінської діяльності, праці, населення, особистості та інших об'єктів дослідження – за трьома теоретико-методологічними підходами:

1.) Розуміння інтелектуалізації як певного стану об'єкта, що відзначається високим рівнем інтелектуального розвитку, не претендуючи на встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які обумовлюють цей стан – феноменологічний підхід (В. Дерій, О. Дзьобань, В. Поперечнюк, Б. Саліхов, А. Сафіуллін).

2.) Інтерпретація інтелектуалізації як безперервної антитези розвитку об'єкта у часовому континуумі, процесу «заперечення заперечення» попередніх періодів, який історично детерміновано соціально-економічними умовами, що характерні для певного суспільства і держави,

та переважно співспрямовано з вектором суспільного прогресу та якісної зміни інтелектуального потенціалу – процесний підхід (С. Вуйменков, В. Іванова, З. Зубчинська, С. Сардак, Б. Санто, А. Суббето, А. Чухно).

3.) Трактування інтелектуалізації як деякої, обумовленої особливими «правилами гри» у суспільстві в конкретний історичний період, інституціональної надбудови, сукупності організаційних, правових, економічних, політичних, соціальних, культурних та інших заходів приватних та публічних інституцій, спрямованих на підвищення загального рівня освіченості, розумового, творчого, наукового, культурного та духовного потенціалу людини і суспільства – інституціональний підхід (О. Бутнік-Сіверський, І. Кіршин, Б. Мелнікас, Є. Наумов).

Зокрема, в рамках феноменологічного підходу для такого об'єкта як соціально-економічна система, внутрішніми та зовнішніми атрибутами стану інтелектуалізації є наступні (рис. 2.18):

- софтизація і випереджальний розвиток знання («м'який товар») у порівнянні з матеріалізованим, уречевленим в обладнанні «твердим товаром», зростання частки сфери послуг [566] та зміни органічної структури і властивостей капіталу (перетворення знань на основне джерело вартості, постійне оновлення вартості внаслідок зміни характеру абстрактної праці та зростання швидкості обороту капіталу; поява можливостей для отримання інтелектуальної ренти) – основна ознака;

- зміна соціально-економічної морфології системи під впливом глобальних мережових структур інформації [567], динамізм та гнучкість, схильність до реконфігурації;

- формування нового меритократичного типу економічної влади (залежно від доступу до інформації, а не виходячи з відношення до засобів виробництва) [568] та

плюралістичні тенденції власності;

- розвиток інституціональної та технологічної конвергенції (NBIC-конвергенції [569]: за першими літерами технологічних напрямів N-нанотехнології; B-біотехнології; I-інформаційні технології; C-когнітивна наука);

- антропоцентричний принцип організації виробництва, розширення функцій учасників виробничого процесу (формування працівника «широкого діапазону» (універсалу), здатного не лише бути суб'єктом виробничої адаптації НТП, але і його рушійною силою; збільшення прав рядового працівника в управлінні виробництвом) [570];

- трансформація ринкового простору (перепони у реалізації закону вартості в межах системи внаслідок складності дотримання умови еквівалентності обміну знань, неможливість повноцінності відчуження знань від суб'єкта їх створення під час ринкових транзакцій [571], зростаюча прибутковість інтелектуального продукту при його тиражуванні та здешевлення процесу доведення такого продукту до кінцевого споживача порівняно з процесом виробництва [572; 573, с. 33-37]; віртуалізація економічних відносин, розриви між конкурентоспроможністю локальних економік на світовому ринку);

- заміна трудової діяльності інновінгом (новим типом активності, що ґрунтується на творчості) [574, с.337], пріоритетність інтелектуальних компетенцій, прихід «людини творчої» на зміну «людині економічній» [575]; вплив технологій на формування умов праці і безробіття (механічна ліквідація окремих сегментів робочої сили внаслідок автоматизації виробництва, розвитку високотехнологічного монокультурного агробізнесу і логістичних систем [576]; висока міграційна динаміка та

зміна соціально-економічної морфології системи	формування нового меритократичного типу економічної влади	плюралістичні тенденції власності	імплантація фактору невизначеності у внутрішні процеси
розвиток інституціональної та технологічної конвергенції	антропоцентричний принцип організації виробництва	комодифікація науки	проз'юмеризм як наслідок нового дефіциту часу
софтизація знання	зміни органічної структури та властивостей капіталу	трансформація ринкового простору	віртуалізація економічних відносин
зміна характеру конкуренції	вплив технологій на формування умов праці і безробіття	конфлікт між інновінгом та прекарністю	квалітативізація

Рис. 2.18. Ознаки інтелектуалізації соціально-економічних систем в контексті феноменологічного підходу

Джерело: сформовано автором за даними [577; 578; 579; 580, с.337; 581; 582; 583; 584; 585]

Фактологічна основа														
Традиційне суспільство	Аграрне суспільство						Індустріальне суспільство			Постіндустріальне суспільство	Інформаційне суспільство	Суспільство знань		
		1-ша інформаційна революція 1-ше інформаційне суспільство	2-ша інформаційна революція	3-тя інформаційна революція	2-та інформаційна революція	1-ша науково-технічна революція 1-а технологічна установа	2-а технологічна установа	2-та науково-технічна революція 3-а технологічна установа	2-та науково-технічна революція 4-а технологічна установа	4-та інформаційна революція, 5-а технологічна установа	4-та науково-технічна революція 6-а технологічна установа	7-а технологічна установа		
...10 т.р. до н.е...	8 тис.р. до н.е.	3 тис.р. до н.е.	1 тис.р. до н.е.	XI ст.	XIII ст.	1455	XVI ст.	1785	1830	1880	1940	1980	1990	2003...Час*
				Концепція божественного підлягання		Агрономізм	Теорія людського капіталу	Політичний теократизм, елітизм	Радикалізм, концепція ноосферності, теорія світових циклів, класична теорія інтеграційного розвитку	Теорія ринку, технологічний детермінізм, постмодернізм, теорія гравітаційного випромінювання, теорія темного матеріалу	Концепції мережного суспільства, екологічного економічного розвитку, «глобальної стратегії»	Теорія складового розвитку, концепції «інтеграції», «інтеграції», концепції «об'єднаного світу»	Синтектика, сингулярність, теорія синтетичної інтелектуальної революції	
Ідеологічна основа														

Рис. 2.19 Періодизація інтелектуалізації соціально-економічних систем в контексті процесного підходу

Джерело: сформовано автором самостійно [586, с. 25-26; 587]

Таблиця 2.14

Маркери етапів інтелектуалізації соціально-економічних систем в контексті процесного підходу

Орієнтовна точка відліку етапу*	Маркери розвитку освіти, науки і технологій	Маркери розвитку економічних відносин
1	2	3
10 тис.р. до н.е.	спостереження як єдиний спосіб отримання нових знань, відсутність технологій	спільна власність, відсутність організації праці
8 тис.р. до н.е.	примітивні технології засновані на ручній праці, застосування методів проб та помилок в отриманні знань	перехід від полювання і збирання до регулярного землеробства і domestикації тварин, натуральне господарство, відсутність обміну
3 тис.р. до н.е.	поява писемності, зародження системи передачі знань	просте відтворення
1 тис.р. до н.е.	поява рукописної книги, зародження комунікаційного процесу, пояснення процесів і явищ дедуктивними методами	натуралізація економіки
XI ст.	поява університетів, зв'язок науки та освіти під опікуванням церкви	нарощування темпів економічної колонізації завдяки досягненням в агротехніці
1455 р.	винайдення друкарського верстату, поява соціальної групи фахівців, здатних професійно працювати з інформацією, стандартизація процесу обробки інформації	товарне виробництво, економічне відособлення виробників як власників

Продовження таблиці 2.14

1	2	3
XVI в.	світський характер освіти, секуляризація та інституціоналізація нових форм організації науки, фундаментальні зміни в динаміці наукового пізнання, емпіризм, перші технічні винаходи	технічні передумови переходу від дрібного до великого виробництва, торгівля, банківська справа, грошове і вексельне господарство
1785 р.	застосування механічних процесів у виробництві; текстильна промисловість, енергія води, загальна початкова та спеціалізована технічна освіта, відокремлення фундаментальної і прикладної науки	суспільний поділ праці, розвиток промисловості, просторова та часова відокремленість виробництва, розподілу та споживання економічних благ, розвиток високотоварного сільського господарства
1830 р.	вугільна промисловість, чорна металургія, транспортна інфраструктура, зв'язок прикладної науки та виробництва	великі масштаби та можливість безперервного промислового виробництва, конкуренція, зростання соціальної мобільності, розширене відтворення, інтенсифікація сільськогосподарського виробництва
1880 р.	важке машинобудування, електротехніка, хімічна промисловість, радіозв'язок як основний комунікаційний інструмент	систематичний попит на знання та працівників високої кваліфікації, усупільнення праці, скорочення інтервалу між науковим відкриттям та його комерційним застосуванням
1940 р.	автомобілебудування, мікроенергетика, поява наукового менеджменту	політика регулювання ринків, розвиток сфери послуг, фінансіалізація економіки

Закінчення таблиці 2.14

1	2	3
1980 р.	комп'ютеризація, програмне забезпечення, телекомунікації, абстрактні моделі для аналізу, наука як товар	глобалізація, пріоритет нематеріального виробництва, бізнес-інвестиції у дослідження
1990 р.	глобальні інформаційні мережі, нанотехнології, аерокосмічна промисловість, біотехнології, «зелена революція», дифузія технологій, системний аналіз у прийнятті рішень	децентралізована концентрація виробництва, віртуалізація економіки, наближення до нуля вартості розповсюдження і тиражування інформації, інтелектуальний транспорт, зниження витрат на енергоресурси
2010 р.	біоенергетика, когнітивні технології, роботизація, конвергенція технологій, стирання відмінностей між фізичною, цифровою та біологічною сферами, методологізація наук	квалітативізація економіки і соціальної сфери, соціальна відповідальність бізнесу, зростання екологічної системності, креативні бізнес-моделі, глобальні реформи державного управління, скорочення шляху між виробництвом та споживанням, шерінг

Примітка: *дет. на рис. 2.19

Джерело: сформовано автором самостійно

надлишкова пропозиція висококваліфікованої робочої сили); створення «центрів тяжіння» кадрів високої кваліфікації [588]; нормалізація неповної зайнятості, проз'юмеризм [589] («постійне включення»), прекарність та ефект «F.O.M.O» (від англ. «Fear of missing out» - «страх випасти з контексту» [590]);

- подолання обмеженості благ і поява нових дефіцитів (часу та інформації [591]; значущість фактора невизначеності;

- квалітативізація як глобальна мета системи.

В контексті процесного підходу інтелектуалізація розглядається історично у рамках періодизації суспільного розвитку та зміни технологічних укладів (рис. 2.19, табл. 2.14).

При цьому джерелом змін соціально-економічної системи на шляху інтелектуалізації є її амбівалентність та внутрішні ідеологічні суперечності:

- суперечності відносин інтелектуальної власності (між сутністю інтелектуальної власності як суспільної власності та її формами прояву як приватної власності, між нетоварною сутністю об'єктів інтелектуальної власності та їх товарною формою вираження, між привласненням ідеального змісту об'єктів інтелектуальної власності та привласненням їх матеріальних носіїв [592]) – основний фактор;

- суперечності між інерційністю системи та прискоренням темпів оновлення знань, розвитку науки і техніки [593];

- сутнісні протиріччя між принципами побудови відкритого суспільства та атрибутикою ринкового фундаменталізму, зокрема монополістичними тенденціями;

- конфлікт економічних інтересів, породжений протиріччями між когнітивною диференціацією акторів

системи та глобалізацією економіки;

- конфлікт між раціоналістично-споживацькою та ноосферно-гуманістичною ментальністю тощо.

У межах інституціонального підходу інтелектуалізація як стратегія, механізм або сукупність правил та заходів передбачає (рис. 2.20):

- формування державної політики використання інтелектуальних ресурсів [594; 595, с. 55], орієнтованої на мотивування інтелектуальних зусиль, подолання «інтелектуального розшарування» суспільства [596], а також «реновацію» [597; 598] державного та корпоративного менеджменту у сфері контролю, захисту та охорони прав інтелектуальної власності – основний напрям;

- створення інноваційної інфраструктури та ринкових механізмів забезпечення ефективного трансферу інновацій та їхньої глобальної адсорбції [599];

- комплексне нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності, узгодженість інноваційного законодавства з інвестиційною, фіскальною, монетарною та соціальною політикою;

- повноцінне фінансування науково-технологічного комплексу з урахуванням відповідності між структурою новітніх технологічних змін і структурою інвестицій [600];

- формування «інтелектуальної культури» [601], для якої характерні зміни пріоритетів розвитку особистості та соціуму, відмова від максимізації економічного імперативу на користь гуманістичних та екологічних цінностей [602] (коеволюція суспільства і природи, «ноосферний гуманізм» [603], підвищення соціальної відповідальності суб'єктів економічних відносин в питаннях екобезпеки);

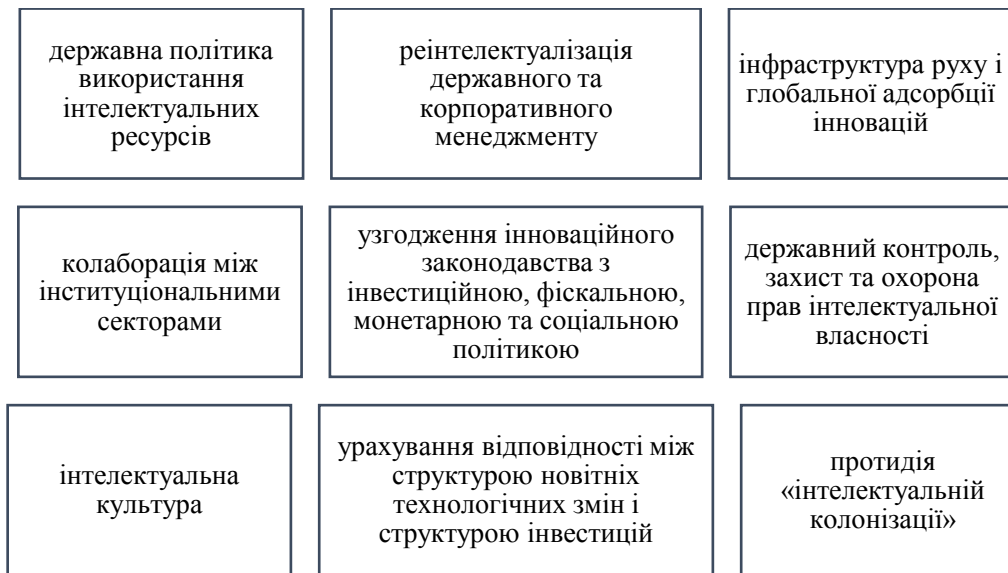

Рис. 2.20. Атрибути інтелектуалізації соціально-економічних систем в контексті інституціонального підходу

Джерело: сформовано автором за даними [604, с. 55; 605; 606; 607; 608; 609; 610, с. 85;

- охоплення колабораційними механізмами відносин між інституціональними секторами [612];
- політика нейтралізації наслідків футурошоку та протидія інформаційній та інтелектуальній «колонізації» [613, с. 85; 614].

Логіка умовиводів у рамках усіх трьох напрямів досліджень (феноменологічний, процесний та інституціональний), незважаючи на те, що кожному з них відповідає принципово інший теоретико-методологічний підхід, будується на факті визнання за відносинами привласнення продуктів інтелектуальної праці ролі критичного фактору у розвитку суспільства. Водночас, виявлені протиріччя взаємодії різних традицій та авторитетних поглядів на інтелектуалізацію у дисциплінарній матриці суспільних наук легко усуваються, якщо трактувати їх не як контраверсії, а як частини цілісної мозаїки наукової картини сучасного світу, в основі якої лежить «національна ідея всезагальної інноваційності» [615] та інтелектуоруху. Ми пропонуємо інтерпретувати сплетіння теоретичних концептів інтелектуалізації як парадигму у класичному розумінні, тобто як сукупність переконань, цінностей, технічних засобів і т. д., які характерні для членів певної наукової спільноти, а також визначають коло практичних проблем та їхні конкретні рішення, що можуть використовуватися в якості моделей та замінювати експліцитні правила управлінської традиції [616].

Більше того, ми вважаємо та визначаємо парадигму інтелектуалізації сучасною парадигмою детермінації та вирішення проблем менеджменту в соціумі, яка максимально адекватно відображає об'єктивну реальність завдяки орієнтації на врахування глибинних змін у цивілізаційних механізмах, що зумовлюють перехід соціально-економічних систем від матеріального до

духовного відтворення та знаходять вихід у сайентизаційних (перетворення науки на рушійну силу економічного розвитку) та едукологізаційних (експансія вищої освіти) процесах.

На користь підтвердження гіпотези про можливість обґрунтування парадигми інтелектуалізації свідчить декілька фактів. По-перше, одним з важливих критеріїв впливовості парадигми є період її впливу на науку в цілому, який в нашому випадку нараховує понад 900 років. Другим критерієм є дотримання класичної траєкторії розвитку наукової дисципліни за періодизацією Т. Куна [617], тобто за логікою революційної зміни парадигм внаслідок кумуляції знань: становлення парадигми (допарадигмальний етап) – панування парадигми («нормальна» наука) – криза «нормальної» науки – наукова революція (зміна парадигм).

При цьому тривалість допарадигмального етапу дозволяє виділити протягом його розгортання чотири окремі динамічні фази – філософську, пов'язану з виникненням теоретичних передумов, діяльнісно-технологічну, орієнтовану на здобуття емпіричного знання, фазу когнітивного еволюціонування, протягом якої відбувалося осмислення накопиченого матеріалу, та фазу соціальної комунікації, яка вилась у «нормальну» (за Т. Куном) науку завдяки обміну досвідом щодо результатів широкого спектра наукових пошуків, спрямованих на: дослідження онтології предметної області концепту інтелектуалізації, яка дає цілісне уявлення про фундаментальні категорії, структуру, закономірності й істотні зв'язки об'єкта теорії; забезпечення підтримки наступності попереднього досвіду шляхом глибокого ретроспективного аналізу філософських течій, що здійснили вплив на формування концепту інтелектуалізації; ідентифікації економіки та її окремих

секторів як складних інтелектуальних систем, що характеризуються дисипативністю, когерентністю, соціоетальністю тощо; дослідження державних реформ розвинених країн; прогнозування квалітативного економічного розвитку з урахуванням інтелектуального та екологічного чинників; моніторингу імпульсів, що зароджуються в економіці та вирішення суперечності між необхідністю модернізації змісту інтелектуалізації та відсутністю відповідного інструментарію; дослідження трансформації основних економічних інститутів в економіці з обґрунтуванням пропозицій щодо підвищення їхньої ефективності з урахуванням тенденцій інтелектуалізації.

Безпосередньо перехід від допарадигмального етапу до етапу володарювання парадигми інтелектуалізації у соціально-поведінкових науках історично пов'язаний із результатами вже згаданої раніше 32-ї Генеральної конференції ЮНЕСКО (2003 р.), на якій вперше офіційно було визначено особливості «інтелектуального» суспільства знань на глобальному рівні (рис. 2.21). Зважаючи на складність об'єкта дослідження, для повноцінного становлення парадигми знадобилась зміна існуючої наукової традиції (табл. 2.15), основою для чого стали нові міждисциплінарні знання, що генерувалися науковими інститутами протягом декількох століть.

Нарешті, третім критерієм справедливості гіпотези про існування парадигми інтелектуалізації суспільного розвитку було формування єдиної методології дослідження на «інтерсуб'єктивному рівні» [618] на етапі «нормальної» науки завдяки синтезу попереднього досвіду науковців (табл. 2.16).

Узгодження базових переконань та існуючих методологічних підходів досягнуто на основі холістично-синтетичного підходу, інструментарій якого сприяє

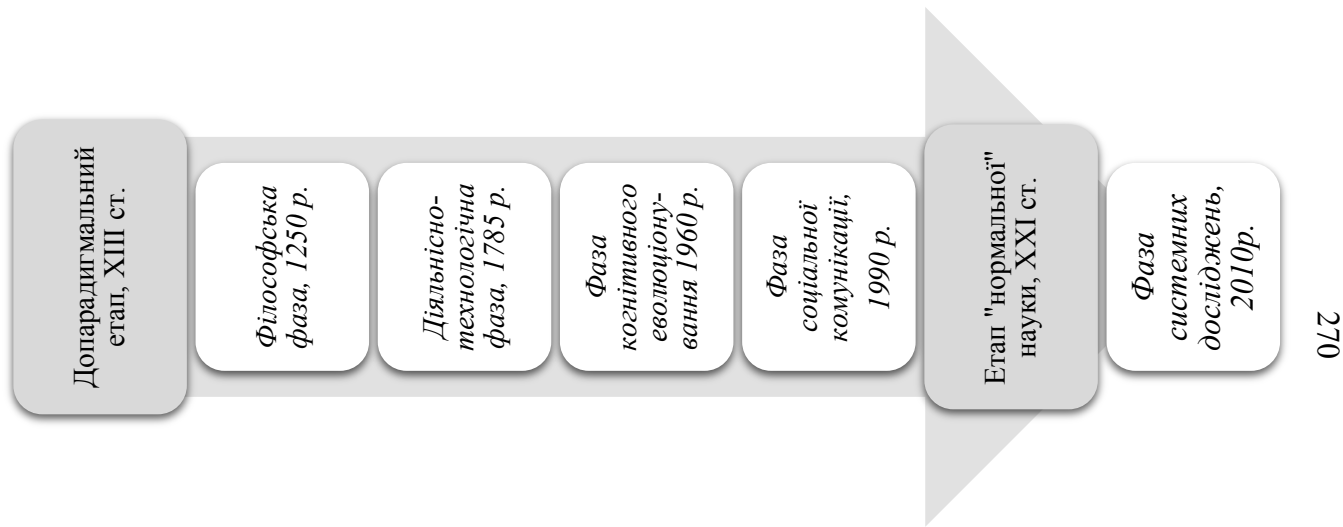

Рис. 2.21. Етапи розвитку парадигми інтелектуалізації відповідно до логіки наукових революцій

Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.15

Порівняльний аналіз уявлень про соціально-економічну систему на різних етапах розвитку парадигми інтелектуалізації

Основні риси	Етапи	
	Допарадигмальний етап (<i>фаза соціальної комунікації</i>)	Етап «нормальної» науки
1	2	3
Пріоритетний стан системи	Сталість, рівновага	Антикрихкість
Умова інтелектуального розвитку	Інновінг	Рух інтелектуального капіталу
Знання, яким надається пріоритет	Будь-які	Спрямовані на збереження існуючого та створення нового
Роль людини	Споживач-деструктор	Мета, засіб та умова економічної діяльності
Керівні принципи господарювання	Економічної доцільності	Економічної культури, еколого-економічної рівноваги, моралі
Мета	Максимізація економічної вигоди	Добробут нинішнього і майбутніх поколінь
Впливовий інститут	Власність	Інтелектуальна власність
Критичний фактор відтворення	Природні ресурси	Людський капітал
Фактор, що обумовлює виробничий процес	Організація	Якість

Закінчення таблиці 2.15

1	2	3
Дефіцит	Сировина, товари, послуги	Час, інформація
Основне джерело доходу	Природна рента	Інтелектуальна рента
Інвестиції	Наукові розробки	Процес включення РІД у товарний оборот
Спосіб взаємодії	Конкуренція	Коопетиція
Ефективна практика менеджменту	Корпоративний менеджмент	Публічне управління
Мислення	Раціоналістичне	Креативне
Компетенції	Підприємницькі здібності, комунікаційні навички	Емоційний інтелект
Лідер	Новатор	Інноватор
Освіта	Безперервна	Випереджаюча
Превалююча тенденція	Глобалізація	Глокалізація

Джерело: сформовано автором самостійно

Таблиця 2.16

Епістемологічний аналіз концепцій інтелектуалізації соціально-економічних систем

Теоретичний базис Методологічні засади	Феноменологічний підхід	Інституціональний підхід	Процесний підхід	Синтетичний підхід
1	2	3	4	5
Філософський метод пізнання	метафізика	неометафізика	діалектика	синергетика
Превалюючий принцип	принцип ізолюваності об'єкта	принцип цілісності сприйняття реальності	детермінізм	конвергенція
Джерело розвитку	зовнішні фактори	внутрішні кількісні фактори	внутрішня суперечливість самого об'єкта; єдність і боротьба протилежностей	хаос як надскладна впорядкованість детермінованих та випадкових зв'язків
Механізм розвитку системи	абсолютизація статичності, незмінності	розвиток як просте збільшення або зменшення	накопичення детермінованих кількісних змін призводить до якісних змін	саморозвиток

Закінчення таблиці 2.16

1	2	3	4	5
Направленість розвитку	повернення до вихідного стану	розвиток як прогрес, як регрес, як рух по колу	розвиток має спіралевидну форму, у процесі розвитку відбувається діалектичне «заперечення заперечення»	нелінійність
Онтологія предметної області	надчуттєві принципи та витоки буття	закономірності пізнання	загальні закони світобудови	закони самоорганізації

Джерело: сформовано автором самостійно

утворенню складного полісміслового горизонту, що дозволяє розглядати об'єкт дослідження одночасно у багатьох вимірах. Логічне довершення лінії методологічної детермінації парадигми інструментарієм синергетики, зокрема, дає можливість трактувати інтелектуалізацію системи агродосліджень як складний темпосвіт процесів, явищ та структур в межах агроекономічної системи, що мають різні просторові і часові характеристики та об'єктивно зумовлені підвищенням ролі інтелектуальної компоненти у розвитку суспільства.

Завдяки можливостям методологічного апарату синергетики ефективно вирішуються онтологічні та гносеологічні цілі, які ставить перед собою парадигма інтелектуалізації, зокрема щодо усунення «комунікативних розривів» [619] між дисциплінами, концепціями, гіпотезами, культурами, школами тощо, які у різні часи опікувалися проблемами інтелектуального розвитку суспільства, а також щодо створення первинного поля контекстів подій, зв'язків і процесів, що у свою чергу дозволяє перейти до більш детальної формалізації та метафоризації парадигми задля досягнення повної концептуальної визначеності. Це є суттєвим фактором, оскільки ми поділяємо думку дослідників [620], які вважають, що за поняттям «парадигма» передусім стоїть формально-логічний зміст, який фіксує абстрактне значення методологічної моделі та її типові елементи, зокрема:

1. Мотив: соціальне замовлення на проведення наукових досліджень і використання їх результатів у плануванні та управлінні.

2. Провідна ідея / концепт: розвиток інтелектуальної компоненти є визначальним фактором, що спричиняє зміни об'єкта дослідження за вектором квалітативізації на глибинному рівні.

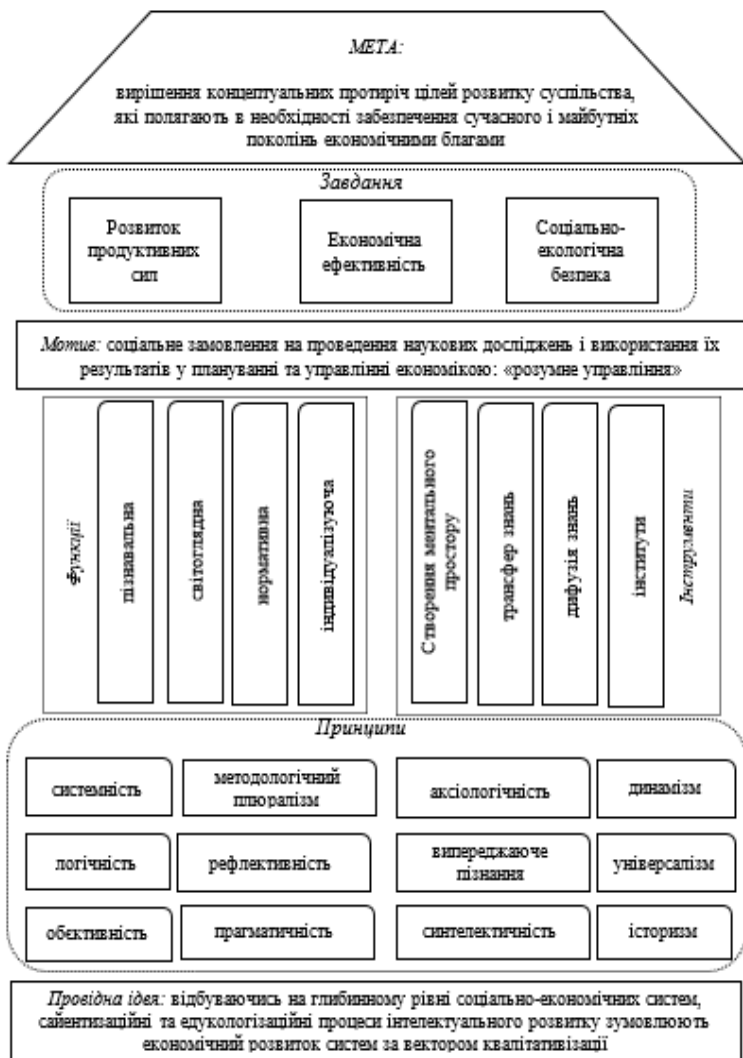

Рис. 2.22. Морфологія парадигми інтелектуалізації

Джерело: сформовано автором самостійно

3. Мета: вирішення концептуальних протиріч цілей розвитку сучасного інтелектуального суспільства, які полягають у необхідності забезпечення сучасного і майбутніх поколінь матеріальними та нематеріальними благами.

4. Завдання: деталізуються залежно від об'єкта досліджень (рис. 2.22).

5. Функції: а) пізнавальна (продукування нових знань); б) світоглядна (сприяння формуванню системи ставлень та цінностей до закономірностей об'єктивної дійсності); в) нормативна (постулювання стандартів та програм дій на основі логічного осмислення нових знань); г) індивідуалізуюча (можливість значної довільності вибору і практичного втілення окремим учасником своїх поглядів, що не виходять за рамки певної парадигми [621]).

6. Основні принципи: а) універсалізм (претензія на всеохоплюючий характер, цілісність); б) принцип об'єктивності (незалежність від волі суб'єкта, реалістичність); в) системність (єдність та послідовність онтологічного дослідження як цілісної системи); г) принцип динамізму «творчого руйнування» (безупинність процесу пошуку істинності); д) історизм (етапна обумовленість інтелектуалізації та її кореляція із знаковими змінами в суспільстві); е) принцип інтеграції «цілераціонального» та «цінніснорационального» [622] мислення (врахування аксіологічних орієнтирів); є) принцип відкритого методологічного плюралізму (взаємодоповнюваність альтернативних методологій дослідження); ж) логічність (відповідність оцінкам з позицій здорового глузду, чіткість); з) прагматичність (єдність теорії та практики, проблемоорієнтованість); і) рефлексивність (зростаюча роль людини у розвитку парадигми); к) синтелектичність (акумуляція інтелектуальних зусиль суб'єктів в процесі пізнання) [623,

с.37]; л) принцип випереджаючого пізнання (передбачення можливостей подальшого розвитку).

7. Засоби (методи й ресурси) досягнення результату: створення ментального простору, інститути, трансфер та дифузія знань.

В даний час, незважаючи на все ще актуальну проблему стихійності розвитку в міждисциплінарних ландшафтах нового наукового знання, сучасна парадигма інтелектуалізації завдяки розвиненому методологічному апарату здатна реалізувати завдання щодо ідентифікації типів економічних трансформацій у соціумі; з'ясувати причини цих трансформацій та передбачити наступні пов'язані з ними події майбутнього; а також запропонувати концептуально цілісне розуміння траєкторій розвитку економічної динаміки окремих господарських та бізнес-одиниць, комплексів, галузей, секторів тощо (стратегія «розумного управління»).

2.4. Система агродосліджень у парадигмі інтелектуалізації: формування конвергентної моделі

Під впливом змін у суспільстві суттєво змінюється розуміння економічних процесів та явищ. Завдяки парадигмі інтелектуалізації відбувається еволюція базового концепту організації системи агродосліджень – від лінійної моделі, вихідною умовою якої є науково-дослідна розробка, до конвергентної моделі, відповідно до якої агроінновація є результатом складних взаємодій між окремими сільськогосподарськими підприємствами, посередницькими організаціями, науковими і освітніми установами, органами державної влади та їхнім операційним середовищем. До економічного обігу входить

поняття «конвергентний ринок» на противагу «конкурентному ринку», виходячи з того, що, на відміну від конкуренції, конвергенція – це не підпорядкування слабшого сильнішому, а взаємодія на принципах паритету і довіри, умова реалізації індивідуальності та самодостатності кожного суб'єкта відповідних відносин. Якщо конкуренція орієнтована на успіх, то конвергенція – на взаємне зближення. У такий спосіб система «виграш–програш» трансформується у взаємовідносини «виграш–виграш» [624]. Це сприяє розширенню ринкових ніш і зростанню рівня споживчого попиту, а його наслідками користується гнучке й чутливе до змін мале підприємництво, що дедалі більше сповідує логіку колективної дії.

З'являються унікальні можливості для прямого, ніким не опосередкованого, обміну інформацією на ринку через медійні комунікації [625]. Підтверджується на практиці сформульований американським неоінституціоналістом Р. Коузом основоположний принцип, згідно з яким за мінімальних трансакційних витрат чітко встановлення та розмежування права володіння, використання, управління, відчуження, захисту, спадкування, відповідальності, отримання доходів та компенсації підвищує здатність ринку до саморегулювання [626]. Тобто встановлюється обернено пропорційна залежність між рівнем довіри людей один до одного і затребуваністю суспільства у державному регулюванні та контролі. Йдеться про одну з фундаментальних особливостей конвергентного підходу – функціонуючи на основі мережових механізмів, він не збільшує, а навпаки, зменшує потребу в державних регуляторах. Іншими словами конвергенція знижує потребу

у прямому державному регулюванні економічних відносин.

У руслі нових змін серед зарубіжних та вітчизняних вчених виникає ряд принципово нових підходів до розуміння інституціональних механізмів економічного регулювання: концепції «третього сектора» [627, с. 228] та «четвертого сектора» [628, с. 27], концепція сумісно-розділених відносин [629, с.290], концепція трикутника пріоритетів «освіта – наука – економіка» [630]; концепція «магічної трикутної піраміди економіки» (влада – банки – бізнес) [631, с. 6], концепція «соціодержавно-приватного партнерства» [632, с. 858] та ін. Порушуються питання про економічні відносини на засадах конвергенції між фінансовим капіталом і державою, корпорацією і малим бізнесом, наукою та бізнесом тощо. Це стає передумовою для розвитку наукового напрямку інституціональної конвергенції.

Ще один напрям розвитку пов'язаний з дослідженням процесів інтеграції і отримує умовну назву територіальної конвергенції. Дослідники [633] зазначають, що якщо під інтеграцією слід розуміти концептуально продумане об'єднання (з математичної точки зору — підсумовування), то конвергенція, у самому загальному випадку, визначається як еволюційне поняття, що означає зближення ознак об'єктів спочатку різного походження в результаті функціонування в подібних умовах. Отже конвергенція — це процес зближення сутностей шляхом взаємопроникнення. У цьому сенсі конвергенцію можна визначити як вищий ступінь інтеграції. Так, термін «економічна конвергенція» використовується для позначення тенденції неухильного наближення держав – нових членів ЄС до макроекономічних індикаторів розвитку розвинутих країн Європи, показників галузевої структури зайнятості та сегментації ринків праці.

Територіальна конвергенція країн і регіонів у свою чергу поділяється на так звані β (бета)- і σ (сигма)-конвергенції, вперше анонсовані в роботах Р.Барро і Х.Сала-і-Мартін. Дослідники визначають β -конвергенцію як процес «нарощування», за якого учасники (країни, регіони) з нижчим рівнем розвитку мають більш високі темпи економічного зростання. Відповідно σ -конвергенція визначається як зменшення у часі дисперсії індикаторів розвитку з вибірки учасників [634]. Гіпотези β -конвергенції та σ -конвергенції є взаємозалежними, однак не еквівалентними: β -конвергенція є необхідною, але не є достатньою умовою для σ -конвергенції і передбачає існування тенденції до скорочення нерівності, проте випадкові шоки можуть спотворювати тенденцію і навіть призводити до тимчасового збільшення відмінностей [635, с. 154].

Відповідний напрям досліджень став особливо популярним у вітчизняній економічній літературі, де в цілому проблеми конвергенції досліджуються мало і розглядаються у вузько прикладних аспектах. Зокрема, В. Чужиков [636] аналізує конвергенцію через призму міжнародних відносин та інтеграційних процесів. Р. Зварич [637] розглядає перспективи конвергенції через зв'язки демографічних та економічних чинників. Т. Бурлай [638], Д. Єфремов [639] та І. Зарицька [640] досліджують аспекти регіональної конвергенції. При цьому дослідники особливо наголошують на можливостях виграшу країн, які може надавати економічна конвергенція – переваги поширення нових технологій, впровадження нових стандартів якості менеджменту, збільшення конкуренції, зростання іноземних інвестицій, зниження трансакційних витрат, підвищення ефективності транскордонної взаємодії.

Чимало праць присвячено проблемам конвергенції систем корпоративного управління. Так, в останніх

дослідженнях зарубіжних фахівців з питань корпоративного управління, зокрема П. Лоранжа, Ф. Нойбауера, Б. Джорджа та інших, особлива увага приділяється пошуку нових моделей і принципів побудови систем корпоративного управління на основі конвергенції, які повинні забезпечувати ефективність процесу прийняття рішення в умовах глобалізації [641]. Багатоаспектна тематика конвергенції систем наразі значно актуалізується, оскільки англо-американська, японська та німецька системи корпоративного управління поступово взаємоінтегруються або зближуються у своєму розвитку. Однак, це не означає уніфікацію інституціонального середовища та національних інститутів корпоративного управління. В процесі конвергенції систем окремі елементи не можуть бути вилучені без негативного впливу на неї в цілому. Тому конвергенція систем відбувається шляхом розвитку економічних інститутів переважно аутсайдерської моделі.

Як окремий напрям досліджень позиціонується технологічна конвергенція. У 2002 р. М. Роко та У. Бейнбріджем, авторами звіту «Конвергентні технології для покращення діяльності людини», який було підготовлено у Всесвітньому центрі оцінки технологій (WTEC) [642], запропоновано концепцію NBIC-конвергенції (за першими літерами галузей: N-нано, B-біо, I-інфо, C-когно) щодо опису взаємовпливу когнітивної науки, інформаційних, комунікаційних, біо- та нанотехнологій. Апологети NBIC-конвергенції пророкували очікуване в перспективі злиття NBIC-сфер в єдину науково-технологічну площину знання, так звану мета-область, яка буде включати у предмет свого вивчення майже всі рівні організації матерії: від молекулярної природи речовини, до природи життя, природи розуму і процесів інформаційного обміну [643]. У такий спосіб

розвиток конвергенції являє собою радикально новий етап науково-технічного прогресу, за якого три складові ноосфери – біосфера, техносфера та складна система суспільних зв'язків – будуть не конфліктувати, а доповнювати одна одну, забезпечуючи ефективну взаємодію [644]. З цього слідує висновок, що конвергентні процеси виконують функцію своєрідних локальних інтерфейсів, пов'язуючи системи будь-якого рівня та складності без втрати їх властивостей до самоорганізації [645, с.168].

На якісно новий рівень конвергенцію підносить метаекономіка, тобто врахування впливу на економічні процеси потужних неекономічних чинників, а також власне міждисциплінарні дослідження, де суспільні явища і процеси розглядаються як з позиції економіки, так і політології, соціології, соціальної й економічної психології [646]. Застосування до соціально-економічної проблематики основних принципів синергетики дає змогу подивитися на процеси суспільно-економічних змін як на такі, що мають нелінійну, стрибкоподібну, біфуркаційну конфігурацію, виявити можливості створення синергетично-конвергентних ефектів та нових джерел економічного зростання. Методологія економічної синергетики дозволяє визначити розмаїття траєкторій, за якими може піти інституціональна система після проходження точки біфуркації, зрозуміти нелінійність процесів становлення нових інституціональних систем, виявити вплив інституціональної інтенсифікації на процеси економічної динаміки. Економічна синергетика вбачає джерела економічного розвитку в процесах активної взаємодії виробничого, фінансового, інноваційного й інституціонального потенціалів суспільства. Один із засновників синергетики Г. Хакен визначав її не тільки як теорію самоорганізації, але і як теорію спільної дії багатьох

підсистем, у результаті якої на макроскопічному рівні виникає структура й відповідне функціонування [647], що цілком відповідає основоположним принципам конвергенції.

На цій новітній методологічній основі науковці здійснюють спроби окреслити концептуальні рамки конвергенції як принципово нового підходу до забезпечення суспільного розвитку. Конвергенція відкривається світовій науці як соціально-економічний феномен, який знаходить прояв у будь-яких формах взаємодії, особливого «переплетення», взаємопроникнення різних сфер діяльності суспільства, результатом чого є виникнення нових ефектів, які призводять до інтенсивних трансформацій соціального і науково-технологічного розвитку суспільства, що в кінцевому підсумку викликають не лише науково-технологічний прогрес, але й ризики [648, с.16].

Конвергенція починає вивчатись трансдисциплінарно, піддається класифікації за характером, формою, рівнем та видами. Визначаються базові принципи конвергенції – абсолютизм; гнучкість; складність; трансверсальність, динамізм, прагматичність – які допомагають глибше збагнути природу феномену.

Із розгортанням теоретичної бази конвергенції, до неї все більше тяжіють концепції інноваційного розвитку суспільства. При цьому якщо на ранніх етапах формування теорій інноваційного розвитку конвергенція присутня переважно на рівні окремих ідей, то у сучасних концепціях вона фактично виступає основою організації функціонування та архітектурним концептом інноваційних систем. В цьому відношенні чи не найбільш революційного значення набула концепція «потрійної спіралі» (Triple Helix), розроблена професорами Стенфорду Г. Іцковичем та університету Амстердама Л. Лейдесдорфом (1996 р.)

[649; 650]

Згідно з концепцією «потрійної спіралі», в результаті змін, що відбуваються в структурі економіки і суспільства, держава більше не може грати домінуючу роль в інтелектуальному розвитку, тому що не здатна створювати знання [651, с. 20]. Тому домінуюче становище в соціально-економічній системі посідають агенти, відповідальні за створення нового знання, внаслідок чого формується новітня модель, у якій інститути (університет, бізнес, уряд) прагнуть до співпраці і саме їх взаємодія, а не ініціатива будь-кого з них, стає джерелом інновацій. Інноваційне середовище у моделі засновано на поетапному формуванні трьох мережевих просторів.

Спочатку виникає локалізований простір знань – концентрація ідей, наукових колективів та інтелектуальної діяльності на конкретній території, потім утворюється простір «консенсусу» – представники науки та бізнесу налагоджують коопераційні зв'язки, розробляють спільні ідеї і на цій основі формується інноваційний простір – учасники кооперації реалізують поставлені інноваційні цілі, поєднуючи капітали, компетенції, знання та технології в різних комбінаціях. На третьому етапі досягається інтегральний ефект спіралі – безперервність застосування інновацій [652].

Еволюціонувавши з адміністративно-командної та ринкової моделей, «потрійна спіраль» з'явилася як відповідь на нові економічні реалії, коли поряд з провалами держави в інноваційній сфері у повній мірі проявилися й провали ринку. Нова синтетична модель у відповідності до основних засад філософії економічної конвергенції заснована на координації діяльності акторів інноваційного процесу, які створюючи гібридні організаційні форми, і виконуючи нові для кожного з них функції, долають виклики (рис. 2.23).

Незважаючи на революційність, модель Іцковича-Лейдесдорфа не дає відповіді на питання специфіки розвитку у секторах так званої «дедиференціації» відносин між наукою, технологією і суспільством [653, с. 18]. Зокрема у 1994 р. у роботах М. Гіббонса [654] обґрунтовано нові властивості наукової діяльності, що полягають у появі в науковому знанні нових сфер, в яких органічно поєднуються наука, технологія, інновації та навчання практиці. У цих сферах зв'язки, як і функції, що виконуються окремими «інституційними акторами», стають якісно іншими.

Ці умовиводи сприяють усвідомленню необхідності розробки альтернативних підходів до еволюції моделей, що засновані на нелінійних схемах. Подальші дослідження дозволяють класифікувати нелінійні моделі інтелектуалізації на так звані моделі поколінь G3, G4, G5 (Р.Росвелл [655]). Саме моделі 5-го покоління відрізняються від раніше створених тим, що в них теорія конвергенції вперше підкріплюється математичним апаратом. Найбільший інтерес серед групи G5 представляють моделі, побудовані за типом «воронки». До них можна віднести модель Уілрайта – Кларка, а також сформовану на її основі модель «відкритих інновацій» Г. Чесборо (рис. 2.24).

Відповідні моделі передбачають відсіювання науково-технічних ідей в результаті інноваційного процесу для отримання кінцевого продукту, або мовою конвергенції – являють собою сходження великої кількості ідей до єдиного практичного придатного продукту, що користується попитом на ринку. Поряд із тим, суттєвим недоліком названих моделей певний час залишається відсутність алгоритмів для розкриття дихотомічної природи конвергентного розвитку. Лише у ХХІ ст. Люк де Брабандер [656] висловив гіпотезу щодо теоретич-

ної можливості застосування принципів дивергентного процесу у сфері управління інтелектуалізацією, яка була використана економістами Гершанком Г.А. та Кузовніковим І.В. для доповнення дивергентною складовою конвергентних моделей «воронки» та їх вдосконалення [657].

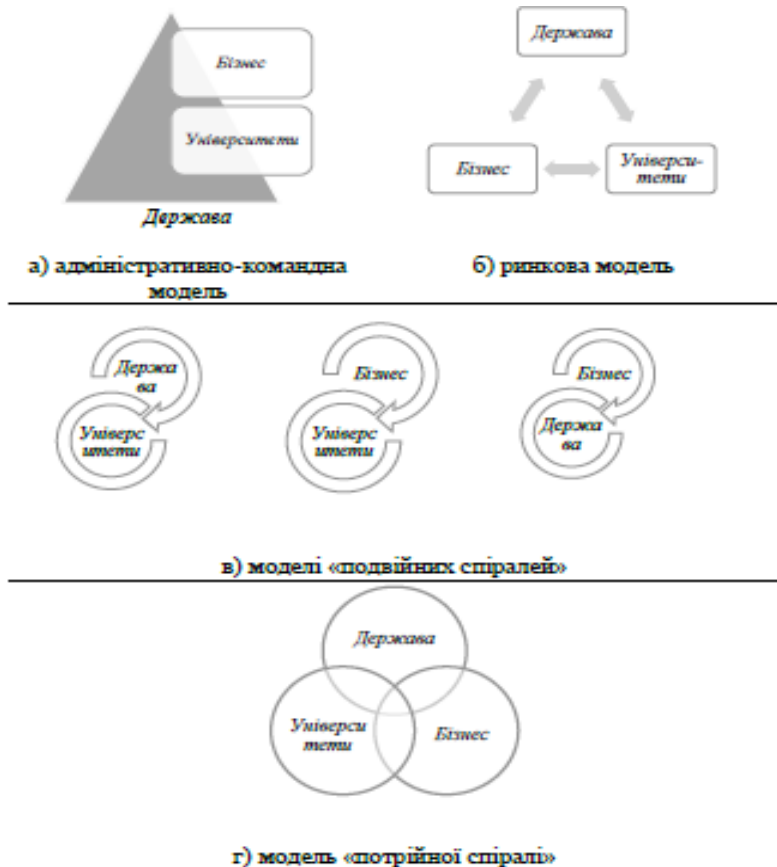

Рис. 2.23. Еволюція моделей організації систем AR4D за концептом «Triple Helix»

Джерело: сформовано автором за даними [658; 659; 660, с. 115]

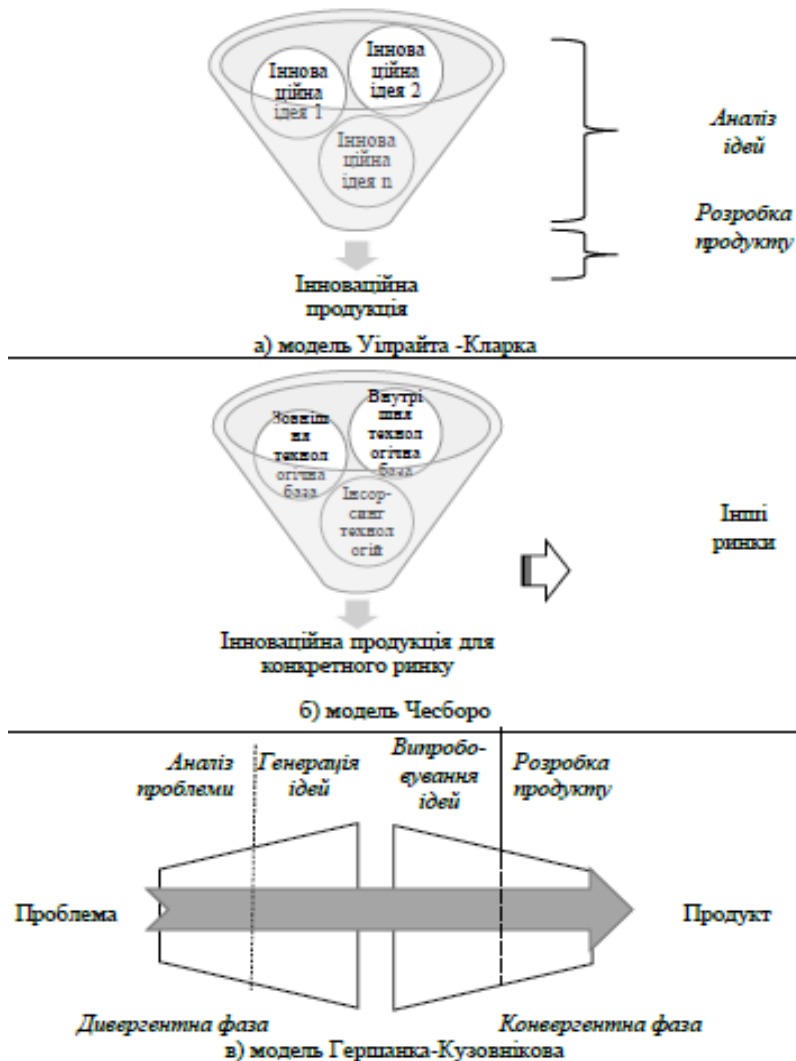

Рис. 2.24. Еволюція нелінійних моделей інтелектуалізації
Джерело: сформовано автором за даними [661; 662; 663]

Розглянуті моделі безперечно свідчать про остаточне закріплення вихідних ідей конвергенції у сучасних теоріях інтелектуалізації. В основі конвергентного розвитку лежать загальні тенденції та імперативи науково-технічного та соціально-економічного прогресу, що зумовлюють зближення, взаємопроникнення всіх без виключення елементів економічних систем при збереженні їх особливостей.

Виходячи з викладеного, в рамках парадигми інтелектуалізації конвергенцію систем агродосліджень можна розглядати як найвищий рівень інтеграції, концентрації взаємопов'язаних організаційних, технологічних, управлінських агроінновацій. При цьому, незважаючи на те, що умовою ефективною реалізації інновацій є органічна взаємодія всіх елементів системи освіта-наука-виробництво-ринок, переваги конвергенції полягають у тому, що вона дозволяє кожному з цих елементів лишатися відокремленим, чим сприяє реалізації інтелектуального потенціалу всіх, а не лише найбільш сильних.

Таким чином, позиціонування конвергентного підходу як новітньої моделі функціонування систем агродосліджень є відображенням об'єктивності й інституційної зумовленості процесів, що відбуваються в економічних системах. Водночас, динаміка розвитку різних типів систем агродосліджень може суттєво варіювати, що потребує детальнішого вивчення специфіки конвергентних взаємодій.

Відповідно до лінійної моделі (рис. 2.25) агроінноваційний процес є постійним і безперервним потоком перетворення конкретних технічних і технологічних ідей на основі наукових розробок у нові технології, доведення їх до використання безпосередньо у виробництві з метою отримання якісно нової продукції [664, с.62]. До ключових стадій агроінноваційного процесу

відносяться – етапи продукування, апробації, освоєння та поширення (дифузії) інновацій.

Відносно другої та третьої стадій інноваційного процесу необхідно відзначити, що внаслідок слабкої взаємодії між суб'єктами інноваційної діяльності не знайшов свого належного поширення трансфер технологій: новації, у вигляді створених вченими нових сортів рослин, порід тварин не завжди перетворювалися у реальні об'єкти ринку [665, с. 173]. Не зверталася належна увага на процеси поширення агроінновацій. У більшості випадків аграрні товаровиробники дізнавалися про інноваційні розробки з виробничого досвіду провідних підприємств, в той час як в розвинених європейських країнах це відбувалося ще безпосередньо на стадії створення нововведень.

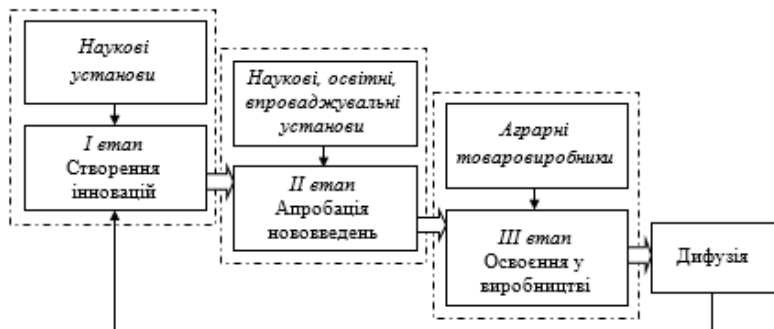

Рис. 2.25. Лінійно-послідовна модель інноваційного процесу в системі AR4D

Джерело: сформовано автором самостійно

Причиною такого становища було передусім те, що інноваційний розвиток аграрної сфери за лінійної моделі орієнтований на державно-планову природу на всіх рівнях управління, що обумовлює жорстку централізацію регулювання інноваційного ланцюга. Лінійній моделі

бракує «відкритості» кожного етапу інноваційного процесу, за умов якої ідея має не тільки «вхід», але й «вертикальну» взаємодію з ринком і виробництвом [666, с. 80–82].

Усвідомлення науковим і бізнес-середовищем проблем, пов'язаних із запровадженням інноваційного циклу лінійної моделі (невідповідність аграрних інновацій споживчим вимогам і технічним можливостям виробництва), зумовило перехід до інтерактивних нелінійних моделей, які характеризуються спрямованістю на систему зворотних зв'язків та паралельну діяльність інтегрованих структур [667, с. 202–204]. Зарубіжний досвід доводить, що можливість реалізації нової технології в умовах аграрного сектора економіки значно зростає, якщо розробка відбувається паралельно з дослідженнями її ринкового потенціалу.

Більшість експертів стверджують, що успіх нової продукції на 70–90 % залежить від точності відповідності її споживчим перевагам [668, с. 85]. Розширення меж поняття «інноваційний процес» та врахування комплексності цього суспільно-економічного феномену приводить до відповідних змін у формуванні теорії і практики управління інноваційними процесами, оскільки змінюються масштаби об'єкта керування. Це стало поштовхом до поступового формування системної моделі агроінноваційного процесу (рис. 2.26).

Певний час системна модель давала уявлення про основи інституціональної взаємодії в ланцюгу «розробка агроінновації - впровадження у виробництво». Проте в сучасних умовах розвитку і ця модель інноваційного процесу перестала відповідати тенденціям трансформації інноваційного простору.

Рис. 2.26. Комплексна інтерактивна модель інноваційного процесу в системі AR4D

Джерело: сформовано автором самостійно

Стратегічним еволюційним обмеженням, що спрямував розвиток систем агродосліджень на початку XXI ст. стало формування сьомого технологічного укладу, де домінують когнітивні технології, а головними виробничими факторами є людський капітал та наукомісткість агропродукції, а не матеріаломісткість та фондомісткість [669]. Сучасні агроінновації більшою мірою являють собою нематеріальні знання, і тому залежать від тісноти зв'язків між учасниками системи, які швидше можуть виникнути в мережевій структурі, ніж в ієрархічних взаємозв'язках. Фактично, інтеграція досягла стадії взаємопроникнення. Нарощування темпів зміни зовнішнього та внутрішнього середовища (інтелектуалізація нововведень, скорочення

життєвого циклу інновацій, зміна характеру конкуренції на ринку) вимагало принципово нової моделі організації інноваційного процесу, якою став конвергентний підхід, відобразивши новий характер взаємодії і функціонування аграрної освіти, науки і агробізнесу (рис. 2.27) за участю всіх потенційно зацікавлених у інтелектуалізації агроекономіки акторів.

Головним зовнішнім атрибутом розвитку системної моделі інноваційного процесу у напрямі конвергенції стали розширення і реструктуризація інституціонального середовища аграрної економіки за рахунок формування: по-перше, особливої категорії посередницьких структур з провайдинговою місією; по-друге, різних типів інноваційних мереж; по-третє, інтегрованих інноваційних структур (навчально-науково-виробничі комплекси, регіональні інноваційні центри на базі університетів, кластерні угруповання та ін.).

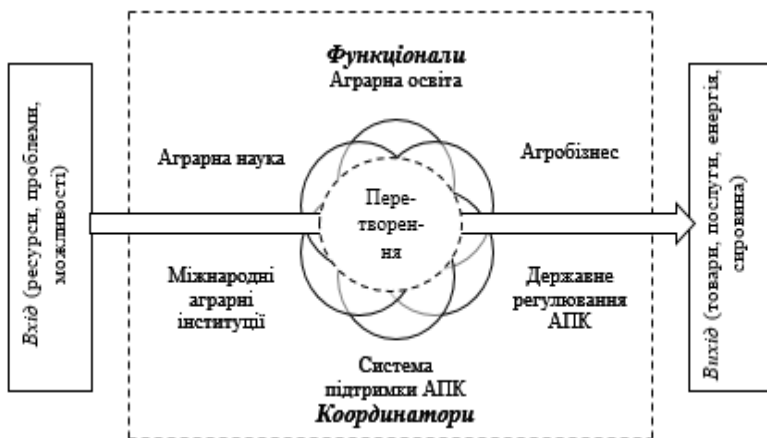

Рис. 2.27. Конвергентна модель інноваційного процесу системи AR4D

Джерело: сформовано автором самостійно

Зокрема, інноваційний провайдинг у конвергентних процесах в агроекономіці відповідає за формування мотиваційного механізму впровадження наукових розробок, заснованого на розвитку комерціалізації, консалтинговому супроводі, венчурному фінансуванні, інноваційному бізнес-проектуванні з метою просування на ринок технологічної продукції та отримання прибутку за результат цієї діяльності [670]. У світовій практиці використовується шість основних типів державних і квазідержавних організацій, які здійснюють підтримку прикладних агроінновацій: центри експертизи (залучення експертів на стадії пошукових досліджень); бізнес-інкубатори (забезпечення комплексу необхідних умов для створення і первісного розвитку малих інноваційних фірм); центри трансферу технологій (організація кооперації інноваційних компаній, наукових установ і корпорацій та допомога у вирішенні проблеми кадрів); фонди «посівного» фінансування (участь у співфінансуванні проєктів); венчурні фонди (аналіз ринкового потенціалу проєктів, участь в управлінні компаніями, залучення інвесторів та корпоративних партнерів, готових придбати новий бізнес); універсальні провайдингові структури (роль інтегратора інноваційного процесу). Відмінності між ними визначаються стадіями інноваційного процесу, на яких концентрується підтримка, і формою наданої підтримки [671].

Інноваційні мережі являють собою принципово нову форму розвитку систем агродосліджень, орієнтовану на максимальне посилення екстернального ефекту науково-інноваційної діяльності. Теоретики виокремлюють п'ять типів таких інноваційних мереж [672, с. 94-95]: науково-дослідницькі – активні експертні спільноти, орієнтовані на генерацію нових знань; науково-освітні – платформи для реалізації освітніх проєктів, метою

яких є наросщування загальної компетенції з ключових питань аграрної науки; науково-проектні – наукові колективи, що кооперуються для виконання дослідницьких проектів; науково-виробничі – партнерства між науковими та виробничими колективами, налаштовані на швидку комерціалізацію результатів досліджень; науково-інноваційні – групи наукових, освітніх та промислових організацій і компаній, пов'язаних сильними партнерськими відносинами і об'єднаних завданням супроводу повного інноваційного циклу конкретного продукту. При чому останній тип може об'єднувати чотири попередні у своїй структурі.

Внаслідок участі в інноваційних мережах відбувається взаємопроникнення функцій основних суб'єктів інтелектуальної діяльності, проте поява модифікацій, які не відповідають внутрішній логіці конкретного організаційного утворення, та розширення відповідних функцій за межі внутрішніх можливостей мережі можуть слугувати причинами дострокового припинення її існування.

У цьому розумінні більш витривалими та гнучкими формами конвергентної взаємодії є інтегровані інноваційні структури, оскільки їх багатофункціональність, фактично, закладена концептуально апріорі. Основним завданням інтегрованих агроінноваційних формувань є не лише прискорення проходження наукових розробок до виробництва, безпосередньо виробничого процесу, але і організація реалізації шляхом встановлення економічних взаємозв'язків між виробниками і споживачами інтелектуальної продукції, які б відповідали інтересам всіх стейкхолдерів. Крім того, завдяки особливій архітектурі, інтегровані агроінноваційні структури мають ряд переваг перед звичайними видами взаємодії:

- забезпечуючи еквівалентність комерційних інтересів наукових установ з партнерами і реалізуючи всі цикли інноваційного процесу «наука-розробка-освоєння», інтегровані формування прискорюють науково-технічний прогрес;

- інтегровані формування створюють умови для підвищення рівня сприйнятливості аграрного виробництва до науково-технічних, технологічних і організаційно-економічних нововведень;

- інтегровані структури пропонують якісну, перевірену в виробничих умовах науково-технічну продукцію з гарантією отримання конкретного економічного ефекту;

- інтегровані формування за своєю організаційною структурою та призначенням є гнучкими і динамічними системами, які зорієнтовані на визначення всіх можливих ризикових ситуацій та розроблення відповідних заходів;

- в умовах постійного дефіциту більшості видів ресурсів інтегрована структура дозволяє концентрувати спеціалізовану техніку, засоби захисту рослин і тварин, освоювати технології, інші науково-технічні нововведення та отримувати максимальну віддачу від їх раціонального використання виключно за призначенням;

- інтегровані формування спроможні забезпечити стійкий попит і збільшити кількість споживачів науково-технічної продукції навіть в умовах гострого дефіциту бюджетних асигнувань;

- інтегровані структури здатні чинити значний вплив як на інститути науки, освіти та агробізнесу, так і на систему суспільних відносин у цілому, модифікуючи практики управління;

- інтегровані структури здатні обмінюватися знаннями і взаємодіяти з метою створення нових продуктів, технологій або інших видів інновацій.

У підсумку порівняння параметрів традиційного та конвергентного розвитку системи агродосліджень однозначно свідчить на користь останнього, особливо у контексті забезпечення ефективності інтелектуалізації на основі об'єднання всіх елементів системи наука-освіта-виробництво-споживання в межах цілісної відтворювальної структури. По-перше, традиційному підходу властивий реагуючий характер: інновації є інкрементними, тобто ґрунтуються на вже існуючих досягненнях. По-друге, обмеження традиційного підходу не враховують соціальні, організаційні та управлінські агроінновації. По-третє, у фокусі технологічного підходу традиційно знаходяться витрати і результати, що призводить до «технологічної інфляції» (зниження техніко-технологічного рівня) сільськогосподарського виробництва внаслідок орієнтації господарюючих суб'єктів тільки на найпростіші і комерційно безпрограшні технології. По-четверте, в умовах ринкових відносин освоїти будь-яке аграрне нововведення без налагоджених тісних взаємозв'язків всередині інноваційної інфраструктури практично неможливо.

Натомість у рамках конвергентного підходу інноваційні процеси в системі агродосліджень відбуваються на основі тісного взаємозв'язку в трьох підсистемах: інституційній, технологічній та соціальній. Інституційна підсистема відіграє роль регулювання взаємозв'язку між інститутами, які обмежують або стимулюють взаємодію між суб'єктами економічних відносин. Технологічна підсистема характеризується новою організацією аграрного виробництва, що заснована

на інтелектуальному та інформаційному ядрі. Соціальна складова вимагає адаптації агроінновацій до потреб суспільства з метою прискореного оновлення життєвого середовища людини. В результаті конвергенція створює нові «правила поведінки», виходячи за межі стандартизації, синхронізації та централізації.

Підсумовуючи результати історико-економічного аналізу генези та характеру змін, що відбувалися в системі агродосліджень під впливом інтелектуалізації, слід визнати, що шлях її розвитку еволюційно досяг конвергентної траєкторії. Ланцюжок «наука-технологія-виробництво» виявився помилковим, оскільки передбачав, що перехід до економіки знань залежить саме від активності наукового середовища, тоді як драйвером інноваційно-організованої економіки є фактор взаємодії науки з високотехнологічним виробництвом. Інноваційні розробки стають корисним активом лише після того, як з'являються ефективні механізми їх подальшого виводу на ринок в процесі реалізації прикладних інноваційних проєктів, що розробляються, як правило, з орієнтацією на конкретні запити ринку, та фінансуються за рахунок приватних джерел агробізнесу при його поступовій інтеграції в інноваційний бізнес.

Інтеграція аграрної освіти, науки і агробізнесу, організаційно оформлена, зокрема, у вигляді інноваційних структур, розглядається нами як концептуальний механізм переходу аграрного сектора на конвергентну інноваційну модель систем AR4D. Основні атрибутивні ознаки таких процесів можна сформулювати наступним чином:

- холізм як фундамент конвергентного розвитку (всеохоплюючий характер конвергентних процесів, що виходить із структурних якостей систем будь-якого типу);

- діалектична природа як логіка розвитку у часовому континуумі (безперервна дихотомія «конвергенція-дивергенція»);

- синергетичні та коеволюційні ефекти як механізми конвергентного впливу;

- екологізація інноваційного процесу як керівний принцип взаємодії, що передбачає засвоєння і поширення нових безвідходних технологій, поновлюваних джерел енергії;

- гуманізація та набуття соціальної спрямованості агроінноваціями.

Беручи до уваги окреслені тенденції, масштабність та значимість наслідків конвергенції для розвитку систем агродосліджень, в подальшому роль програм, що спрямовані на пошук нових підходів до подолання інерційності конвергентних процесів, буде зростати.

РОЗДІЛ III

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ПРАКТИК УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ В СИСТЕМАХ АГРОДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Глобальна невизначеність щодо вибору політик інтелектуальної власності в архітектурі світової системи агродосліджень

Давній конфлікт дихотомічних моделей регулювання відносин інтелектуальної власності, вибір між якими офіційно здійснюють уряди країн світу, формуючи відповідний тип політики - стандарт посилення захисту прав інтелектуальної власності з використанням максимального залучення юридичного інструментарію або політика відкритих інновацій, орієнтована на лібералізацію використання цільових потоків знань для прискорення інноваційних процесів – набув нових вимірів у системах AR4D.

Переважає більшість міжнародної спільноти наразі орієнтована на першу модель, незважаючи на те, що формально інституту інтелектуальності власності в сільському господарстві (в його новітній інтерпретації) не більше 80-ти років. При цьому це стосується не лише розвинутих країн. Спостерігається тенденція до розповсюдження стандартів інтелектуальної власності у країнах, що розвиваються, під впливом, по-перше, макроекономічних трендів заміни імпортозаміщувальних моделей розвитку економіки на експортоорієнтовані, які вимагають підвищення технологічного рівня виробництва, і, по-друге, внаслідок тиску партнерів у рамках багатосторонніх переговорів з питань вступу до СОТ та

білатеральних торговельних консультацій з країнами-адвокатами концепції ексклюзивних прав (у першу чергу США). Кількість заявок на реєстрацію права інтелектуальної власності суб'єктами AR4D у всіх сферах сільськогосподарських досліджень зростає у геометричній прогресії. Водночас, існує ряд специфічних проблем, до яких призводить інституціоналізація класичної моделі захисту інтелектуальних прав у національних мережах агродосліджень та які вона наразі не здатна вирішити:

1) Незрілість та неповнота специфікації («розмивання» [673]) прав інтелектуальної власності. Відносно деяких об'єктів інтелектуальної власності в системах агродосліджень (традиційні сільськогосподарські знання, генетичні коди тощо), застосування класичної моделі вбачається складним, а іноді навіть неможливим, внаслідок принципової новизни таких об'єктів, змішаного характеру походження (трансверсальні об'єкти) та/або відсутності практики обігу і регулювання (детальніше [674]). Іншими причинами розмивання можуть бути різного роду обмеження або слабкий захист прав. Додаткові перешкоди для ефективного застосування моделі створює, також, поява нових гравців на ринку, для яких необхідно напрацьовувати юридичні, економічні та технологічні механізми, що будуть відповідати їхнім інтересам. Зокрема, існує більше дійових осіб, щодо яких інтелектуальна власність повинна бути захищена, оскільки введення нових родових технологій тісно переплітається з новою хвилею інтернаціоналізації мережі AR4D та тенденцією до розмивання її чітких меж [675; с. 11]. Крім того, більш глибоке заглиблення у суть проблеми демонструє ряд невизначеностей і у питаннях ситуаційної

інтерпретації продукованих в мережах агродосліджень об'єктів права інтелектуальної власності – як об'єктів бухгалтерію, оподаткування, митного контролю тощо.

2) Високі затрати на підтримку функціональності. Дослідження у сфері агро- та біотехнологій не є модульними (на відміну від переважної більшості інноваційних проєктів для промисловості [676]) і тому не можуть легко «гранулюватися» на незалежні та асинхронні компоненти, які є доступними для фахівців з різними можливостями та у різний час, що вимагає додаткових зусиль щодо агрегування. Водночас модель захисту ексклюзивних прав підвищує вартість інтеграції: підтримка режиму виключності прав, організація трансакцій у підсистемах генерації та об'єктивації стратегічно важливих агроінновацій підвищують вартість їх використання, що призводить до зростання витрат, які зрештою покладаються на користувачів [677].

3) Неспроможність створення єдиних для всіх стейкхолдерів правил гри [678]. За наявності загроз продовольчої та екологічної безпеки вбачається неможливим забезпечити абсолютну неупередженість та ефективність санкцій за порушення прав інтелектуальної власності та використання неоплачених інтелектуальних економічних благ в агросекторі, внаслідок чого законослухняні суб'єкти відносин з часом втрачатимуть ентузіазм та частіше вдаватимуться до «сірих» схем.

4) Проблема доступності нових життєво важливих технологій та інших агроінновацій. Зокрема, експерти [679] наголошують, що країни, що розвиваються, під тиском країн авангарду геополітики, примусово змушені витрачати свої обмежені кошти на побудову системи захисту прав інтелектуальної власності замість того, щоб інвестувати у власні інновації, і не в змозі отримувати вигоду від комерціалізації своїх традиційних сільсько-

господарських знань і природних ресурсів, які здобули патентний захист у розвинених країнах (як це свого часу трапилося з країнами Південної Америки).

5) Конфлікт монопольних прав інтелектуальної власності з принципами вільної торгівлі. Глобалізація досліджень та розробок у сфері продовольства та сільського господарства може прискорити темп міжнародного трансферу технологій. Однак, діючі закони захисту прав інтелектуальної власності у багатьох випадках не узгоджені з тенденціями глобалізації та не адаптовані до ефективної боротьби з корпоративними змовами, олігополістичними пулами у приватному секторі агродосліджень. Зокрема багато питань пов'язано із ставленням до принципу вичерпання прав інтелектуальної власності, який міг би бути рішенням проблеми на даному етапі [680].

6) Проблема балансування виключних прав інтелектуальної власності з правами громадськості на суспільне надбання. Система прав інтелектуальної власності може перешкоджати державі надавати суспільні блага, такі, як аграрна освіта і впровадження сільськогосподарських інновацій, що виводить на порядок денний питання національної безпеки та громадської моралі. В окремих випадках дана проблема може приймати вигляд так званого «оберненого закону Мура», коли система може блокувати розвиток технологій, що здатні забезпечувати суспільні переваги, проте мають обмежену комерційну життєздатність через вузькість ринкових ніш, слабку фінансову спроможність клієнтів, протидію лідерів у відповідних галузях (кейс з нафтовим бізнесом та гідролізним лігніном у альтернативній енергетиці), неможливість суттєво заробити понад компенсацію витрат на комерціалізацію інтелектуального продукту (ефект «все одно не краще, ніж «Бітлз» [681]) та ін.

7) Відсутність мотивації. Окремої уваги у даному контексті заслуговують напрацювання західних вчених у рамках теорії «управлінської революції», які, звертаючи увагу на тенденції відокремлення власності від управління, досліджують розмежування капіталу-власності від капіталу-функції та вказують на процеси зміни мотивації власників [682; 683, с. 80-87]. Зокрема, деякі науковці [684; 685; 686] доводять, що існує значна частка авторів та винахідників, які пропагують принципи «наукового комуналізму» та для яких сильний захист інтелектуальної власності є стримуючим фактором і психологічним демотиватором. При цьому селекція є галуззю, де ця тенденція проявляється особливо яскраво.

8) Дефіцит кваліфікованого персоналу. Оскільки у вільному доступі до результатів інтелектуальної праці в агросекторі зацікавлена величезна кількість людей, лобіювання моделі захисту прав інтелектуальної власності вимагає харизматичних та компетентних експертів. Проте, по-перше, кількість таких лідерів завжди є недостатньою; по-друге, вони вимагають високої оплати праці, яку завжди важко дозволити (внаслідок фінансової неспроможності або задля уникнення ризиків знищення волонтерських ініціатив та спотворення ринку праці відповідним контрастним підвищенням оплати); по-третє, навіть збільшення оплати праці не може гарантувати, що експерт залишиться у проєкті назавжди [687].

Перераховані проблеми інституціоналізації моделі захисту інтелектуальної власності додають нових аргументів опозиціонерам політики, які оперують поняттями «спрощений термін» «притягнутий термін», «ярлик» і т.п. відносно інтелектуальної власності, наголошуючи на її штучній асиміляції у міжнародному праві зусиллями власників авторських і патентних прав за посередництва Всесвітньої організації інтелектуальної

власності [688]; обґрунтовуючи редукцію власності та вичерпання інтелектуальних прав у сучасному суспільстві ([689]; гл. 10 у [690]); будуючи моделі, які доводять, що юридичний захист результатів НДДКР є бар'єром там, де інновації мають тенденцію бути послідовними та комплементарними (селекція) [691; 692] і т.д. Все частіше в контексті розвитку аграрної економіки виникає питання про те, чи дійсно захист прав інтелектуальної власності стимулює дослідницькі інвестиції в сільському господарстві, та чи не є він, насправді, завуальованим інструментом збагачення окремих верств населення.

Під впливом нових віянь у науці думка про те, що сільськогосподарські знання повинні бути виключені з контексту інтелектуальної власності й віднесені до світових суспільних благ, починає звучати все частіше. Агродослідження поступово потрапляють у специфічну область, яку називають «негативним простором інтелектуальної власності» (термін, що охоплює будь-яку сферу творчості, куди закони про інтелектуальну власність не проникають або де застосовуються дуже лімітовано) [693; 694]. Дозволи та заборони, що стосуються використання об'єктів інтелектуальної власності, стають все більш обумовленими не волею сторін, а зовнішнім примушенням з боку держави чи міжнародних організацій. Співвідношення приватних та суспільних інтересів змінюється на користь останніх [695], яскравим підтвердженням чого стали події 2004 року, коли під тиском скептично налаштованої громадськості Генеральна Асамблея ВОІВ була змушена прийняти висунуті Аргентиною і Бразилією пропозиції щодо порядку денного розвитку для ВОІВ, що кардинально змінили стратегічний орієнтир організації з підтримки інтересів приватних власників на забезпечення добробуту суспільства в цілому. Пропонована декларація передбачала, зокрема, обмеження

патентоспроможності винаходів, отриманих завдяки фінансованим урядом дослідженням; обов'язкове ліцензування захищеного авторським правом контенту; надання відкритого доступу до наукових публікацій; пропозиції щодо організації трансферу знань до країн, що розвиваються; зобов'язання щодо збільшення фінансової підтримки суспільного розвитку [696].

В ситуації, що склалася, альтернативою політики суворого захисту прав інтелектуальної власності, здатною нівелювати її недоліки, стала концепція відкритих інновацій. Однак, її дотримання створювало нові, принципово інші проблеми в мережах агродосліджень:

1) Проблема експлуатації робітників знань та «безбілетників». Так, у відкритих системах обміну знаннями інновації не захищені, а позитивних екстернальних ефектів для користувачів набагато більше, ніж у класичних пропріетарних, де «безбілетників» стримують закони про авторське і патентне право. Крім того, в умовах колаборації працівник з низьким рівнем кваліфікації може з більшою ймовірністю отримати несправедливу долю винагороди, ніж за результатами досліджень, що виконуються за конкурентного ринку [697]. У випадку з системами агродосліджень така ймовірність є ще вищою, оскільки галузеві проекти переважно характеризуються залученням великої кількості партнерів. При цьому подібна ситуація може призвести до зменшення ініціатив брати участь у трансфері технологій з боку наукової еліти. Зокрема, вже сьогодні прихильники копірайту і патентної монополії критикують ідеї, які підтримуються рухом вільної культури, називаючи їх «комунізмом у сфері інтелектуальної власності» [698].

2) Ризик втрати частини проектів. За відсутності фінансової підтримки пропріетарного лоббі проекти, соціальна цінність яких достеменно не

підтверджена (зокрема дослідження ГМО), перетворюються на заручників грантів, що загрожує науково-технічному прогресу. Вже сьогодні увага приватного сектору досліджень зосереджена переважно на невеликій кількості культур з високою комерційною цінністю [699].

3) Сильна загроза інбридингу у рослинництві та тваринництві. Скасування законодавства про інтелектуальну власність не завжди призводить до очікуваного результату, оскільки не менш жорсткий контроль над інформацією може забезпечуватися за рахунок інших механізмів (стандарты, контракти тощо) [700]. Неспроможність протистояти альтернативним практикам монополістів щодо захисту інтелектуальних продуктів змушує дослідників працювати лише з доступним біологічним матеріалом, що потенційно несе загрозу біобезпеці (див. також [701; 702]).

4) Ризик соціальної конфронтації. В аграрній галузі, з огляду на її консервативність, набагато більше суб'єктів можуть бути не сприйнятливими до відкритих методів наукового виробництва. Надто багато акторів залишаються впевненими у тому, що без чітких майнових прав не буде зацікавлення у «розблокуванні вартості капіталу» [703].

5) Побічні нерозподілені затрати. Принципи політики відкритих інновацій у деякому розумінні працюють «відірвано» від загального контексту міжнародних економічних відносин і не пояснюють, хто повинен оплачувати трансакційні витрати, що виникають при виробництві, а особливо при розподілі інтелектуальних продуктів як суспільних благ. Ще більш незрозуміло, хто повинен платити за наслідки такого розподілу в аграрній економіці. Зокрема, деякі дослідники [704] вважають, що у «гуманній» допомозі слабко розвиненим країнам

шляхом передачі їм генно модифікованих рослин (навіть разом з безкоштовними ліцензіями на використання генетичних конструкцій) насправді немає нічого безкоштовного. Різновиди трансгенного сорту досить складно змусити достроково функціонувати агрономічно на нових територіях, де не існує жодного плану вирощування такої культури в промислових масштабах (з урахуванням необхідності внесення потрібних добрив і пестицидів), а можливості доставки обмежені логістичними факторами. Науковці описують це як «захопленість молекулярними масштабами, яка схвалює форму редукаціоніського мислення, що представляє властивості продуктів як залежні насамперед від генетики, а не від взаємодії з навколишнім середовищем або агротехнікою» [705]. Вже не згадуючи, що це ставить під загрозу існуючі екологічно та культурно адаптовані сорти.

З огляду на перераховані суперечності важко надати однозначну перевагу одній з політик, тому безліч країн свідомо погоджуються на компроміс, формуючи змішану систему та комбінуючи режими прав інтелектуальної власності, серед яких можливі наступні варіанти:

- політики, які містять відхилення від сучасного міжнародного стандарту захисту інтелектуальної власності (переважно внаслідок незрілості правових систем), проте є його концептуальними прихильниками;

- політики, які не суперечать міжнародному стандарту захисту інтелектуальної власності, але експлуатують «прогалини» і неоднозначність існуючих міжнародних угод у сфері інтелектуальної власності;

- політики, що намагаються уникнути суперечностей з міжнародним стандартом політики захисту інтелектуальної власності у традиційних сегментах, де інституціоналізація інтелектуальної

власності вже відбулась, та стимулюють поширення філософії відкритих інновацій у нових сегментах ринку інтелектуальних продуктів в аграрній економіці.

Слід враховувати, проте, що типи змішаних політик не утворюють опціоналу, з якого країни можуть вільно обирати варіанти з чітким юридичним визначенням та економічним обґрунтуванням [706], оскільки внутрішні фактори серйозно обмежують можливості для маневру. Крім того, будь-які комбінації режимів у рамках змішаної політики не позбавлені наступних загроз відносно систем агродосліджень [707]:

1) Дисфункції. Змішані системи не завжди є ефективними, оскільки існує невизначеність у питаннях віднесення об'єктів інтелектуальної власності до компетенції тих чи інших режимів. Через недосконалість законодавчих формулювань вирішення сумнівних питань поставлено в залежність від розсуду правовласників, що провокує численні конфлікти інтересів фермерів, селекціонерів, насіннєвих компаній, дослідницьких груп та корпорацій. Крім того, проблему становить відсутність механізмів «тонкого налаштування» систем, як то можливості впливати на патентні холдинги не тільки змінюючи напряму вимоги до патентоспроможності винаходів, але й шляхом звуження впливу на основі дозволів експериментального використання запатентованих матеріалів; гнучкі та ефективні економічні механізми збору роялті тощо [708].

2) Недосконалість існуючих організаційних форм підтримання подвійного режиму. Зокрема організації колективного управління правами авторів, клірингові палати і об'єднання легко можуть бути використані для стримування конкуренції в агросекторі [709], що небезпечно для галузей, які пропонують продукцію переважно з нееластичним попитом. Проблема становить

відсутність глобального депозитарію стратегічних сільськогосподарських знань для купівлі необхідних юридичних прав.

3) Загроза утиснення прав відкритих новаторів. Регуляторні норми у сфері захисту інтелектуальної власності прописані більш досконало, ніж ті, що регламентують вільний обіг знань, внаслідок чого прихильники концепції відкритих інновацій також змушені зважати на них для уникнення виходу за межі правового поля. Зокрема, в сучасних умовах навіть некомерційні сільськогосподарські установи повинні враховувати ризики порушення патентного законодавства під час проведення досліджень.

Невизначеність щодо негативних наслідків імплементації тієї чи іншої політики інтелектуальної власності в системах агродосліджень (рис. 3.1), неадекватне уявлення про те, як розподілити вигоди від застосування взаємодоповнюваності режимів, породжує масштабну та активну міжнародну дискусію. Баланс між вигодами і недоліками, пов'язаними з високим рівнем захисту прав інтелектуальної власності, варіюється від країни до країни, від сектору до сектору, від суб'єкта до суб'єкта. Контрастні приклади ілюструють вирішальний вплив соціально-економічних контекстів (питання соціально-економічної нерівності та політичної невизначеності у конфліктах; світові ціни на ресурси; зміни у дотичних галузях; збільшення хронічних захворювань, спричинених порушеннями безпеки харчових продуктів; зміна умов навколишнього середовища і зростаюче усвідомлення відповідальності людини за підтримання глобального екосистемного балансу тощо).

Відчувається дефіцит глибоких комплексних наукових звітів від експертів з серйозним досвідом в сфері сільського господарства, харчової промисловості,

Рис. 3.1. Імовірні наслідки імплементації сучасних типів політик інтелектуальної власності в системах агродосліджень (з негативним фронтом)
Джерело: сформовано автором самостійно

екологічної та продовольчої безпеки, локального та глобального економічного розвитку щодо наслідків імплементації політик інтелектуальної власності в системах AR4D, а результати небагатьох завершених досліджень підчас свідомо замовчуються та приховуються від широкої громадськості. Існують глибокі розбіжності у поглядах на майбутні стратегії розвитку, оскільки будь-які припущення щодо наслідків просування тієї чи іншої політики наразі не мають емпіричної основи.

Попередній аналіз досвіду країн з розвиненою системою інтелектуальної власності в сільському господарстві демонструє занадто мало фактичних даних для кількісної оцінки впливу режимів, а можливі наслідки їхньої імплементації в багатьох випадках змішуються з іншими подіями (внутрішні зміни в політиці, лібералізація міжнародної торгівлі тощо). Зокрема, економетричні методи і дані, які використовуються, не дозволяють провести об'єктивну оцінку кореляції між силою захисту прав інтелектуальної власності та інноваційним розвитком агросектору, не охоплюючи індексами параметри ефективності правової та економічної системи в цілому [710]. Намагаючись уникнути спотворення результатів змішаними повідомленнями, дослідники переважно концентруються на якісній оцінці ефективності, з якою режими реалізуються на інституційному рівні, фокусуючись при цьому більшою мірою на особливостях державних механізмів інноваційного менеджменту країн у цілому.

Так, дослідження найбільш успішних досягнень іноземного досвіду слід починати з країн, що знаходяться в авангарді рейтингів інноваційного розвитку, Зокрема, яскравими прикладами бенчмаркінгу інноваційної діяльності на національному рівні в сучасних умовах є Міжнародний індекс інновацій BCG (International

Innovation Index BCG, IntII BCG) Бостонської консалтингової групи, США; Індекс інноваційної спроможності (Innovation Capacity Index, ICI) міжнародної дослідницької структури EFD — Global Consulting Network; Інноваційний індекс Європейського інноваційного табло (European Innovation Scoreboard Summary Innovation Index, SII) тощо. Проте найбільш впливовим рейтингом наразі вважається Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index, GII), що розраховується аналітиками Лозанської школи бізнесу INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності з 2007 року.

За підсумками консолідованого рейтингу лідерів Глобального індексу інновацій (табл. 3.1) у світі лідирують п'ять країн – Швейцарія, США, Швеція, Великобританія, Німеччина, досвід яких вивчатиметься нами далі детально. Переможцем є Швейцарія, що 5 разів очолювала порівняльну таблицю GII. Причиною такого успіху країни є особливості інноваційної політики, яка орієнтована на системний всеохоплюючий розвиток сприятливого інноваційного середовища і раціоналізацію структури економіки [711, с. 19].

Швейцарська інноваційна система (рис. 3.2) представлена численними мультидисциплінарними центрами інноваційного розвитку, які координуються суб'єктами науки, освіти та бізнесу водночас на рівнях кантонів та федеральному рівні, завдяки чому досягається взаємодія між дослідними структурами та виробництвом у відповідності до стратегічних національних пріоритетів. Стимулювання інтеграції зусиль акторів науки, освіти та бізнесу закладено у функції системи менеджменту інноваційного розвитку, що контролюється на найвищому ієрархічному рівні державного управління Федеральним

департаментом з економічних питань, освіти та досліджень (EAER).

Дещо інший характер носить регулювання взаємодії у сфері інноваційного розвитку в США (рис. 3.3). Якщо швейцарська модель орієнтована на чіткий розподіл повноважень на різних рівнях ієрархії задля підтримки оптимальних індикаторів функціонування інноваційної системи, то американці визначають інституційний устрій інноваційної системи за класичною моделлю «потрійної спіралі». Науково-технологічна політика реалізується шляхом діяльності міністерств та відомств федерального уряду, які пов'язані надзвичайно складною та розгалуженою системою зв'язків з юридично незалежними від держави організаціями. Ефективність менеджменту досягається за рахунок складної системи важелів та противаг, вплив яких є точковим, носить адресний характер та практично завжди спрямований на реалізацію великих цільових проектів та допускає значну частку ризикованості.

Американці до числа причин технологічного успіху інноваційних мереж відносять розвинену інфраструктуру, державну політику, наявність великих компаній та фінансових інститутів (перш за все венчурних фірм), ефективних освітніх, наукових та дослідницьких організацій. Але навіть при наявності вищезазначених факторів набагато більшу роль, з нашої точки зору, зіграла сформована роками культура ділових взаємовідносин, а саме механізми взаємодії резидентів на засадах конвергенції. Зокрема, тісні контакти представників різних сфер (дослідників, підприємців, науковців) дозволяють оперативно отримувати доступ до інформації про нові розробки та ресурсів, правильно визначати домінуючі тенденції технологічного розвитку, обмінюватися знаннями та досвідом.

Таблиця 3.1

Лідери Глобального індексу інновацій, 2007-2015 рр.

Країни*	Представленість у топ-10 рейтингу, разів з максимально можливих	Найвищі позиції у рейтингу протягом досліджуваного періоду		Консолідований рейтинг
		Ранг	Кількість разів	
Швейцарія	8/8	1	5	1
США	7/8	1	2	2
Швеція	7/8	2	4	3
Великобританія	7/8	2	2	4
Німеччина	2/8	2	2	5
Сінгапур	8/8	3	2	6
Гонконг (Китай)	7/8	3	1	7
Нідерланди	8/8	4	2	8
Фінляндія	6/8	4	2	9
Японія	2/8	4	1	10
Данія	6/8	5	1	11
Ірландія	3/8	8	1	12
Канада	2/8	8	2	13
Люксембург	2/8	9	2	14

Примітки: *наведено країни, що більше ніж один раз представлені у топ-10 Global Innovation Index за випусками 2007, 2008/2009, 2009/2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015 рр.

Джерело: сформовано автором за даними [712]

Для Швецької моделі (рис. 3.4) характерна активна та впливова позиція кола експертних товариств, що за підтримки уряду виконують функції координації наукової і бізнес-діяльності різних секторів та забезпечують фінансування і організаційну підтримку максимально швидкого переходу інновацій до промислового використання. Пріоритети аграрної сфери є настільки високими, що для розвитку інноваційної діяльності та стимулювання інтеграції стейкхолдерів агросектору спеціально створено Дослідницьку раду з питань охорони довкілля, сільськогосподарських досліджень та просторового планування у сфері довкілля (FORMAS).

У Великобританії (рис. 3.5) розширення взаємодії науки і бізнесу відбувається на основі реалізації концепції «технологічних платформ», що передбачає надання провідної ролі бізнесу у визначенні цілей досліджень, орієнтацію науки на створення комерційних інноваційних продуктів, полегшення бюрократичних процедур, диверсифікацію джерел фінансування, створення інноваційних кластерів, розвиток «інтелектуального транспорту» як системи інформаційної інфраструктури. Інноваційні інтереси агросектору опціонально захищають Рада з досліджень у біотехнології та біологічних науках (BBSRS), Рада з досліджень навколишнього середовища (NERS). Дослідницькі ради під егідою уряду активно сприяють взаємодії державних інститутів, університетів та науково-технічних підрозділів корпорацій, забезпечуючи організаційну та фінансову підтримку інновацій.

Німеччина демонструє складну агреговану модель стимулювання конвергентного інноваційного розвитку (рис. 3.6), що поєднує ознаки ієрархічної моделі (управління на рівні федерації і федеральних земель)

та британської моделі технологічної платформи (взаємодія суб'єктів науки, освіти та бізнесу завдяки зусиллям координаційно-консультативних органів, серед яких особливе місце належить громадським об'єднанням науково-дослідних інститутів).

Що стосується інших учасників рейтингу азіатські країни діють переважно за вже розглянутою вище моделлю технологічної платформи. Так основним інструментом розвитку інноваційних процесів у Сінгапурі є Міжвідомча програма підтримки підприємств на основі технологічного розвитку «GET-Up» (Growing Enterprises with Technology Upgrade), завдяки якій 2008 року в країні засновано Мережу трансферу технологій (Transfer Technology Network) як постійно діючу базу технологічного трансферу між Агентством з науки, технологій та досліджень (Agency For Science, Technology And Research, A-STAR), Управлінням економічного розвитку Сінгапуру (Economic Development Board), Управлінням зі стандартів, продуктивності та інновацій Сінгапуру (SPRING Singapore), провідними корпораціями та національними науково-дослідними та інноваційними центрами. Наразі до мережі, окрім засновників, вже приєдналися американські, канадські, німецькі та новозеландські партнери [713]. Подібні програми підтримки інноваційних підприємств та сприяння їх співробітництву з університетами за участі іноземних партнерів існують й у Гонконзі та Японії.

Викликає інтерес у контексті дослідження платформа консультації експертів щодо забезпечення продовольчої безпеки в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, організована Японським міжнародним дослідницьким центром сільськогосподарських наук (JIRCAS) разом з Азіатсько-Тихоокеанською Асоціацією сільськогосподарських науково-дослідних установ.

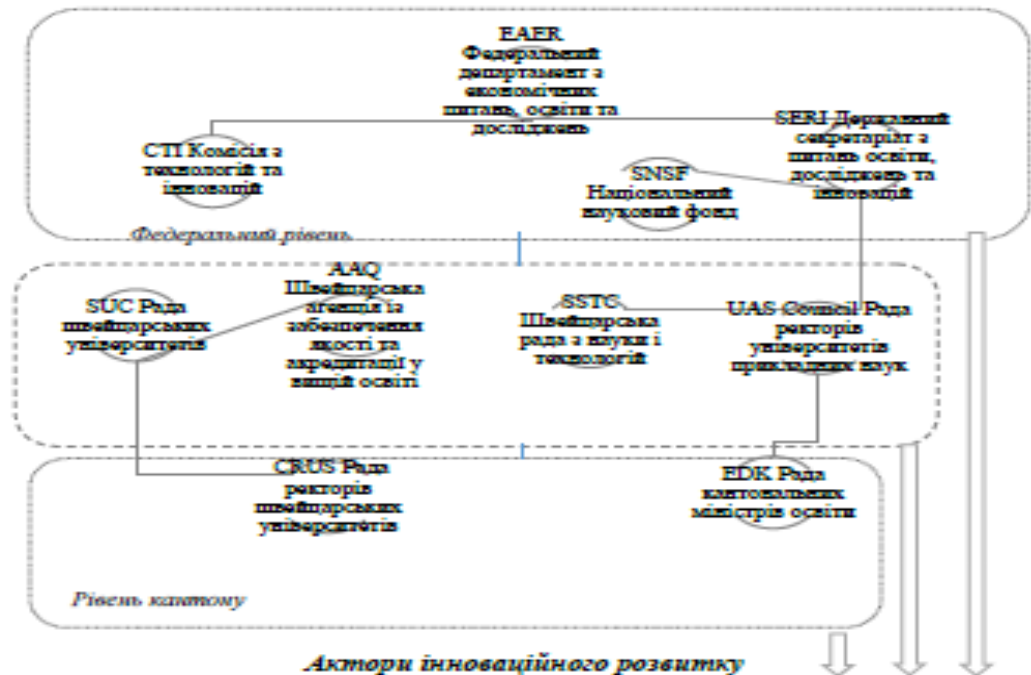

Рис. 3.2. Структура інноваційного менеджменту Швейцарії: ієрархічна модель
Джерело: сформовано автором самостійно

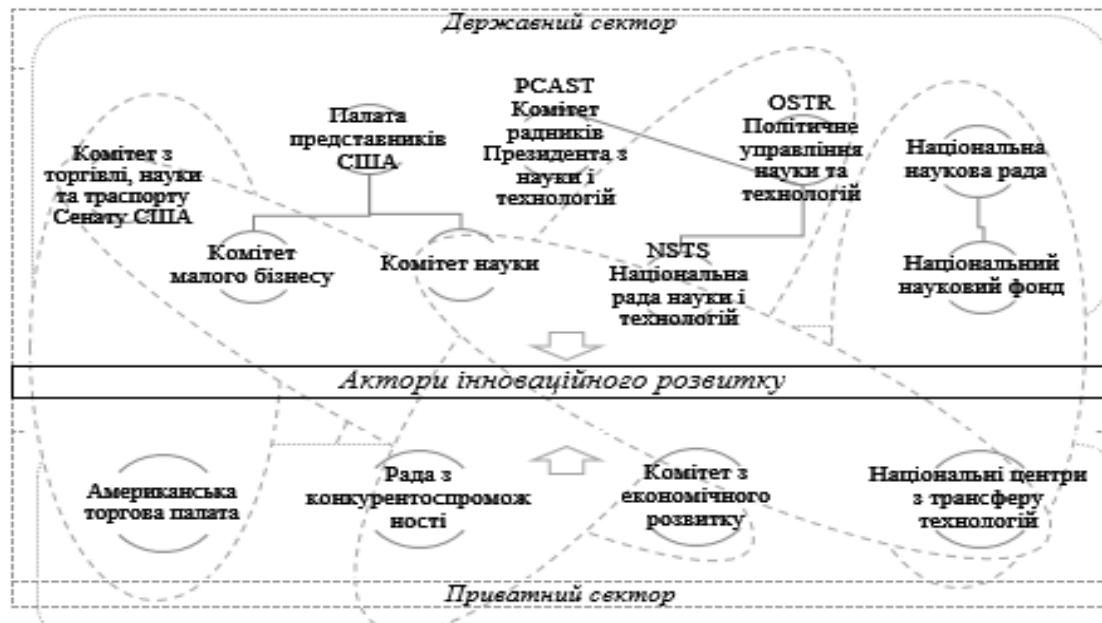

Рис. 3.3. Структура інноваційного менеджменту США: модель державно-приватного партнерства

Джерело: сформовано автором самостійно

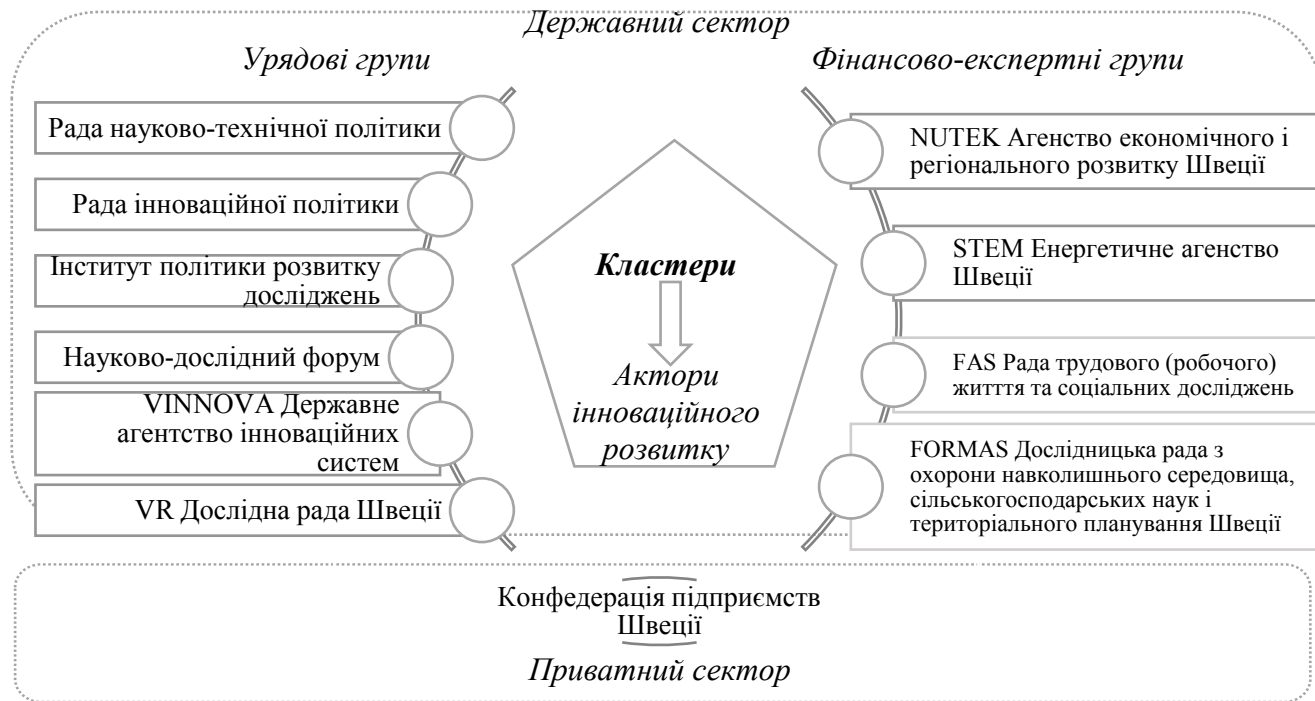

Рис. 3.4. Структура інноваційного менеджменту Швеції: кластерна модель
Джерело: сформовано автором самостійно

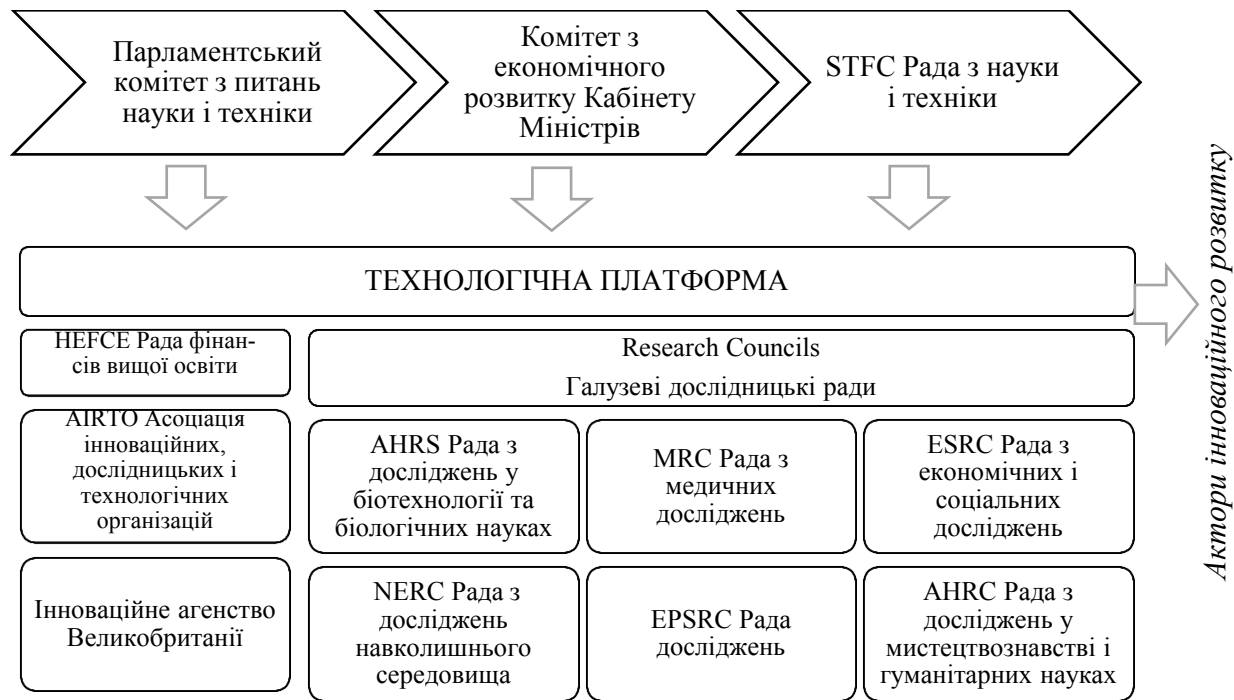

Рис. 3.5. Структура інноваційного менеджменту Великобританії: модель техноплатформи
Джерело: сформовано автором самостійно

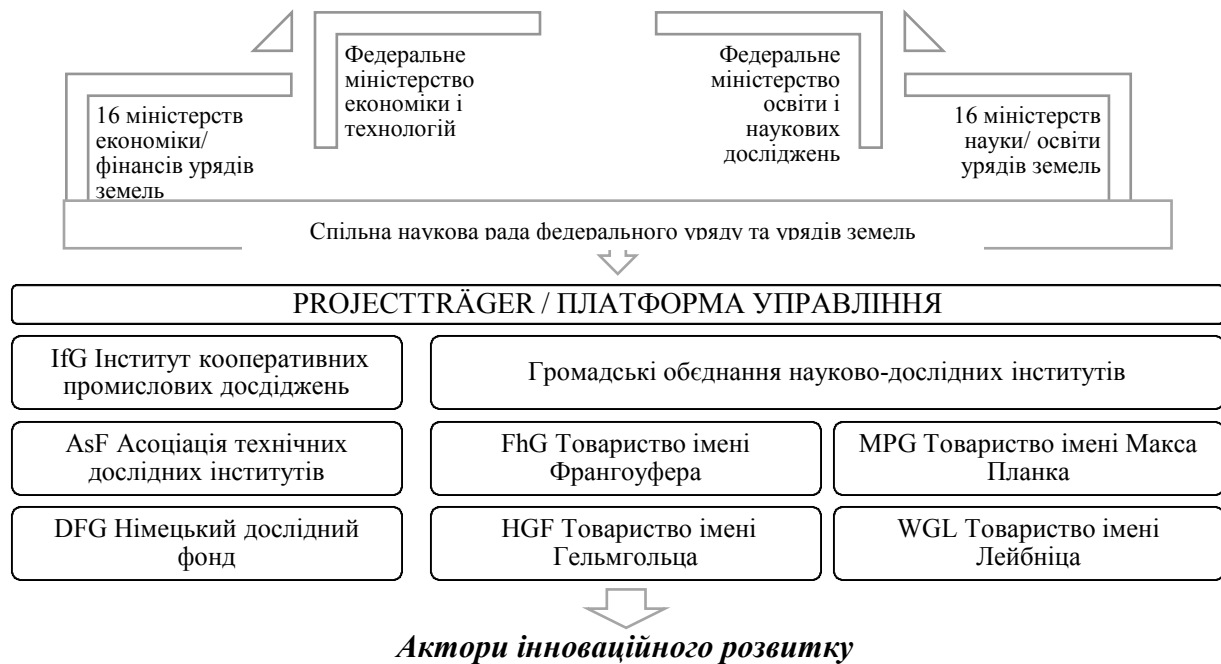

Рис. 3.6. Структура інноваційного менеджменту Німеччини: агрегована модель
Джерело: сформовано автором самостійно

Нідерланди та Фінляндія, у свою чергу, тяжіють до кластерної моделі. В країнах створюються умови для формування спеціалізованих інноваційних сегментів з визначеними функціями. Зокрема, в Нідерландах створено 10 таких мегакластерів, при чому кластер агропромислового комплексу має прерогативу особливого «пріоритетного» статусу. Основою кластерної політики Фінляндії є Програма центрів стратегічної переваги (SHOK) та Програма центру експертиз (OSKE), спрямовані на розвиток регіональної бази інновацій та створення умов співробітництва між діловими і науковими колами та освітою. Сільське господарство також відіграє суттєву роль у формуванні інноваційної стратегії, зокрема Комісія із сільськогосподарських наук входить до складу 6 підкомітетів Академії Фінляндії.

Система інноваційного менеджменту у Данії нагадує модель США, для якої властиві потужний законодавчий вектор та розвиток державно-приватного партнерства. Зокрема парламентом країни прийнято Закон «Про технології та інновацію», що має на меті забезпечити розвиток співпраці між приватними компаніями та державними дослідними інституціями, а також сприяти інноваційним компаніям через забезпечення різноманітних видів фінансування, включаючи займи. Законами «Про винаходи в державних дослідних установах» та «Про передачу технологій в державних дослідних установах» запроваджено комерціалізацію результатів НДДКР. Створено координуючу ланку між державним та приватним секторами - Інститут технологічних послуг (Technology Service Institutes).

Інститут державно-приватного партнерства у питаннях інноваційного розвитку високо розвинений і в Люксембурзі завдяки національній координаційній установі зі сприяння інноваційній та дослідницькій

діяльності «Люксінновасьон» (Luxinnovation), до складу якої входять 6 установ приватної та державної форми власності: Міністерство економіки та зовнішньої торгівлі, Міністерство освіти та культури, Міністерство середнього класу, туризму та житла, Бізнес-федерація Люксембургу (FEDIL — Business Federation Luxembourg), Торгова палата та Палата ремісницьких професій. Паралельно в країні функціонує Jonk Entrepreneuren Luxembourg — асоціація, що об'єднує представників наукових та ділових кіл задля реалізації Лісабонської стратегії ЄС.

У Канаді діє агрегована модель, що поєднує елементи рівневого та кластерного регулювання. До конвергентних ініціатив держави належить спільна комплексна сільськогосподарська політика федеральних, провінційних та територіальних міністрів сільського господарства, яка складається з п'яти елементів: бізнес-управління ризиками; продовольча безпека та якість харчових продуктів; наука та інновації; охорона навколишнього середовища; відновлювальні технології. Функції розвитку взаємодії між замовниками та постачальниками, зміцнення зв'язків між приватним сектором та науково-дослідними установами покладаються на Канадську організацію розвитку мереж (CANARIE); Канадські технологічні мережі; Науково-дослідний центр зв'язку; Канадський інноваційний центр; Канадський інноваційний фонд; Експертну групу з комерціалізації; Атлантичний інноваційний фонд; Науково-дослідну раду з природних ресурсів та техніки; Національну науково-дослідну раду; Робочу групу з питань інновацій.

В цілому розвинені країни приділяють значну увагу активізації зусиль зі створення перспективних комерційних агротехнологій, нових продуктів (послуг), залучення додаткових ресурсів для проведення сільськогосподарських досліджень та розробок на основі

участі всіх зацікавлених сторін (аграрної освіти, науки, бізнесу), удосконалення нормативно-правової бази в галузі науково-технологічного, інноваційного розвитку [714]. Вони орієнтовані, передусім, на технологічну модернізацію аграрної економіки; підвищення її конкурентоспроможності; швидке поширення в галузі нових технологій; розробку сукупності радикальних технологій для появи нових ринків технологічної продукції. При чому доволі відчутною є безпосередньо державна фінансова підтримка відповідних процесів, яка з роками неухильно зростає. Надзвичайно активно представлена аграрна складова та розвиваються процеси конвергенції у країнах, що розвиваються (табл. 3.2).

Узагальнення успішних управлінських закордонних практик дозволяє зробити висновок, що ІР-менеджмент систем агродосліджень в іноземних країнах переважно є частиною програм державного інноваційного менеджменту та являє собою сукупність процедур управління будь-якими типами формальних відносин інтелектуальної власності (у т.ч. тих, що укладені на невизначений період), в яких сторони взаємодіють у процесі прийняття рішення для досягнення конкретних цілей у сфері аграрної науки, технологій та інновацій, а також управління наслідками таких взаємодій у вигляді нових ефектів, що призводять до інтенсивних трансформацій соціального і технологічного розвитку агроекономіки.

При цьому виявлено спільні риси у моделях управління, які полягають у наявності в основі будь-якої керуючої системи трьох підсистем – ідеологічної, комунікаційної та організаційної, спрямованих на забезпечення концептуальної, інформаційної, та функціональної підтримки менеджменту у ядрі керованої системи – секторах освіти, науки та бізнесу.

Таблиця 3.2

Моделі співробітництва у сфері сільськогосподарських досліджень країн, що розвиваються

Механізми	Джерела фінансування	Основні функції	Можливості	Загрози та ризики	Реальні приклади
1	2	3	4	5	6
Регіональні координаційні органи	Донори, країни-члени	Гармонізація політики, професійна підготовка, фінансування і управління проектами	Доступ до додаткових ресурсів і технологій, ефект масштабу, зниження витрат, політична підтримка	Політичне втручання, бюрократії і чутливість до політичних конфліктів, зовнішній вплив на формування порядку денного, труднощі в мобілізації внесків членів	INSAH, SACCAR (Африка); PROCIs (Латинська Америка)
Регіональні науково-дослідні інститути	Донори, країни-члени	Генерація технологій, навчання	Висока якість технологій, підвищення кваліфікації, додаткові ресурси	Переслідування власних цілей окремими учасниками, дублювання зусиль, нестійкість, відсутність фінансової підтримки з країн-членів, конкуренція з національними інститутами, чутливість до політичних конфліктів	CATIE (Латинська Америка); CARDI (Карибський басейн); AVRDC (Азія)

Продовження таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6
Регіональні об'єднання	Донори	Обмін досвідом, співпраця у сфері управління наукою	Доступ до інформації та додаткових ресурсів	Зловживання управлінським ресурсом, відсутність стійкості і політичної підтримки, труднощі у забезпеченні внесків членів	ASARECA, CORAF (Африка)
Регіональні мережі	Донори, члени	Управління інформаційними потоками, обмін інформацією	Більш універсальні технології, доступ до додаткових ресурсів, ефективний розподіл ресурсів	Ігнорування національних пріоритетів у порядку денному, нераціональне використання фінансових і людських ресурсів	INSORMIL, WAFSRN, EARNNET (Африка)

Закінчення таблиці 3.2

1	2	3	4	5	6
Екорегіональні групи	Донори	Визначення регіональної стратегії у екорегіоні	Ефект масштабу, зниження витрат, додаткові технології та ресурси	Порядок денний керований ззовні, нехтування національними пріоритетами	SPAAR (Африка); CONDESAN (Латинська Америка)
Регіональні професійні об'єднання	Донори, окремі члени, власні ресурси	Обмін інформацією, організація професійних зустрічей, публікації	Постійно оновлювана інформація, контакти з однодумцями	Нестійкість, брак фінансової підтримки, пріоритетність інтересів більш впливових членів	AAASA (Африка)

Джерело: [715]

Завдяки одночасному «включенню» цих підсистем за рахунок широкого арсеналу інструментів (перед усім правових та фінансових), сприйняття управлінських новацій суб'єктами управління може відбуватися вже у ціннісній площині, що максимально сприятиме здійсненню суспільних перетворень у рамках конкретної управлінської моделі.

Вже сьогодні можна однозначно стверджувати про існування декількох об'єктивних тенденцій:

- розвиток механізмів регулювання відносин інтелектуальної власності в мережах агродосліджень загалом являє собою траєкторію руху в напрямі від абсолютного до обмеженого права, від «принципу необмеженої природи до принципу обмеженої природи» [716]. Фахівці називають розглянутий процес індивідуалізацією режимів інтелектуальної власності, способів її набуття та охорони, виходячи із відмінностей у функціях і соціальному призначенні. У результаті з'являються різні за своїм змістом інститути права інтелектуальної власності, відбувається диференціація регулювання стосовно різних об'єктів та суб'єктів права [717, с. 215];

- збільшення витрат на посилення захисту прав інтелектуальної власності може створити більше стимулів до впровадження інновацій у короткостроковому періоді, проте не приносить очікуваного позитивного ефекту у динамічному довгостроковому періоді;

- шерінгові моделі, що зобов'язують ділитися знаннями, все більше закріплюються в ендегенних механізмах сільськогосподарської експлуатації інтелектуальної власності розвинених країн та стають перепорою до використання інтелектуальної власності як «розмінної карти» у торговельних переговорах та геополітичних конфліктах;

- країни, що розвиваються, все частіше відмовляються від штучної «трансплантації» правових норм, запроваджених в країнах з розвинутою системою інтелектуальної власності, та розробляють власні практики управління [718; 719]. Прикладами успішного досвіду реалізації таких проектів є створення цифрової бібліотеки традиційних знань в Індії, заснування Фонду визнання генетичних ресурсів для спільного користування в Малі та ін. (детальніше [720]);

- публічний сектор шукає способи співіснування з приватним сектором в етичних питаннях, питаннях конфлікту стандартів інтелектуальної власності, біологічної безпеки та якості харчової продукції, питаннях стратегічного планування і розробки національних систем управління трансверсальними об'єктами (традиційними сільськогосподарськими і екологічними знаннями та генетичними ресурсами), питаннях розподілу вигід від використання інтелектуальних продуктів із статусом міжнародних і національних громадських благ [721] та ін.

Таким чином, протягом останніх років необхідність у розробці конкретних керівних принципів управління інтелектуальною власністю в системах агродосліджень стала відчуватися з особливою гостротою. Виникла потреба у оновленій, орієнтованій на довгостроковий результат політиці, підкріпленій соціальною місією, візією, концептуальним баченням стратегічних змін у контексті глобального сценарію розвитку: достатньо гнучкій, щоб балансувати в умовах функціональної та структурної динаміки інститутів аграрної економіки - достатньо амбітній, щоб не втратити ідентичності в межах мінливих національних і міжнародних інтересів і пріоритетів.

Ключове завдання такої політики полягає у перекалібровці існуючої системи AR4D з метою максимального збереження суверенітету інтелектуальних

портфолію національних систем при одночасній мінімізації будь-яких обмежень доступу до знань [722] та створенні режиму користування сільськогосподарською інтелектуальною власністю одночасно на користь фундаментальної науки, ринку, і суспільства в цілому. Потрібен загальний пул ресурсів і режимів управління із забезпеченням безпосереднього залучення всіх зацікавлених осіб (особливо маргіналізованих, таких як бідні фермери і споживачі) у прийняття рішень на основі об'єктивних зважених оцінок, рівноправного та ефективного партнерства.

3.2. Специфіка механізмів рамкової підтримки управління інтелектуальною власністю в національних системах агродосліджень: функціональний аудит та аналіз перспектив застосування іноземного досвіду

Масштабні технологічні зрушення постіндустріального періоду розвитку суспільства призвели до кардинальних змін в підвалинах агроекономічних систем – продуктивних силах та виробничих відносинах. Комплексна автоматизація та інформатизація виробничого процесу в сільському господарстві, розвиток NBIC-технологій, нарощування вертикалі та горизонталі агропромислової інтеграції – перенесли аграрну економіку у інший інституційний вимір, що вимагає еволюційного переформатування «правил гри» у галузі.

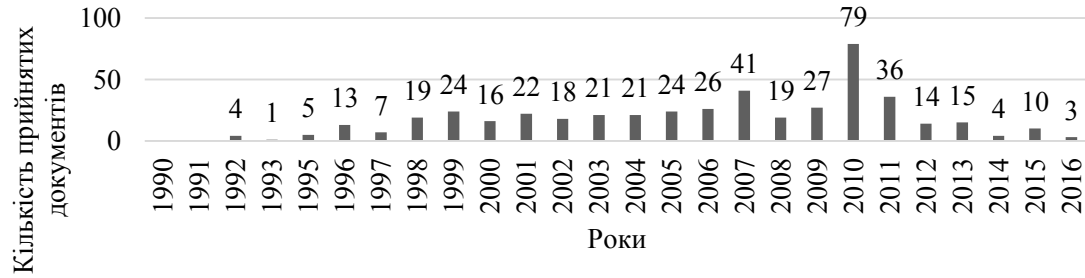
У таких умовах вкрай важливу роль починають відігравати державні реформи, спрямовані на інтелектуалізацію, зокрема активацію інтеграційних векторів системи науково-освітнього забезпечення аграрної

економіки та інфраструктурної підтримки трансферу інновацій в агробізнесі. В Україні факт формального проголошення курсу таких реформ відбувся ще у перші роки незалежності, але їх результати та динаміка до цього часу залишаються доволі непевними.

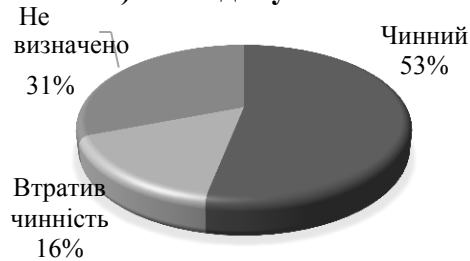
За період з 1991 по 2016 роки в країні прийнято значну кількість нормативно-правових документів у сфері інноваційного розвитку економіки. Зокрема інструментарій розширеного пошуку офіційного веб-порталу Верховної ради України станом на 01.06.2016 року на запит документів з наявністю у заголовку слова «інноваційний» (всі можливі словоформи) генерує перелік із 469 позицій (зведені технічні результати на рис. 3.7, детальний перелік у додатку Б). Проте 75 документів у даному переліку (або більше 1/6 загальної сукупності) на дату здійснення запиту вже втратили актуальність та були нечинними. Кількість документів вищої юридичної сили не перевищувала 3% (13 законів), що свідчить про відсутність належної кодифікації національного законодавства з питань інноваційного розвитку.

Якісний аналіз змісту інноваційного законодавства дає підстави зробити висновок, що 2/3 всієї законодавчої документації це бюрократичні та статистичні рутинні документи, які не носять реформаторського характеру. Зокрема, протягом досліджуваного періоду прийнято 126 кадрових наказів тільки стосовно призначень на посади/звільнень перших осіб органів інноваційного управління. Натомість, стратегічні та концептуальні положення, які формують певну візію векторів інтелектуалізації української економіки, містять лише 14 документів, які до того ж, враховуючи часові лаги прийняття, мають виключно короткострокові горизонти. Решта законодавчих документів являють собою інструменти тактичного характеру переважна більшість з

а) Динаміка видання

б) Стан документів

в) Юрисдикція

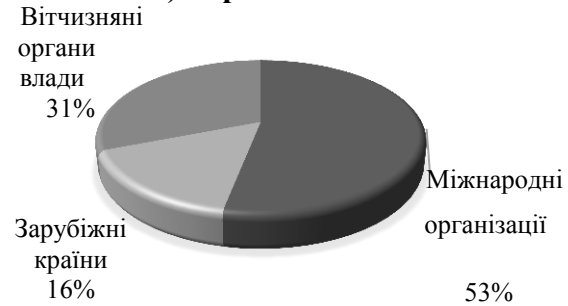

Рис. 3.7. Кількісний аналіз законодавства з питань інноваційного розвитку в Україні у 1990-2016* рр.

Примітка: *станом на 01.06.2016

Джерело: сформовано автором за даними [723]

яких належить нормам інвестиційно-фінансового законодавства та нормативно-правовим актам, що встановлюють інституційні рамки національної інноваційної системи.

Щодо інтересів суб'єктів аграрної економіки, безпосереднє відношення до вирішення проблем інноваційного розвитку сектору (судячи із змісту назв) за результатами проведеного пошуку мають не більше десятка документів з 469, більшість з яких стосуються питань інфраструктурного забезпечення інноваційного процесу, зокрема постанова КМУ від 30.05.2006 № 757 «Про затвердження Порядку використання у 2006 році коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки інновацій та інвестицій, у тому числі вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу»; наказ Міністерства промислової політики України від 11.09.2006 №329 «Про затвердження Порядку конкурсного відбору інвестиційних проєктів, спрямованих на реалізацію інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції у сфері промисловості, у тому числі вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу»; постанова КМУ від 06.01.2010 № 27 «Питання утворення Державного центру інноваційних біотехнологій» (та ще 3 документи для забезпечення діяльності центру); розпорядження КМУ від 27.01.2010 № 165-р «Про затвердження плану заходів на 2010-2011 роки із створення інноваційно-технологічного кластера «Сорочинський ярмарок» для сприяння розвитку сільських територій»; розпорядження КМУ від 17.02.2010 № 264-р «Про утворення Українського навчально-науково-інноваційного центру новітньої

Таблиця 3.3

Аграрний вектор у стратегічних нормативних актах з питань інноваційного розвитку
(контекст конвергенції)

Законодавчі акти*	Норми, що прямо сприяють інноваційному розвитку аграрної економіки (І)/ Норми, що прямо стимулюють інституціональну конвергенцію в агросегменті національної інноваційної системи (К)
1	2
Постанова КМУ від 26.01.1998 № 86 «Про розробку Державного індикативного плану науково-технічного розвитку України на 1999 - 2005 роки та визначення інноваційних пріоритетів держави» (ВЧ**)	К: п.1 (регламентація взаємодії НААН з Міністерством у справах науки і технологій, Міністерством промислової політики, Міністерством економіки та іншими центральними органами виконавчої влади, Національною та галузевими академіями наук у розробці проекту)
Постанова ВРУ від 13.07.1999 № 916-ХІV «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України»	І: розд. б/н «Організаційно-функціональна трансформація науково-технологічного потенціалу» (сприяння розвитку науки у агровиробничих асоціаціях, які проводять науково-дослідні роботи)

Продовження таблиці 3.3

1	2
Закон України від 16.01.2003 № 433-IV «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (ВЧ)	І: ст.7 (визнання стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності на 2003-2013 рр. розвитку біотехнологій; високотехнологічного розвитку сільського господарства і переробної промисловості); ст.8 пп.4,5 (визнання середньостроковими пріоритетними напрямками - розвитку генно-інженерних технологій, генетично модифікованих культур та організмів; кормозбиральної та бурякозбиральної техніки; біодобрив; засобів захисту рослин і тварин; обладнання для глибинної переробки рослинної та тваринної продукції; сучасних технологій зберігання сільськогосподарської продукції; екологічно чистих харчових продуктів та продуктів з високими оздоровчими властивостями з овочевих та зернових культур). К: ст.4. (залучення НААН до формування спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади стратегічних та уточнення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності)
Постанова КМУ від 14.05.2008 № 447 «Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки»	К: дод. 2 (закріплення за Мінагрополітики статусу головного розпорядника бюджетних коштів у питаннях розвитку інноваційної інфраструктури для підтримки малого інноваційного бізнесу; створення центрів науки, інновацій та інформатизації; фінансування регіональних центрів трансферу технологій)

Закінчення таблиці 3.3

1	2
Постанова КМУ від 02.02.2011 № 389 «Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні»	І: розд. б/н «Мета, шляхи та етапи виконання програми» (регламентація залучення інвестицій у галузь біотехнологій у 2013-2015 рр.); розд. б/н «Базові галузі економіки, в яких реалізуються інвестиційні та інноваційні проекти» (включення агропромислового комплексу до числа базових галузей національного господарства, надання проектам виробництва сільськогосподарської техніки пріоритетного значення)
Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»	І: ст.4 (визнання стратегічним пріоритетним напрямом інноваційної діяльності на 2011-2021 рр. технологічного оновлення та розвитку агропромислового комплексу). К: ст. 3, 5 (залучення НААН до формування стратегічних та уточнення середньострокових напрямів інноваційної діяльності спільно з іншими галузевими академіями наук)
Постанова КМУ від 31.10.2012 № 1014 «Деякі питання підготовки до реалізації національного проекту «Технополіс» - створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій»	І: п.1 (затвердження техніко-економічного обґрунтування національного проекту створення інфраструктури інноваційного розвитку біотехнологій). К: п. 1 (заснування технопарку «BIONIC Hill» з пріоритетною спеціалізацією у галузі біотехнологій)

Примітка: *станом на 01.06.2016; **ВЧ-втратив чинність
Джерело: сформовано автором за даними [724]

Таблиця 3.4

Інноваційний вектор у комплексних програмах та концепціях розвитку
АПК (контекст конвергенції)

Законодавчі акти*	Норми, що прямо сприяють інноваційному розвитку аграрної економіки (І)/ Норми, що прямо стимулюють інституціональну конвергенцію в агросегменті національної інноваційної системи (К)
1	2
Постанова від 01.03.2003 № 271 «Про затвердження Комплексної програми розвитку аграрного ринку на 2003-2004 роки»	І: розд. III (пропагування доцільності створення і впровадження у виробництво нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур; застосування найсучасніших методів селекції і біотехнології; розроблення та впровадження сучасних науково-технічних проектів і технологій; ефективного використання НТП країни; задоволення потреб аграрного ринку у підготовці кадрів за основними спеціальностями АПК; включення до програм навчання нових спеціальностей з урахуванням вимог прогресу). К: розд. I (пропагування створення служб, які б вивчали кон'юнктуру аграрного ринку для прогнозування та поширення маркетингової інформації серед товаровиробників)

Продовження таблиці 3.4

1	2
Розпорядження КМУ від 15.02.2006 №93-р «Про схвалення Концепції Державної програми реалізації технічної політики в АПК на період до 2010 року»	І: розд. б/н «Мета та завдання Державної програми реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі» (регламентація забезпечення інформатизації механізованого виробництва сільськогосподарської продукції за наукоємними технологіями). К: розд. б/н «Шляхи розв'язання проблеми технічного забезпечення агропромислового комплексу» (визнання основним напрямом технічної політики формування єдиного науково-технічного інформаційного простору в АПК).
Постанова КМУ від 30.05.2007 № 785 «Про затвердження Державної цільової програми реалізації технічної політики в АПК на період до 2015 року»	І: розд. б/н «Шляхи і способи розв'язання проблеми» (регламентація фінансової підтримки удосконалення інформаційних систем моніторингу агроресурсів та використання на їх основі ресурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій і техніки для виробництва сільськогосподарської продукції; розроблення і впровадження нових систем контролю якості технічних послуг; підвищення рівня наукових досліджень і прискорення впровадження їх результатів у сільськогосподарське машинобудування; використання об'єктів права інтелектуальної власності у процесі створення сільськогосподарської техніки нового покоління).

Продовження таблиці 3.4

	К: розд. б/н «Шляхи і способи розв'язання проблеми» (пропагування інституціональної та структурної перебудови галузі машинобудування для АПК шляхом утворення національних і міжнародних промислово-фінансових груп з метою концентрації фінансових ресурсів, реалізації єдиної аграрної технічної політики; налагодження зв'язків системи інженерно-технічного забезпечення з іноземними науковими центрами та провідними світовими виробниками сільськогосподарської техніки); дод. 1 (залучення до виконання програми Мінагрополітики, Мінпромполітики, НАК «Укراгролізинг», Національної академії аграрних наук)
Постанова КМУ від 26.09.2007 № 1181 «Про затвердження Державної програми розвитку вітчизняного машинобудування для АПК на 2007-2010 роки»	І: розд. б/н «Напрями виконання програми» (пропагування прискорення інноваційного розвитку машинобудування для АПК за рахунок переоснащення галузі, застосування новітніх технологій та обладнання для проектування нової техніки, переходу на гнучкий блочно-модульний принцип побудови; зменшення енерговитрат і розширення діапазону потужностей двигунів і підвищення надійності та довговічності машин, широке застосування прогресивних матеріалів, зниження їх матеріаломісткості; освоєння технічних засобів для використання нетрадиційних джерел енергії)

Закінчення таблиці 3.4

1	2
Розпорядження КМУ від 30.12.2015 № 1437-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку агросектору економіки на період до 2020 року»	І: розд. б/н «Шляхи і способи розв’язання проблеми, строки виконання» (стимулювання створення та функціонування об’єднань виробників сільськогосподарської продукції, зокрема через делегування повноважень саморегульним організаціям в АПК; розширення діяльності сільськогосподарських дорадчих служб, орієнтованих на безпосередню роботу з сільським населенням; запровадження системи консультацій бізнесу в режимі реального часу щодо вирішення питань торгівлі на ринку ЄС як програмні заходи)

Примітка: *станом на 01.06.2016

Джерело: сформовано автором за даними [725]

сільськогосподарської техніки і технологій». Відповідно, понад 90% прийнятих в Україні документів у сфері інноваційного законодавства впливають на агровиробництво та ринок опосередковано, виключно створюючи певний «інноваційний клімат».

Серед усіх концепцій та стратегічних програм інноваційного розвитку, затверджених протягом років незалежності України, лише 5 чинних законодавчих актів містять положення, що напряму вирішують інтереси галузі та стимулюють процеси інтелектуалізації в агросегменті національної інноваційної системи (табл. 3.3). Показово, що відповідні адресні норми відсутні в таких важливих документах як: Державна програма прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки (постанова КМУ від 25.08.2004 № 1086); закони України «Про інноваційну діяльність» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків»; Концепція Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки» (розпорядження КМУ від 16.05.2007 № 285-р); Концепція Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки» (розпорядження КМУ від 06.06.2007 № 381-р); Концепція розвитку національної інноваційної системи (розпорядження КМУ від 17.06.2009 № 680-р); Концепція реформування державної політики в інноваційній сфері (розпорядження КМУ від 10.09.2012 № 691-р) тощо.

Результати зворотного пошуку (пошук норм, спрямованих на інтелектуалізацію аграрної економіки та конвергенцію освіти, науки і агробізнесу, у комплексних стратегіях реформування агропромислового комплексу, табл. 3.4) дозволяють зробити висновок, що відповідні

норми формально містяться у всіх без винятку концепціях та програмах розвитку аграрного сектору, проте переважно носять реагуючий характер і вирізняються відставанням від динаміки розвитку суспільства знань.

Найбільш прогресивним серед прийнятих в роки незалежності України законодавчим актом в контексті тематики розділу є розпорядження КМУ від 6 квітня 2011 р. №279-р «Про схвалення Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки», яким закріплюється принципово новий системний устрій інноваційного розвитку агропромислового сектору за схемою «аграрна освіта - аграрна наука - аграрне виробництво» і проголошується курс на поглиблення співпраці центральних та місцевих органів виконавчої влади у вирішенні питань функціонування і розвитку аграрної освіти та науки. Однак, і його положення по факту виявилися великою мірою декларативними та не підкріпилися реальними кроками виконавців, зафіксованими у плані заходів щодо реалізації Концепції до 2015 року, затверджені розпорядженням КМУ від 31.10.2011 №1112-р, зокрема в частині розв'язання до 2012 року завдань розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості, створення екологічно безпечних умов для життєдіяльності населення, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання земель сільськогосподарського призначення; оптимізації мережі вищих навчальних закладів I–IV рівнів акредитації та наукових установ; створення регіональних навчальних науково-виробничих комплексів як центрів навчально-наукового забезпечення агропромислового комплексу України; а також заснування автоматизованої системи моніторингу регіональних потреб АПК у кадровому забезпеченні та стану працевлаштування

випускників вищих аграрних навчальних закладів [726].

В цілому слабкими позиціями вітчизняного законодавства з питань інтелектуалізації аграрної економіки є надмірна теоретизованість, захоплення юристів кристалізацією категоріального апарату та принципів інноваційного розвитку, непослідовність, фрагментарність нормативного закріплення вибору і застосування регуляторних важелів з усього арсеналу апробованих світовою практикою заходів, відсутність затверджених маркерів досягнення конкретних результатів як і реальних санкцій за їх невиконання.

Як наслідок, формально достатній обсяг правового забезпечення фундаменту інтелектуалізації аграрного сектору в країні не дозволяє завершити формування повноцінної конвергентної інноваційної моделі національної аграрної економіки. Створені де-юре стартові умови для формування цивілізованого ринку інтелектуальних продуктів, коли завдяки внесенню у 2012 році змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [727] майнові права на розроблені за кошти державного бюджету технології передали організаціям і розробникам для подальшої комерціалізації, фактично мало змінили реально існуючі механізми створення науково-технічної продукції в АПК. Залишаються нереалізованими можливості, надані аграрним навчальним закладам новим Законом України «Про вищу освіту» [728], яким вперше на найвищому законодавчому рівні визначено необхідність здійснення інноваційної діяльності у вищих навчальних закладах та надано право університетам проводити наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність через створені ними юридичні особи, предметом діяльності яких є доведення результатів наукової і науково-технічної діяльності вищого навчально-

го закладу до стану інноваційного продукту та його подальша комерціалізація. Розробленими, але не затвердженими залишаються проекти нормативно-правових актів щодо формування засад державної політики у сфері кластеризації економіки, такі як «Концепція створення кластерів в Україні» (Міністерство економіки України, 2008 р.), «Національна стратегія формування та розвитку транскордонних кластерів» (Міністерство регіонального розвитку та будівництва України, 2009 р.) [729].

Законодавчі акти не відображають адекватно об'єктивну необхідність зміни ролі держави з інвестора проектів на координатора державно-приватних партнерств та адміністратора взаємодії. Окремі новели інноваційного законодавства розходяться з концептуальним баченням фіскальної політики в агросекторі, політики охорони довкілля тощо. Інноваційна стратегія виступає виключно в якості надбудови до стратегії агрореформ, що не дозволяє повною мірою проявитися синергетичним управлінським ефектам. Відсутня системна основа розвитку інноваційної діяльності, яка передбачає поєднання інноваційних і структурних перетворень в аграрній галузі, що підтверджується зниженням рейтингових позицій України в інформаційній системі Worldwide Governance Indicator за індикаторами верховенство закону та якість законодавства (рис. 3.8)

Серйозну проблему становить рівень ефективності інноваційного менеджменту в аграрній економіці, зокрема в питаннях інституціональної конвергенції. Згідно з встановленим наразі статусом-кво єдиний спеціально вповноважений орган державного регулювання інтелектуалізації аграрної галузі в Україні відсутній, тому управлінський вплив держави на сферу інноваційного розвитку аграрної економіки здійснюється за допомогою трирівневої системи виконавчих структур: рівень вищого

органу в системі органів виконавчої влади — КМУ; рівень центральних органів виконавчої влади — міністерства, державні комітети, агенції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом; рівень місцевих органів виконавчої влади — місцеві органи загальної та спеціальної (галузевої, функціональної, змішаної) компетенції, що безпосередньо підпорядковані центральним органам виконавчої влади та/або перебувають у підпорядкуванні місцевих державних адміністрацій [730].

Основний тягар відповідальності при цьому розподілений між Департаментом науково-освітнього забезпечення та розвитку підприємництва на селі Міністерства аграрної політики та продовольства України, Департаментом науково-технічного розвитку та Департаментом інноваційної діяльності і трансферу технологій Міністерства освіти і науки України, Департаментом розвитку інновацій та інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Відділенням наукового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії аграрних наук України (назви станом на початок 2016 року). Однак, існує величезна кількість допоміжних функціоналів, які в результаті економічних та політичних змін в країні невинно змінюють один одного. Зокрема, з 1992 року в Україні було створено та ліквідовано/реорганізовано в управлінські або координаційні структури з майже ідентичним набором функцій більше десяти органів адміністрування процесів інтелектуалізації, понад 70% з яких не проіснували більше 3 років, у т.ч. два органи не більше 3 місяців (табл. 3.5).

Численність відповідальних державних виконавців, проте, не сприяє дієвості інноваційних реформ в агроєкономіці, а навпаки фактично породжує плутанину, крос-делегування та, у підсумку, безконтрольність.

Рис. 3.8. Індекси WGI (Worldwide Governance Indicator)
для України, 2004-2014 рр.***

Примітки: *Верховенство закону (Rule of Law) — індекс включає показники, що вимірюють ступінь впевненості різних суб'єктів у встановлених законодавчих нормах,

а також дотримання ними цих норм, зокрема, ефективність і передбачуваність законодавчої системи, рівень злочинності та ставлення громадян до злочину, ставлення до виконання контрактних зобов'язань, ефективність роботи поліції, судів і т.д.

****Якість законодавства (Regulatory Quality)** — індекс включає показники, що вимірюють здатність уряду формулювати і реалізовувати раціональну політику та правові акти, які допускають розвиток приватного сектора і сприяють його розвитку.

*****Розглянуто період активної фази законотворчості України**
Джерело: сформовано автором за даними [731]

Формально проголошені кардинальні реформи на практиці обертаються хвилями бюрократичних рокіровок, що впливає на погіршення позицій України у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (рис. 3.9).

Відсутність ефективної координації взаємодії та гіпертрофована дискреційність норм, що регламентують владні повноваження, призводять до загострення суперечностей між загальнодержавною, галузевою, регіональними політиками розвитку. Розроблені державними органами програмні заходи недостатньо узгоджуються за строками виконання, складом виконавців і ресурсним забезпеченням, а отже ризики недосягнення результативних показників фактично закладаються у програмних документах вже під час їхнього прийняття. Як наслідок, незважаючи на доволі високий рівень державних видатків (Україна входить до першої десятки країн світу з найбільшою часткою сукупних видатків державного сектора у ВВП згідно з даними МВФ [732]), за індексами інституційної спроможності Світового банку даних [733], що базуються на показниках ефективності державного управління, якості державних послуг, якості розробки та реалізації внутрішньої державної політики, довіри до внутрішньої політики, якості функціонування державного апарату та роботи державних службовців тощо, Україна у 3 рази відстає від розвинених країн, що мають співставний рівень перерозподілу ВВП через державні видатки [734, с. 10] (рис. 3.10).

Причини диспаритету в першу чергу криються у неефективному використанні коштів державного бюджету. Проблемою номер один є відсутність стратегічного мислення урядовців на етапі планування розподілу фінансових ресурсів. Зокрема, лише у структурі державних витрат Мінагрополітики протягом 2011-2014 рр. частка видатків розвитку,

спрямованих на фінансування системи досліджень, зменшилась з 45,3% до 1,5%, тобто більше ніж у 30 разів (рис. 3.11).

По-друге, неефективні стратегії супроводжуються проблемами в операційному управлінні. Доказами відповідного твердження є результати проведених Рахунковою палатою України аудитів ефективності фінансування програм інноваційного розвитку аграрної економіки, що фіксують численні порушення в усіх органах адміністрування сфери (табл. 3.6).

Зокрема, за період 2010-2015 рр. внаслідок неефективних управлінських дій Мінагрополітики, НААН та підпорядкованих їм структур було втрачено близько 1,5 млрд. грн. бюджетних коштів. Основні втрати при цьому були пов'язані з: низькою ефективністю підготовки кадрів за держзамовленням в системі аграрної освіти; укладанням обтяжливих форвардних контрактів державними підприємствами, що належать до сфери управління державних органів; корупційними оборудками з відчуженням земель через механізми «арбітражних керуючих» [735]; незабезпеченням обліку, управління, збереження та використання дослідної бази академічної та університетської науки для отримання установами і науковцями доходів від використання об'єктів права інтелектуальної власності; неналежною організацією виконання науково-технічних програм без урахування потреб економіки, внаслідок чого мали місце численні випадки визнання експертними радами недоцільними і неактуальними окремих тематик НДР та їх припинення після того, як наукові проекти частково були профінансовано.

Незважаючи на те, що в останні роки понад 40 % фінансування, спрямованого на підтримку інноваційної діяльності та трансферу технологій у державі, перебувало в

Таблиця 3.5

Ліквідовані органи адміністрування інноваційного розвитку в Україні

Орган адміністрування	Створення	Ліквідація	Орган-наступник	Існування
1	2	3	4	5
Державний інноваційний фонд	1992 р.	2000 р.	Українська державна інноваційна компанія	8 років
Міжвідомча рада з координації діяльності щодо організації та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів	1996 р.	2001 р.	Комісія з організації діяльності технопарків та інноваційних структур інших типів	5 років
Українська інноваційна фінансова лізингова компанія	1999 р.	2000 р.	-	1 рік
Міжвідомча комісія з питань експертизи інноваційно-інвестиційних проєктів на предмет визначення їх пріоритетів	2002 р.	2003 р.	Міжвідомчий конкурсний комітет з визначення підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, інноваційне інвестування яких здійснюється за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна	1 рік

Продовження таблиці 3.5

1	2	3	4	5
Міжвідомчий конкурсний комітет з визначення підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, інноваційне інвестування яких здійснюється за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна	2003 р.	2004 р.	-	1 рік
Державне агентство з інвестицій та інновацій	2005 р.	2011 р.	Державне агентство з інвестицій та управління національними проектами України	6 років
Управління інноваційної політики в структурі Секретаріату КМУ	19 січня 2005 р.	30 березня 2005 р.	-	2,5 місяці
Національна рада з інноваційного розвитку України як дорадчий орган при Президентові України	2006 р.	2009 р.	Національна рада з питань науки, інновацій та сталого розвитку України	3 роки

Закінчення таблиці 3.5

1	2	3	4	5
Міжвідомча рада з питань інвестицій та інноваційного розвитку як дорадчий орган при КМУ	2007 р.	2009 р.	-	2 роки
Комісія з розроблення пропозицій щодо удосконалення системи державного управління в інноваційній сфері	2007 р.	2010 р.	-	3 роки
Державний комітет України з питань науково-технічного та інноваційного розвитку	07 квітня 2010 р.	05 липня 2010 р.	Державний комітет України з питань науки, інновацій та інформатизації	3 місяці

Джерело: сформовано автором за даними [736]

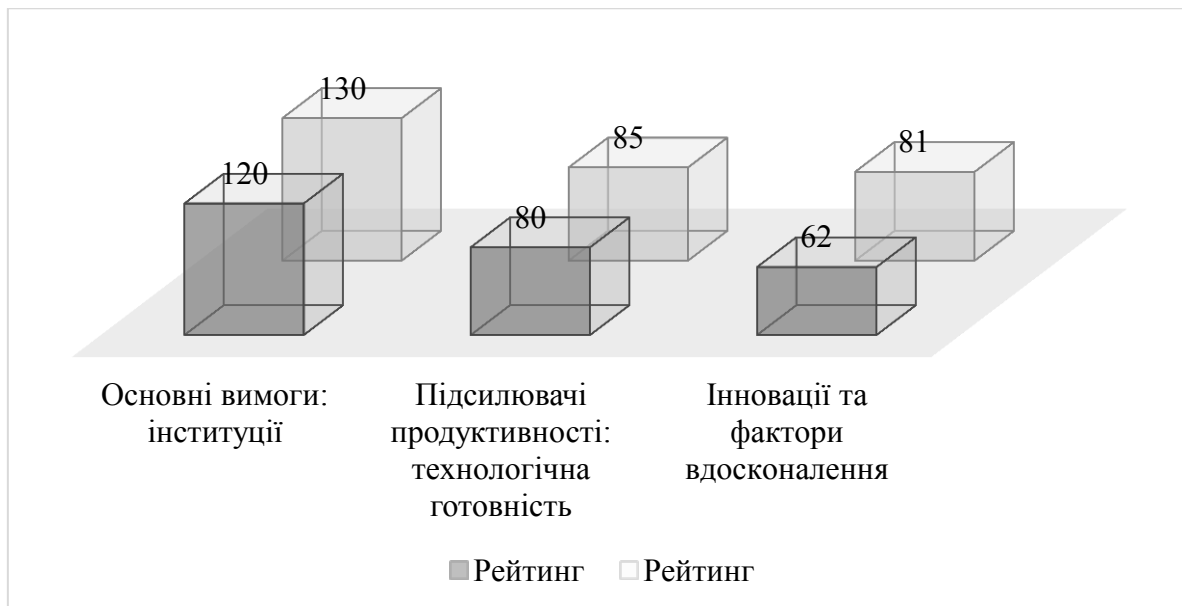

Рис. 3.9. Динаміка позицій України у рейтингу The Global Competitiveness Index за складовими інституційної та технологічної спроможності
Джерело: сформовано автором за даними [737; 738]

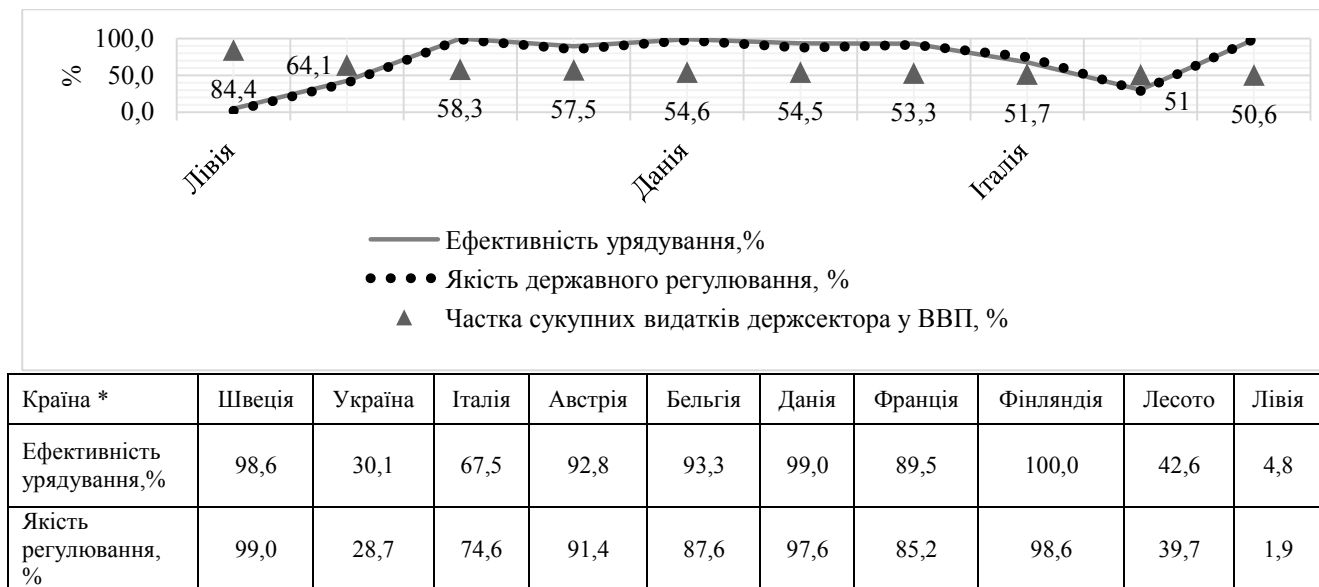

Рис. 3.10. Інституційна спроможність країн світу з найвищою часткою державних видатків у ВВП

Примітки: *представлено топ-10 країн за часткою державних видатків у ВВП за версією МВФ станом на 2014 рік

Джерело: сформовано автором за даними [739, 740]

розпорядженні Мінагрополітики та НААН, агентурна мережа технологічного трансферу в агросекторі представлена лише однією спеціалізованою установою – Інститутом інноваційного провайдингу НААН. Інститути консультативного, інформаційного, кадрового та фінансового забезпечення функціонування інноваційно орієнтованих агропідприємств в Україні практично не розвинені, а інноваційна інфраструктура переважно представлена безпосередньо виробничо-технологічним обслуговуванням інноваційного процесу.

Однак і в цьому сегменті існують лише поодинокі практики успішного функціонування аграрних кластерів та технологічно-індустріальних парків (табл. 3.7, деталізований огляд у додатках В, Г). Більшість зареєстрованих індустріальних агропарків, претендуючи у стратегіях «на папері» на реалізацію технологічно не пов'язаних напрямів діяльності, не мають для цього необхідної інфраструктури та комунікацій [741]. У жодному із зареєстрованих парків з моменту заснування не з'явилося нових об'єктів нерухомості. Це наштовхує на думку про те, що створення агропарків у вітчизняних умовах переважно є легітимним способом отримання податкових преференцій для бізнесу, який не має нічого спільного з інтелектуалізацією.

Повільні темпи розвитку технопаркових структур, знову ж таки, в першу чергу обумовлені інституціональними чинниками, зокрема [742; 743]: відсутністю довіри до органів влади у питаннях надання державної підтримки за рахунок державного та місцевих бюджетів через корупцію, можливість зловживань та загрозу виникнення залежності від потужніших партнерів; недостатністю іноземних інвестицій та венчурного капіталу; недосконалістю фіскальних інструментів в частині стимулювання інноваційної діяльності;

Рис. 3.11. Обсяги видатків Міністерства аграрної політики та промисловості України на виконання бюджетних програм

Примітки: * КПКВ 6591030, 6591060, 6591080, 6591090, 65981110
 Джерело: сформовано автором за даними [744]

Таблиця 3.6

Результати контрольно-аналітичних та експертних заходів щодо ефективності використання бюджетних коштів у сфері фінансування розвитку АПК, аграрної освіти та науки, 2010-2015 рр.

Тематика та період проведення аудиту	Зафіксовані порушення, млн.грн.	
	Збитки	Неефективні управлінські витрати/ заборгованість
1	2	3
Аудит ефективності використання коштів Державного бюджету України, виділених Українській академії аграрних наук на науку (2010)	-	79,2
Аудит ефективності використання коштів Державного бюджету України, виділених на підтримку АПК у 2009 році (2010)	-	35,0
Аудит використання коштів державного бюджету, передбачених Міністерству промислової політики України на державну підтримку вітчизняного машинобудування для АПК (2010)	7,7	-
Аудит ефективності використання коштів Державного бюджету України на підготовку кадрів з вищою освітою та підвищення кваліфікації для АПК (2011)	-	165,0
Аудит ефективності використання бюджетних коштів на наукову і організаційну діяльність президії Національної академії наук України та президій галузевих національних академій наук України (2013)	15,5	16,7

Закінчення таблиці 3.6

1	2	3
Аудит ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на виконання програм селекції у тваринництві, птахівництві та рослинництві на підприємствах агропромислового комплексу (2013)	-	9,6
Аудит ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на виконання програм селекції у тваринництві, птахівництві, рослинництві, проведення фундаментальних досліджень, здійснення прикладних наукових та науково-технічних розробок в науково-дослідних установах та підприємствах, що перебувають у віданні Національної академії аграрних наук (2013)	32,8	305,6
Аудит ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції та гармонізацію національних стандартів з міжнародними (2014)	-	6,4
Аудит виконання заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (2015)	752,3	557,4
Аудит річної фінансової та бюджетної звітності центрального апарату Міністерства аграрної політики та продовольства України (2015)	-	333,5
Всього	808,3	1508,4

Джерело: сформовано автором за даними [745с. 51, 89; 746, с. 96; 747, с. 61, 108; 748, с. 114-115; 749, с. 116]

Таблиця 3.7

Матриця виробничо-технологічної інноваційної інфраструктури в агросекторі України за географічною та галузевою ознаками

Галузь Регіон	Сільське господарство	Харчова промисловість	Сільсько-господарське машинобудування, альтернативна зелена енергетика, сільський зелений туризм	Високі технології
1	2	3	4	5
Вінницька обл.	-	«Переробно-харчовий кластер»	-	-
Житомирська обл.	-	Індустріальний парк «Коростень»	-	-
Запорізька обл.	Кластер «Бджола не знає кордонів»	Кластер «Купуй Запорізьке. Обирай своє»	Кластер «Агробум»	-
Івано-Франківська обл.	-	Індустріальний парк «Долина»	-	-
Київська обл.	Технопарк «Агротехно-парк»	«Перший український індустріальний парк»	-	Індустріальний парк BIONIC HiLL
Львівська обл.	-	-	-	Технопарк «Яворів»
Полтавська обл.	Індустріальний парк «Центральний»	Кластер виробників екопродукції	-	-

Закінчення таблиці 3.7

1	2	3	4	5
Рівненська обл.	Кластер «Натуральне молоко»	-	-	Кластер «Агроінновації»
Сумська обл.	-	Регіональний кластер екологічно чистої продукції	-	-
Харківська обл.	-	-	Технопарк «Технополіс»	-
Хмельницька обл.	Кластер «Подільське яблуко»	Індустріальний парк «Славута»	Кластер «Оберіг»	-
Чернівецька обл.	-	«Перший аграрний кластер»	-	-

Джерело: сформовано автором за даними [750; 751]

невирішеністю питання щодо звільнення керуючих компаній від орендної плати за земельні ділянки; низькими нормами податкової амортизації щодо обладнання для науково-дослідного та дослідно-конструкторського обладнання; неврегульованістю процедур узгодження переліку товарів, які ініціатор створення, керуюча компанія або учасник індустріального парку хочуть ввезти без сплати мита; можливістю втратити право на одержання аграрним підприємством, яке планує увійти до мережевої структури інноваційного типу, пільг та дотацій за будь-яких організаційних чи виробничих змін; асиметричністю у темпах розбудови і запуску виробничої та митно-прикордонної інфраструктур трансферу технологій тощо.

Проведений аналіз системи інфраструктурної підтримки управління інноваційними процесами, що сформувалась в сучасному аграрному секторі України, дозволяє виявити перепони для розбудови ефективного механізму управління інтелектуальною власністю в мережах AR4D. На підставі систематизації наукових джерел та матеріалів власних спостережень ми схильні умовно поділити основні проблеми інституціоналізації інтелектуальної власності в аграрній сфері України на наступні три групи:

1.) Проблеми регулювання відносин, що виникають при створенні об'єктів інтелектуальної власності:

- структурна деформованість, інституційна неповнота та незбалансованість технологічних, економічних та соціально-ціннісних аспектів і механізмів інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки;

- недосконалість специфікації прав власності на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, що фінансуються за рахунок державного бюджету або через державні заклади;

- неузгодженість діяльності організацій колективного управління авторськими правами.

2.) Проблеми, що стосуються комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності:

- нерозвиненість інститутів, що забезпечують передачу на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності, трансфер технологій за кордон та налагодження системи інноваційного аудиту;

- відсутність ефективного інноваційного ринку венчурного капіталу, сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (агротехнополісів, агротехнопарків);

- недосконалість механізму оцінки і передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності;

- бюрократизація форм управління інтелектуальною власністю.

3.) Проблеми забезпечення надійної та ефективної охорони і захисту прав інтелектуальної власності та економіко-правового стимулювання розвитку інформаційних технологій:

- відсутність узгодженої цілісної системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності;

- недосконалість нормативно-правової системи регулювання інтелектуальної власності, фрагментарність і декларативність інноваційного законодавства, його неузгодженість з інвестиційною, фіскальною, монетарною та соціальною політикою;

- низький рівень правової культури суспільства та нестача кваліфікованих фахівців у сфері інтелектуальної власності.

Наразі існує гостра необхідність реалізації сукупності заходів організаційного, фінансового, управлінського та іншого характеру, спрямованих на трансформацію системи науково-освітнього забезпечення аграрної економіки України, з метою перетворення її на

ефективно діючий інститут суспільства, що виконує одночасно три великі місії: освітню, наукову та інноваційно-підприємницьку. Традиційні межі між фундаментальною та прикладною наукою стрімко нівелюються, тому аграрним науково-дослідним інститутам (як і університетам) слід поступово освоювати весь «ланцюг знань» – діючи самостійно або ж налагоджуючи міцне та ефективне співробітництво з іншими організаціями за модельним принципом «face-to-face».

Створення нових інтелектуальних продуктів у ринкових умовах потребує їх трансформації в інноваційну продукцію на основі конвергентного підходу, що є невід’ємною вимогою просування науково-технічних досягнень на засадах співпраці освіти, науки та агробізнесу. За відсутності цих перетворень діючий механізм управління, створення та передачі у виробництво розробок дослідних установ залишатиметься неефективним.

З метою вирішення перерахованих проблем та стимулювання інтелектуально-інноваційного розвитку аграрної економіки необхідна розробка стратегії модернізації інституту інтелектуальної власності, спрямованої на забезпечення формальних і неформальних інституційних змін, які сприятимуть технологічному та соціально-економічному оновленню національної мережі агродосліджень. Пріоритетами інституціональної модернізації інтелектуальної власності в аграрному секторі відповідно до глобальних тенденцій повинні стати:

- розвиток неформальних інститутів інтелектуальної власності;
- специфікація прав власності в аграрному секторі економіки;
- перенос акцентів з питань правової охорони інтелектуальної власності на економічні та формування

інституціональних підходів до оцінки об'єктів інтелектуальної власності;

- внутрішня диверсифікація та якісне вдосконалення управління інтелектуальною власністю — відповідно до швидких змін в об'єктах регулювання авторського права та промислової власності;

- зростаюча адаптація національних нормативних документів до міжнародних норм регулювання;

- якісне збільшення потужності та технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності;

- переорієнтація цільових установок аграрної науки на практичне застосування її результатів, узгодження інтересів наукової спільноти, держави та бізнесу.

Індикаторами позитивних зрушень у вирішенні ключових проблем та реалізації проектів інституціональної модернізації інтелектуальної власності в аграрній економіці можуть слугувати наступні показники: зміцнення позицій України у глобальному рейтингу інноваційної конкурентоспроможності, позбавлення статусу «пріоритетної іноземної країни» у Списку 301 США, наближення до орієнтирів інноваційного розвитку за Лісабонською стратегією.

3.3. Можливості коєволюції ресурсів інноваційного розвитку аграрної економіки та інституту управління інтелектуальною власністю

Навіть у кризові для України роки аграрний сектор господарювання та бізнесу залишався фундаментом економіки, не лише виконуючи функцію регулятора

ланцюга постачань продовольства для населення країни (починаючи з ресурсного забезпечення сільського господарства і закінчуючи переробкою аграрної продукції), але й генеруючи вхідні потоки валютних надходжень, чим здійснював позитивний вплив на платіжний баланс та підтримував курс національної грошової одиниці. Остаточне закріплення статусу локомотиву економічної системи за агросектором відбулося у 2014 році, коли частка продукції АПК у зовнішній торгівлі України досягла 28% [752], завдяки чому галузь стала головним експортером країни, випередивши за обсягами доходу від експортних операцій металургію.

Наразі можна стверджувати, що країна досягла статусу ключового гравця на глобальному ринку продовольства. За результатами дослідження, ініційованого міжнародною аудиторською мережею Baker Tilly International, в 2014 році Україна в чартах країн-агровиробників посіла 1 місце за обсягами світового виробництва соняшнику та соняшникової олії; 3 місце за обсягами світового виробництва ячменю, 4 місце за обсягами світового виробництва горіхів, 5 місце за обсягами світового виробництва меду та кукурудзи, 8 місце за обсягами світового виробництва сої, 9 місце за обсягами світового виробництва пшениці; в чартах країн-агроекспортерів – 1 місце за обсягами експорту соняшникової олії, 2 місце за обсягами експорту горіхів та зернових культур, 3 місце за обсягами експорту кукурудзи та ріпаку, 4 місце за обсягами експорту ячменю, 6 місце за обсягами експорту пшениці, 8 місце за обсягами експорту м'яса курятини [753].

Конкурентні позиції аграрного сектору на три чверті забезпечуються завдяки темпам розвитку сільськогосподарського виробництва. Починаючи з 2006 року сільське господарство України демонструє стійке

зростання: до 2014 року обсяги валової продукції збільшилися майже вдвічі, частка доданої вартості сільського господарства зросла приблизно на 3% (рис. 3.12). При цьому важливо, що позитивні тенденції були досягнуті в умовах кризи.

Показово, що за обсягів виробництва продукції АПК в Україні в 2014 році на рівні 16% ВВП, 12% з них належало виробництву продукції сільського господарства. Лише для двох десятків країн світу (24 місце в рейтингу 2014 року, рис. 3.13) сільське господарство має більш впливове значення на формування доданої вартості в економіці.

За період з 2004 по 2014 роки експорт сільськогосподарської продукції України в цілому збільшився майже у 6 разів, експорт товарів харчової промисловості – у 3 рази (рис. 3.14). Найбільш жваву динаміку продемонстрували: у товарній групі УКТЗЕД «продукти рослинного походження» – інші продукти рослинного походження (збільшення у 57,4 рази), насіння і плоди олійних рослин (збільшення обсягів експорту у 10 разів), зернові культури (збільшення у 7,8 разів); у товарній групі УКТЗЕД «жири та олії тваринного або рослинного походження» – олії рослинного походження (збільшення у 7 разів).

Поряд із тим, ситуація у вітчизняному агробізнесі насправді не є цілком оптимістичною. Більш глибокий аналіз економічних показників дозволяє зробити висновок, що фундаментом «українського аграрного дива» є не технологічні інновації, ефективний менеджмент та взаємодія всіх стейкхолдерів розвитку аграрної економіки України, а надзвичайно сприятливі природні та кліматичні умови для сільськогосподарського виробництва. Зокрема, український показник площі сільськогосподарських угідь у розрахунку на душу населення є найвищим серед

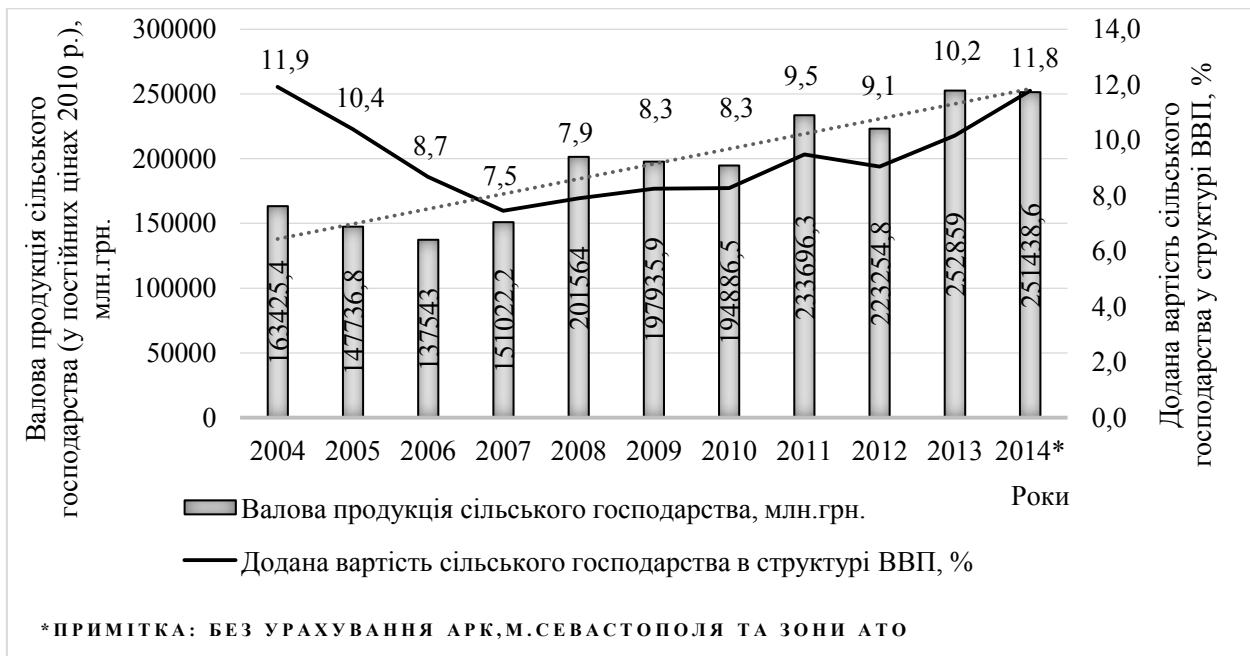

Рис. 3.12 Динаміка розвитку галузі сільського господарства в Україні
Джерело: сформовано автором за даними [754; 755]

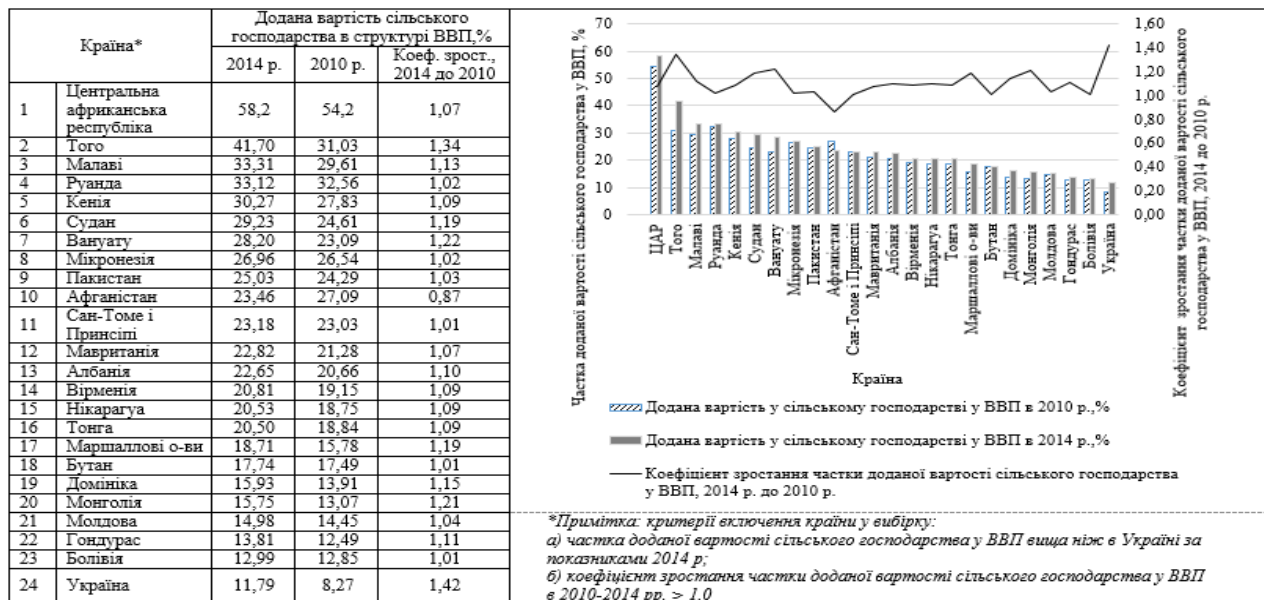

Рис. 3.13. Позиції України у світовому рейтингу значення сільського господарства у створенні доданої вартості

Джерело: сформовано автором за даними [756]

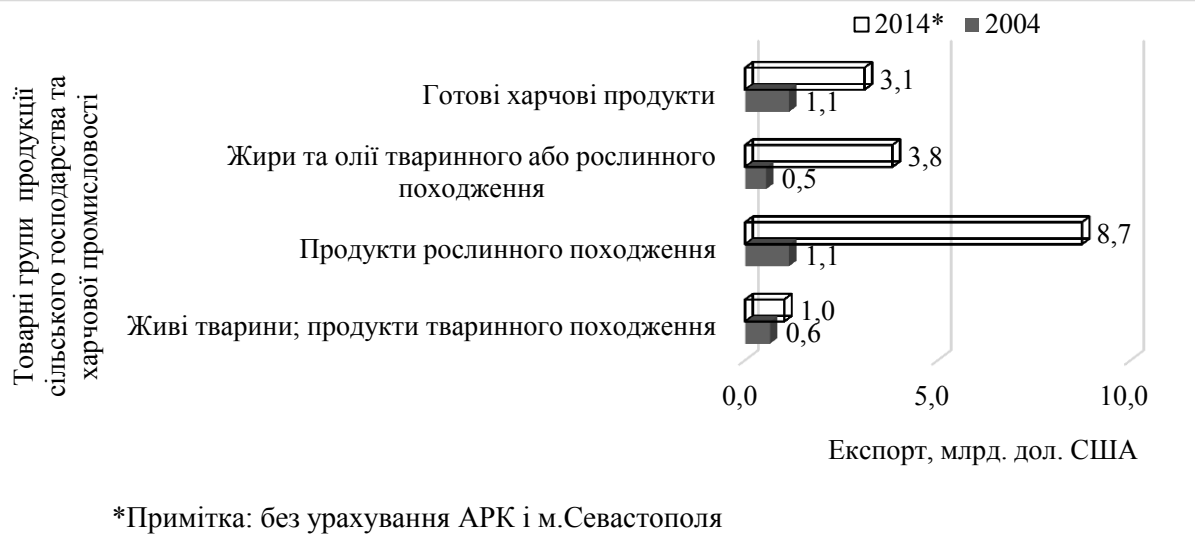

Рис. 3.14. Товарна структура зовнішньої торгівлі вітчизняного агробізнесу
Джерело: сформовано автором за даними [757]

європейських країн – 0,91 га, в т.ч. 0,72 га ріллі (проти середньоєвропейських показників 0,44 і 0,25 га відповідно). Загальну кількість сільськогосподарських земель України можна порівняти із третиною орних земель всієї Європи, а площа вітчизняних чорноземів становить за різними оцінками від 15,6 до 17,4 млн. га, або близько 8 % світових запасів [758].

Водночас, галузі агропромисловості та бізнесу, які потребують хоча б мінімального рівня технологічної оснащеності та менеджменту, зокрема тракторне і сільськогосподарське машинобудування; машинобудування для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбікормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво; холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства й організації, що займаються доведенням кінцевого продукту до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і суспільне харчування тощо, в Україні розвинені слабо або не розвинені взагалі.

Проблеми існують і безпосередньо у сільськогосподарському виробництві. Недостатній рівень розвитку тваринництва (рис. 3.15) зумовлює низьку частку тваринницької продукції в експорті, а за м'ясними та молочними продуктами не дозволяє забезпечити навіть внутрішні потреби населення у харчуванні.

Незважаючи на наявність земельних ресурсів для розвитку рослинництва (близько 70 % території країни), за оперативною інформацією виконавчих земельних органів станом на 2014 рік загальна площа земель, що потребують консервації в Україні, становила 1,1 млн. га, з них 642,4 тис.га – деградовані, 485,3 тис.га – малопродуктивні

і 11,8 тис. га – техногенно забруднені землі; площа порушених земель - 145,6 тис. га [759]. Для проведення заходів з консервації та рекультивації земель необхідно здійснити будівництво (реконструкцію) 530 протиерозійних гідротехнічних споруд, зокрема, 145 водоскидних споруд, 174 протиерозійних ставків, 198 споруд терасування схилів. Крім того, необхідно забезпечити захист земель сільськогосподарського призначення від несприятливих природних процесів на загальній площі 5,2 тис. га [760].

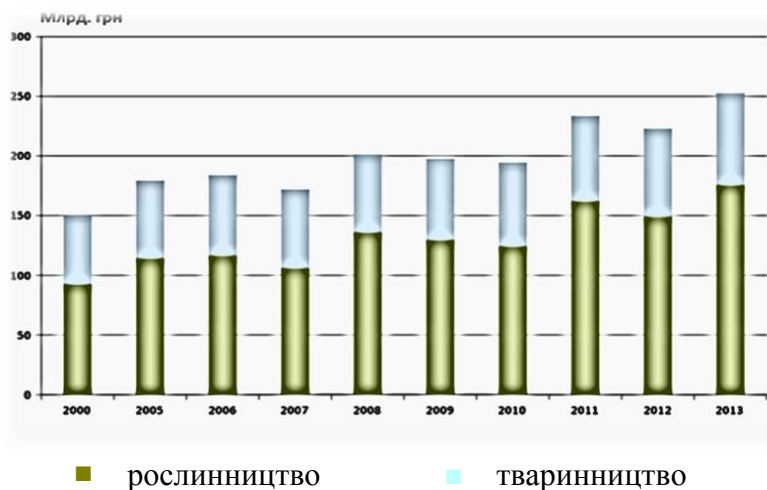

Рис. 3.15. Співвідношення продукції рослинництва і тваринництва у ВВП України

Джерело: [761]

Хіміко-техногенне навантаження на екоценози впливає на родючість сільськогосподарських земель, внаслідок чого урожайність сільськогосподарських культур в Україні є значно нижчою, ніж у розвинених країнах світу (рис. 3.16).

Рис. 3.16. Міжнародні порівняння показників врожайності зернових, кг / га

Джерело: сформовано автором за даними [762]

Скорочення поголів'я худоби зменшує можливості використання органіки та потребує більшого внесення її мінеральних компенсаторів, проте на початок 2014 року Україна більш ніж у 2,5 рази відставала від середнього світового рівня, майже у 3,5 від середнього європейського та понад 10 разів від країни-лідера у ЄС-28 за відповідним показником (рис. 3.17).

Проблему становить, також, стан технологічних складових процесу вирощування сільськогосподарських культур, особливо в частині технологій обробітку ґрунту та захисту рослин. Матеріально-технічне та технологічне забезпечення в Україні не лише не розвивається, а фактично деградує. Так, за інформацією світового банку даних, за кількістю тракторів на 100 кв км орної землі країна майже у 10 разів відстає від середнього показника Євразії [763]. Забезпеченість технікою сільськогосподарських підприємств у 2014 році складала 10-40% (залежно від виду) рівня 2000 року. Особливо складна ситуація склалася з кукурудзо- та

льонозбиральними машинами, кількість яких протягом досліджуваного періоду знизилась на 88,2 %. Зокрема, станом на 2014 рік для обробітку 1000 га посівної площі кукурудзи використовувався лише 1 кукурудзозбиральний комбайн (табл. 3.8).

Як наслідок, у 2014 році Україна не змогла потрапити у топ-50 держав світу за показником доданої вартості у сільському господарстві на 1 працівника (рис. 3.18). При цьому досить показово, що, на відміну від України, для першої десятки країн даного рейтингу частка сільського господарства у ВВП, не перевищувала 3% (а для такої країни як Сінгапур цей показник взагалі становив 0,03%), тобто фактично їм вдалося продемонструвати більш високий рівень ефективності у неперіоритетній галузі економіки. Таким чином, номінально вища, ніж в інших країнах, частка сільськогосподарського виробництва в українському ВВП, може вважатися значною лише формально. У дійсності ефективність одного гектара сільгоспугідь в Україні є суттєво нижчою за аналогічні показники розвинених країн, зокрема членів ЄС.

У даному контексті дещо вибиваються із загальної картини українські вертикально-інтегровані агрохолдинги, які, зміщуючи фокус з виробництва сільськогосподарської сировини, отримують додану вартість за рахунок її переробки та розвитку власних брендів. Проте, їх діяльність багато в чому забезпечується роботою сучасних фахівців з питань управління фінансовими потоками, залучення довгострокового фінансування, ризик-менеджменту, управління репутацією, менеджменту комунікацій зі стейкхолдерами (зокрема, здатними лобіювати інтереси агрохолдингів у парламенті та відомчих комітетах) та потенційними інвесторами [764] тощо. Винаймати та утримувати фахівців такого класу для переважної частини українських суб'єктів агробізнесу не

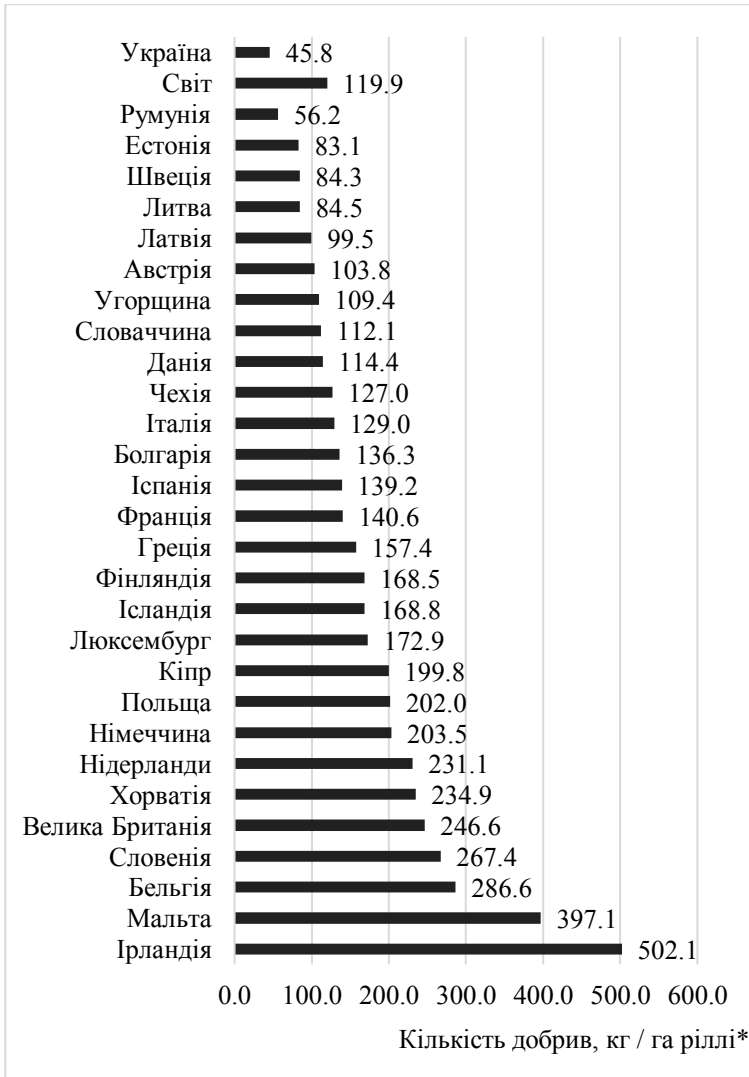

Рис. 3.17. Міжнародні порівняння показників споживання добрив у сільськогосподарському виробництві

Примітка: *станом на 2013 рік

Джерело: сформовано автором за даними [765]

Таблиця 3.8

Забезпеченість технікою вітчизняного сільськогосподарського виробництва

Показники	Роки				2014 р. до 2000 р., %
	2000	2005	2010	2014	
Трактори всього, тис. шт.	318,9	216,9	151,3	130,8	41,0
-у розрахунку на 1000 га ріллі, шт	11	11	8	7	63,6
Зернозбиральні комбайни всього, тис. шт.	105,2	47,2	32,8	27,2	25,9
-у розрахунку на 1000 га посівної площі зернових без кукурудзи, шт	6	5	4	4	66,7
Кукурудзозбиральні комбайни всього, тис. шт.	15,3	4,8	2,5	1,8	11,8
-у розрахунку на 1000 га посівної площі кукурудзи, шт	8	5	1	1	12,5
Бурякозбиральні машини всього, тис. шт.	19,8	8,5	4,2	2,7	13,6
-у розрахунку на 1000 га посівної площі цукрових буряків, шт	16	17	9	9	56,3
Картоплезбиральні машини всього, тис. шт.	9,6	1,9	1,7	1,3	13,5
-у розрахунку на 1000 га посівної площі картоплі, шт	133	117	59	43	32,3
Льонозбиральні комбайни всього, тис. шт.	1,7	1	0,5	0,2	11,8
-у розрахунку на 1000 га посівної площі льону, шт	72	41	8	6	8,3

Джерело: розраховано автором за даними [766]

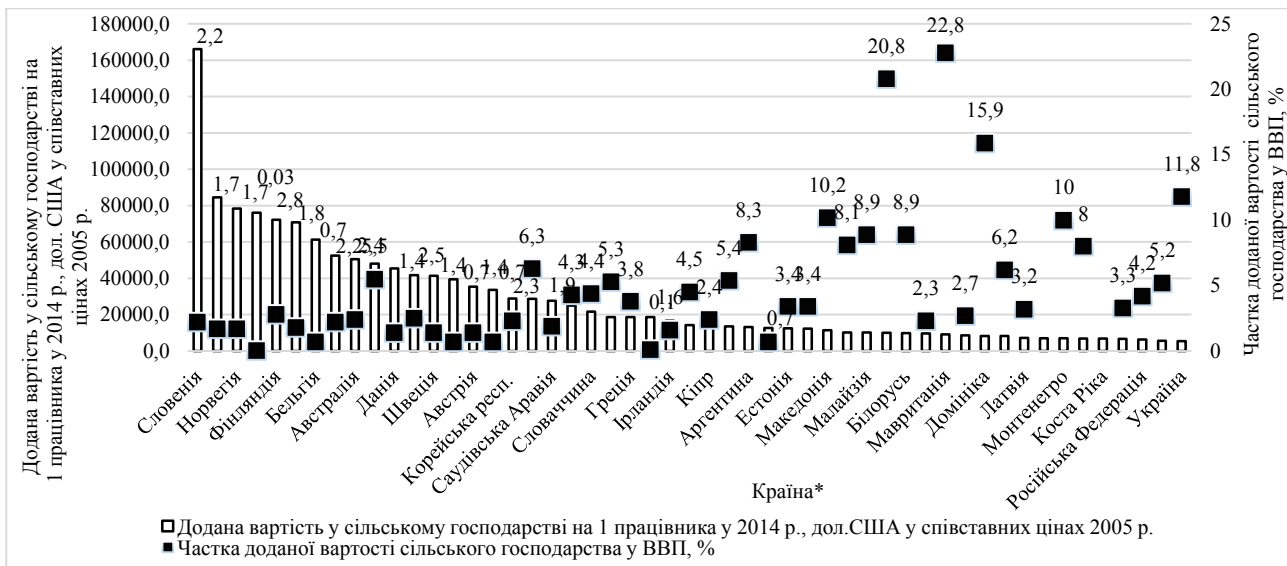

Рис. 3.18. Позиції України у світі за показником доданої вартості на 1 працівника в сільському господарстві

Примітка: *критерії включення країни у вибірку: а) додана вартість на 1 працівника в сільському господарстві вища ніж в Україні за показниками 2014 р; б) коефіцієнт зростання доданої вартості на 1 працівника в сільському господарстві в 2014 р. (до 2010 р.) > 1,0

Джерело: сформовано автором за даними [767]

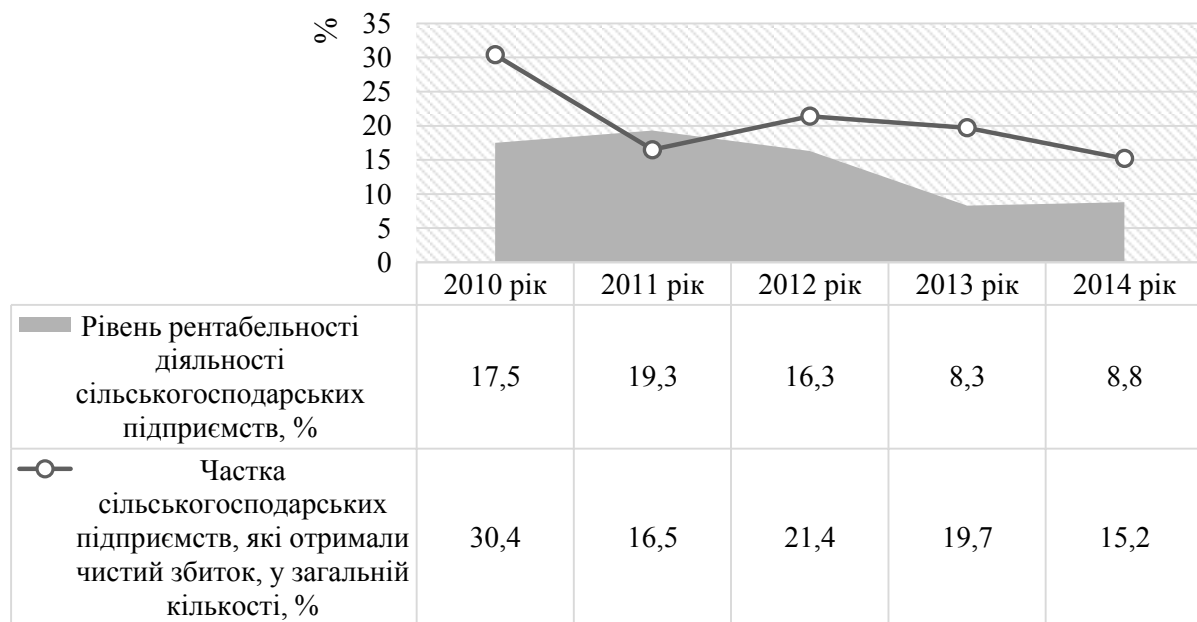

Рис. 3.19. Ефективність діяльності підприємств галузі сільського господарства в Україні
Джерело: сформовано автором за даними [768]

виявляється можливим, оскільки досить складно відокремити функції власності та менеджменту в галузі, де середньомісячна номінальна заробітна плата майже у півтори рази нижча середньої по Україні, а рентабельність основної діяльності підприємств за останніх 5 років знизилась удвічі. Зокрема, кожне шосте з вітчизняних сільськогосподарських підприємств у 2014 році було збитковим (рис. 3.19).

Рівень державної підтримки аграрного виробництва України, також, у рази нижчий, ніж у іноземних конкурентів. Зокрема, пряма державна підтримка щодо ПДВ на 1 га сільгоспугідь в Україні у 2013 році складала 385 грн або € 23,5/га за тогочасним курсом. При цьому розміри прямої підтримки сільського господарства серед країн ЄС коливалися від 83 євро/га (показник Латвії 2013 року, у 3,5 рази більше ніж в Україні) до 544 євро/га (показник Греції у 2013 році, у 23 рази більше ніж в Україні) [769]. При цьому слід враховувати, що окрім прямої підтримки в ЄС діє система субсидування розвитку сільських територій.

Наведені факти на тлі скорочення частки прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство в структурі вкладень іноземного капіталу в економіку України (рис. 3.20 та зниження акцій українських аграрних компаній внаслідок геополітичних проблем (рис. 3.21) дають підстави стверджувати, що шанси України у конкурентній боротьбі на міжнародних ринках виглядають доволі непевними, а висновки про те, що угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом відкрила широкі перспективи для вітчизняної економіки, є передчасними.

Фактично, незважаючи на активізацію зовнішньоторговельного обороту з європейськими державами, наразі аналітики фіксують підпорядкування вітчизняних форм міжнародного співробітництва цілям

забезпечення ЄС українською сировиною (зокрема зерновими культурами, насінням і плодами олійних рослин), в той час, коли з ЄС до України імпортується переважно продукція з високою доданою вартістю [770].

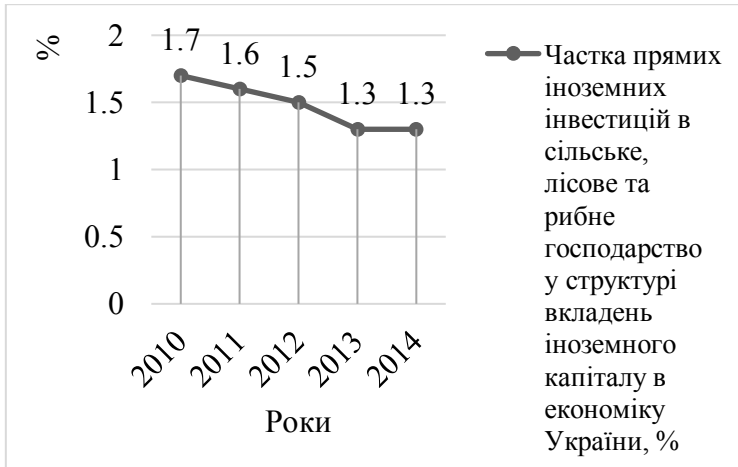

Рис. 3.20. Динаміка прямих іноземних інвестицій у сільське, лісове та рибне господарство України
Джерело: сформовано автором за даними [771]

Відповідні тенденції створюють загрози перетворення України на сировинний придаток Євразії та посилення розриву у рівнях життя українців та населення європейських країн. Змістити акценти та кардинально змінити ситуацію у таких умовах могли б більш активні дії у напрямі інтенсифікації темпів розробки, або принаймні освоєння, нових технологій вирощування аграрної продукції, підвищення сукупної продуктивності факторів виробництва у сільському господарстві та харчовій промисловості на основі відповідних технологічних змін, запровадження нових інноваційних видів конкурентоспроможної агропродукції. Це означає, що реалії української економіки характеризуються

безкомпромісною необхідністю збільшення ролі інновацій як ключового чинника успіху аграрного сектора в конкурентній боротьбі.

Рис. 3.21 Динаміка індексу WIG-Ukraine
Джерело: [772]

Незважаючи на невідворотність процесів посилення залежності успіхів агровиробників від інноваційності агробізнесу, на практиці у вітчизняному аграрному секторі економіки темпи продукування і впровадження інновацій залишаються низькими. Порівняно з показником 2010 року кількість інноваційних підприємств у харчовій промисловості знизилась на 5%. Так, у 2014 р. інноваційну діяльність у сфері виробництва харчових продуктів здійснювали 334 підприємства (табл. 3.9), що становило 16,8% від загальної кількості підприємств галузі по Україні та 20,8% від загальної кількості підприємств, які провадили інноваційну діяльність. Більшість з них були зайняті такими видами інноваційної діяльності як придбання машин, обладнання та програмного забезпе-

чення (61,1% від загальної кількості інноваційних підприємств зайнятих виробництвом харчових продуктів); навчання та підготовка персоналу (24,4%); інші роботи (5,5%) [773, с.94].

Не дивлячись на відчутне, на перший погляд, зростання кількості найменувань інноваційних видів продукції, впроваджених підприємствами у галузі виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (додатково 48,5% протягом п'яти років), частка таких продуктів у питомій вазі всієї запропонованої в промисловості інноваційної продукції знизилась (табл. 3.10). Крім того, у 2014 році нові машини, устаткування, апарати, прилади не перевищували 3,6% у питомій вазі інноваційної продукції, з них принципово нових на ринку взагалі не пропонувалося, що є неприпустимим, враховуючи стан зношеності сільськогосподарської техніки в Україні.

Інноваційна активність у сфері розподілу агропродукції – навіть нижча, ніж безпосередньо у сфері аграрного виробництва. За період 2010-2014 рр. знизилась загальна кількість агропромислових підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, а також їхня частка у питомій вазі всіх промислових підприємств. Аналогічно скоротилась кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію за межі України, та обсяги поставок такої продукції (табл. 3.11). При цьому станом на 2014 рік лише 15,9% підприємств у галузі виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів реалізовували інноваційну продукцію, що була новою для конкретного ринку, решта 84,1% – продукцію, що була новою виключно для підприємства.

Причини низької інноваційної активності суб'єктів українського агробізнесу слід шукати у технологічній відсталості сільського господарства та агропрому.

Таблиця 3.9

Розподіл агропромислових підприємств за напрямками впроваджених інновацій

Роки	Кількість підприємств у галузі виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, од.								
	Усього	у т. ч. тих, що займалися інноваційною діяльністю	з них витрачали кошти на:						
			внутрішні НДР	зовнішні НДР	придбання машин, обладнання	інші зовнішні знання	навчання та підготовку персоналу	ринкове запровадження інновацій	інше
2010	2457	352	16	10	204	18	43	21	42
2011	2383	384	19	13	245	16	63	30	47
2012	2243	420	17	11	235	20	71	25	37
2013	2158	398	17	12	231	16	79	23	31
2014	1990	334	15	8	203	15	81	16	19
2014 до 2010 у %	81,0	94,9	93,8	80,0	99,5	83,3	188,4	76,2	45,2

Джерело: розраховано автором за даними [774, 775, 776, 777, 778]

Таблиця 3.10

Впровадження інноваційних видів продукції агропромисловими підприємствами

Показник	Інноваційна продукція, введена підприємствами у галузі виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів							
	Усього		У т.ч. нових для ринку		З усього машин, устаткування, апаратів, приладів		У т.ч. нових для ринку	
	2010	2014	2010	2014	2010	2014	2010	2014
Кількість найменувань продукції, од	487	723	71	113	14	26	1	0
Питома вага у інноваційній продукції промислових підприємств, %	20,2	19,7	11,7	20,9	2,1	2,0	0,3	0,0

Джерело: розраховано автором за даними [779, 780, 781, 782, 783]

Таблиця 3.11

Реалізація інноваційної продукції агропромисловими підприємствами

Показник	Роки					Коеф. зрост. 2014 до 2010
	2010	2011	2012	2013	2014	
Підприємства у галузі виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, які реалізували інноваційну продукцію, од.	239	268	281	276	220	0,92
у т.ч. продукцію, що була новою для ринку, од.	42	44	33	38	35	0,83
З усіх реалізували інноваційну продукцію за межі України, од	49	59	53	57	47	0,96
Питома вага у загальній кількості промислових підприємств, %	24,8	25,7	27,1	26,8	24,3	0,98
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України, млн.грн.	1143,1	1475,6	390,2	1155,1	621,3	0,54

Джерело: розраховано автором за даними [784, 785, 786, 787, 788]

Таблиця 3.12

Динаміка створення та використання високих технологій в аграрному секторі економіки
за видами економічної діяльності

Види економічної діяльності	Роки	Кількість створених високих технологій*				Кількість використаних високих технологій					
		Усього	З них		у т.ч. за державним контрактом	усього	У т. ч. термін упровадження яких становить, роки				
			нові для України	принципово нові			до 1	1-3	4-5	6-9	10 і більше
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	2010	3	3	-	1	8	1	-	2	4	1
	2011	5	5	-	1	15	2	5	3	4	1
	2012	14	14	-	2	18	1	3	5	8	1
	2013	В.д.**	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д
	2014	10	10	-	1	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д	В.д

Закінчення таблиці 3.12

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	2010	16	12	4	2	822	114	238	177	192	101
	2011	14	11	3	-	1086	108	305	236	320	117
	2012	7	6	1	-	1335	145	431	246	329	184
	2013	16	12	4	-	1348	298	389	231	364	266
	2014	7	4	3	-	1438	68	282	222	294	572

Примітки: *до високих технологій в сільському господарстві відносять – агроінформаційні технології, генну інженерію, біотехнології; **відсутні дані

Джерело: сформовано автором за даними [789, 790, 791, 792, 793]

В умовах, коли розвинені країни світу розвивають методики генної інженерії у селекції, створюючи можливості впливу на функціонування клітинних структур рослин та тварин, а також запроваджують високотехнологічні системи регулювання росту і розвитку рослин на основі принципів точного землеробства та нанотехнологій, у 2010-2014 рр. у сільському господарстві України не було створено жодної принципово нової високої технології (табл. 3.12).

Для харчової промисловості цифри є більш переконливими (15 принципово нових технологій за 2010-2014 рр.), однак протягом розглянутого періоду спостерігається від'ємна динаміка показника. Кількість використаних у сільському господарстві високих технологій за наявними статистичними даними не перевищувала двох десятків на рік. Більш активно використання нових високих технологій відбувалось у сфері виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, проте частка високих технологій з терміном впровадження до 1 року у загальній кількості зменшилась з 14 до 5%.

Протягом досліджуваного періоду органами державної статистики Україні не зафіксовано жодного сільськогосподарського підприємства, яке б створювало провідні технології. Кількість та питома вага підприємств харчової промисловості у загальній сукупності суб'єктів господарювання, які створювали провідні технології, зменшилась (табл. 3.13).

Крім того, виявлено суттєві диспропорції між кількістю переданих та придбаних агропромисловими підприємствами нових технологій на користь останніх. Протягом досліджуваного періоду вдвічі скоротився внутрішній трансфер, проте майже втричі зросли транзакції з придбання нових технологій за межами України

Таблиця 3.13

Розподіл підприємств, що створювали та використовували передові технології в аграрному секторі економіки, за видами економічної діяльності

Підприємства за видами економічної діяльності		Роки					2014 до 2010 рр., %
		2010	2011	2012	2013	2014	
1		2	3	4	5	6	7
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство, всього							
Всього, од.	Створили передові технології	0	0	0	в.д.*	в.д.	-
	Використали передові технології	4	8	8	в.д.	в.д.	-
Частка у загальній кількості,%	Створили передові технології	0	0	0	в.д.	в.д.	-
	Використали передові технології	0,3	0,4	0,4	в.д.	в.д.	-

Закінчення таблиці 3.13

1	2	3	4	5	6	7	8
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів							
Всього, од.	Створили передові технології	6	4	2	3	2	33,3
	Використали передові технології	154	222	248	244	212	137,7
Частка у загальній кількості, %	Створили передові технології	3,9	2,3	1,1	1,7	1,9	48,4
	Використали передові технології	9,7	11,3	11,6	11,8	13,0	133,7

Примітки: * відсутні дані

Джерело: розраховано автором за даними [794, 795, 796, 797, 798]

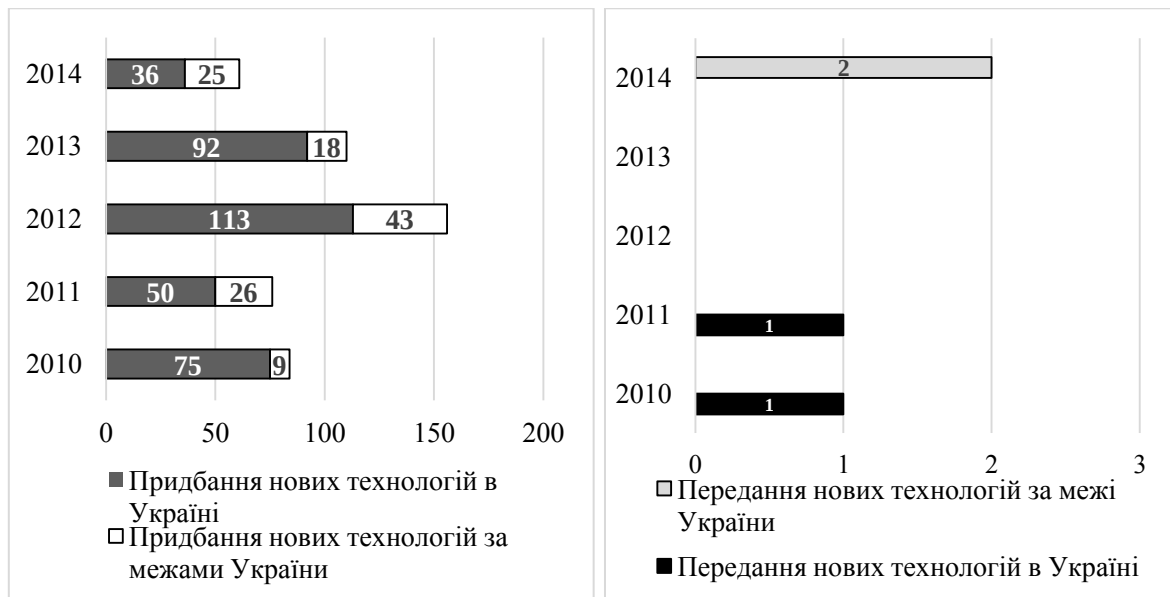

Рис. 3.22. Кількість придбаних та переданих агропромисловими підприємствами нових технологій (технічних досягнень) в Україні та за її межами

Джерело: сформовано автором за даними [799, 800, 801, 802, 803]

(рис. 3.22), що зайвий раз підкреслює неспроможність вітчизняного галузевого сектору наукової діяльності самостійно задовольнити проблеми українського агропрому.

Така ситуація є особливо небезпечною в умовах відкритих економічних кордонів, коли український ринок впевнено монополізують світові корпоративні гіганти та холдинги, успішно комерціалізуючи свої патенти та ноу-хау. У числі іноземних компаній, що посіли лідируючі позиції за кількістю поданих до патентних органів України заявок на винаходи, варто відзначити виробника харчових продуктів Nestec S.A.; виробника сільськогосподарської хімічної продукції Dow Agrosciences Llc; виробника засобів захисту рослин та насінництва Syngenta Participations AG, а також ряд тютюнових транснаціональних корпорацій, якими протягом 2010-2014 рр. в сукупності подано 863 заявки (табл. 3.14).

Проведені аналітичні дослідження дозволяють зробити ряд важливих висновків щодо місця інноваційної складової в економічному потенціалі аграрної економіки України. Незважаючи на об'єктивну затребуваність інновацій у реальному секторі аграрної економіки, обґрунтовану динамічним розвитком світових аграрних ринків, зростанням попиту на високоякісну аграрну продукцію та, водночас, катастрофічним темпом деградації вітчизняного активу матеріальних ресурсів, процеси розробки і використання нововведень суб'єктами господарювання тривалий час законсервовані у зародковому стані. У сільському господарстві та агропромисловості превалюють види діяльності, які лише з певним ступенем умовності можна віднести до інноваційних (придбання нових машин і обладнання, маркетингові дослідження, навчання персоналу).

Таблиця 3.14

Світові компанії у рейтингу топ-10 іноземних підприємств з найвищою винахідницькою активністю в українському агробізнесі

Назва компанії	Кількість заявок, поданих в Україні						Місце у рейтингу за підсумками 2010-2014 рр.
	2010	2011	2012	2013	2014	Всього	
Nestec S.A. (Швейцарія)	41	59	26	71	25	222	3
Dow Agrosiences Llc (США)	6	16	66	58	62	208	4
Philip Morris products S.A. (Швейцарія)	26	14	50	24	65	179	5
Syngenta Paticipations AG (Швейцарія)	36	29	28	24	24	141	7
British American Tobacco (Investments) Limited (Велика Британія)	18	26	24	23	22	113	10

Джерело: сформовано автором за даними [804]

Малочисленні інноваційні прориви носять точковий характер. Існують серйозні проблеми у налагодженні ефективної взаємодії підприємницького сектору із галузевим, академічним та університетським секторами аграрної науки, які потребують детальнішого вивчення.

Шлях інтелектуалізації аграрної економіки неможливий без існування потужного джерела нових ідей і технологій для агробізнесу. У розвинених країнах світу фундаментом національних інноваційних систем традиційно є наукові та науково-освітні установи, що виконують роль генераторів ідей і прикладних розробок для підприємств реального сектору економіки. Вхідження України до європейського політичного, соціального і економічного простору та закріплення позицій провідного експортера на світових продовольчих ринках різко актуалізують необхідність розвитку вітчизняної системи аграрної освіти та підтримки наукових досліджень в цілях забезпечення аграрної галузі сучасними інноваційними технологіями та компетентними конкурентоспроможними кадрами.

Діюча в Україні система аграрної освіти наразі представлена 43-ма вищими навчальними закладами I–IV рівнів акредитації з правом юридичної особи, з яких 19 є вищими навчальними закладами III–IV рівнів акредитації (2 академії і 17 університетів, у т. ч. 12 із статусом національного), та 24 – вищими навчальними закладами I–II рівнів акредитації (11 технікумів та 13 коледжів). До складу 17-ти університетських центрів увійшли 92 навчальні заклади I–II рівнів акредитації як відокремлені структурні підрозділи з окремими правами юридичної особи. На базі вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації діє 21 навчально-науково-виробничий комплекс, до яких територіально увійшли 83

технікуми і коледжі, 20 науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України (далі НААНУ), а також провідні підприємства, установи й організації [805, с. 4]. Запроваджено ступеневу підготовку кадрів за схемою: аграрні технікуми/коледжі – академії/університети.

В цілому частка аграрних вишів серед всіх вищих навчальних закладів України у 2010-2015 роках не перевищувала 6% (табл. 3.15), але цих потужностей вистачає для щорічної підготовки 7,5% від загальної кількості обсягу випущених в країні професійних кадрів (середній річний показник), з яких близько 5,5% у середньому є фахівцями освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр», що є позитивною тенденцією.

Різке зменшення статистичних показників кількості вишів та контингенту по Міністерству аграрної політики та продовольства України (далі Мінагрополітики) у 2015/2016 навчальному році суттєво не впливає на загальну динаміку розвитку аграрної освіти і відображає наслідки розпочатого у 2014 році проекту реформування системи підготовки аграрних кадрів, суть якого полягала у переході навчальних закладів із сфери управління Мінагрополітики у підвідомчість Міністерства освіти і науки України (далі МОН). У процесі реорганізації, згідно із схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі КМУ) від 6 квітня 2011 року N279-р Концепцією реформування і розвитку аграрної освіти та на підставі розпорядження КМУ від 4 лютого 2015 року № 87-р «Про передачу цілісних майнових комплексів навчальних закладів та державної установи до сфери управління Міністерства освіти і науки» станом на початок 2015/2016 навчального року до сфери управління МОН було передано цілісні майнові комплекси 18 –ти аграрних навчальних закладів (табл. 3.16), що суттєво вплинуло на обсяги майнового

Таблиця 3.15

Динаміка аграрних ВНЗ та кількості випущених ними фахівців в Україні

Показник		Навчальні роки					
		2010/ 2011	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016
1		2	3	4	5	6	7
Кількість ВНЗ I-IV рівня акред., од.	Всього	854	846	823	803	664	659
	У т.ч. у сфері управління Мінагрополітики	45	45	43	43	38	20
З них ВНЗ III-IV рівня акред., од.	Всього	330	326	316	309	277	288
	У т.ч. у сфері управління Мінагрополітики	19	19	19	19	16	7
Частка ВНЗ Мінагрополітики у загальному обсязі вишів, %		5,3	5,3	5,2	5,4	5,7	3,0
Випущено фахівців ВНЗ I-IV рівня акред., ос.	Всього	654670	626549	612867	576259	484482	447418
	У т.ч. у сфері управління Мінагрополітики	53286	50468	46011	46990	37007	16940

Закінчення таблиці 3.15

1		2	3	4	5	6	7
З них випущено фахівців ВНЗ III-IV рівня акред., ос.	Всього	543743	529834	520662	485099	405392	374028
	У т.ч. у сфері управління Мінагрополітики	46314	44340	40873	41518	31847	13964
У т.ч. фахівців ОКР «Магістр»	Всього	93815	95147	93533	94042	86482	80412
	У т.ч. у сфері управління Мінагрополітики	5494	5780	5635	5582	5369	1938
Частка фахівців, випущених ВНЗ Мінагрополітики, у загальному обсязі випускників вишів, %		8,5	8,4	7,9	8,6	7,9	3,7

Джерело: розраховано автором за даними [806, 807, 808, 809, 810, 811]

фонду Мінагрополітики та призвело до скорочення площ приміщень за період з 2010 по 2015 рік більше ніж у 2 рази (рис. 3.23).

Передані до МОН аграрні вищі навчальні заклади володіють потенціалом, що на момент старту реорганізаційних процесів дозволяв здійснювати підготовку за 44 напрямками підготовки освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр»; 57 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «Спеціаліст»; 80 спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр»; 62 спеціальностями – у технікумах та коледжах освітньо-кваліфікаційного рівня «Молодший спеціаліст» [812, с. 8]. При цьому, варто зазначити, що виразної динаміки зростання кількості пропонуванх спеціальностей протягом останніх десяти років у ВНЗ III-IV рівнів акредитації не спостерігалось (рис. 3.24).

Найбільший вибір спеціальностей пропонують абітурієнтам Львівський НАУ, Подільський ДАТУ, Сумський НАУ, Уманський НУС, Харківський НТУСГ та НУБіП (табл. 3.17). Популярними напрямками підготовки фахівців традиційно є «Агрономія» – підготовка здійснювалася у 17 ВНЗ, «Процеси, машини та обладнання АПВ» – у 17, «Лісове і садово-паркове господарство» – у 14, «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» – у 14, «Ветеринарна медицина» – у 12 ВНЗ. Поряд із традиційними напрямками попитом користуються «Облік і аудит» – підготовка у 21 вищому навчальному закладі, «Менеджмент» – у 20, «Економіка підприємства» – у 16, «Фінанси і кредит» – у 15 ВНЗ [813, с. 12].

Незважаючи на відсутність актуалізації напрямів аграрної професійної підготовки у відповідності до вимог сучасного агробізнесу, в цілому динаміка підготовки фахівців безпосередньо за аграрним профілем в системі агроосвіти демонструє значні темпи зростання. Зокрема, за

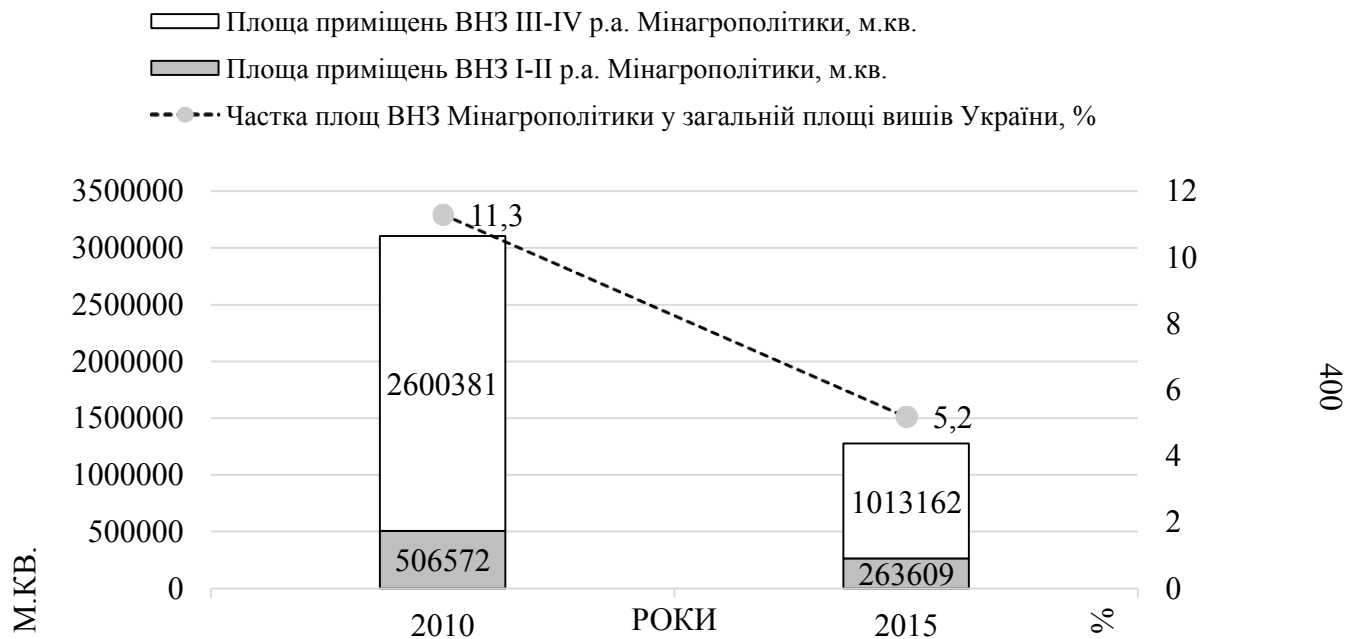

Рис. 3.23. Загальна площа приміщень ВНЗ у сфері управління Міністерства аграрної політики та продовольства України до та після реорганізації системи управління аграрної освіти

Джерело: сформовано автором за даними [814, 815]

Таблиця 3.16

Основні характеристики аграрних вузів України на момент проведення реорганізації системи науково-освітнього забезпечення

Показники (за підсумками 2013/2014 н.р.)	Вищі навчальні заклади														
	Білоцерківський НАУ	Вінницький НАУ	Житомирський НАЕУ	Львівський НАУ	Львівський НУВМБ ім.С.Гжицького	Луганський НАУ	Миколаївський НАУ	Одеський ДАУ	Полтавська ДАА	Подільський ДАУ	Сумський НАУ	Таврійський ДАУ	Уманський НУС	Харківський НАУ ім.В.Докучаєва	Херсонський ДАУ
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Кількість факультетів (відділень), од.	8	6	8	6	5	9	8	6	7	2	8	5	6	7	5
Кількість філій, од.	16	7	2	15	59	8	96	-	-	-	4	7	-	18	2
Кількість ВНЗ I-II рівнів акред. у структурі, од.	8	7	2	-	1	7	4	-	7	7	6	7	7	-	1
Кількість НДІ, од.	5	-	1	5	6	-	6	-	7	1	-	4	-	1	2
Кількість науково-дослідних лабораторій, од.	21	14	2	16	27	22	12	14	-	22	-	35	15	8	3

Закінчення таблиці 3.16

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Кількість наук.-пед. співробітників, ос.	403	465	463	479	360	634	399	269	441	374	513	378	368	348	304
Кількість наукових співроб-в, ос.	29	39	3	449	4	32	79	-	14	1	-	16	29	-	4
Кількість виробничих відділень, од.	1	11	1	-	2	1	104	1	1	6	1	2	1	2	1
Балансова вартість обладнання, млн.грн	16	20	19	1,2	61,1	12	70	6,5	6,4	13	12	9,8	4,5	0,12	5,6
Обсяг державного фінансування, тис.грн	46475	50005	49962	85390	40517	126767	46539	30358	65733	35108	53594	99869	21155	61892	12692

Примітка: *відсутні дані по Керченському ДМТУ, Харківських НТУСГ та ДЗВА

Джерело: сформовано автором за даними Департаменту науково-освітнього та соціального розвитку АПК Міністерства аграрної політики та продовольства України

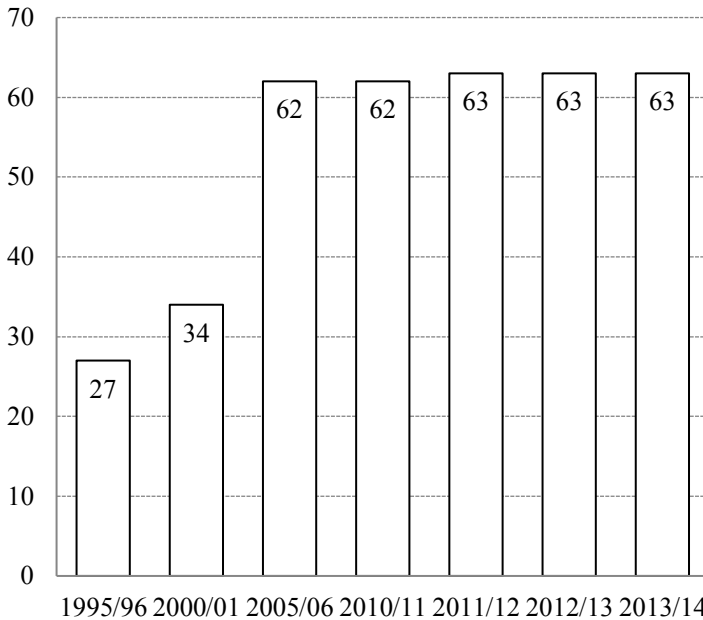

Рис. 3.24. Динаміка кількості спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у аграрних ВНЗ III-IV рівнів акредитації

Джерело: сформовано автором за даними [816, с. 8]

5 років (з 2010 по 2015 рр.) кількість випущених аграрними ВНЗ III–IV рівнів акредитації фахівців у галузі знань «Сільське, лісове та рибне господарство та переробка їх продукції» зросла у 20 разів, «Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції» – у 19 разів, «Ветеринарія» - у 13 разів, «Технології та енергетика агровиробництва» - у 11 разів (табл. 3.18).

Зазначений спектр напрямів підготовки і спеціальностей цілком дозволяє забезпечити потребу агропромислового виробництва у кваліфікованих фахівцях. Більш того, зважаючи на показники працевлаштування

робочої сили на вітчизняному ринку праці, пропозиція значно перевищує попит, що вказує на відсутність взаємодії між реальним сектором економіки та освітою у питаннях професійного замовлення. Зокрема, згідно з даними Державної служби статистики України, потреба роботодавців у працівниках для заміщення вільних робочих місць (вакантних посад) на кінець року за видом економічної діяльності «Сільське, лісове та рибне господарство» в період 2010-2014 рр. варіювала від 2,7 до 1,6 тис. осіб з тенденцією до зменшення [817, с. 353; 818, с. 350].

Фахова підготовка здійснюється кадрами вищої категорії. Станом на 2014 рік в системі вищої аграрної освіти працювали близько 5,7% від загальної кількості кандидатів, докторів наук, доцентів та професорів у складі наукових та науково-педагогічних колективів українських вищих навчальних закладів (табл. 3.19).

Практична підготовка студентів та виконання науково-дослідних робіт здійснюється у 94 навчально-дослідних господарствах та інших виробничих підрозділах, що на момент початку реорганізаційних процесів мали у користуванні майже 105,4 тис. га землі [819, с. 5]. Для забезпечення більш якісного проведення практичної підготовки студентів на базі провідних аграрних університетів та окремих сільськогосподарських підприємств діяли 6 регіональних навчально-практичних центрів, а також 14 навчально-практичних центрів на базі коледжів і технікумів, проте ефективні комунікації між ними наразі не налагоджені.

Суттєвою перепоною для розвитку системи аграрної освіти є неухильне скорочення обсягів державного фінансування аграрної освіти, що зумовлює процеси деградації матеріально-технічної і кадрової бази та створює реальну загрозу занепаду сфери. Зокрема, частка

Таблиця 3.17

Динаміка кількості спеціальностей у розрізі аграрних ВНЗ III–IV рівнів акредитації
у 2001–2013 рр.

Назва ВНЗ	Роки												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Білоцерківський НАУ	11	12	12	12	12	12	13	13	11	10	10	10	10
Вінницький НАУ	6	7	9	9	9	10	9	10	9	10	11	13	13
Житомирський НАЕУ	10	10	11	12	12	13	13	13	11	12	11	11	12
Дніпропетровський ДАУ	7	7	10	10	12	12	12	13	10	12	11	11	16
Керченський ДМТУ	в.д.*	в.д.	в.д.	в.д.	в.д.	12	9	9	9	10	10	2	2
Луганський НАУ	12	14	15	17	17	19	18	19	17	16	16	14	16
Львівський НУВМБ	9	9	10	11	12	12	12	13	11	11	10	10	12
Львівський НАУ	11	12	12	13	18	17	18	16	18	18	18	18	18
Миколаївський НАУ	6	7	7	8	8	8	8	9	8	8	8	11	13
Одеський ДАУ	9	9	9	9	9	9	9	8	9	10	8	9	11
Подільський ДАТУ	9	9	13	18	20	21	21	19	17	16	15	13	13
Полтавська ДАА	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	10	9	10

Закінчення таблиці 3.17

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Сумський НАУ	14	14	15	17	17	17	19	19	17	16	16	17	19
Таврійський ДАТУ	6	7	8	9	9	10	10	12	9	8	10	10	10
Уманський НУС	8	10	10	13	13	15	18	17	14	14	13	14	15
Харківська ДЗВА	3	3	3	4	5	5	5	5	3	4	4	7	5
Харківський НАУ	10	10	11	11	11	12	11	9	11	11	11	11	12
Харківський НТУСГ	8	8	10	10	13	13	14	17	13	14	15	14	17
Херсонський ДАУ	7	9	9	9	9	10	9	10	9	9	10	9	9
НУБіП України	26	29	29	38	39	40	44	40	40	39	45	43	43

Примітка: * відсутні дані

Джерело: [820, с. 8]

Таблиця 3.18

Динаміка підготовки фахівців у аграрних ВНЗ за профільними галузями знань

Галузь знань	Випущено фахівців на початок навчального року, ос.					
	ВНЗ I–II рівнів акредитації			ВНЗ III–IV рівнів акредитації		
	2010/ 2011	2015/ 2016	Коеф-т зрост. 2015/2016 до 2010/2011	2010/ 2011	2015/ 2016	Коеф-т зрост. 2015/2016 до 2010/2011
1	2	3	4	5	6	7
Згідно з переліком 1997 року:	х	х	х	х	х	х
Сільське господарство, лісництво і рибальство	2495	-	-	12468	-	-
Згідно з переліками 2006, 2007, 2010 років:	х	х	х	х	х	х
Біотехнології	-	-	-	-	403	-
Харчова промисловість та переробка сільськогосподарської продукції	476	1813	3,8	635	6667	10,5

Закінчення таблиці 3.18

1	2	3	4	5	6	7
Сільське, лісове та рибне господарство та переробка їх продукції, у т.ч.	266	2018	7,6	450	9108	20,2
-сільське господарство і лісництво	266	1907	7,2	450	8806	19,6
-рибне господарство та аквакультура	-	111	-	-	302	-
Технології та енергетика агровиробництва	502	1621	3,2	574	6807	11,9
Ветеринарія	45	282	6,3	216	2832	13,1

Джерело: розраховано автором за даними [821, 822]

Таблиця 3.19

Наукові ступені та вчені звання викладацького складу ВНЗ у сфері управління
Мінагрополітики

Показник			Педагогічні працівники, ос.				Науково-педагогічні працівники, ос.			
			К.н.	Д.н.	Доц.	Проф.	К.н.	Д.н.	Доц.	Проф.
ВНЗ I-II рівня акред.	всього	2010	937	58	341	56	114	23	52	22
		2014	949	49	271	42	126	17	51	19
	в т.ч. у сфері управління Мінагро- політики	2010	25	1	-	-	1	-	-	-
		2014	36	-	1	-	-	-	-	-
		2014 /2010	1,4	-	-	-	-	-	-	-
ВНЗ III- IV рівня акред.	всього	2010	529	22	205	15	66689	13367	44608	12158
		2014	796	33	256	22	62158	12682	42600	11249
	в т.ч. у сфері управління Мінагро- політики	2010	94	2	27	-	4103	726	3139	752
		2014	94	2	4	1	3571	614	2648	566
		2014 /2010	1	1	0,1	-	0,9	0,8	0,8	0,8

Джерело: розраховано автором за даними [823]

Таблиця 3.20

Обсяги бюджетного фінансування аграрної освіти в Україні

Показники	Роки					Коеф-т зрост. 2014 до 2010
	2010	2011	2012	2013	2014	
Загальний ВВП у фактичних цінах, млрд.грн.	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1,2
Загальні витрати на освіту, млрд.грн.	91,1	97,6	111,2	115,9	109,5	1,2
Витрати на вищу освіту, млрд.грн.	43,0	42,3	39,5	38,9	38,4	0,8
Витрати на вищу аграрну освіту (у структурі державних витрат Мінагрополітики), млрд.грн.	2,6	2,7	2,8	2,1	2,0	0,8
Частка витрат на вищу аграрну освіту у структурі ВВП, %	0,23	0,20	0,19	0,14	0,13	0,5
Частка витрат на вищу аграрну освіту у структурі витрат на вищу освіту, %	6,0	6,4	7,1	5,4	5,2	0,9

Джерело: розраховано автором за даними [824]

Таблиця 3.21

Обсяг виконаних аграрними вищими навчальними закладами науково-дослідних робіт
у 2009-2013 роках, тис. грн.

Назва ВНЗ	Фундаментальні дослідження					Прикладні дослідження				
	2009	2010	2011	2012	2013	2009	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Білоцерківський НАУ	-	-	-	-	-	1017,2	437,9	716,9	777,5	749
Вінницький НАУ	-	-	-	-	-	239,8	110,6	46,8	52,6	12,5
Житомирський НАЕУ	-	-	-	-	-	545	690	510	655	568
Луганський НАУ	1520	1556	1759	1764	1641	3858	4382	4567	4647	4848
Львівський НУВМБ	-	-	-	-	-	55	161	12	194	-
Львівський НАУ	150	170	200	200	-	69	40,7	34,9	147,4	92,1
Миколаївський НАУ	209,1	251,7	393,3	390,2	454,7	1631,6	1592,4	2304	2211,1	2707,7
Одеський ДАУ	158,3	133,4	162,9	180,6	38,9	2480,6	2535	2552,6	2593,5	1560,3
Подільський ДАТУ	-	-	-	-	-	150	137,5	164	216	80,3

Закінчення таблиці 3.21

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Полтавська ДАА	-	-	-	-	-	697	937,7	815	704,1	624,5
Сумський НАУ	-	-	-	-	-	516	329	514	777	572
Таврійський ДАТУ	-	-	-	-	-	395	310,1	466	453,5	732,4
Уманський НУС	52,6	30,4	50	50	50	342,8	253,9	212,6	204,1	173,5
Харківський НАУ	-	-	-	60	-	408,3	584,6	300,8	112,6	46,8
Херсонський ДАУ	-	-	-	-	-	228,1	150	201	201,1	138

Примітка: *відсутні дані по НУБіП України, Дніпропетровському ДАУ, Керченському ДМТУ, Харківських НТУСГ та ДЗВА

Джерело: сформовано автором за даними Департаменту науково-освітнього та соціального розвитку АПК Міністерства аграрної політики та продовольства України

бюджетних витрат на вищу аграрну освіту в структурі ВВП у 2014 році порівняно з 2010 роком зменшилась вдвічі та становила лише 0,13 % (табл. 3.20).

Проведені урядом протягом останніх п'яти років заходи, формально спрямовані на розвиток матеріально-технічного, інтелектуального, інформаційного і наукового потенціалу аграрних навчальних закладів, не принесли очікуваних результатів, про що свідчать підсумки численних рейтингових оцінок аграрних вузів за критеріями міжнародної активності, професіоналізму науково-педагогічного персоналу, якості наукової і науково-технічної діяльності, а також ресурсного забезпечення навчального процесу.

Українські аграрні вузи демонструють катастрофічно низькі показники науково-дослідницької активності (табл. 3.21). Протягом досліджуваного періоду лише третина аграрних університетів займалася дослідженнями світового рівня. При цьому тільки один внз зміг укласти ліцензійні угоди про передачу прав інтелектуальної власності, іншими словами комерціалізувати результати НДДКР. Це свідчить про те, що університетська аграрна наука наразі не знаходить адекватних вимогам нового часу форм реалізації зв'язків із реальною економікою.

Понад 20 років свого існування як незалежної держави Україна за рівнем розвитку комерціалізації технологій являла собою своєрідну копію розвинених країн світу періоду до 1980 р. (рік прийняття Акта Бея-Доула), тобто інтелектуальні продукти створювалися, але умов для їхнього ринкового обігу не існувало. Для прикладу до проведення даного закону федеральний уряд США володів правами на 28000 патентів, з яких комерціалізовано було менше 5 % [825].

У 2012 році, коли, завдяки внесенню змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», майнові права на розроблені за кошти державного бюджету технології передали організаціям і розробникам для подальшої комерціалізації, держава нарешті створила де-юре стартові умови для формування цивілізованого ринку інтелектуальних продуктів. Проте імplementовані норми фактично мало змінили реально існуючі механізми створення науково-технічної продукції в країні. Зокрема, частка роялті та інших послуг, пов'язаних з використанням інтелектуальної власності, у структурі українського експорту за 2013 рік становила лише 0,7% [826, с.134], тоді як у рейтингу ВОІВ патентної активності територій світу того ж року Україна посіла 23 місце з-поміж 103 країн [827]. Оскільки 89,3% всіх поданих у 2013 році юридичними особами заявок на винаходи і корисні моделі становили заявки від закладів освіти і наукових організацій академічного профілю [828, с.58], можна стверджувати, що практика виведення на ринок технологічних нововведень в університетах сьогодні лишається неефективною.

Ситуація в аграрних ВНЗ України принципово не відрізняється від загальних тенденцій в освіті. Згідно з даними форм фінансової звітності навчальних закладів аграрного спрямування частка нематеріальних активів на початок 2015 року в середньому не перевищує 3 млн.грн., тобто не досягає навіть 1% балансової вартості всіх активів (рис. 3.25) при виконаних університетами лише протягом 2009-2013 рр. обсягах науково-дослідних робіт у вартісному еквіваленті понад 73 млн. грн. (рис. 3.26). Це означає, що створені об'єкти права інтелектуальної власності не просто не комерціалізуються, а навіть не рахуються за даними бухгалтерського обліку аграрних вищих навчальних закладів.

Сумарна кількість ліцензійних угод, які протягом 5 років (2009-2013) підписали 17 аграрних ВНЗ України, переданих на початку 2015 року з Мінагрополітики до сфери управління МОН, дорівнює 14. Для порівняння Стенфордський університет, що входить у трійку університетів-лідерів найбільш впливового світового академічного рейтингу ARWU у галузі Life Science (науки про життя та сільськогосподарські науки) [829], в 2013/2014 році уклав 106 ліцензійних угод, отримавши більше \$108,6 млн. бруutto-доходів у вигляді роялті від 655 технологій [830].

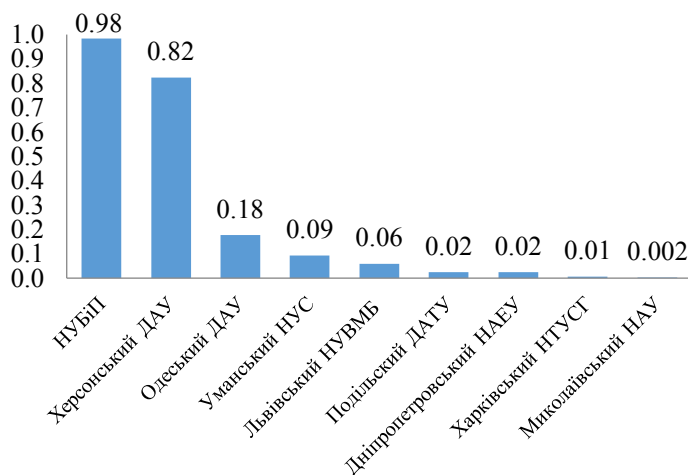

Рис. 3.25. Частка нематеріальних активів у структурі активів аграрних ВНЗ України* станом на 01.01.2015 р.

Примітка: *дані по ВНЗ, які розмістили фінансову звітність на власних сайтах згідно з ЗУ «Про доступ до публічної інформації»

Джерело: сформовано автором за даними [831]

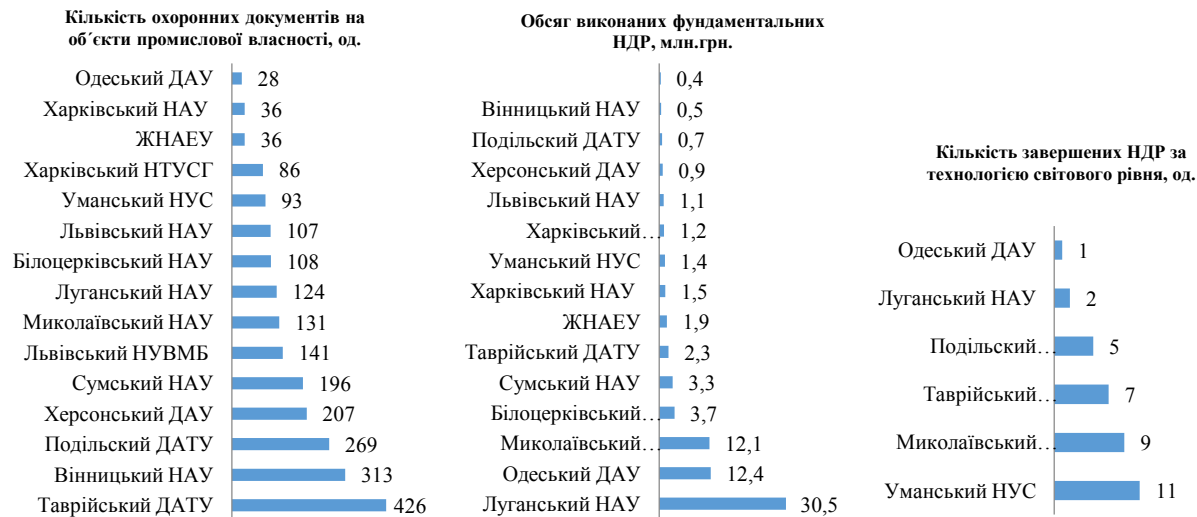

Рис. 3.26. Окремі показники діяльності аграрних університетів* у сфері створення інтелектуальних продуктів за 2009-2013 рр.

Примітка: * дані щодо 17-ти ВНЗ, переданих до управління МОН розпорядженням КМУ №87-р від 04.02.2015

Джерело: сформовано автором за даними [832]

Таблиця 3.22

Консолідований рейтинг аграрних вищих навчальних
закладів України

Назва навчального закладу	Місце у рейтингу 2014 р.		
	Webometrics	Scopus	Топ 200 Україна
Білоцерківський НАУ	114	105	100
Вінницький НАУ	81	119	132
Дніпропетровський ДАЕУ	234	119	107
Житомирський НАЕУ	196	119	168
Луганський НАУ	172	119	118
Львівський НАУ	186	119	162
Львівський НУВМБ ім. С.Гжицького	313	66	182
Миколаївський НАУ	160	119	87
НУБіП	9	27	12
Одеський ДАУ	279	119	197
Подільський ДАТУ	230	119	119
Полтавська ДАА	59	119	116
Сумський НАУ	52	81	147
Таврійський ДАТУ	178	119	70
Уманський НУС	110	119	149
Харківська ДЗВА	268	119	133
Харківський НАУ ім. В.Докучаєва	313	119	114
Харківський НТУСГ ім. П.Василенка	82	119	66
Херсонський ДАУ	190	119	80

Джерело: [833]

Внаслідок недовершеності творчого процесу фазою комерціалізації, вітчизняні аграрні вузи практично не представлені у топових сотнях впливових світових та вітчизняних рейтингів дослідницьких університетів (табл. 3.22), що знижує конкурентоспроможність України у глобальному науковому середовищі.

Що стосується академічного наукового потенціалу аграрної галузі, основним і, фактично, єдиним продуцентом агроінновацій залишається Національна академія аграрних наук (НААН), у складі якої станом на початок 2015 року функціонували 6 відділень, яким безпосередньо підпорядковувалося, зокрема, 34 науково-дослідні інститути, 8 національних наукових центрів, 7 дослідних станцій, національна наукова сільськогосподарська бібліотека та біосферний заповідник [834], що виконували функції наукового забезпечення аграрного виробництва. Загалом упродовж 2014 року наукові та науково-технічні роботи в мережі НААН виконували 86 установ (табл. 3.23), що у питомій вазі наукових установ у системі національних академій відповідало частці 26,8%, у питомій вазі всіх наукових установ України – 8,6%.

У 2014 р. кількість спеціалістів, які брали участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт НААН, становила 7,9 тис. осіб, у тому числі дослідників – 4,4 тис. осіб, техніків – 1,4 тис. осіб, допоміжного персоналу – 1,1 тис. осіб (табл. 3.24), що фіксує факт зменшення загальної кількості персоналу організацій НААН на 40% у порівнянні з аналогічним показником п'ятирічної давності (2010 р.). Позитивною тенденцією стало збільшення частки дослідників у структурі виконавців наукових і науково-технічних робіт майже на 10% за 5 років. Проте цей тренд дещо нівелюється показниками якості кваліфікаційної підготовки дослідників. Зокрема, станом на 2014 рік лише

1557 осіб або 23,6% спеціалістів, які беруть участь у виконанні наукових та науково-технічних робіт НААН, мали науковий ступінь, з них лише 296 осіб або 3,8% - ступінь доктора наук [835, с. 65], та тільки 40 осіб або 0,5% підвищували кваліфікацію (стажувалися) за кордоном [836, с. 150]. При цьому абсолютна більшість виїздів проводилась терміном до 3-х місяців.

Фінансування наукових та науково-технічних робіт НААН протягом 2010-2014 рр. забезпечувалось на рівні 0,5-0,6 млрд. грн./рік, тобто не більше 6% від загального обсягу витрат на науку в країні та не більше 34% від обсягу відповідних витрат, спрямованих до національних академій. У співвідношенні с обсягами ВВП України в 2014 році - це мізерний показник на рівні 0,03%, значення якого доводить, що фінансове становище аграрної науки наразі є навіть більш депресивним, ніж ситуація в аграрній освіті. Незважаючи на незначне номінальне зростання обсягів фінансування на 6,1 млн. грн. протягом 2010-2015 рр., реальні показники є катастрофічними. Зокрема, наукоємність валової доданої вартості у сільському, лісовому та рибному господарстві протягом досліджуваного періоду знизилась у 2 рази та у 2014 році досягла значення 0,3% (рис. 3.27).

Понад 3/4 обсягу витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт НААН профінансовано з бюджету, хоча спостерігається незначне зменшення частки відповідного джерела у загальній питомій вазі витрат з 83,1% у 2010 році до 78,0% у 2014 році (табл. 3.25). Більше ніж вдвічі зросло фінансування досліджень приватними замовниками, проте це призвело до зростання частки відповідного джерела у питомій вазі лише на 3,4% для резидентів та 0,7% для іноземних замовників за 5 років, тому можна констатувати, що попит сільськогосподарських виробників на результати аграрної науки лишається низьким.

Таблиця 3.23

Динаміка аграрних наукових організацій та наукових кадрів в Україні

Показник		Роки					Коеф. зрост. 2014/ 2010
		2010	2011	2012	2013	2014	
Кількість організацій, що виконували НР та НТР*, од.	Україна	1303	1255	1208	1143	999	0,8
	Національні академії	в.д.**	379	351	341	321	-
	НААН	114	114	93	86	86	0,8
Частка наукових організацій НААН, %	У загальній кількості по Україні	8,7	9,1	7,7	7,5	8,6	-
	У мережі національних академій	в.д.	30,1	26,5	25,2	26,8	-
Кількість фахівців, що виконували НР та НТР (осн. діял-ть), тис. ос.	Україна	89,6	85	82	77,9	69,4	0,8
	Національні академії	в.д.	36,2	36,3	35	32,2	0,9
	НААН	6,5	7	7	6,4	5,9	0,9
Частка фахівців НААН, що виконували НР та НТР, %	У загальній кількості по Україні	7,3	8,2	8,5	8,2	8,5	-
	У мережі національних академій	в.д.	19,3	19,3	18,3	18,3	-

Примітки: * наукові та науково-технічні роботи; ** відсутні дані

Джерело: розраховано автором за даними [837, 838, 839, 840, 841]

Таблиця 3.24

Динаміка працівників наукових організацій НААН за категоріями персоналу

Категорія персоналу	Кількість персоналу в мережі НААН, ос.					Коеф. зрост. 2014/2010	п.с. 2010	п.с. 2014	Динаміка п.с.
	2010	2011	2012	2013	2014				
Дослідники, ос.	5819	5052	4787	4782	4425	0,8	46,8	56,4	9,6
Технічний персонал, ос.	2767	1924	1664	1602	1432	0,5	22,3	18,2	-4,1
Допоміжний персонал, ос.	1894	1399	1345	1290	1075	0,6	15,2	13,7	-1,5
Інші працівники, ос.	1954	1512	1279	1260	921	0,5	15,7	11,7	-4,0
Всього, ос.	12434	9887	9075	8934	7853	0,6	100	100	0

Джерело: розраховано автором за даними [842, 843, 844, 845, 846]

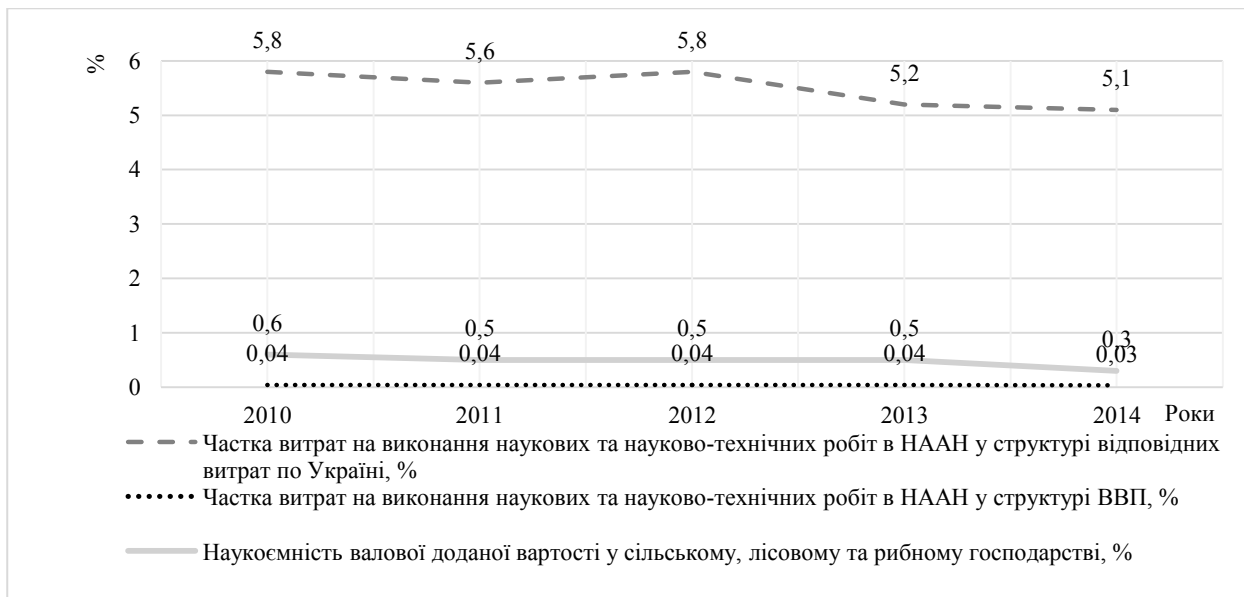

Рис. 3.27. Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт НААН
Джерело: сформовано автором за даними [847, 848, 849, 850, 851, 852]

Таблиця 3.25

Джерела фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт НААН

Джерело фінансування	Фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт НААН, тис.грн.					Коеф. зрост. 2014/ 2010	п.с. 2010	п.с. 2014	Динаміка п.с.
	2010	2011	2012	2013	2014				
Бюджет	432924	424879	488616	454072	411080	0,95	83,1	78,0	-5,1
Фонди спец. призначення	3014,7	1569,9	389,8	113	24	0,01	0,6	0,0	-0,6
Власні кошти	65623,5	88970,1	91867,6	91993	75770,1	1,15	12,6	14,4	1,8
Кошти замовників України	16699,8	21032	30062,6	33398	34779,9	2,08	3,2	6,6	3,4
Кошти іноземних замовників	1786,4	2556,5	1364,2	2845,5	5421,1	3,03	0,3	1,0	0,7
Інші джерела	1002,1	2060,2	344,9	1068,6	58,5	0,06	0,2	0,0	-0,2
Всього	521050,9	541067,5	612644,9	583490,3	527133,6	1,01	100,0	100,0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними [853, 854, 855, 856, 857]

Таблиця 3.26

Кількість та види виконаних наукових та науково-технічних робіт НААН

Показник		Роки					У серед- ньому за 5 р.	Коеф. зрост. 2014/ 2010	п.с. 2010	п.с. 2014	Дина- міка п.с.
		2010	2011	2012	2013	2014					
1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Фактичне виконання наук. робіт НААН, у т.ч.:	Кількість робіт, од	3433	3204	3162	3313	2954	3213,2	0,9	100	100	-
	Частка у загальній кількості наукових результатів (НР) по Україні,%	6,6	6,1	5,9	6,9	6,9	6,5	1,0	X	X	X
	Частка у кількості НР національних академій,%	в.д.	27,7	29,5	28,7	30,9	X	X	X	X	X
1. Створено нових видів виробів	Кількість робіт, од	293	283	184	217	486	292,6	1,7	8,5	16,5	8,0
	Частка у загальній кількості НР по Україні,%	4,7	4,4	2,9	3,8	10,4	5,2	2,2	X	X	X
2. Створено нових видів технологій	Кількість робіт, од	856	693	631	671	568	683,8	0,7	24,9	19,2	-5,7
	Частка у загальній кількості НР по Україні,%	14,9	13,0	12,6	13,4	17,6	14,3	1,2	X	X	X

Закінчення таблиці 3.26

1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
3. Створено нових видів матеріалів	Кількість робіт, од	114	127	73	52	32	79,6	0,3	3,3	1,1	-2,2
	Частка у загальній кількості НР по Україні, %	8,0	8,2	5,4	4,4	3,0	5,8	0,4	X	X	X
4. Створено нових сортів рослин, порід тварин	Кількість робіт, од	526	458	417	437	464	460,4	0,9	15,3	15,7	0,4
	Частка у загальній кількості НР по Україні, %	78,6	76,2	81,0	58,7	21,4	63,2	0,3	X	X	X
5. Створено нових методів, теорій	Кількість робіт, од	548	548	529	733	455	562,6	0,8	16,0	15,4	-0,6
	Частка у загальній кількості НР по Україні, %	7,1	7,1	6,9	9,7	6,1	7,4	0,9	X	X	X

Джерело: розраховано автором за даними [858, 859, 860, 861, 862]

Таблиця 3.27

Обсяги виконаних наукових та науково-технічних робіт НААН

Показник			Роки					Всього за 5 р.	Коеф. зрост. 2014/ 2010
			2010	2011	2012	2013	2014		
Обсяги виконання наук. та наук.-техн. робіт, млн. грн.	Україна		9867,1	10349,9	11252,7	11781,1	10950,7	54201,5	1,1
	Національні академії		2935,6	3119,9	3567,5	3669,2	3348,9	16641,1	1,1
	НААН	Всього	523,7	546,3	609,2	576,5	523,8	2779,5	1,0
		в т.ч. прикладні	204,2	431,9	266,7	236,0	207,7	1346,5	1,1
Частка обсягів виконаних НААН наукових робіт, %	У обсягах наукових результатів по Україні		5,8	5,6	5,8	5,2	5,1	-	0,88
	У наукових результатах наакадемії		17,8	17,4	17,2	15,9	15,8	-	0,89
Частка прикладних робіт у структурі виконаних наук. та наук.-техн. робіт НААН, %			39,0	79,1	43,8	40,9	39,6	-	1,0
Обсяги наукових та науково-технічних робіт НААН у розрахунку на 1 виконавця, тис. грн.			80,6	78,1	87,0	90,1	88,8	-	1,1

Джерело: розраховано автором за даними [863, 864, 865, 866, 867]

Таблиця 3.28

Динаміка подання НААН заявок на видачу та отримання охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України

Показник		Роки					Коеф. зрост. 2014/ 2010	Динаміка п.с.
		2010	2011	2012	2013	2014		
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Всього подано заявок, у т.ч.:	Кількість, од	641	484	520	424	431	0,7	0,0
	Частка у загальній кількості по Україні,%	7,2	5,5	6,1	5,1	5,4	0,8	X
	Кількість, од	191	216	218	172	172	0,9	10,1
На винаходи	Частка по Україні,%	8,5	7,4	7,6	5,8	7,4	0,9	X
	Кількість, од	289	186	200	181	175	0,6	-4,5

Закінчення таблиці 3.28

1	2	3	4	5	6	7	8	9
На сорти рослин	Частка по Україні,%	88,1	66,2	76,0	87,9	77,4	0,9	X
	Кількість, од	437	448	382	355	550	1,3	0,0
Всього отримано охоронних документів, у т.ч.:	Частка у загальній кількості по Україні,%	5,6	5,1	4,5	4,2	7,0	1,3	X
	Кількість, од	146	189	157	160	168	1,2	-2,9
На винаходи	Частка по Україні,%	7,6	7,1	5,8	5,9	7,5	0,9	X
	Кількість, од	166	200	172	101	308	1,9	+18
На сорти рослин	Частка по Україні,%	76,1	66,9	83,9	78,3	77,6	1,1	X

Джерело: розраховано автором за даними [868, 869, 870, 871, 872]

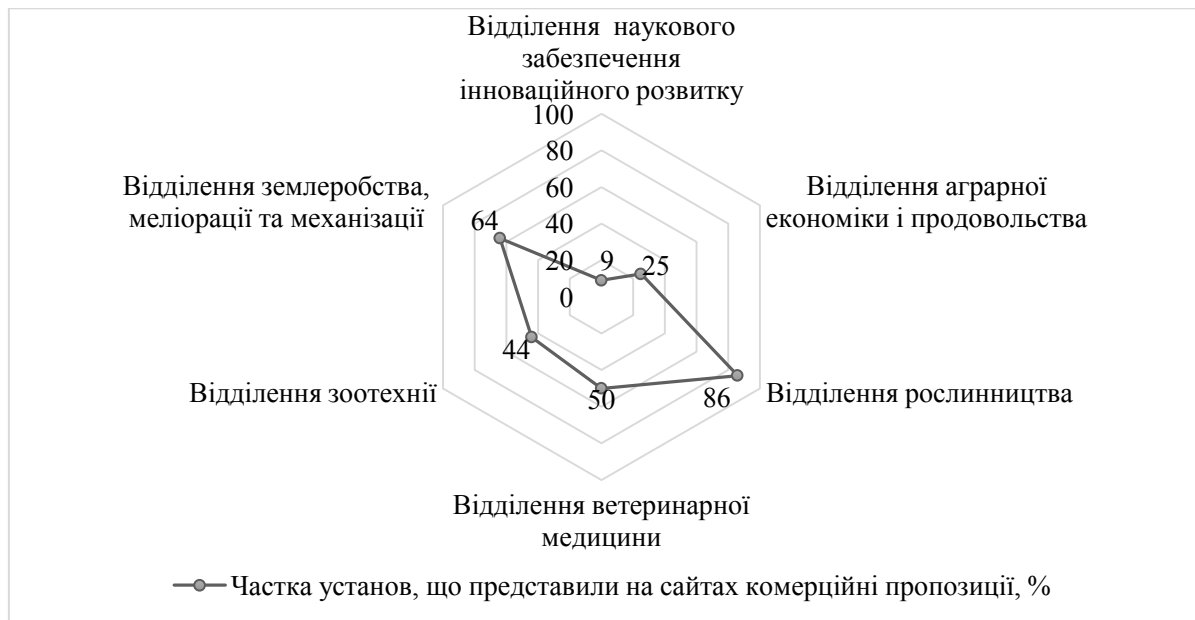

Рис. 3.28. Маркетинг результатів НДДКР в установах НААН
Джерело: сформовано автором самостійно

Поряд із тим, оцінка показників кількості наукових та науково-технічних робіт, виконаних установами НААН в період 2010-2014 рр., та обсягів відповідних робіт у фінансових еквівалентах (табл. 3.27), доводить, що причини кризи не варто шукати у низькій продуктивності науковців. Зокрема, протягом вказаного періоду фахівцями НААН було завершено 16,1 млн. розробок на суму 2,8 млрд. грн., 48,5% з яких у середньому носили прикладний характер. Кожен виконавець наукових та науково-технічних робіт за 5 років в середньому продукував наукових результатів на 84,9 тис. грн. Переважна більшість новачків, однак, мала поліпшувальний характер, спрямований на підвищення урожайності рослин, продуктивності тварин, збільшення обсягів виробництва тощо, а не на створення принципово нових продуктів з насиченою інтелектуальною складовою.

Серед розробок НААН, що претендували на принципову новизну, лідерство за кількістю належить новим видам технологій, за темпами росту - роботам із створення нових видів виробів (+70% за 5 років).

Протягом досліджуваного періоду відбулися зміни у структурі науково-технічних робіт на користь зростання кількості створених нових сортів рослин та порід тварин, хоча їх частка у загальній кількості відповідних наукових результатів в Україні за 5 років знизилась більше ніж в 3 рази – з 78,6% у 2010 р. до 21,4% у 2014 р.

В цілому, незважаючи на загальне зниження показника фактичного виконання наукових робіт НААН протягом досліджуваного періоду, частка інституції у продукуванні наукових результатів як в системі галузових національних академій, так і в межах всіх наукових установ України зростає. Так, згідно з статистичними даними за 2010-2014 рр., науково-дослідними установами НААН подано 2500 заявок на реєстрацію об'єктів права

інтелектуальної власності в Україні та отримано 2172 охоронних документи, серед яких 820 патентів на винаходи та 947 – на сорти рослин (табл. 3.28).

Поряд із тим, протягом 5 років НААН отримано лише 27 патентів в іноземних відомствах іноземних держав, з них жодного на винахід, що, безумовно, є негативним ілюстративним маркером. Проте, зважаючи, що частка отриманих охоронних документів у питомій вазі патентної документації в системі галузевих національних академій та в Україні в цілому досягала в окремі періоди (2013 р.) відповідно 68% та 17%, проблему низької міжнародної патентної активності слід характеризувати як загальнонаціональну, а не виключно проблему НААН.

Проведені дослідження доводять, що динаміка продукування результатів інтелектуальної діяльності академічною аграрною наукою демонструє стабільні темпи зростання. Це означає, що основними причинами низького попиту реального сектору економіки на наукомістку продукцію є невиразний комерційний вектор агроінноваційних розробок, проблеми мотивації сільськогосподарських товаровиробників до формування безпосередніх замовлень на впровадження сортів, технологій чи інших наукових результатів, а також необхідність адаптації наукових здобутків до потреб міжнародних ринків.

Зокрема, складно оптимістично оцінювати перспективи комерціалізації української аграрної науки на світовому ринку наукомісткої продукції, якщо частка підпорядкованих відділенням НААН установ, що станом на 2015 рік представили на власних сайтах комерційні пропозиції, лише для двох відділень перевищувала 50% (рис. 3.28, деталізований огляд у додатку Д).

Ці та багато інших фактів відкрито говорять про те, що сьогодні аграрна освіта та наука, на жаль, не здатна

виконувати роль активного гравця у виробництві нових знань, а також їх ретрансляції підприємницьким структурам галузі. Якість рівня управління об'єктами права інтелектуальної власності не витримує жодної критики за всіма можливими параметрами. Система менеджменту інноваційних процесів не корелює з інституціональними умовами, створеними в країні для розвитку відносин інтелектуальної власності.

3.4. Балансування інтересів стейкхолдерів систем агродосліджень: інституціональне забезпечення публічно-приватної взаємодії

Причини розриву між ініціюванням реформ та їх впровадженням полягають не лише у недостатній розробленості алгоритмів імплементації управлінських ініціатив. Під час виконання аналітичних робіт в цілях перевірки гіпотези, згідно з якою істотною причиною низької ефективності інноваційної реформи в агросекторі може бути конфлікт інтересів стейкхолдерів та в рамках реалізації дослідницького проекту «Реформа системи науково-освітнього забезпечення аграрного сектору економіки України» було проведено дослідження, присвячене з'ясуванню громадської думки у обраному соціально-професійному сегменті виконавців наукових та науково-технічних робіт стосовно ефективності політики реформування аграрної освіти і науки України та готовності системи науково-освітнього забезпечення агропромислового виробництва і розвитку сільських територій до сприйняття інституціоналізації відносин інтелектуальної власності в аграрній економіці. Предметом дослідження стала сукупність уявлень представників

сегменту щодо стану та перспектив розвитку системи науково-освітнього забезпечення аграрної економіки як драйвера інноваційних змін.

Дослідження проводилось за допомогою методів збору, обробки та аналізу соціологічної інформації (особисте формалізоване інтерв'ю “face-to-face” та кореспондентське опитування за допомогою електронної розсилки анкет). Польові дослідження тривали протягом травня-листопада 2014 року. Аудиторією дослідження (генеральною сукупністю), керуючись офіційною методологією соціально-професійної стратифікації Державної служби статистики України, було обрано спеціалістів, які суміщають виконання наукових та науково-технічних робіт з іншими видами діяльності, оскільки саме до цієї групи відносять науковців у сфері вищої освіти (науково-педагогічних працівників).

Обсяг вибіркової сукупності становив 570 респондентів або 1% генеральної сукупності. Вибірка формувалась методом безповторного одноступінчатого відбору за квотами фіксованого обсягу. При цьому в якості контрольованих ознак квотування було використано наступні: 1) стать; 2) науковий ступінь; 3) сектор діяльності; 4) категорія персоналу; 5) регіон розташування установи, в якій працює респондент (рис.3.29).

Репрезентативність вибірки забезпечувалась збігом вибіркової та генеральної сукупностей за заданими параметрами. Фактором тенденційності вибірки стала значна частка працівників установ аграрного профілю, що пояснюється тематичною спрямованістю дослідження. Всього респонденти дали відповіді на 25 закритих та напівзакритих запитань із використанням шкали ставлень та семантичного диференціалу (анкета у додатку Е).

В якості додаткових (статистично неконтрольованих) ознак квотування під час дослідження

Портрет за контрольованими ознаками

Частка у вибірковій сукупності, %

Портрет за неконтрольованими ознаками

Частка у вибірковій сукупності, %

Рис. 3.29. Портрет респондентів (N=570)*

Примітка: *квота групи у вибірковій сукупності за контрольованими ознаками відповідає характеристикам офіційного статистичного розподілу спеціалістів-виконавців наукових та науково-технічних робіт за сумісництвом в Україні станом на 31 грудня 2013 року

Джерело: сформовано автором за даними [873; с.29-79]

були використані: 1) вік респондента; 2) факт підвищення кваліфікації респондентом протягом останніх 5 років; 3) сфера діяльності; 4) юридичний статус закладу, що є місцем роботи респондента; 5) тип населеного пункту, в якому розташовано місце роботи респондента.

Дослідження оцінки прогресу еволюціонування інституту інтелектуальної власності в Україні за роки незалежності виконавцями наукових та науково-технічних робіт продемонструвало, що лише 1% опитаних вважають існуючу нині в країні систему охорони прав інтелектуальної власності ефективною. При цьому орієнтиром, до якого слід прямувати, експерти називають систему охорони країн ЄС, що отримала схвалення більше ніж 73% респондентів (рис. 3.30).

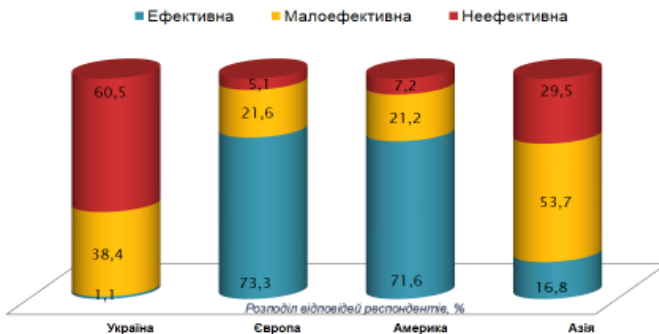

Рис. 3.30. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як ви оцінюєте ефективність систем охорони прав інтелектуальної власності в Україні та деяких частинах світу?», %

Джерело: сформовано автором самостійно

Показовим є те, що респонденти негативно характеризують ефективність апарату публічного адміністрування сфери інтелектуальної власності: частка позитивних оцінок діяльності жодного державного органу не перевищувала 10% у загальному розподілі. При цьому

найнижчі оцінки отримала діяльність правоохоронних та митних органів (рис. 3.31а).

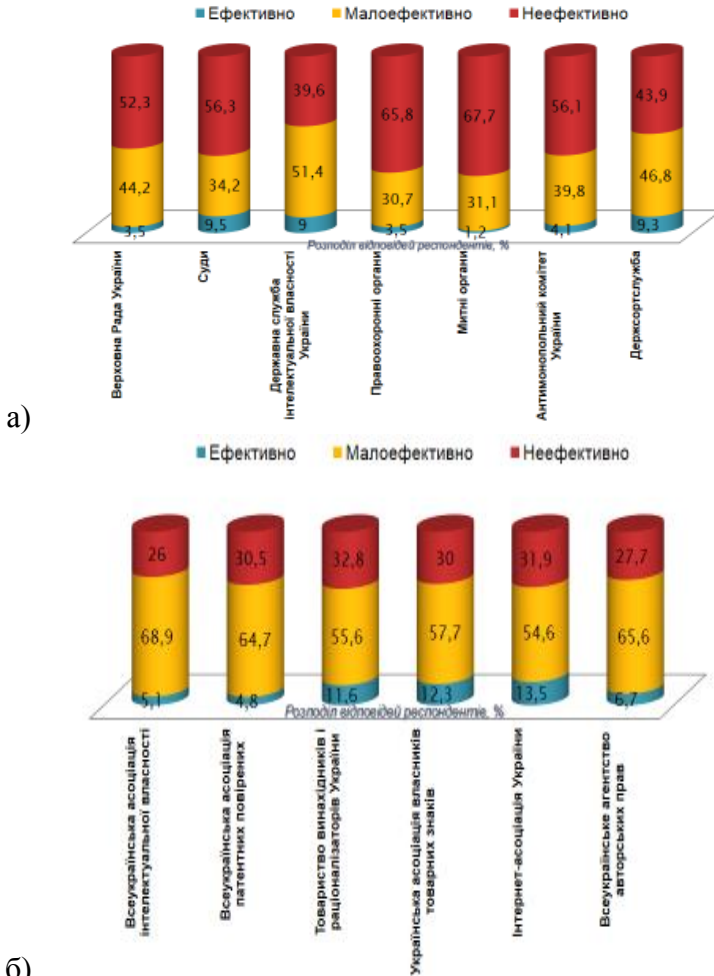

Рис. 3.31. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Як ви оцінюєте ефективність виконання функцій у сфері інтелектуальної власності деякими державними органами та громадськими організаціями України?», %
Джерело: сформовано автором самостійно

Дещо оптимістичнішою є ситуація із судженнями опитаних щодо ефективності роботи громадських організацій, зокрема Інтернет-асоціації України та Української асоціації власників товарних знаків, однак різниця не є кардинальною – до 14% схвальних оцінок у загальному розподілі (рис. 3.31б).

Найбільш проблемною сферою для суб'єктів права інтелектуальної власності в аграрному секторі виконавцями наукових та науково-технічних робіт визнано охорону наукових відкриттів – 18% респондентів (рис. 3.32а).

При цьому квотний розподіл за регіональною ознакою показав, що загальна тенденція сформована переважно за рахунок оцінок представників західних, північних та центральних областей України. Другою за важливістю проблемою респонденти із вказаних макро-регіонів назвали охорону винаходів та корисних моделей. Респонденти із сходу та півдня, натомість, більшої ваги надають аспектам захисту від недобросовісної конкуренції, а також охороні комп'ютерних програм і баз даних. Що стосується правової охорони сортів рослин та порід тварин, найбільшого значення відповідним питанням надали представники центральної України (рис. 3.32б).

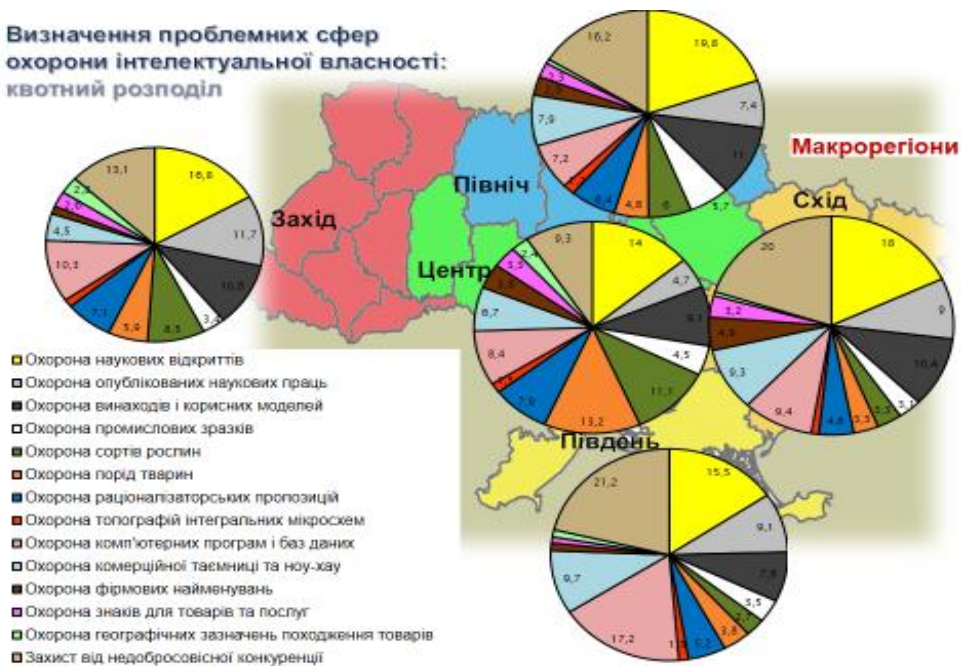
Квотний розподіл респондентів за статевою ознакою дозволив визначити, що чоловіки вважають найбільш гострими проблеми охорони промислової власності, тоді як жінки схильні віддати перевагу охороні засобів індивідуалізації та нетрадиційних об'єктів права інтелектуальної власності. Аналіз отриманих відповідей з урахуванням розподілу опитаних за віковою ознакою продемонстрував, що із збільшенням віку респондента значно знижується його увага до проблем охорони

3.32a)

3.326)

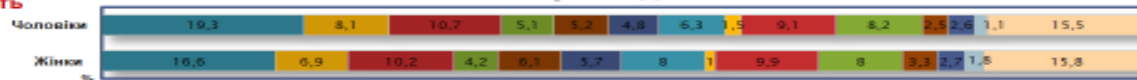
**Визначення проблемних сфер
охорони інтелектуальної власності:
квотний розподіл**

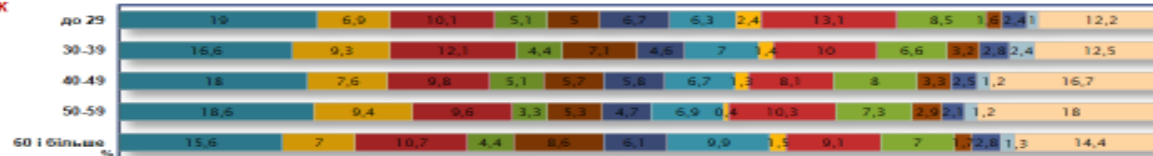
3.32В)

Визначення проблемних сфер охорони інтелектуальної власності: квотний розподіл

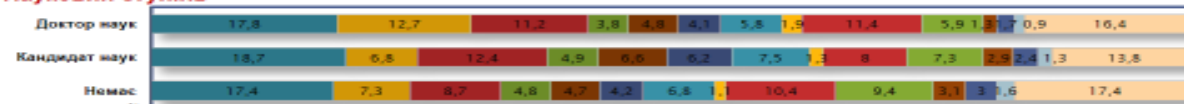
Стать

Вік

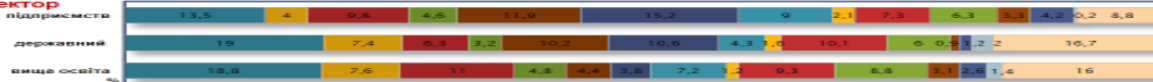
Науковий ступінь

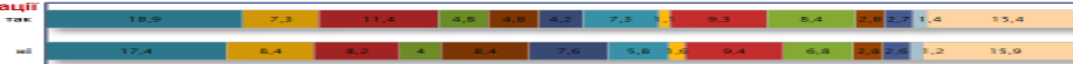
Категорія персоналу

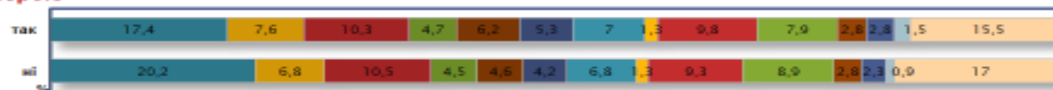
Сектор підприємства

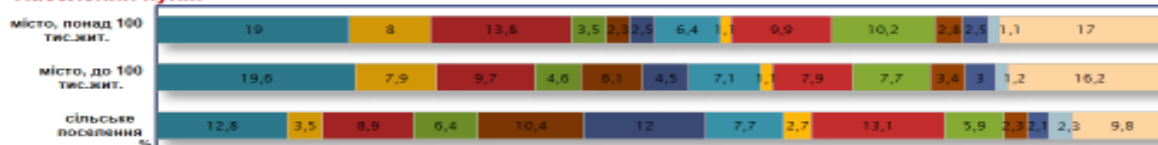
Підвищення кваліфікації

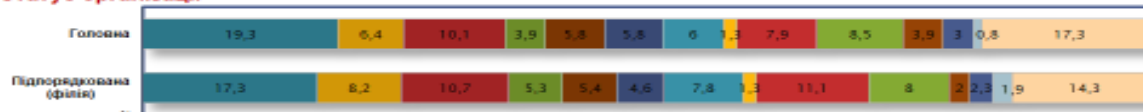
Зв'язок з аграрною сферою

Населений пункт

Статус організації

- Охорона наукових відкриттів
- Охорона винаходів і корисних моделей
- Охорона сортів рослин
- Охорона раціоналізаторських пропозицій
- Охорона комп'ютерних програм і баз даних
- Охорона фірмових найменувань
- Охорона географічних зазначень походження товарів
- Охорона опублікованих наукових праць
- Охорона промислових зразків
- Охорона порід тварин
- Охорона топографій інтегральних мікросхем
- Охорона комерційної таємниці і ноу-хау
- Охорона знаків для товарів та послуг
- Захист від недобросовісної конкуренції

Рис. 3.32. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Для якої з перерахованих сфер проблеми охорони інтелектуальної власності є найбільш гострими в аграрному секторі України?», %

Джерело: сформовано автором самостійно

програмного забезпечення і баз даних (лише 9% у категорії «60 і більше років»).

Закономірним стало високе акцентування уваги на охороні наукових праць особами з науковим ступенем (порівняно з колегами без наукового ступеню), категорією дослідників (порівняно з допоміжним та технічним персоналом), представниками державного сектору та сектору вищої освіти (порівняно з підприємницьким сектором). Доволі прогнозованою, також, стала відмінність в оцінках респондентів з сільської місцевості та міст, зокрема щодо проблем захисту від недобросовісної конкуренції та охорони комерційних найменувань (удвічі більше апологетів у містах). Варто звернути увагу і на той факт, що кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт, які визнають гостроту проблем охорони селекційних досягнень, у містах з населенням понад 100 тисяч жителів виявилась у 5 разів меншою, ніж у сільських поселеннях (рис. 3.32в). Відповідні тенденції закладають основу для конфлікту інтересів стейкхолдерів у прийнятті управлінських рішень.

Обираючи пріоритети розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі відповідно до глобальних тенденцій, більшість опитаних підтримала стратегію адаптації національних нормативних документів до міжнародних норм та збільшення потужності інфраструктури охорони інтелектуальної власності (рис. 3.33а). Лише близько 14% респондентів наголошували на необхідності переносу акцентів з юридичних питань на економічні (формування ринку інтелектуальної праці, продуктів та послуг, розвиток процесів комерціалізації та трансферу технологій, вдосконалення менеджменту інтелектуальної власності), що свідчить про недооцінення респондентами ваги економічних чинників та тотальне

сприйняття суспільством відносин інтелектуальної власності у правовій парадигмі.

Розподіл респондентів за географічною ознакою дозволив виявити, що загальна тенденція за вибіркою у відповідному питанні сформована переважно за рахунок оцінок представників заходу та півночі України (рис. 3.33б). Найбільшу лояльність і розуміння ролі економічних важелів у розвитку відносин інтелектуальної власності продемонстрували респонденти центрального регіону. Прихильників вектору переорієнтації цільових установок аграрної науки на практичне застосування її результатів, узгодження інтересів наукової спільноти, держави та бізнесу, найбільше виявилось серед представників сходу України, що обумовлено регіональною специфікою та економічним портретом областей. Зокрема, у східних регіонах країни тривалий час були зосереджені центри великих фінансово-промислових груп, політика і практика яких (у т. ч. практика державно-приватного партнерства) мали великий вплив на населення регіону.

Квотний розподіл вибіркової сукупності за рештою ознак показав, що на формування думки респондентів щодо даного питання найбільшою мірою впливає вік, освіта та сектор діяльності. Так, найбільша частка апологетів зовнішнього інтеграційного вектору нараховується серед респондентів віком до 29 років. Думка щодо необхідності активізації розвитку неформальних інститутів інтелектуальної власності в агросекторі переважно розповсюджена у середовищі осіб з науковим ступенем доктора наук, що підтверджує глибину розуміння проблеми у даному сегменті. В оцінках ролі публічного-приватного партнерства у сфері інтелектуальної власності серед опитуваних, що працюють у різних секторах діяльності – понад 20 % прихильників у державному

секторі та лише 13% у підприємницькому, що створює загрози майбутнього конфлікту інтересів стейкхолдерів реформ (рис. 3.33в).

Низька економічна активність суб'єктів права інтелектуальної власності в аграрному секторі України багато в чому зумовлена функціональним характером проблем інституціоналізації інтелектуальної власності. Зокрема, більше ніж 87% опитаних засвідчили, що жодних дій у напрямі створення в установах (організаціях, підприємствах), де вони працюють, відділів (секторів, підрозділів) з питань інтелектуальної власності, до цього часу не проводилось (рис. 3.34).

Навіть серед тих, хто підтвердив факт існування відповідних структурних утворень, вказали на виконання функцій, спрямованих на забезпечення комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, лише близько 10% або 1,5% від загальної кількості респондентів (рис. 3.35). Дві третини установ (організацій, підприємств), у яких працюють опитані виконавці наукових та науководослідних робіт, не мають жодної внутрішньої нормативної та методичної документації, що регламентує питання створення, обліку, комерційного просування, охорони об'єктів інтелектуальної власності або, принаймні, вона не доведена до відома працівників (рис. 3.36).

Серед створених документів найбільш поширеним є Типове положення про політику у сфері інтелектуальної власності, у якому питання комерціалізації найчастіше не розкрито на достатньому рівні та/або локальні акти у сфері боротьби з плагіатом у вищих навчальних закладах, що носять переважно формальний характер.

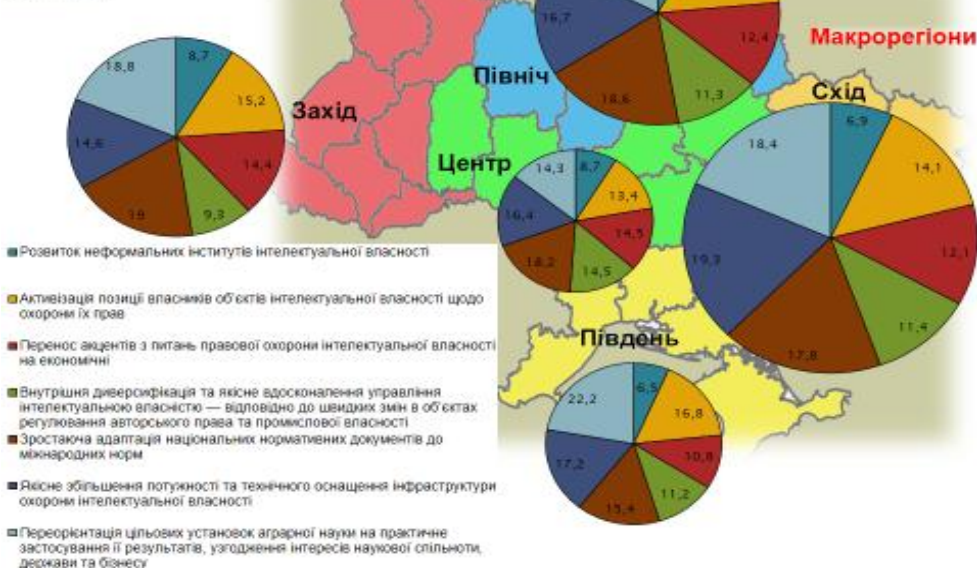
На запитання, пов'язане з визначенням найбільш впливового гальмуючого чинника процесу комерціалізації інтелектуальної власності в аграрному секторі України, майже чверть респондентів на перше місце віднесла

3.33a)

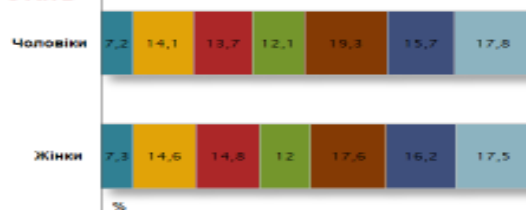
3.336)

Визначення пріоритетів розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі: квотний розподіл

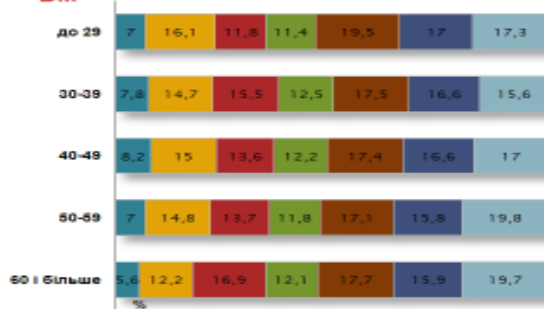

3.33в)

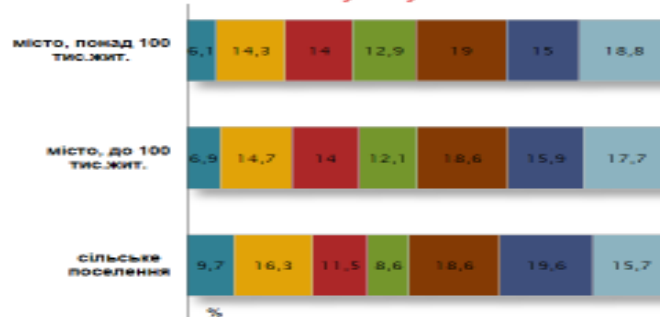
Стать

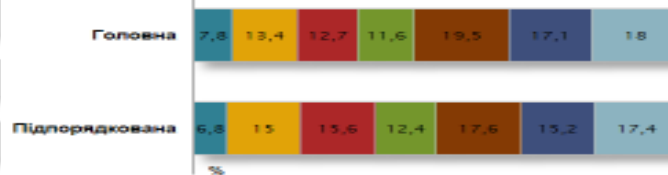
Вік

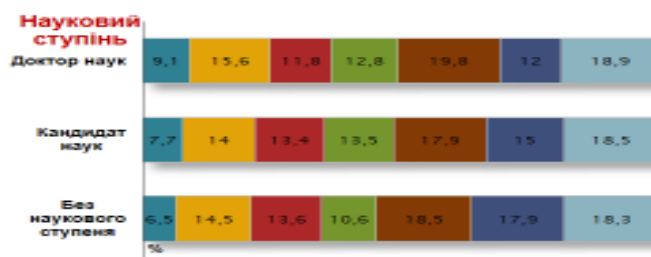
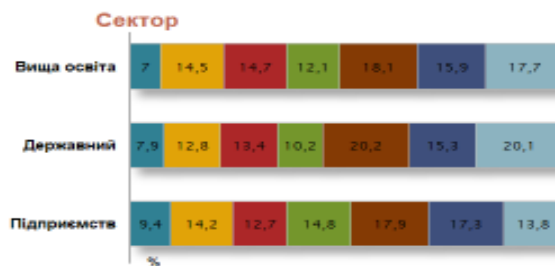

Тип населеного пункту

Статус організації-місця роботи респондента

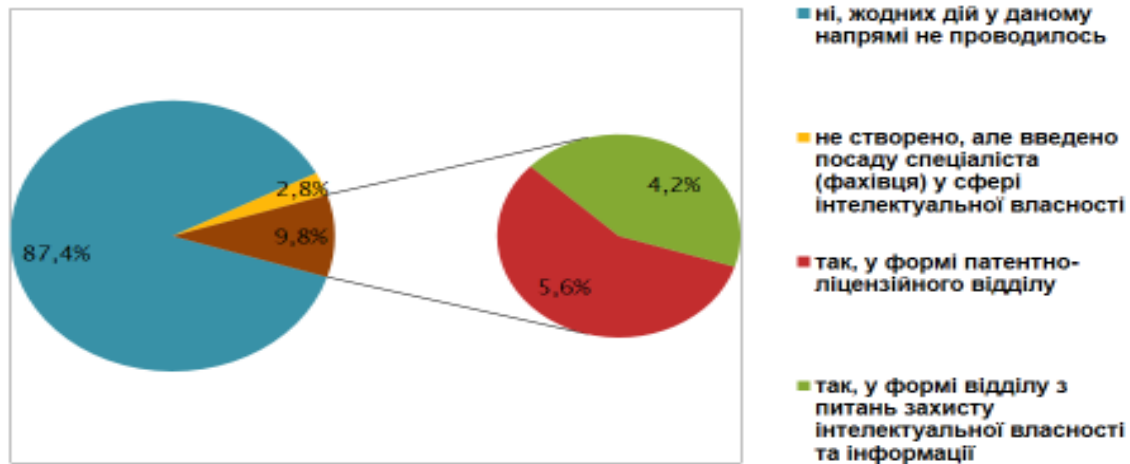

Зв'язок з аграрним сектором

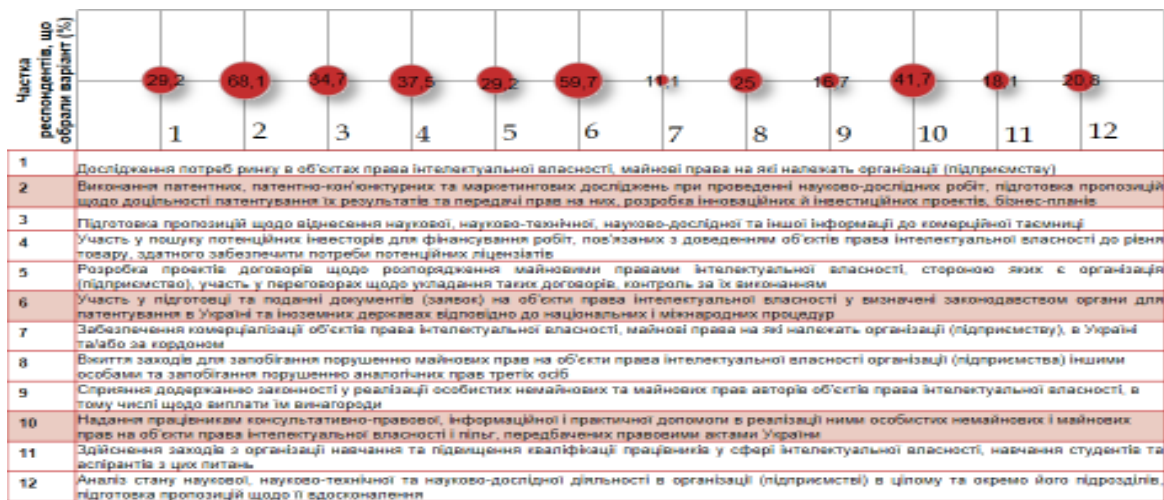
Рис. 3.33. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що є пріоритетом розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі?», %
Джерело: сформовано автором самостійно

* Аналіз розподілу відповідей на дане питання проведено на основі анкет респондентів, що представляють різні юридичні та фізичні особи.

Рис. 3.34. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чи створено в організації (підприємстві), де ви працюєте, відділ (сектор, групу тощо) з
питань інтелектуальної власності?», %

Джерело: сформовано автором самостійно

*Відповідь на дане питання давали лише респонденти, що ствердно відповіли на попереднє питання анкети. Респонденти не були обмежені вибором лише одного варіанту із запропонованих. Розрахунок проводився для кожної функції окремо за принципом визначення у загальній сукупності респондентів тих, що підтримали варіант.

Рис. 3.35. Розподіл відповідей респондентів на запитання: «Які з перелічених функцій реально виконуються підрозділом (фахівцем) з інтелектуальної власності в організації (підприємстві), де ви працюєте?», %

Джерело: сформовано автором самостійно

* Аналіз розподілу відповідей на дане питання проведено на основі анкет респондентів, що представляють різні юридичні та фізичні особи.

Рис. 3.36. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
 «Які внутрішні нормативні і/або методичні документи, що регламентують питання створення, охорони і комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, розроблено в організації (підприємстві), де ви працюєте?», %
 Джерело: сформовано автором самостійно

бюрократичність апарату управління. Достатньо велика частка опитаних вказала, також, на недосконалість механізмів вартісної оцінки, обліку і статистики інтелектуальної власності (рис. 3.37а).

Ситуація у регіонах стосовно даної проблеми в цілому дублює загальну тенденцію, проте максимально проявляється на півдні та сході країни. Що стосується решти чинників, спостерігаються деякі відмінності в питаннях оцінки їх впливовості між загальним рейтингом за вибіркою та регіональними рейтингами. Так, на заході та півдні України більша частка респондентів, ніж загалом за вибірковою сукупністю, надали вагу фактору недостатності в аграрному секторі фахівців, компетентних у сфері комерціалізації інтелектуальної власності (рис. 3.37б).

Аналіз відповідей респондентів у розрізі інших контрольованих ознак суттєвих розбіжностей не виявив, за винятком двох складових. По-перше, проблема недостатності фахівців у сфері комерціалізації інтелектуальної власності для державного сектору є більш гострою, ніж для підприємницького. По-друге, суттєво вищою, ніж у інших категоріях респондентів, є частка опитаних віком 30-39 років, які вважають, що розвиток комерціалізації інтелектуальної власності стримує відсутність сучасних форм науково-технічної кооперації (агротехнополісів, агротехнопарків).

Аналіз відповідей на запитання у розрізі статистично неконтрольованих ознак, у свою чергу, продемонстрував ряд інших тенденцій, зокрема зниження гостроти проблем бюрократизації форм управління інтелектуальною власністю із скороченням кількості мешканців у населеному пункті, а також визнання високої актуальності проблем розвитку науково-технічного кооперативного руху респондентами, які працюють у

відокремлених структурних підрозділах юридичних установ, що свідчить про неефективність менеджменту у материнських інституціях (рис. 3.37в).

Дослідження довели, що проблеми управління інтелектуальною власністю в аграрному секторі не обмежуються комерціалізацією і захистом об'єктів права інтелектуальної власності як фінальними етапами їх життєвого циклу, а виникають вже на стадіях створення інтелектуальних продуктів. Так, більше 70% респондентів зазначили, що жодного разу не отримували фінансової винагороди за створення результатів інтелектуальної діяльності, тобто економічні інструменти мотивації творчої діяльності в системі науково-освітнього забезпечення аграрного сектору практично не застосовуються (рис. 3.38). Лише 2% опитаних згадали про таку ефективну форму економічного стимулювання інтелектуальної праці як частка у доходах від розпорядження виключним правом, тоді як відповідні практики поширені у розвинених країнах світу ще з 80-х років минулого століття (з моменту проголошення акту Бея-Доула).

Водночас, основним чинником впливу на творчу активність в аграрній економіці більшість респондентів визнає стан матеріально-технічних і фінансових умов діяльності у сфері науки та техніки (рис. 3.39). Що ж стосується інструментів нематеріальної мотивації інтелектуальної праці, відповідні форми стимулювання є більш розповсюдженими. Зокрема близько 53% респондентів зазначили, що результативність інтелектуальної діяльності враховується у кадрових питаннях організації (підприємства), де вони працюють. При цьому було виявлено характерну особливість: персональні здобутки мають вплив на інтенсивність кадрових ротацій, однак мало впливають на рішення

3.37a)

3.376)

Визначення проблем на шляху комерціалізації інтелектуальної власності в аграрному секторі України: квотний розподіл

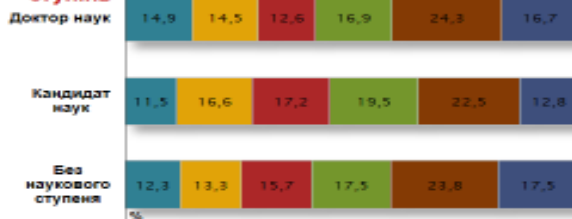

3.37В)

Визначення проблем на шляху комерціалізації інтелектуальної власності в аграрному секторі України: квотний розподіл

- Відсутність ефективного інноваційного ринку венчурного капіталу
- Нерозвиненість інститутів, що забезпечують передачу на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності, трансфер технологій за кордон
- Відсутність сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (агротехнополісів, агротехнопарків)
- Недосконалість механізмів вартісної оцінки, обліку і статистики інтелектуальної власності
- Бюрократизація форм управління інтелектуальною власністю
- Недостатність фахівців у сфері комерціалізації інтелектуальної власності

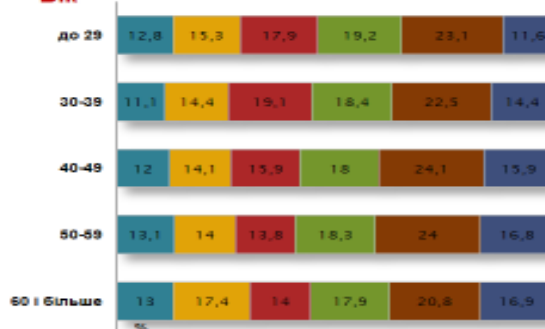
Науковий ступінь

Стать

Вік

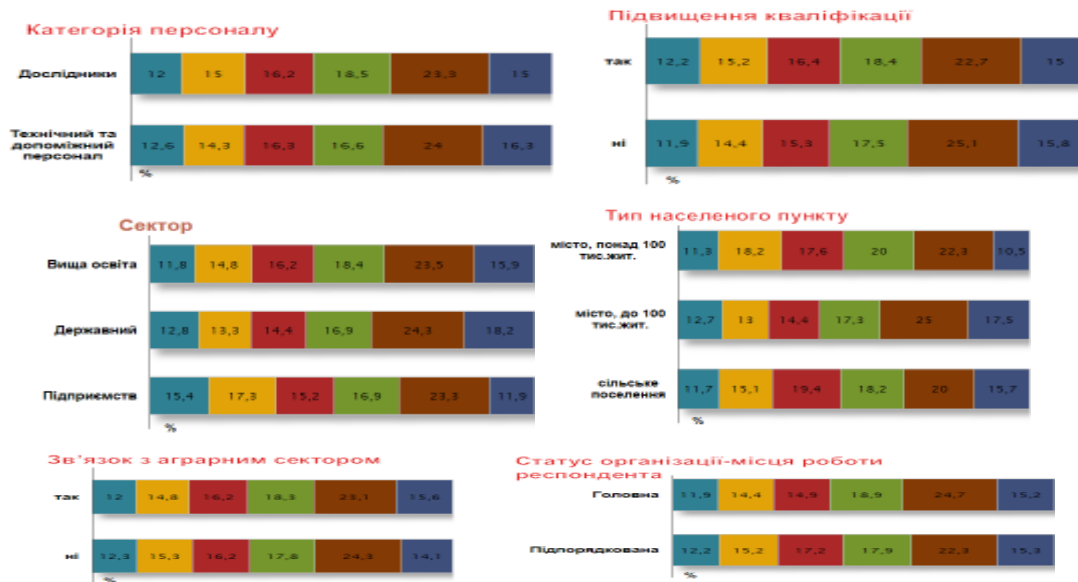
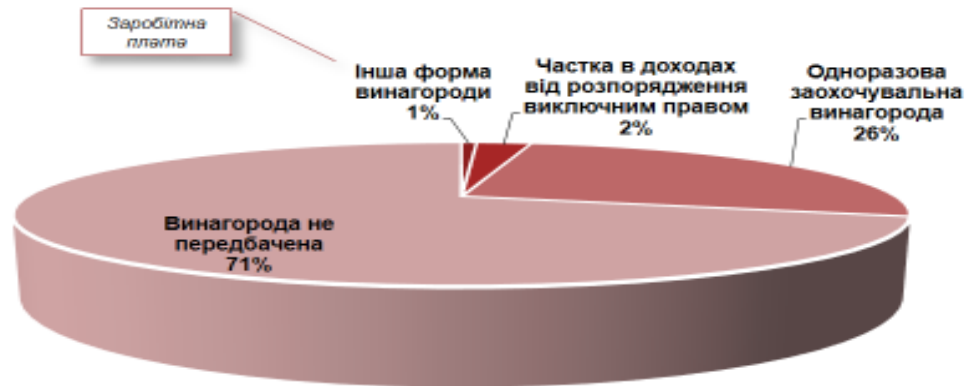

Рис. 3.37. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що є основною проблемою на шляху комерціалізації об'єктів права інтелектуальної
власності в аграрній економіці України?», %

Джерело: сформовано автором самостійно

* Аналіз розподілу відповідей на дане питання проведено на основі анкет респондентів, що представляють різні юридичні та фізичні особи.

Рис. 3.38. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чи передбачені в організації (підприємстві), де Ви працюєте, будь-які виплати працівникам
за результатами їх інтелектуальної діяльності?», %
Джерело: сформовано автором самостійно

Рис. 3.39. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що є головним чинником впливу на творчу активність в аграрній економіці?», %
Джерело: сформовано автором самостійно

Рис. 3.40. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Чи враховується результативність інтелектуальної діяльності у кадрових питаннях
організації (підприємства), де ви працюєте?», %
Джерело: сформовано автором самостійно

Рис. 3.41. Розподіл відповідей респондентів на запитання:
«Що є основною перешкодою створенню ефективної системи управління інтелектуальною
власністю в аграрному секторі?», %

Джерело: сформовано автором самостійно

роботодавця щодо працевлаштування конкретного працівника (рис. 3.40).

Основною причиною існування вищевказаних проблем менеджменту інтелектуальної власності в аграрному секторі респонденти вважають неузгодженість вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності з інвестиційною, фіскальною та соціальною політикою (рис. 3.41). Відповідний факт доводить, що ставлення аудиторії до проблем системи переважно формується залежно від того, якими є дії влади на макрорівні.

Виявлена під час соціологічного дослідження реакція сегменту виконавців наукових та науково-дослідних робіт на політику управління інтелектуальною власністю в аграрній економіці дозволила сформулювати ряд важливих висновків.

1. В міру наближення до західного кордону країни аксіологічні орієнтири наукової спільноти суттєво зміщуються у бік європейських цінностей.

2. Проблеми менеджменту інтелектуальної власності в аграрній економіці мають спільне коріння із проблемами вітчизняної системи державного адміністрування на макрорівні.

3. Показовою є недооцінка ваги економічних факторів, що детермінують процес інституціоналізації інтелектуальної власності в аграрній економіці, що свідчить про тотальне сприйняття суспільством відносин інтелектуальної власності у правовій площині.

4. Економічні інструменти мотивації творчої діяльності у системі науково-освітнього забезпечення аграрної економіки практично не застосовуються, що створює передумови для відтоку людського капіталу з галузі.

5. Зафіксовано відсутність активності дій у напрямі створення в аграрних науково-освітніх установах відділів з питань комерціалізації інтелектуальної власності, що позбавляє науково-технічну, винахідницьку та інноваційну діяльність фундаменту для самофінансування.

6. Викликає занепокоєння посилення дисбалансу між рівнями розвитку елементів системи охорони прав інтелектуальної власності, що забезпечують реєстрацію прав та комерціалізацію зареєстрованих об'єктів права інтелектуальної власності.

Виявлена під час соціологічного дослідження реакція мікроекономічних агентів на задекларовані урядом стратегічні напрями реформування аграрної освіти, науки та агробізнесу України свідчить про наявність дискусії навколо питань політики інтелектуалізації аграрного сектору економіки, що, у свою чергу, вказує на незлагодженість реформаторських кроків, відсутність послідовної виваженої державної політики. Формально достатній обсяг правового забезпечення реформ в країні не дозволяє завершити формування повноцінної інноваційної моделі розвитку аграрної економіки, внаслідок неефективності інституціональної взаємодії стейкхолдерів.

Перспективи розвитку аграрної економіки України знаходяться у площині вирішення проблем взаємодії державного та підприємницького сектору із галузевим, академічним і університетським секторами аграрної науки на засадах конвергенції шляхом переходу від «подвійних» до «потрійної» спіралі за рахунок подолання інституційної та функціональної відособленості складових інноваційної інфраструктури, ізоляції організаційних структур дослідної діяльності від бізнесу, монополістичної ролі держави в організації

наукових досліджень за відсутності чітко виражених критеріїв наближення до економіки знань.

Першим кроком на шляху практичної імплементації концептуальних засад інтелектуалізації аграрної економіки є створення умов для розбудови стратегічних публічно-приватних партнерств (державно-приватного партнерства; партнерств державних та місцевих органів влади із саморегулювальними організаціями; партнерств на місцевому рівні щодо підтримки ініціатив сільських громад щодо розвитку сільських територій і т.д.) як інструментів інтеграції наявних потенціалів акторів інноваційного розвитку (табл. 3.29).

Незважаючи на те, що посилення суспільного діалогу в рамках публічно-приватного партнерства в Україні розпочалося декілька років тому, експерти зазначають, що «окреслена у законодавстві модель державно-приватного партнерства, побудована на двосторонніх відносинах «держава-бізнес» із гіпертрофованим домінуванням ролі держави, містить низку протиріч та неузгодженостей, є відірваною від більшої частини суспільства та не передбачає широкого діалогу при підготовці та реалізації проектів, що мають суспільне значення» [874]. Це знаходить прояв: по-перше, у спрощенні у вітчизняному законодавстві міжнародного тлумачення PPP («public-private partnership») - від спектру векторів формування і розвитку громадянського суспільства, заснованих на приватній власності та гарантіях держави, до виключно приватно-державних відносин у різних сферах - що значно звужує коло учасників проектів; по-друге, у відсутності єдиної концепції розвитку відносин публічно-приватного партнерства в Україні; по-третє, недосконалості адміністрування публічно-приватної взаємодії, що не враховує специфіку АПК.

Таблиця 3.29

Відмінності традиційних та аграрних публічно-приватних партнерств

Характеристики	Особливості прояву характеристик згідно з тлумаченнями ФАО	
	Традиційні ППП	ППАП
1	2	3
Інвестиції	Фінансові	Можливі інвестиції у натуральній формі
Розподіл ризиків	Несе приватний партнер	Можуть бути розділені між приватними і державними партнерами
Партнери	Державна установа + 1 або більше приватних компаній	Державна установа + 1 або більше приватних компаній + суспільні професійні групи + міжнародні організації (донори та/або міжнародні технічні установи)
Механізм	Офіційні договірні угоди між принаймні 1 основним державним та 1 приватним партнерами	Може включати формальні або неформальні механізми. Практикується застосування договорів підряду

Закінчення таблиці 3.29

1	2	3
Організація	Відкриті прозорі торги як процедура відбору пропозицій. Попереднє техніко-економічне обґрунтування включає економічні та соціальні критерії	Можливе подання незаявлених пропозицій під час торгів. Техніко-економічне обґрунтування повинно додатково включати оцінку потенціалу впливу на навколишнє середовище на основі аналізу всього ланцюжка створення вартості

Джерело: сформовано автором самостійно

Враховуючи зазначене та з метою підвищення ефективності публічно-приватної взаємодії в аграрному секторі економіки існує необхідність розробки концепції розвитку публічно-приватного агропартнерства в Україні, яка передбачатиме механізми здійснення високоризикованих інноваційних проектів з низькою віддачею інвестицій в АПК, що не можуть бути виконані в односторонньому порядку, на різних рівнях (державному, регіональному, муніципальному, корпоративному), зокрема рекомендації щодо відбору партнерів, фінансування проектів (з визначенням грошової та матеріальної частки учасників), регулювання взаємовідносин між партнерами (пайова участь у роботах, оформлення і реєстрація договорів, участь в доходах, відповідальність), а головне дорожньої карти реалізації такої концепції.

Відповідні заходи сприятимуть об'єднанню зусиль з удосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації та дистанційного навчання кадрів в аграрному секторі економіки; удосконаленню методів ведення сільського господарства та інтенсивного впровадження інноваційних технологій для підвищення продуктивності агровиробників; розвитку торговельної мережі, транспортних та логістичних систем для реалізації інноваційної сільськогосподарської продукції; підвищенню конкурентоспроможності підприємницького аграрного сектору та забезпеченню масштабного доступу суб'єктам агробізнесу до внутрішніх або зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції з акцентом на нематеріальну складову та сертифікацію якості у ланцюгу створення доданої вартості.

Нижче представлено розроблені автором пропозиції щодо вирішення окресленого завдання інституціонального забезпечення розвитку публічно-приватного агропартнерства в Україні.

Запровадження сучасної моделі ППАП концептуально передбачається здійснювати у двох напрямках. Перший - це реінжиніринг існуючої системи розвитку державно-приватного партнерства, зокрема в частині створення нової правової бази, що регламентуватиме умови агропартнерства в Україні, формування нових інститутів і організаційних структур регулювання ППАП та фінансово-економічних основ їх функціонування, а також вирішення питань кадрового, інформаційного та технічного забезпечення. Другий – управління змістовною складовою проектів публічно-приватного агропартнерства, зокрема зосередження на визнаних загальносвітовою практикою пріоритетах, а саме на партнерстві у сфері аграрної освіти, у сфері сільськогосподарських досліджень і трансферу технологій, у сфері будівництва і модернізації інноваційної інфраструктури аграрного ринку, у сфері розвитку малого сільськогосподарського підприємництва та у сфері розвитку сільськогосподарських виробничо-збутових ланцюгів.

Принциповими засадами побудови ефективних публічно-приватних агропартнерств реалізації проектів інноваційного розвитку відповідно до пропонованої концепції є наступні:

- зацікавленість у встановленні відносин та ініціативність стейкхолдерів;
- наявність політичної та інституційної основ підтримки;
- синхронізація реформ з процесами децентралізації економічної влади;
- орієнтація на довгострокове співробітництво;
- цілісний підхід, що виходить за межі виключно обліку продуктивності, для інтегрування засобів досягнення продовольчої безпеки та екологічної стійкості,

визнаючи взаємну синергію і необхідні для її забезпечення компроміси;

- тісний зв'язок з іншими секторами розвитку економіки та узгодження пропозицій щодо реформування з національними стратегіями і планами;

- забезпечення відкритості та прозорості протягом всього ланцюга кроків реформування;

- створення можливостей для побудови базових моделей фінансування, перерозподілу відносин власності, формування нових методів управління;

- скорочення трансакційних витрат та створення більшої доданої вартості;

- визнання особливостей бюджетного процесу та систем управління земельними ресурсами і правами інтелектуальної власності в країні як критичних факторів, які необхідно враховувати в управлінні ППАП.

Розроблена дорожня карта реалізації концепції із структурно-логічною схемою зон інституційної відповідальності та детальними інформаційними картками стратегічних цілей представлені на рис. 3.42 та у таблицях 3.30-3.36.

Повна та своєчасна імплементація пропонованої дорожньої карти дозволить сформувати блок ефективних взаємовідносин у системі публічний сектор-агробізнес в контексті забезпечення продовольчої безпеки, скорочення масштабів бідності, нарощування експортного потенціалу, модернізації інфраструктури аграрного ринку, наповнення бюджету, збереження та створення нових робочих місць в Україні.

Слідування ідеології впровадження аграрних інноваційних ініціатив у форматі багатостороннього публічно-приватного агропартнерства стане платформою для забезпечення протягом трьох років розвитку конвергентних процесів в агроекономічній системі завдяки

Рис. 3.42. Структурно-логічна схема дорожньої карти реалізації концепції розвитку публічно-приватного агропартнерства

Примітка: *ІК1-ІК6 – інформаційні картки стратегічних цілей, де представлено пропоновані до імплементації заходи (згідно з табл. 3.31-3.36)

Джерело: розроблено автором самостійно

Таблиця 3.30

Дорожня карта реалізації концепції забезпечення публічно-приватного агропартнерства
у цілях інтелектуалізації економіки

Фокус	Стратегічні цілі	Тип інновацій, розвиток яких стимулюється в межах реалізації напрямку (згідно з класифікацією Керівництва Осло)	Термін виконання						Відповідальні інституції
			2018		2019		2020		
			I	II	I	II	I	II	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Управління розвитком публічно-приватного агропартнерства	Підвищення ефективності публічно-приватної взаємодії в аграрному секторі економіки з метою реалізації високоризикованих інноваційних проектів з низькою віддачею інвестицій, що не можуть бути реалізовані в односторонньому порядку	Організаційні							Верховна Рада України (ВРУ), Кабінет Міністрів України (КМУ), Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТУ), Міністерство аграрної політики та продовольства України (Мінагрополітики), Державна регуляторна служба України (ДРСУ)

Продовження таблиці 3.30

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Партнерство у сфері аграрної освіти	Об'єднання зусиль з удосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації та дистанційного навчання кадрів в аграрному секторі економіки	Організаційні Процесні Маркетингові							ВРУ, КМУ, Мінагрополітики, Міністерство освіти і науки України (МОН), Міністерство соціальної політики України
Партнерство у сфері сільсько-господарських досліджень і трансферу технологій	Забезпечення удосконалення методів ведення сільського господарства та інтенсивного впровадження інноваційних технологій для підвищення продуктивності агровиrobників	Організаційні Продуктові Процесні Маркетингові							ВРУ, КМУ, МЕРТУ, Мінагрополітики, МОН, Міністерство інформаційної політики України
Партнерство у сфері модернізації інноваційної інфраструктури аграрного ринку	Розвиток торговельної мережі, інтелектуальних транспортних та логістичних систем для реалізації сільськогосподарської продукції	Організаційні Процесні Сервісні							ВРУ, КМУ, МЕРТУ, Мінагрополітики, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України

Закінчення таблиці 3.30

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Партнерство у сфері розвитку інноваційного сільсько-господарського підприємництва	Підвищення конкурентоспроможності підприємницького аграрного сектору	Організаційні Процесні							ВРУ, КМУ, МЕРТУ, Мінагрополітики, ДРСУ, Державна служба України з питань геодезії картографії та кадастру
Партнерство у сфері розвитку сільсько-господарських виробничо-збутових ланцюгів	Забезпечення масштабного доступу до внутрішніх/ зовнішніх ринків сільськогосподарської продукції суб'єктам агробізнесу з акцентом на нематеріальну складову та сертифікацію якості у ланцюгу	Організаційні Процесні Сервісні Маркетингові							ВРУ, КМУ, МЕРТУ, Мінагрополітики, Міністерство екології та природних ресурсів України, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів

Джерело: розроблено автором самостійно

Таблиця 3.31

Інформаційна картка стратегічної цілі 1

Фокус: Управління розвитком публічно-приватного агропартнерства	
Тактичні кроки	- удосконалення законодавчої бази й розширення практики застосування ППАП з урахуванням вимог законодавства та інтересів усіх секторів суспільства, не обмежуючи публічних та приватних партнерів у виборі форм взаємовигідної співпраці; - розробка єдиної концепції розвитку ППАП на середньо- та довгострокову перспективу; - створення Національного проектного офісу публічно-приватного агропартнерства; - формування регіональних центрів ініціювання й управління проектами ППАП; - проведення інформаційної й освітньої роботи, дорадництва в рамках просування ППАП; - підготовка та сертифікація осіб, які беруть участь у розробленні типових проектів договорів; - формування системи взаємних гарантій для суспільства, держави та бізнесу; - законодавче врегулювання порядку виконання органами публічної влади обов'язків за договором, інформування громадськості, моніторингу проектів, науково-експертного та іншого супроводу; - максимальна уніфікація процедурних питань; - нормативно-правове визначення форм та порядку надання державної фінансової підтримки реалізації проектів ППАП; - створення Гарантійного фонду публічно-приватного агропартнерства; - створення інтегрованої геоінформаційної та прогнозно-аналітичної системи ППАП України на основі моніторингу соціально-економічного розвитку агропромислового виробництва, аграрного ринку та екології сільських територій для інформаційного забезпечення центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наукових і освітніх установ, приватного сектору, сільськогосподарських виробників, аграрних неурядових організацій та асоціацій, дорадчих служб та сільського населення; - просування ідеології та методології ППАП через проведення публічних заходів, публікацію науково-методичних матеріалів та посібників, проведення навчальних заходів

	для представників публічної влади та інших учасників; - розвиток системи статистичного моніторингу проектів ППАП, включаючи розробку методології та інструментарію статистичного спостереження на основі прийнятих у цій сфері міжнародних стандартів; - розвиток міжнародного співробітництва у сфері ППАП; - позиціонування та просування бренду ППАП у вітчизняному та глобальному економічному просторі; - імплементація програмного забезпечення діяльності ППАП SECURE™ Program		
<i>Проблеми, які вирішуються</i>	- фрагментарний підхід до регулювання ДПП; - недосконалість національної правової та адміністративної бази для ДПП; - недостатній розвиток нових форм економічної діяльності; - тривалий лаг між ідеєю та реалізацією інноваційного проекту; - обмеженість ресурсів та можливостей виробників і бенефіціарів для здійснення дієвого внеску в інноваційні проекти, пов'язані з сільським господарством; - відсутність механізмів зворотного зв'язку сільського населення з органами державної влади, бізнесом та науковими інституціями;	<i>Бар'єри</i>	- несприятливий інвестиційний клімат і складність умов провадження діяльності; - корупція, бюрократія та наявність проблем у відносинах між органами державної влади і приватним сектором під час проведення погоджувальних процедур, захисту прав власності інвесторів, розв'язання господарських спорів; - низький рівень довіри громадян до органів державної влади та обізнаності з питань переваг реалізації інвестиційних проектів на засадах ППАП; - недостатній рівень поінформованості населення про застосування механізмів партнерства; - дефіцит бюджетних коштів та складність механізму їх виділення, що створює загрози своєчасному виконанню домовленостей держави-партнера при реалізації проектів; - неналежне кадрове забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого

	- недосконалість системи вимірювання ключових показники ефективності суспільних благ		самоврядування фахівцями у сфері ППАП; - відсутність ефективної системи моніторингу та оцінки проектів ППАП; - брак спроможностей та повноважень на регіональному рівні у напрямку розробки та реалізації науково-технічної та інноваційної політики; - існування нормативних перешкод, залежність від непередбачених політичних директив, здатних змінити умови на аграрному ринку, знижуючи стимули, пов'язані з цілями ППАП
<i>Зони пріоритетного моніторингу в операційному алгоритмі реалізації типового інноваційного проекту</i>	- проведення аналізу базового сценарію стану системи, включаючи всіх суб'єктів партнерства: безпосередніх учасників угоди ППП та зацікавлених осіб (асоціації роботодавців та споживачів, інші інститути громадянського суспільства, наукові та експертні інституції, професійні асоціації, ЗМІ тощо); - інвентаризація заходів, зобов'язань і відповідальності національних і міжнародних суб'єктів у зміцненні ролі, цінності та впливу ППАП на інтелектуалізацію аграрного сектору; - імплементація процедур прозорого вибору партнера на основі чітких вимог до претендентів (репутація, вимоги до формату бізнес-плану тощо);	<i>Нормативно-правові акти, що потребують перегляду / прийняття</i>	- ЗУ «Про державно-приватне партнерство»; - Господарський кодекс; - Земельний кодекс; - Податковий кодекс; - Бюджетний кодекс; - ЗУ «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України»; - ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України»; - ЗУ «Про доступ до

		- пошуки послідовності та узгодженості у системі пріоритетів та уникнення конфлікту інтересів; - мінімізація дублювання та перекриття сфер відповідальності; - розробка і підтримка ключових показників-індикаторів; - впровадження інтегрованих систем менеджменту; - розробка інноваційних систем зворотного зв'язку знизу догори, які б безпосередньо враховували думку цільових бенефіціарів щодо еволюції і реалізації проектів; - відслідковування поліпшень у підсистемах управління ППАП, в яких проводяться реформи; - вимірювання доданої вартості, що забезпечує партнерство; - розробка сценарію пілотного проекту ППАП в Україні у відповідності з міжнародними стандартами		публічної інформації»; - ЗУ «Про національну програму інформатизації»
Очікувані результати (вигоди)	Публічний сектор	- удосконалення процедур розробки та подальшої реалізації проектів ППАП; - оптимізація використання та збільшення масштабу об'єднання ресурсів; - покращення координації та моніторингу інноваційної діяльності; - забезпечення можливості взаємодії органів місцевого, регіонального й центрального управління та подолання відомчих інформаційних бар'єрів; - додаткові надходження до місцевих бюджетів; - можливості розробки нових проектів за рахунок інвестування заощаджених коштів; - сприяння підвищенню рівня зайнятості;		

	<i>Приватний сектор</i>	- стимулювання розвитку малого підприємництва на селі та посилення зв'язків між виробництвом і наукою, - активізація інвестиційної діяльності; - зниження трансакційних витрат та диверсифікація ризиків; - підвищення доходності сільськогосподарського виробництва; - спрощення дозвільних процедур; - збільшення обсягу доходів домогосподарств сільського населення та рівня їх купівельної спроможності; - доступ до програм мікрофінансування, розширення можливості отримання кредитів на пільгових умовах під державні гарантії
<i>Ресурси</i>		Часові, кадрові, фінансові, інформаційні
<i>Виклики (ризики імплементації)</i>		- ризик ринкової нерівності і створення монополії, окремих фірм – першопрохідців ППАП завдяки отриманим ними преференціям; - ризик конфлікту інтересів в межах проекту ППАП внаслідок відсутності консенсусу учасників щодо методів роботи та кінцевих цілей; - затримки у реалізації планів та вивільненні коштів, пов'язані з формалізацією та операціоналізацією партнерства; - загроза зміни суспільного сприйняття ППАП в разі непрофесійності чи непрозорості окремого проекту; - ризик посиленої експлуатації природних ресурсів, що може вплинути на соціальну та екологічну стійкість в регіоні

<i>Цільові індикатори</i>	- кількість реалізованих проектів в рамках ППАП протягом року; - середній строк реалізації проекту ППАП; - середня кількість суб'єктів, які беруть участь у проекті ППАП; - середній розмір стартового внеску партнерів в рамках ППАП; - річний обсяг кредитів, залучених Гарантійним фондом публічно-приватного агропартнерства; - річна кількість повідомлень щодо реалізації проектів ППАП, розміщених в Інтернет, ЗМІ; - річна кількість юридичних позовів щодо врегулювання конфліктів в рамках проектів ППАП; - середньомісячна заробітна плата менеджера ППАП

Джерело: розроблено автором самостійно

Таблиця 3.32

Інформаційна картка стратегічної цілі 2

Фокус: Партнерство у сфері аграрної освіти

Тактичні кроки	- розширення прав в/з самостійно розпоряджатися матеріальними, фінансовими й кадровими ресурсами, створювати комерційні організації; - розвиток ефективних брокерських функцій університетів з використанням реальних ринкових моделей; - зміна підходів до формування державного замовлення на підготовку фахівців на основі впровадження прогнозу потреб економіки; – сприяння налагодженню взаємодії університетського, академічного та галузевого секторів науки на основі розроблення спільних дослідницьких проектів, відкриття спільних програм підготовки наукових кадрів вищої категорії, дуальна освіта; - активізація процесу запровадження інноваційних технологій і форм організації процесу навчання та забезпечення умов для реалізації загальноосвітньої тенденції «освіта впродовж всього життя»		
Нормативно-правові акти, що потребують перегляду / прийняття	- ЗУ «Про державно-приватне партнерство»; - Бюджетний кодекс; - ЗУ «Про освіту»; - ЗУ «Про вищу освіту»; - ЗУ «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність»		
Проблеми, які вирішуються	- відсутність кваліфікованих менеджерів і працівників в АПК; - відсутність діючої системи консультування виробників сільськогосподарської продукції;	Бар'єри	- проблеми контролю якості та забезпечення професійного менеджменту; - недосконалість нормативного закріплення

	- відсутність робочих місць для випускників аграрних ВНЗ			диверсифікації фінансових форм підтримки освітніх ППАП
<i>Очікувані результати (вигоди)</i>	<i>Публічний сектор</i>	- аутсорсинг неосновних видів діяльності ВНЗ; - альтернативні джерела фінансування; - вдосконалення навчальних програм та їх наближення до вимог бізнесу; - актуалізація баз практики для студентів	<i>Приватний сектор</i>	- реструктуризація системи підготовки кадрів; - розширення можливостей оптимізації кадрового складу підприємств
<i>Ресурси</i>	Часові, кадрові, інформаційні, фінансові			
<i>Виклики (ризики імплементації)</i>	- занепад непрестижних спеціальностей, що не отримують підтримку; - загроза втратити підготовлений за новими інноваційними програмами персонал внаслідок «відпливу умів»			
<i>Зони пріоритетного моніторингу в операційному алгоритмі реалізації типового інноваційного проекту</i>	- визначення порядку взаємодії між учасниками проекту та розробка адаптаційних стратегій; - визначення особливостей застосування механізмів фінансування проекту на основі розвитку системи ендаументу, фандрайзингу; - схвалення типових договорів, форм подання документів, звітності; - розробка і затвердження комунікаційної стратегії та підготовка медіа-плану її			

	реалізації; - залучення роботи кваліфікованих представників агробізнесу і науки, експертів-практиків до участі в освітньому процесі, зокрема розробки стандартів освіти, навчальних планів і програм; - організація рекрутингових заходів
<i>Цільові індикатори</i>	- кількість підписаних при сприянні ППАП протоколів про наміри, контрактів; - кількість підготовлених фахівців; - кількість працевлаштованих випускників

Джерело: розроблено автором самостійно

Інформаційна картка стратегічної цілі 3

Фокус: Партнерство у сфері сільськогосподарських досліджень і трансферу технологій	
1	2
<i>Тактичні кроки</i>	- визначення сутності, організаційно-правових форм та спектру інноваційної діяльності в рамках ППАП; - пільгове кредитування учасників ППАП, що реалізують інноваційні проекти; - надання державних гарантій банкам, що здійснюють кредитування інноваційних проектів ППАП; - формування фонду кредитного забезпечення інноваційних напрямів в АПК; - забезпечення застосування прискореної амортизації обладнання в цілях сільськогосподарських досліджень; - регламентація венчурного фінансування інноваційної діяльності; - розвиток інформаційних баз для систематизації пропозицій науково-орієнтованої продукції ППАП; - активізація фінансового лізингу та страхування; -забезпечення податкових пільг; - земельні концесії; - реформування патентної політики; - інтеграція до форм світового державно-приватного партнерства, зокрема приєднання до спільних технологічних ініціатив ЄС (Joint Technology Initiatives)

<i>Нормативно-правові акти, що потребують перегляду / прийняття</i>	- Господарський, земельний, податковий та митний кодекси; - ЗУ «Про наукову та науково-технічну діяльність»; - ЗУ «Про інноваційну діяльність»; - ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» - Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів»; - ЗУ «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою»; - ЗУ «Про діяльність кластерів»; - ЗУ «Про охорону прав на породи тварин»		
<i>Проблеми, які вирішуються</i>	- низький попит на результати аграрних НДДКР та обмежений доступ до ринків; - низька конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції у результаті неуспішної боротьби з шкідниками і хворобами та деградації навколишнього середовища; - безробіття сільського населення і низька продуктивність праці; - недостатність зв'язку між дослідними процесами і процесами, що забезпечують загальний розвиток сільських територій	<i>Бар'єри</i>	- обмеженість фінансування поряд із значними прямими та трансакційними затратами по організації; - застарілість і суперечливість правових норм землеволодіння, що обмежують

				безперешкодне здійснення ППАП; - невмотивованість приватного сектора, обумовлена високими затратами та неможливістю монопольного ціноутворення на інтелектуальні продукти, створені в рамках ППАП
Очікувані результати (вигоди)	Публічний сектор	- продовольча безпека; - розвиток сільських територій; - забезпечення зайнятості сільського населення; - зростання якості прикладних досліджень	Приватний сектор	- ексклюзивний доступ до нових сортів насіння і прав на їх поширення; - зниження залежності від імпорту та розвиток експорту; - збільшення доходів і добробуту фермерів
Ресурси	Часові, кадрові, матеріально-технічні, фінансові, інформаційні, інтелектуальні			

<i>Виклики (ризики імплементації)</i>	- відсутність гарантій комерційного успіху нової технології (короткочасний успіх або затримки, якщо сорт чи технологія вимагає уточнення протягом тривалого періоду; - можливість втрати репутації нових продуктів, сортів насіння внаслідок недосконалості системи державного регулювання інтелектуальної власності (наявність неякісних замінників/фейків); - форс-мажорні обставини (погодні впливи на виробників селекційного матеріалу)
<i>Зони пріоритетного моніторингу в операційному алгоритмі реалізації типового інноваційного проекту</i>	- проведення та введення в експлуатацію техніко-економічного обґрунтування проекту партнерства на основі патентно-кон'юнктурних досліджень; - вирішення питань володіння правами ІВ для сортів насіння та нових технологій; - вирішення проблеми ізоляції дрібних фермерів у питаннях отримання доступу до землі для підтримки комерціалізації технологій селекції, підтримка доступу до необхідної суспільної інфраструктури (погодження суперфіціїв, сервітутів); - забезпечення відповідності проектів нормативним вимогам (ліцензії, сертифікація); - підготовка калькуляції необхідних обсягів фінансування і графік виділення коштів; - забезпечення пріоритетного нагляду фази комерціалізації нових технологій; - надання післяпродажних послуг технічної підтримки

<i>Цільові індикатори</i>	- кількість отриманих документів на права інтелектуальної власності (патенти, свідоцтва); - кількість технологічних запитів/пропозицій, розміщених в мережах трансферу технологій, на сайтах партнерів, періодичних виданнях; - кількість підписаних при сприянні ППАП ліцензійних угод, розроблених бізнес-планів, проведених маркетингових досліджень, освоєних технологій і/або видів продукції; - кількість наукових проектів ППАП, фінансованих з коштів бюджету; - кількість виставок, семінарів, конференцій, на яких представлено інтелектуальні продукти, створені в рамках реалізації проекту ППАП; - кількість міжнародних програм/проектів, у підготовці (реалізації) яких бере участь ППАП

Джерело: розроблено автором самостійно

Інформаційна картка стратегічної цілі 4

Фокус: Партнерство у сфері модернізації інноваційної інфраструктури аграрного ринку	
<i>Тактичні кроки</i>	- субсидії, дотації, пільгове та податкове стимулювання будівництва та / або експлуатації морських і річкових портів та їх інфраструктури, проектів забезпечення функціонування зрошувальних та осушувальних систем, розвитку сфери машинобудування та енергетики; - земельні концесії; - законодавча підтримка формування груп сільськогосподарської обслуговуючої кооперації; - відпрацювання механізму розподілу або використання майна у випадку конфлікту між співвласниками
<i>Нормативно-правові акти, що потребують перегляду / прийняття</i>	- ЗУ «Про державні закупівлі»; - ЗУ «Про землеустрій»; - ЗУ «Про інститути спільного інвестування»; - ЗУ «Про інвестиційну діяльність»; - ЗУ «Про концесії»; - Постанова КМУ «Деякі питання надання в концесію об'єктів державної власності»

<i>Проблеми, які вирішуються</i>	- низький рівень комерціалізації дрібномасштабного сільського господарства; - значні операційних витрати господарської діяльності; - високі втрати продовольства, спричинені масою харчових відходів (нереалізована зіпсована продукція); - закритість інформації про ціни на сільськогосподарську продукцію; - проблеми громадської безпеки у несанкціонованих точках продажу; - недостатній рівень забезпечення сільгоспвиробників сховищами для зберігання зернової та плодоовочевої продукції; - незадовільний стан автошляхів, під'їзних доріг та погіршення їх транспортно-експлуатаційних	<i>Бар'єри</i>	- суперечливість та розрізненість місцевих адміністративних структур, які можуть збільшувати трансакційні витрати, створювати невизначеність щодо відповідальності та перешкоди для обміну інформацією; - відсутність гарантій прав приватних партнерів (часті зміни у договірному законодавстві); - законодавчо обумовлена можливість одного співвласника блокувати використання спільного майна

	характеристик через понаднормативне завантаження транспортних засобів			
<i>Очікувані результати (вигоди)</i>	<i>Публічний сектор</i>	- економічне зростання і створення робочих місць; - продовольча безпека; - громадська безпека; - розвиток зеленої логістики	<i>Приватний сектор</i>	- надходження інвестицій; - підвищення рівня інформованості; - збільшення доходів для фермерських господарств; - збільшення доданої вартості сільськогосподарської продукції за рахунок переробки
<i>Ресурси</i>	Часові, кадрові, матеріально-технічні, фінансові			
<i>Виклики (ризики імплементації)</i>	- розриви між рівнями розвитку регіонів; - потенційні експлуатаційні проблеми			
<i>Зони пріоритетного моніторингу в операційному</i>	- забезпечення прозорості діяльності та балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави; - багатосторонні консультації з питань оцінки маркетингових каналів; - проведення тендерів на будівництво об'єктів ринкової інфраструктури;			

<i>алгоритмі реалізації типового інноваційного проекту</i>	- організація моніторингу та контролю та визначення механізмів вирішення спорів; - передбачення можливостей рефінансування у рамках угоди про партнерство; - фіксація відсотку від загального бюджету проекту для формування фонду покриття інфляції та інших факторів; - моніторинг юридичної чистоти виконання зобов'язань учасниками в рамках проекту; - визначення критеріїв оцінки результатів і прийняття рішень щодо продовження / припинення партнерства
<i>Цільові індикатори</i>	- кількість завершених об'єктів інфраструктури, зданих в експлуатацію протягом року; - кількість створених робочих місць у регіоні протягом року; - сума податкових виплат на кінець року

Джерело: розроблено автором самостійно

Інформаційна картка стратегічної цілі 5

Фокус: Партнерство у сфері розвитку інноваційного сільськогосподарського підприємництва	
<i>Тактичні кроки</i>	- розробка служби підтримки інкубації агростартапів; - скасування бюрократичних процедури, які впливають на масштаби і ефективність партнерства; - розвиток інформаційних систем на ринку; - створення стимулів та інструментів зниження ризиків для постачальників послуг і виробників
<i>Нормативно-правові акти, що потребують перегляду / прийняття</i>	- ЗУ «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»; - ЗУ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців»; - ЗУ «Про фермерське господарство»; - ЗУ «Про особисте селянське господарство»; - ЗУ «Про адміністративні послуги»; - ЗУ «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»; - ЗУ «Про самоврядні господарські об'єднання в агропродовольчій сфері»; -ЗУ «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері»

<i>Проблеми, які вирішуються</i>	- низька рентабельність сільгосппідприємств; - вузький асортимент агропродукції і послуг		<i>Бар'єри</i>	- інституціональна нестабільність; - надмірна залежність стартапів від державного сектору; - небажання та некомпетентність місцевих органів влади у сприянні розвитку приватного підприємництва; - скептичне та пасивне ставлення дрібних фермерів та власників селянських домогосподарств
<i>Очікувані результати (вигоди)</i>	<i>Публічний сектор</i>	- розширення ринків; - забезпечення зайнятості; - зростання доходів населення	<i>Приватний сектор</i>	- розширення клієнтської бази; - збільшення доходів підприємств - можливості навчання і технічна підтримка; - оздоровлення підприємницького сектору; - посилення підприємницького потенціалу

<i>Ресурси</i>	Часові, кадрові, матеріально-технічні, фінансові, інформаційні
<i>Виклики (ризики імплементації)</i>	- ризик прийняття неналежних технологічних рішень внаслідок обмеженості досвіду та бюджетних обмежень; - ризики маркетингових відмов на початкових етапах розвитку партнерства
<i>Зони пріоритетного моніторингу в операційному алгоритмі реалізації типового інноваційного проекту</i>	- ретельний відбір операторів, які будуть відповідати за забезпечення ринку інформацією, підготовку кадрів і технічну допомогу для малих підприємств - включення стратегій управління ризиками у проекти, зокрема щодо сільськогосподарського страхування та створення резервних фондів
<i>Цільові індикатори</i>	- кількість зареєстрованих суб'єктів господарювання у регіоні протягом року; - обсяг заробленої виручки новоствореними підприємствами

Джерело: розроблено автором самостійно

Таблиця 3.36

Інформаційна картка стратегічної цілі 6

Фокус: Партнерство у сфері розвитку сільськогосподарських виробничо-збутових ланцюгів			
<i>Тактичні кроки</i>	- ліквідація існуючих адміністративних бар'єрів, що перешкоджають технологічній і виробничій кооперації; - удосконалення законодавчої бази субсидування та кредитування; - імплементація Керівних юридичних принципів сільськогосподарської договірної практики ФАО; - наближення законодавства України у сфері санітарних і фітосанітарних заходів до норм CAP (Common Agricultural Policy) ЄС		
<i>Нормативно-правові акти, що потребують перегляду / прийняття</i>	- ЗУ «Про державну підтримку сільського господарства України»; - ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію»; - ЗУ «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів»; - ЗУ «Про ціни і ціноутворення»; - Декрет КМУ «Про стандартизацію і сертифікацію»; - ЗУ «Про державні цільові програми»; - Закон України «Про громадські об'єднання»; - ЗУ «Про особливості діяльності громадських галузевих об'єднань у агропродовольчій сфері»		
<i>Проблеми, які вирішуються</i>	- залежність ринку від постійних поставок сировини; - непрозорість ланцюгу постачання, складність простеження безпечності джерел сировини для виробництва продукції у відповідності з міжнародними	<i>Бар'єри</i>	- неможливість залучення і утримання кваліфікованої робочої сили, зокрема з питань сертифікації; - нерозвиненість ринку

	стандартами; - розрив потенціалів домогосподарств у порівнянні з агрохолдингами; - відсутність налагодженого постійного каналу реалізації продукції для більшості сільськогосподарських підприємств			сільськогосподарського страхування; - неможливість досягти масштабу і віддачі від інвестицій в короткостроковій перспективі
<i>Очікувані результати (вигоди)</i>	<i>Публічний сектор</i>	- поживлення стагнуючих сировинних секторів аграрної економіки; - створення сприятливого ринкового середовища з належними стимулами для інвестування приватного сектору; - формування дієздатної мережі дорадчих служб та ринкової системи розповсюдження сільськогосподарських знань	<i>Приватний сектор</i>	- стимулювання внутрішнього попиту; - скорочення витрат на імпорт; - скорочення залежності від іноземної валюти; - збільшення самоокупності господарств
<i>Ресурси</i>	Часові, кадрові, матеріально-технічні, фінансові			
<i>Виклики (ризики імплементації)</i>	- ризики проявів непереборної сили (неконтрольовані спалахи захворювань тварин, несприятливі погодні умови); - неояльність фермерів та сільських громад, ригідність щодо залучення до переговорного процесу			

<i>Зони пріоритетного моніторингу в операційному алгоритмі реалізації типового інноваційного проекту</i>	- забезпечення підключення приватних партнерів до необхідної інфраструктури; - розширення виробничих площ, наукові консультації, навчання; - вирішення фінансових питань (бюджет проекту партнерства, питання надання банківських гарантій та субсидування процентних виплат за кредитами, створення резервних фондів та сільськогосподарське страхування); - застосування механізмів аутсорсингу і субконтрактації; - запровадження комплексних стандартів до виробництва продуктів харчування на кожному етапі ланцюжка доданої вартості
<i>Цільові індикатори</i>	- валові та грошові обсяги реалізованої продукції та наданих послуг; - сума залучених інвестицій; - сума отриманих ППАП протягом року пільг (кредити, податкові пільги, амортизація тощо)

Джерело: розроблено автором самостійно

створенню умов для інтеграції елементів системи, взаємопроникнення та розширення функцій основних суб'єктів інтелектуалізації аграрної економіки за межі їхніх внутрішніх можливостей.

Перебудова системи у відповідному форматі створить підґрунтя до запуску процесів реформування сфери реалізації відносин інтелектуальної власності в аграрній економіці на нових соціо-гуманістичних засадах.

ВИСНОВКИ

1. В XX столітті, зважаючи на підвищення уваги до питань продовольчої та екологічної безпеки, технологічний розвиток аграрної економіки починає інтерпретуватися як фактор-градієнт, який має критичне значення (із знаком плюс або мінус, оскільки агротехнології набувають потенціалу як посилювати соціальні та економічні диспропорції, так і нівелювати їх) для побудови інтегрованих ланцюжків створення доданої вартості та впровадження нових бізнес-моделей, що зводять до мінімуму навантаження на земельні, енергетичні та інші природні ресурси, сприяючи скороченню масштабів голоду і поліпшенню рівня життя населення.

2. Необхідність концептуального визначення у принципах та механізмах генерації, трансферу, комерціалізації та охорони результатів інтелектуальної діяльності в аграрній економіці сприяла переходу стану прояву уявлень щодо інтелектуальної власності з латентної до домінуючої форми, проте еклектичне нагромадження аксіоматичних, дедуктивних і емпіричних теорій інтелектуальної власності та дискреційний характер їхнього пізнання призводить до того, що сучасна концептуальна конструкція інтелектуальної власності виявляється великоваговою, негнучкою і непрацюючою; містить ряд внутрішніх алогізмів, що не піддаються доктринальному осмисленню; вимагає численних застережень і уточнень з урахуванням специфіки конкретних видів інтелектуальних продуктів та сфер їх застосування.

3. Інтелектуальні продукти в аграрній економіці генерує глобальна система агродосліджень в цілях розвитку, індивідуальність профілю якої визначає: висока залежність системи від мінливості загального соціально-

економічного та геополітичного контексту; відсутність єдиного підходу до організації фінансової підтримки агродосліджень; суттєві варіації архітектури і функціоналу державних секторів національних мереж; приватизація приватним сектором результатів досліджень публічного сектору; зростання поліфункціональності університетського сегменту; прогресивна динаміка формування агрегованих субрегіональних та міжнародних суб'єктів; дифузія мереж галузевих досліджень.

4. Характер специфікації прав інтелектуальної власності в аграрній економіці демонструє, що організація охорони прав творців аграрних інтелектуальних продуктів виходить з критеріїв суспільної корисності і компромісу між усіма зацікавленими особами та носить обмежений характер в силу територіальних, часових і кількісних обмежень як і в інших сферах економічної діяльності, однак склад учасників відносин інтелектуальної власності обмежується типом інтелектуального продукту, що є предметом конкретної транзакції (оскільки не всі об'єкти інтелектуальної власності є релевантними до агросектору), а також значно частіше, ніж в інших секторах тяжіє до полісуб'єктності, що сприяє розширенню можливостей застосування різноманітних правових режимів в рамках доктрин *fair use*, *generis sui* та *public domain*.

5. Економічні, юридичні та соціальні рамки інституту інтелектуальної власності в аграрній економіці все ще в процесі прийняття і реалізації, оскільки до сьогоdnішнього часу на законодавчому рівні не конкретизовано специфікацію прав аграрної інтелектуальної власності та не існує чітких та обґрунтованих критеріїв вибору того чи іншого режиму виключності з урахуванням факторів, що визначають особливості закріплення і реалізації прав інтелектуальної власності в галузі, як то: 1) стратегічне значення аграрних

інтелектуальних продуктів внаслідок їх прямого впливу на рівень продовольчої безпеки (що ускладнює/ унеможливує одноосібне утримання прав власності на такі продукти, виходячи з гуманістичних критеріїв, незалежно від джерел та обсягів витрачених на закріплення прав власності фінансових ресурсів); 2) сильна взаємообумовленість результатів приватних та публічних досліджень; 3) висока вартість та складність контролю за дотриманням режимів захисту прав інтелектуальної власності в умовах неможливості обмеження чисельності користувачів агротехнологій; 4) загроза політичної заангажованості економічних рішень у сфері державного регулювання виробництва та обміну аграрною інтелектуальною продукцією, обумовлена диференціацією регіонів за рівнем розвитку.

6. Існує ряд суперечностей формування відносин інтелектуальної власності у сучасних системах агродосліджень, які є свідченням проблем менеджменту та відсутності концептуальної моделі регулювання процесів інституціоналізації інтелектуальної власності, що враховувала б специфіку сфери, зокрема: 1) розширення сфер використання прав інтелектуальної власності проти посилення ризикогенності відносин інтелектуальної власності; 2) «проліферація» інтелектуальної власності у сфері агро- та біотехнології проти ефекту «антинадбання» (недовикористання інтелектуальних ресурсів); 3) поступова комодифікація біологічних і генетичних ресурсів проти розвитку соціальних ініціатив, спрямованих на подолання монопольної та олігопольної експансії у біотехнологічному секторі; 4) уніфікація норм права інтелектуальної власності проти ригідності глобальної системи інтелектуальної власності; 5) посилення відповідальності і контролю за порушеннями прав інтелектуальної власності проти прогресу «сірих»

практик відтворення захищених сортів та біотехнологій; 6) урізноманітнення діапазону інструментів регулювання прав інтелектуальної власності проти конкуренції режимів прав інтелектуальної власності в сільському господарстві; 7) калібрування глобальної системи інтелектуальної власності на користь об'єднання зусиль і розвитку партнерства проти диференціації національних політик у питаннях біобезпеки та захисту прав інтелектуальної власності.

7. Сучасний ІР-менеджмент (управління інтелектуальною власністю) у сфері агродосліджень хаотично реалізує, в тій чи іншій мірі, усі підходи, відображені у відомих концепціях менеджменту, однак вибір стратегій відбувається скоріше інтуїтивно, ніж усвідомлено, враховуючи відсутність комплексних досліджень специфіки галузі. Ця проблема може бути вирішена у разі логічного довершення лінії методологічної детермінації парадигми інтелектуалізації суспільного розвитку інструментарієм синергетики, що дає можливість управляти складним темпосвітом процесів, явищ та структур в межах агроекономічної системи на конвергентних засадах.

8. Перенесення методологічних проблем ІР-менеджменту у практичну площину вказує на те, що існує нагальна потреба у реформуванні національної системи агродосліджень з метою забезпечення захисту суверенітету інтелектуального портфоліо аграрної галузі при одночасній мінімізації обмежень доступу до сільсько-господарських знань та технологій шляхом створення особливого режиму користування аграрною інтелектуальною власністю одночасно на користь науки, ринку і суспільства в цілому. Потрібен загальний пул ресурсів і режимів управління за безпосередньої участі всіх зацікавлених осіб у прийнятті рішень в цілях розвитку, реальним кроком до створення якого є розробка дорожньої карти публічно-приватного агропартнерства.

ДОДАТКИ

Територіальний розподіл міжнародних інноваційних заходів міждисциплінарного характеру
(на прикладі 2013 року)

Країна	Кількість заходів	Міста проведення ключових подій	Країна	Кількість заходів	Міста проведення ключових подій
1	2	3	4	5	6
Європа (577)					
Австрія	39	Відень, Зальцбург, Інсбрук, Крагенфурт	Норвегія	16	Осло, Берген, Ставангер, Тронгейм, Халден
Бельгія	6	Брюссель, Брюгге, Левен, Намюр	Польща	36	Варшава, Вроцлав, Гданськ, Краків, Лодзь, Познань, Устронь
Болгарія	34	Софія, Албена, Бургас, Варна, Несебр, Пловдив, Созопол	Португалія	18	Лісабон, Алгарве, Порту, Гуімараес, Фуншал (о.Мадейра)
Велика Британія	47	Лондон, Вінчестер, Глазго, Единбург, Йорк, Ліверпуль, Лідс, Манчестер, Ноттінгем	Сербія	7	Белград, Баня-Ковиляча, Нові-Сад
Греція	18	Афіни, Салоніки	Словаччина	9	Братислава, Нітра
Данія	9	Копенгаген, Ольборг, Орхус	Словенія	3	Любляна, Блед, Марибор
Ірландія	5	Дублін	Угорщина	6	Будапешт, Печ
Ісландія	8	Рейк'явік	Фінляндія	10	Хельсинки, Еспоо, Леві, Тампере, Турку

Продовження додатка А

1	2	3	4	5	6
Іспанія	32	Мадрид, Барселона, Гранада, Севілья	Франція	32	Париж, Авіньйон, Анжер, Горжес (о.Корсика), Лілль, Ліон, Лімож, Марсель, Монпельє, Тулуза, Шамоні
Італія	54	Рим, Болонья, Больцано, Борміо, Віченца, Генуя, Катанія, Лукка, Мілан, Парма, Падуя, Піза, Трієст, Форлі	Хорватія	8	Загреб, Опатія
Литва	6	Вільнюс, Клайпеда	Чехія	27	Прага, Брно
Люксембург	3	Люксембург	Швейцарія	20	Женева, Давос, Лугано, Санкт-Галлен, Цюрих
Нідерланди	23	Амстердам, Гаага, Лейден, Утрехт	Швеція	9	Стокгольм, Орнсхолдсвік, Уппсала
Німеччина	83	Берлін, Ахен, Бремен, Веймар, Ганновер, Дрезден, Дюссельдорф, Ессен, Кобленц, Карлсруе, Кельн, Лейпциг, Ландау, Мюнстер, Мюнхен, Нюрнберг, Пфальц, Санкт Гоар, Франкфурт-на-Майні, Штутгарт	Х	Х	Х

Продовження додатка А

1	2	3	4	5	6
Азія (361)					
Абхазія	4	Сухумі, Новий Афон	Мальдіви 1	Мале	
Бахрейн	1	Манама	Малайзія 12	Куала-Лумпур, Кота-Кінабалу	
В'єтнам	5	Хошимін, Ханой	Монголія	6	Улан-Батор
Ізраїль	12	Єрусалим, Тель-Авів	Непал	1	Катманду
Індія	43	Нью-Делі, Агартала, Ахмадабад, Бангалор, Джаландхар, Коїмбатор, Коттаям, Лакхнау, Мумбаї, Нагаркоїл, Хайдерабад	ОАЕ	20	Абу-Дабі, Дубай, Шарджа
Індонезія	8	Джакарта, Бандунг (о.Балі)	Оман	1	Маскат
Йорданія	2	Амман	Пакистан	1	Лахор
Іран	6	Тегеран, Мешхед	Сінгапур	28	Сінгапур
Катар	4	Доха	Таїланд	23	Бангкок, Пхукет
Кіпр	3	Нікосія, Лімасол	Туреччина	28	Стамбул, Анкара, Анталія, Бурса, Ізмір, Конья, Трабзон
Корея Півд.	22	Сеул, Пусан, Тегу, Чонджу	Шрі-Ланка	2	Коломбо
Китай	100	Пекін, Гонконг, Гуанчжоу, Ланьчжоу, Сучжоу, Ухань, Ченду, Чунцін, Харбін, Шанхай, Шеньчжень, Тайнань (о.Тайвань), Тайбей	Японія	28	Токіо, Кіото, Канадзава, Кобе, Міядзамі, Нара, Саппоро, Сендай, Тояма, Хіросіма, Фукуока

Продовження додатка А

1	2	3	4	5	6
Австралія і Океанія (25)					
Австралія	19	Сідней, Брісбен, Дарвін, Вуллонгонг, Мельбурн, Перт	Нова Зеландія	6	Веллінгтон, Окленд, Роторуа
Америка (292)					
Аргентина	5	Буйнос-Айрес, Барадеро	Мексика	4	Мехіко, Акапулько
Болівія	2	Санта-Крус-де-ла-Сьєрра	Перу	2	Ліма
Бразилія	16	Бразилія, Порту-Алегрі, Ріо- де-Жанейро, Рібейран- Прету, Сан-Паулу	США	222	Атланта, Арлінгтон, Андовер, Берклі, Бостон, Вентура, Вашингтон, Даллас, Канзас-Сіті, Лонг-Біч, Лас-Вегас, Монтерей, Новий Орлеан, Нью-Йорк, Пасадена, Остін, Портленд, Солт-Лейк-Сіті, Сент-Луїс, Сан- Антоніо, Сан-Франциско, Сіетл, Сан-Дієго, Санта-Клара, Санта-Моніка, Філадельфія, Форт Коллінс, Чикаго, Вайколоа (о.Гаваї)
Канада	32	Оттава, Вікторія, Ванкувер, Гельф, Галіфакс, Едмонтон, Кінгстон, Монреаль, Торонто, Сент-Джонс (о.Ньюфаундленд)	Чилі	2	Консепсьйон, Антофагаста
Куба	6	Гавана	Уругвай	1	Пунте-дель-Есте

Закінчення додатка А

1	2	3	4	5	6
Африка (52)					
Алжир	5	Алжир, Уаргла	Конго	1	Браззавіль
Ботсвана	1	Габороне	Лівія	3	Триполі
Габон	1	Лібревіль	Марокко	13	Марракеш, Мекнес
Гана	1	Аккра	Нігерія	3	Абуджа, Лагас
Зімбабве	1	Булавайо	ПАР	7	Кейптаун, Міндранд
Ефіопія	1	Аддис-Абеба	Сенегал	1	Дакар
Єгипет	9	Каїр, Шарм-ель-Шейх	Танзанія	1	Аруша
Кенія	1	Найробі	Туніс	3	Сфакс

Джерело: сформовано автором за даними [875]

Хронологічний перелік основних нормативно-правових актів у сфері інтелектуалізації економіки, прийнятих в Україні у 1990-2016 рр.

Рік прийняття	Назви основних законодавчих і нормативних актів
1	2
1992	▪ Про створення Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 18.02.1992 № 77 ▪ Про раду Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 05.10.1992 № 561 ▪ Питання Державного інноваційного Фонду. Постанова КМУ; Положення від 04.07.1992 № 368
1995	▪ Щодо відкриття окремих рахунків підприємствам для зарахування цільових коштів, які перераховуються їм Державним інноваційним фондом України. Лист НБУ від 26.05.1995 № 17003/425 ▪ Про розміщення Державного інноваційного фонду. Розпорядження КМУ від 29.05.1995 № 302-р ▪ Питання Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 17.08.1995 № 660
1996	▪ Питання створення технопарків та інноваційних структур інших типів. Розпорядження Президента України від 23.01.1996 № 17/96-рп ▪ Про Міжвідомчу раду з координації діяльності щодо організації та функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів. Постанова КМУ від 29.04.1996 № 471 ▪ Про затвердження Положення про порядок створення і функціонування технопарків та інноваційних структур інших типів. Постанова КМУ; Положення від 22.05.1996 № 549 ▪ Про затвердження складу ради Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 20.06.1996 № 659 ▪ Про зміну порядку обліку коштів Державного інноваційного фонду. Лист НБУ від 20.06.1996 № 12-Г11/804-3392 ▪ Тимчасовий порядок обліку доходів та видатків Державного і галузевих інноваційних фондів. Мінфін України, Національний банк; Порядок від 03.10.1996 № 02-02/599-1690, 12-116/1365-5894 ▪ Про підпорядкування Державного інноваційного фонду Міністерству України у справах науки і технологій. Указ Президента України від 29.11.1996 № 1132/96

1	2
1997	▪ Про використання коштів інноваційного фонду на закупівлю лабораторного обладнання. Постанова КМУ від 28.10.1997 № 1173 ▪ Про визначення акціонерного товариства «Український інноваційний банк» банком-агентом КМУ з обслуговування іноземних кредитів, які надаються під гарантії КМУ. Постанова КМУ від 20.12.1997 № 1428 ▪ Про проект Закону України про збір до Державного інноваційного фонду України. Постанова Верховної Ради України від 30.12.1997 № 795/97-ВР
1998	▪ Про розробку Державного індикативного плану науково-технічного розвитку України на 1999 - 2005 роки та визначення інноваційних пріоритетів держави. Постанова КМУ від 26.01.1998 № 86 ▪ Питання Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 02.03.1998 № 243 ▪ Порядок укладання та виконання інноваційних договорів при інвестуванні в цінні папери. Міннауки України; Порядок від 03.03.1998 № 59. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.03.1998 № 211/2651 ▪ Примірний інноваційний договір, який передбачає застосування фінансового лізингу. Міннауки України; Договір, Форма типового документа від 03.03.1998 № 59. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.03.1998 № 204/2644 ▪ Порядок використання цінних паперів для розрахунків по інноваційних договорах. Міннауки України; Порядок від 03.03.1998 № 59. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.03.1998 № 202/2642 ▪ Порядок виконання функцій інвестиційного керуючого інноваційного проекту. Міннауки України; Порядок від 03.03.1998 № 59. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.03.1998 № 201/2641 ▪ Про затвердження нормативних актів щодо порядку фінансування інноваційних проектів. Міннауки України; Наказ, Порядок від 03.03.1998 № 59. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.03.1998 № 200/2640. ▪ Про обслуговування коштів Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 24.04.1998 № 558

1	2
	▪ Про погашення заборгованості Держіннофонду шляхом безоплатної передачі інноваційної продукції. Розпорядження КМУ від 15.07.1998 № 594-р ▪ Про затвердження Порядку формування та використання коштів Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ; Порядок від 06.08.1998 № 1242 ▪ Угода про формування та статус міждержавних інноваційних програм і проектів у науково-технологічній галузі. СНД; Угода, Перелік, Міжнародний документ від 11.09.1998 ▪ Про надання гарантій КМУ в забезпечення зобов'язань акціонерного товариства «Український інноваційний банк» за кредитом, отриманим за кредитними угодами між акціонерним товариством «Український інноваційний банк» та Комерційними банками. Постанова КМУ від 16.09.1998 № 1441 ▪ Про затвердження Порядку обліку доходів та видатків Державного інноваційного фонду. Міннауки України; Наказ, Порядок від 01.10.1998 № 258. Зареєстровано: Мін'юст України від 16.10.1998 № 668/3108 ▪ Щодо затвердження Порядку ведення Державного реєстру технопарків та інноваційних структур інших типів». Міннауки України; Наказ, Порядок від 30.10.1998 № 281. Зареєстровано: Мін'юст України від 18.11.1998 № 732/3172.
1999	▪ Про перетворення державного підприємства «Українська інноваційна фінансово-лізингова компанія» у ВАТ «Українська інноваційна фінансово-лізингова компанія». Розпорядження КМУ від 26.06.1999 № 612-р ▪ Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України. Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 № 916-XIV ▪ Про проект Закону України про інноваційну діяльність. Постанова Верховної Ради України від 13.07.1999 № 915-XIV ▪ Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків. Закон України від 16.07.1999 № 991-XIV

1	2
	▪ Про заходи щодо погашення заборгованості підприємств за позиками Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 05.11.1999 № 2045 ▪ Питання Державного інноваційного фонду. Постанова КМУ від 11.12.1999 № 2267 ▪ Про надання Українському мовно-інформаційному фонду НАН інноваційної позики. Розпорядження КМУ від 11.12.1999 № 1384-р ▪ Про нормативно-правові акти щодо забезпечення реалізації Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків». Постанова КМУ; Положення, Заява, Порядок від 17.12.1999 № 2311
2000	▪ Про спрямування коштів, одержаних у державному бюджеті від гірничо-металургійного комбінату «Криворіжсталь» на фінансування інноваційних проєктів. Розпорядження КМУ від 17.03.2000 № 128-р ▪ Про утворення Української державної інноваційної компанії. Постанова КМУ; Перелік від 13.04.2000 № 654 ▪ Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Постанова КМУ; Статут від 15.06.2000 № 979 ▪ Про фінансування заходів щодо ліквідації Державного інноваційного фонду та продовження терміну подання ліквідаційного балансу і звіту. Розпорядження КМУ від 13.07.2000 № 291-р ▪ Про заходи щодо залучення коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Указ Президента України від 15.07.2000 № 905/2000 ▪ Про деякі питання Української державної інноваційної компанії. Розпорядження КМУ від 04.09.2000 № 342-р ▪ Прийняття органом державної податкової служби рішення про застосування та стягнення фінансових санкцій за порушення законодавства про оподаткування у частині стягнення пені за несвоєчасну сплату збору до Державного інноваційного фонду. Вищий арбітражний суд; Постанова від 14.09.2000

1	2
	▪ Про затвердження Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. МОН України; Наказ, Положення від 07.11.2000 № 522. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.12.2000 № 946/5167
2001	▪ Про затвердження Положення про формування та використання коштів Української державної інноваційної компанії. Постанова КМУ; Положення від 28.05.2001 № 593 ▪ Про затвердження нового складу спостережної ради Української державної інноваційної компанії. Постанова КМУ від 18.07.2001 № 854 ▪ Про утворення Комісії з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів. Постанова КМУ; Склад колегіального органу, Положення від 09.08.2001 № 961 ▪ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 3 липня 2001 року «Про невідкладні заходи щодо виводу з кризового стану науково-технологічної сфери України і створення реальних умов для переходу економіки на інноваційну модель розвитку». Указ Президента України від 20.08.2001 № 640/2001 ▪ Щодо сплати внесків до Державного інноваційного фонду. Вищий господарський суд; Постанова, Справа від 28.08.2001 № 1/4/1014 ▪ Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона», «Інститут монокристалів». Постанова Верховної Ради України від 20.09.2001 № 2719-III

1	2
	▪ Про проекти законів України про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків. Постанова Верховної Ради України від 04.10.2001 № 2762-III ▪ Про внесення змін до Статуту Української державної інноваційної компанії. Постанова КМУ від 16.10.2001 № 1360 ▪ Про порядок укладення договорів про спільну діяльність щодо виконання інвестиційних та інноваційних проектів. Постанова КМУ від 14.12.2001 № 1691 ▪ Про деякі питання, пов'язані з діяльністю Української державної інноваційної компанії. Вищий господарський суд; Лист від 26.12.2001 № 01-8/1415
2002	▪ Про деякі питання інноваційного інвестування підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Указ Президента України від 01.07.2002 № 593/2002 ▪ Щодо стягнення заборгованості по інноваційному договору (касація). Вищий господарський суд; Постанова від 03.07.2002 № 7/282 ▪ Про прийняття за основу проекту Закону України про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні на період до 2005 року. Постанова Верховної Ради України від 04.07.2002 № 54-IV ▪ Про інноваційну діяльність. Закон України від 04.07.2002 № 40-IV ▪ Про заходи щодо підтримки інноваційно-інвестиційних проектів. Постанова КМУ від 05.08.2002 № 1106 ▪ Про деякі питання Української державної інноваційної компанії. Розпорядження КМУ від 19.08.2002 № 480-р ▪ Щодо стягнення заборгованості по інноваційному договору (касація). Постанова Верховного суду України від 22.10.2002 № 3-1004к02-39/18 ▪ Щодо створення Міжвідомчої комісії з питань проведення експертизи інноваційно-інвестиційних проектів на предмет визначення їх пріоритетними. Лист НБУ від 10.12.2002 № 14-011/4295-7602 ▪ Рішення Економічної ради Співдружності Незалежних Держав «Про підсумки виконання Комплексної науково-дослідної роботи «Вивчення стану і тенденцій розвитку інноваційного потенціалу та інноваційної інфраструктури науково-технічного і промислового комплексу країн СНД». СНД; Рішення, Міжнародний документ від 20.12.2002

1	2
2003	▪ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Закон України від 16.01.2003 № 433-IV ▪ Про утворення міжвідомчого конкурсного комітету з визначення підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, інноваційне інвестування яких здійснюватиметься за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна. Розпорядження КМУ від 04.03.2003 № 122-р ▪ Про зміну складу Комісії з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів. Постанова КМУ від 26.03.2003 № 379 ▪ Про затвердження Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків. МОН України; Наказ, Положення, Форма від 17.04.2003 № 245. Зареєстровано: Мін'юст України від 10.07.2003 № 575/7896 ▪ Деякі питання розвитку інноваційної інфраструктури в Україні та напрями діяльності Української державної інноваційної компанії у 2003 році. Постанова КМУ від 05.05.2003 № 655 ▪ Про практику Верховного Суду України у справах зі спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про інноваційну діяльність. Вищий господарський суд; Лист від 11.06.2003 № 01-8/667 ▪ Про затвердження Порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Постанова КМУ; Порядок від 17.07.2003 № 1094 ▪ Щодо виключення з Державного реєстру банків Закритого акціонерного товариства «Інноваційно-промисловий банк». Лист НБУ від 17.07.2003 № 44-211/1366 ▪ Про затвердження Положення про Комісію з організації діяльності технологічних парків та інноваційних структур інших типів. Постанова КМУ; Положення від 06.08.2003 № 1219 ▪ Про внесення змін до Статуту Української державної інноваційної компанії. Постанова КМУ від 21.08.2003 № 1316 ▪ Про затвердження Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів. Постанова КМУ; Порядок, Форма типового документа, Свідоцтво від 17.09.2003 № 1474

1	2
	▪ Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення зміни до Закону України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» (щодо організаційних основ діяльності технопарків). Постанова Верховної Ради України від 18.09.2003 № 1169-IV ▪ Про затвердження Порядку визначення на конкурсних засадах інноваційних проектів підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, фінансування яких здійснюватиметься за рахунок коштів державного бюджету. Постанова КМУ; Порядок від 26.11.2003 № 1839 ▪ Про затвердження Методики проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня. МОН України, Мінекономіки, європ. інтеграції, Мінпромполітики (з 2001р.), Мінагрополітики України, Мінфін України, НАН України; Наказ, Методика, Форма типового документа від 23.12.2003 № 840/382/528/459/688/513. Зареєстровано: Мін'юст України від 16.01.2004 № 55/8654
2004	▪ Про затвердження Порядку митного оформлення товарів, що ввозяться на митну територію України за інвестиційними та інноваційними проектами технологічних парків, та про внесення зміни до наказу Держмитслужби України від 30.06.98 N 380. Держмитслужба України; Наказ, Порядок від 13.01.2004 № 14. Зареєстровано: Мін'юст України від 30.01.2004 № 131/8730 ▪ Про порядок розгляду та схвалення (затвердження) нових інноваційних проектів у технологічних парках та внесення змін до постанови КМУ від 17 грудня 1999 р. N 2311. Постанова КМУ від 14.04.2004 № 501 ▪ Про фінансову підтримку інноваційної діяльності підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Указ Президента України від 20.04.2004 № 454/2004 ▪ Про внесення змін до Порядку визначення на конкурсних засадах підприємств, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави, інноваційне інвестування яких здійснюватиметься за рахунок частини коштів, отриманих від приватизації державного майна, розподілу і використання цих коштів. Постанова КМУ від 30.04.2004 № 579

1	2
	▪ Про внесення змін до деяких законів України щодо спеціального режиму інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків. Закон України від 11.05.2004 № 1702-IV ▪ Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні. Постанова Верховної Ради України від 16.06.2004 № 1786-IV ▪ Про внесення змін до Статуту Української державної інноваційної компанії. Постанова КМУ від 13.07.2004 № 893 ▪ Про затвердження Державної програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки. Постанова КМУ; Програма, Заходи від 25.08.2004 № 1086 ▪ Про затвердження Порядку використання коштів спеціального фонду Державного бюджету України, що спрямовуються на фінансову підтримку інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва. Постанова КМУ; Порядок від 05.10.2004 № 1316 ▪ Про Всеукраїнський конкурс інноваційних технологій. Постанова КМУ; Положення від 28.10.2004 № 1421 ▪ Про внесення змін до Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інвестиційних та інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків. МОН України; Наказ від 01.11.2004 № 837. Зареєстровано: Мін'юст України від 15.11.2004 № 1450/10049 ▪ Про затвердження Порядку надання фінансової підтримки суб'єктам інноваційної діяльності за рахунок коштів державного бюджету шляхом здешевлення довгострокових кредитів. Постанова КМУ; Порядок від 17.11.2004 № 1563 ▪ Про затвердження інноваційних проектів, що виконуються у технологічних парках. Розпорядження КМУ; Перелік від 31.12.2004 № 976-р

1	2
2005	▪ Про утворення Управління інноваційної політики в структурі Секретаріату КМУ. Постанова КМУ від 19.01.2005 № 63 ▪ Про заходи щодо поліпшення інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. Указ Президента України від 19.07.2005 № 1116/2005 ▪ Про віднесення Української державної інноваційної компанії до сфери управління Міністерства промислової політики. Постанова КМУ від 18.08.2005 № 757 ▪ Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків». Постанова Верховної Ради України від 05.10.2005 № 2941-IV ▪ Про внесення змін до Положення про порядок здійснення моніторингу виконання інвестиційних та інноваційних проектів за пріоритетними напрямками діяльності технологічних парків. МОН України; Наказ від 24.11.2005 № 675. Зареєстровано: Мін'юст України від 07.12.2005 № 1464/11744 ▪ Про утворення Державного агентства України з інвестицій та інновацій. Указ Президента України; Положення від 30.12.2005 № 1873/2005
2006	▪ Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України. Закон України від 12.01.2006 № 3333-IV ▪ Про утворення Інституту інноваційних технологій і змісту освіти. Постанова КМУ від 07.02.2006 № 108 ▪ Деякі питання Державного агентства з інвестицій та інновацій. Постанова КМУ від 17.03.2006 № 347 ▪ Про припинення зобов'язання з інноваційного договору. Вищий господарський суд; Постанова, Справа від 21.03.2006 № 7/92-83 ▪ Про затвердження Порядку використання у 2006 році коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки інновацій та інвестицій, у тому числі вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу. Постанова КМУ; Порядок від 30.05.2006 № 757

1	2
	▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних проектів у сфері промисловості. Мінпромполітики (з 2001р.); Наказ, Порядок, Форма типового документа від 30.05.2006 № 194. Зареєстровано: Мін'юст України від 22.06.2006 № 736/12610 ▪ Про передачу Українського центру сприяння іноземному інвестуванню до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій. Постанова КМУ від 31.05.2006 № 771 ▪ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 квітня 2006 року «Про стан науково-технологічної сфери та заходи щодо забезпечення інноваційного розвитку України». Указ Президента України від 11.07.2006 № 606/2006 ▪ Про Національну раду з інноваційного розвитку України. Указ Президента України; Положення від 18.08.2006 № 691/2006 ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інвестиційних проектів, спрямованих на реалізацію інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції у сфері промисловості, у тому числі вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу. Мінпромполітики (з 2001р.); Наказ, Порядок від 11.09.2006 № 329. Зареєстровано: Мін'юст України від 20.09.2006 № 1062/12936 ▪ Про віднесення Української державної інноваційної компанії до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій. Постанова КМУ від 20.09.2006 № 1335 ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки. Держінвестицій України; Наказ, Порядок, Форма типового документа від 16.11.2006 № 34. Зареєстровано: Мін'юст України від 30.11.2006 № 1250/13124 ▪ Модельний закон про інноваційну діяльність. СНД; Модель, Міжнародний документ, Закон від 16.11.2006 ▪ Про внесення змін до Положення про Національну раду з інноваційного розвитку України. Указ Президента України від 15.12.2006 № 1086/2006 ▪ Питання створення системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки. Розпорядження КМУ від 27.12.2006 № 669-р

1	2
2007	▪ Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для фінансової підтримки інноваційних та інвестиційних проектів. Постанова КМУ; Порядок від 01.03.2007 № 329 ▪ Про утворення Міжвідомчої ради з питань інвестицій та інноваційного розвитку. Постанова КМУ; Положення від 07.03.2007 № 424 ▪ Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для надання кредитів на реалізацію інноваційних та інвестиційних проектів у галузях економіки. Постанова КМУ; Порядок від 14.03.2007 № 455 ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів, спрямованих на створення та впровадження у виробництво сучасної техніки у сфері літакобудування та космічної галузі. Мінпромполітики (з 2001р.); Наказ, Порядок від 15.03.2007 № 103. Зареєстровано: Мін'юст України від 20.03.2007 № 242/13509 ▪ Рішення Економічної ради Співдружності Незалежних Держав про створення Координаційної ради керівників органів по науці і інноваціям держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 30.03.2007 ▪ Про затвердження Порядку погодження Держенергоефективності України інноваційних та інвестиційних проектів впровадження енергозберігаючих технологій та технологій з виробництва альтернативних джерел палива, які реалізуються суб'єктами господарювання в рамках пільгового кредитування. НАЕР; Наказ, Порядок, Висновок, Реєстр, Форма типового документа від 17.04.2007 № 59. Зареєстровано: Мін'юст України від 07.05.2007 № 462/13729 ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік. Держагінвестицій України; Наказ, Порядок, Форма типового документа від 24.04.2007 № 26. Зареєстровано: Мін'юст України від 10.05.2007 № 489/13756

1	2
	▪ Питання утворення регіональних центрів інноваційного розвитку. Розпорядження КМУ від 03.05.2007 № 255-р ▪ Про затвердження Форми договору про здешевлення кредитів, залучених на реалізацію інноваційних або інвестиційних проектів. Мінпромполітики (з 2001р.); Наказ, Договір, Форма типового документа від 07.05.2007 № 203. Зареєстровано: Мін'юст України від 20.06.2007 № 681/13948 ▪ Деякі питання Державного агентства України з інвестицій та інновацій. Постанова КМУ; Положення від 16.05.2007 № 749 ▪ Про схвалення Концепції Державної програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки. Розпорядження КМУ; Концепція від 16.05.2007 № 285-р ▪ Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008-2012 роки». Розпорядження КМУ; Концепція від 06.06.2007 № 381-р ▪ Про віднесення Державної іпотечної установи до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій. Постанова КМУ; Перелік від 19.09.2007 № 1140 ▪ Про внесення змін до Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для надання кредитів на їх реалізацію за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік, затвердженого наказом Державного агентства України з інвестицій та інновацій від 3 травня 2007 року N 33. Держагінвестицій України; Наказ від 07.09.2007 № 92. Зареєстровано: Мін'юст України від 25.09.2007 № 1084/14351 ▪ Про схвалення інноваційної програми наукового парку "Київська політехніка" на 2007-2011 роки. Розпорядження КМУ; Програма від 19.09.2007 № 760-р ▪ Про затвердження Порядку використання у 2007 році коштів, передбачених у державному бюджеті для утримання регіональних центрів інноваційного розвитку та впровадження регіональних і галузевих інноваційних програм. Держагінвестицій України; Наказ, Порядок від 16.10.2007 № 104. Зареєстровано: Мін'юст України від 25.10.2007 № 1204/14471

1	2
	▪ Про затвердження Порядку проведення конкурсного відбору регіональних і галузевих інноваційних програм, які впроваджуватимуться за рахунок бюджетних коштів. Держінвестицій України; Наказ, Порядок, Форма типового документа від 17.10.2007 № 105. Зареєстровано: Мін'юст України від 29.10.2007 № 1224/14491 ▪ Про внесення змін до Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для їх фінансової підтримки за рахунок коштів, передбачених у Державному бюджеті на 2007 рік, затвердженого наказом Державного агентства України з інвестицій та інновацій від 24 квітня 2007 року N 26. Держагінвестицій України; Наказ від 26.10.2007 № 115. Зареєстровано: Мін'юст України від 05.11.2007 № 1245/14512 ▪ Про утворення комісії з розроблення пропозицій щодо удосконалення системи державного управління в інноваційній сфері. Розпорядження КМУ; Склад колегіального органу від 28.11.2007 № 1064-р. ▪ Про затвердження нового складу комісії з розроблення пропозицій щодо удосконалення системи державного управління в інноваційній сфері. Розпорядження КМУ від 12.03.2008 № 444-р ▪ Про формування бази даних інвестиційних та інноваційних програм і проектів, міжнародних інвестиційних та інноваційних програм і проектів, у виконанні яких беруть участь вітчизняні державні підприємства в рамках міжнародного інноваційного співробітництва, а також відповідних грантів. Держагінвестицій України; Наказ, Положення від 17.03.2008 № 13. Зареєстровано: Мін'юст України від 02.04.2008 № 278/14969 ▪ Про затвердження Державної цільової програми розвитку системи інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації державної інноваційної політики та моніторингу стану інноваційного розвитку економіки. Постанова КМУ; Програма, Паспорт, Заходи від 07.05.2008 № 439 ▪ Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009-2013 роки. Постанова КМУ; Програма, Паспорт, Заходи від 14.05.2008 № 447

1	2
	- Рішення Економічної ради Співдружності Незалежних Держав щодо пропозиції України по розробці проекту Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 року. СНД; Рішення, Проект, Програма, Міжнародний документ від 20.06.2008 - Угода між Міністерством транспорту та зв'язку України та Федеральним міністерством транспорту, інновацій і технологій Республіки Австрія про співробітництво в галузі транспортної інфраструктури та обміну технологіями. Австрія, Мінтрансв'язку України; Угода, Перелік, Міжнародний документ від 15.07.2008
2008	- Про організацію підвищення кваліфікації спеціалістів у сфері інвестицій та інноваційної діяльності. Держагінвестицій України; Наказ, Положення від 04.08.2008 № 61. Зареєстровано: Мін'юст України від 26.08.2008 № 782/15473 - Про ратифікацію Заяви про членство України в Міжнародній європейській інноваційній науково-технічній програмі «EUREKA». Закон України від 01.10.2008 № 610-VI - Про внесення змін до Порядку конкурсного відбору інноваційних проектів для їх фінансової підтримки. Держагінвестицій України; Наказ від 17.10.2008 № 84. Зареєстровано: Мін'юст України від 07.11.2008 № 1085/15776 - Про затвердження Порядку формування і використання коштів Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Держагінвестицій України; Наказ, Порядок від 23.10.2008 № 88. Зареєстровано: Мін'юст України від 13.11.2008 № 1104/15795 - Рішення щодо розробки Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 року. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 14.11.2008

1	2
2009	▪ Про проведення парламентських слухань «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів». Постанова Верховної Ради України від 17.02.2009 № 965-VI ▪ Деякі питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Постанова КМУ; Склад колегіального органу від 11.03.2009 № 228 ▪ Рішення Економічної ради Співдружності Незалежних Держав щодо Концепції науково-інформаційного забезпечення програм та проектів держав-учасниць СНД у інноваційній сфері. СНД; Рішення, Концепція, Міжнародний документ від 13.03.2009 ▪ Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів Стабілізаційного фонду для реалізації інвестиційних та інноваційних проектів з енергозбереження. Постанова КМУ; Порядок від 02.04.2009 № 327 ▪ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи. Розпорядження КМУ; Концепція від 17.06.2009 № 680-р ▪ Про затвердження Порядку формування і використання активів Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Постанова КМУ; Порядок від 17.06.2009 № 685 ▪ Рішення Економічної ради Співдружності Незалежних Держав щодо створення Робочої групи по розробці проекту Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 року. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 19.06.2009 ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інвестиційних та інноваційних проектів з енергозбереження. Мінжитлокомунгосп; Наказ, Порядок від 07.07.2009 № 194. Зареєстровано: Мін'юст України від 17.07.2009 № 650/16666 ▪ Про Національну раду з питань науки, інновацій та сталого розвитку України. Указ Президента України; Положення від 21.08.2009 № 664/2009

1	2
	▪ Питання Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України. Указ Президента України; Склад колегіального органу від 04.11.2009 № 899/2009 ▪ Рішення про Основні напрямки довгострокового співробітництва держав-учасниць СНД в інноваційній сфері. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 20.11.2009 ▪ Рішення про створення органу галузевого співробітництва СНД в науково-технічній і інноваційній сферах. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 20.11.2009 ▪ Про заходи щодо стимулювання інвестиційного та інноваційного розвитку Автономної Республіки Крим. Указ Президента України від 23.12.2009 № 1096/2009
2010	▪ Питання утворення Державного центру інноваційних біотехнологій. Постанова КМУ від 06.01.2010 № 27 ▪ Про затвердження плану заходів на 2010-2011 роки із створення інноваційно-технологічного кластера «Сорочинський ярмарок» для сприяння розвитку сільських територій. Розпорядження КМУ; План, Заходи від 27.01.2010 № 165-р ▪ Питання забезпечення діяльності Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України. Указ Президента України від 08.02.2010 № 121/2010 ▪ Про утворення Українського навчально-науково-інноваційного центру новітньої сільськогосподарської техніки і технологій. Розпорядження КМУ від 17.02.2010 № 264-р ▪ Про затвердження Статуту Державної наукової установи «Державний центр інноваційних біотехнологій». Постанова КМУ; Статут від 24.02.2010 № 240 ▪ Про виділення коштів Стабілізаційного фонду для забезпечення діяльності Державного центру інноваційних біотехнологій. Постанова КМУ від 02.03.2010 № 237

1	2
	▪ Про утворення Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку. Постанова КМУ від 02.03.2010 № 217 ▪ Про ліквідацію Національної ради з питань науки, інновацій та сталого розвитку України та її секретаріату. Указ Президента України від 02.04.2010 № 492/2010 ▪ Про утворення Державного комітету України з питань науково-технічного та інноваційного розвитку. Постанова КМУ від 07.04.2010 № 290 ▪ Рішення про замовника-координатора Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 року. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 21.05.2010 ▪ Питання Державного комітету з питань науково-технічного та інноваційного розвитку. Постанова КМУ; Положення, Перелік від 31.05.2010 № 376 ▪ Деякі питання надання державної підтримки для реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки. Постанова КМУ; Порядок від 16.06.2010 № 476 ▪ Про перейменування регіональних центрів інноваційного розвитку. Розпорядження КМУ від 30.06.2010 № 1289-р ▪ Про затвердження Порядку та умов надання у 2010 році державних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання державного сектору економіки, залученими для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України, в тому числі імпортозамінних і експортоорієнтованих галузей. Постанова КМУ; Порядок, Умови, Вимоги, Перелік від 30.06.2010 № 567

1	2
	▪ Про утворення Державного комітету України з питань науки, інновацій та інформатизації. Постанова КМУ від 05.07.2010 № 548 ▪ Деякі питання діяльності Державного комітету з питань науки, інновацій та інформатизації. Постанова КМУ; Положення, Перелік від 21.07.2010 № 675 ▪ Про внесення змін до Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів. Постанова КМУ від 28.07.2010 № 650 ▪ Про передачу у 2010 році Державному комітетові з питань науки, інновацій та інформатизації окремих бюджетних призначень, передбачених Міністерству освіти і науки. Розпорядження КМУ від 04.08.2010 № 1598-р ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки для їх державної підтримки у 2010 році за рахунок коштів Стабілізаційного фонду. Держагінвестицій; Наказ, Порядок, Форма типового документа від 10.08.2010 № 39. Зареєстровано: Мін'юст України від 16.08.2010 № 686/17981 ▪ Концепція інтегрування систем ціноутворення держав - учасниць СНД і впровадження інноваційних методів визначення вартості будівництва на всіх стадіях інвестиційно-будівельного процесу. СНД; Концепція, Міжнародний документ від 10.09.2010 ▪ Про затвердження Порядку конкурсного відбору інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку з метою надання у 2010 році державних гарантій для їх фінансування. Держагінвестицій; Наказ, Порядок, Форма типового документа від 10.08.2010 № 40. Зареєстровано: Мін'юст України від 16.08.2010 № 687/17982

1	2
	▪ Про передачу у 2010 році Державному комітетові з питань науки, інновацій та інформатизації окремих бюджетних призначень. Розпорядження КМУ від 12.10.2010 № 1957-р ▪ Деякі питання надання у 2010 році державних гарантій щодо виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання державного сектору економіки, залученими для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку економіки України, у тому числі імпортозамінних та експортоорієнтованих галузей. Постанова КМУ від 12.10.2010 № 946 ▪ Про передачу в 2010 році Державному комітетові з питань науки, інновацій та інформатизації деяких бюджетних призначень. Розпорядження КМУ від 27.10.2010 № 2070-р ▪ Про внесення змін до Порядку конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки для їх державної підтримки у 2010 році за рахунок коштів Стабілізаційного фонду. Держагінвестицій; Наказ від 15.11.2010 № 119. Зареєстровано: Мін'юст України від 17.12.2010 № 1279/18574 ▪ Рішення про хід підготовки попереднього проекту Міждержавної цільової програми інноваційного співробітництва держав-учасниць СНД на період до 2020 року. СНД; Рішення, Міжнародний документ від 19.11.2010 ▪ Про віднесення цілісного майнового комплексу Державної наукової установи «Державний центр інноваційних біотехнологій» до сфери управління Державного комітету з питань науки, інновацій та інформатизації. Розпорядження КМУ від 22.11.2010 № 2220-р

1	2
	▪ Питання конкурсного відбору інноваційних та інвестиційних проектів для їх фінансування за рахунок коштів Державної інноваційної фінансово-кредитної установи. Держагінвестицій; Наказ, Порядок від 23.11.2010 № 122. Зареєстровано: Мін'юст України від 08.12.2010 № 1229/18524 ▪ Про виділення у 2010 році коштів Стабілізаційного фонду для надання державної підтримки з метою реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки, у тому числі через механізм здешевлення кредитів. Розпорядження КМУ від 01.12.2010 № 2173-р ▪ Про перерозподіл деяких бюджетних призначень, передбачених Державному комітету з питань науки, інновацій та інформатизації у 2010 році. Розпорядження КМУ від 08.12.2010 № 2211-р ▪ Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Постанова Верховної Ради України від 17.12.2010 № 2802-VI
2011	▪ Про затвердження Програми розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. Постанова КМУ; Програма від 02.02.2011 № 389 ▪ Про внесення змін до деяких постанов КМУ з питань діяльності Державної інноваційної фінансово-кредитної установи та державного підприємства «Державна інвестиційна компанія». Постанова КМУ від 07.02.2011 № 99

1	2
	▪ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у реальному секторі економіки через механізм здешевлення кредитів. Постанова КМУ; Порядок від 17.03.2011 № 308 ▪ Про затвердження Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. Указ Президента України; Положення від 08.04.2011 № 437/2011 ▪ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки розвитку інфраструктури науково-технічної, інноваційної діяльності та інформатизації. Постанова КМУ; Порядок від 11.04.2011 № 386 ▪ Угода про створення інформаційної інфраструктури інноваційної діяльності держав-учасниць СНД у формі розподіленої інформаційної системи і порталу СНД «Інформація для інноваційної діяльності держав-учасниць СНД». СНД; Угода, Міжнародний документ від 19.05.2011 ▪ Про затвердження Порядку та умов надання у 2011 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки. Постанова КМУ; Порядок, Умови від 09.06.2011 № 611

1	2
	▪ Меморандум про взаєморозуміння між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України і Міністерством науки і техніки Китайської Народної Республіки щодо надання підтримки у створенні українсько-китайського Інституту зварювання ім. Є.О.Патона. Держінформнауки України, Китай; Меморандум, Міжнародний документ від 20.06.2011 ▪ Про внесення змін до Статуту Державної інноваційної фінансово-кредитної установи та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов КМУ. Постанова КМУ від 03.08.2011 № 868 ▪ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні. Закон України від 08.09.2011 № 3715-VI ▪ Про утворення державної наукової установи «Державний інститут науково-технічної та інноваційної експертизи». Розпорядження КМУ від 24.10.2011 № 1042-р ▪ Про перерозподіл деяких видатків державного бюджету, передбачених Державному агентству з питань науки, інновацій та інформатизації на 2011 рік. Розпорядження КМУ від 07.11.2011 № 1187-р ▪ Про утворення Ради з питань запровадження інноваційної моделі функціонування будівельного комплексу і розгляду будівельних проєктів, що мають важливе значення для соціально-економічного розвитку регіонів. Постанова КМУ; Склад колегіального органу, Положення від 09.11.2011 № 1154 ▪ Про призначення представника у Міждержавній раді із співпраці в науково-технічній та інноваційній сферах. Постанова КМУ від 14.11.2011 № 1412 ▪ Угода між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Державним комітетом з науки і технологій Республіки Білорусь про співробітництво у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності. Держінформнауки України, Білорусь; Угода, Міжнародний документ від 15.11.2011 ▪ Про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи «Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу». Постанова КМУ; Статут від 12.12.2011 № 1396

1	2
2012	▪ Про відкликання банківської ліцензії та призначення ліквідатора Публічного акціонерного товариства «Інноваційно-промисловий банк». Лист НБУ від 02.03.2012 № 55-012/3175 ▪ Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки розвитку інфраструктури науково-технічної, інноваційної діяльності та інформатизації. Постанова КМУ від 07.03.2012 № 191 ▪ Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2012-2016 роки. Постанова КМУ від 12.03.2012 № 294 ▪ Про внесення змін до Порядку державної реєстрації інноваційних проектів і ведення Державного реєстру інноваційних проектів. Постанова КМУ від 06.06.2012 № 573 ▪ Про Премію КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій. Постанова КМУ; Положення, Опис від 01.08.2012 № 701 ▪ Про затвердження Порядку та умов надання у 2012 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки. Постанова КМУ; Порядок, Умови, Перелік від 22.08.2012 № 782 ▪ Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері. Розпорядження КМУ; Концепція від 10.09.2012 № 691-р ▪ Деякі питання підготовки до реалізації національного проекту «Технополіс» - створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій» і його складових. Постанова КМУ від 31.10.2012 № 1014 ▪ Угода про співробітництво в сфері біомедичних досліджень між Державним агентством з питань науки, інновацій та інформатизації України та Міністерством науки і технологій Соціалістичної Республіки В'єтнам. Держінформнауки України, В'єтнам; Угода, Міжнародний документ від 16.11.2012

1	2
	▪ Про внесення змін до Порядку надання відомостей про основні результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності та у сфері трансферу технологій. МОНмолодьспорт України; Наказ від 27.11.2012 № 1329. Зареєстровано: Мін'юст України від 13.12.2012 № 2067/22379 ▪ Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності МОНмолодьспорт України; Наказ від 30.11.2012 № 1352. Зареєстровано: Мін'юст України від 18.12.2012 № 2111/22423
2013	▪ Про затвердження Національної частини комплексу заходів на 2013-2014 роки щодо реалізації Міждержавної програми інноваційного співробітництва держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року. Розпорядження КМУ; Заходи від 18.12.2013 № 1014-р. ▪ Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на період до 2014 року. Розпорядження КМУ; План, Заходи від 01.04.2013 № 234-р. ▪ Про затвердження Порядку надання ліцензіатам з постачання електричної енергії за регульованим тарифом компенсації втрат від здійснення постачання електричної енергії суб'єктам господарської діяльності, які реалізують інноваційні проекти. НКРЕ; Постанова, Порядок, Заява, Форма типового документа від 11.04.2013 № 408 Зареєстровано: Мін'юст України від 13.05.2013 № 715/23247 ▪ Про затвердження Положення Про Всеукраїнський конкурс інноваційних технологій у сфері професійно-технічної освіти. МОН України; Наказ, Положення, Форма типового документа від 26.04.2013 № 471. Зареєстровано: Мін'юст України від 21.05.2013 № 791/23323 ▪ Про утворення Координаційного центру з питань виконання Міждержавної програми інноваційного співробітництва держав - учасниць Співдружності Незалежних Держав на період до 2020 року. Постанова КМУ; Склад колегіального органу, Положення від 29.04.2013 № 326

1	2
	▪ Про присудження Премії КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій. Розпорядження КМУ від 29.04.2013 № 284-р ▪ Про затвердження Положення про Всеукраїнську науково-технічну виставку-конкурс молодіжних інноваційних проектів «Майбутнє України». МОН України; Наказ, Положення, Форма типового документа, Вимоги від 17.05.2013 № 547. Зареєстровано: Мін'юст України від 01.06.2013 № 839/23371 ▪ Про затвердження Порядку приймання, попереднього розгляду документів та підготовки пропозицій щодо робіт, висунутих на здобуття Премії КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій. МОН України; Наказ, Порядок від 26.06.2013 № 851. Зареєстровано: Мін'юст України від 17.07.2013 № 1200/23732 ▪ Про затвердження Умов надання у 2013 році державних гарантій для забезпечення виконання боргових зобов'язань за запозиченнями суб'єктів господарювання - резидентів України державного сектору економіки, залученими для реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки. Постанова КМУ; Умови від 03.07.2013 № 500 ▪ Про затвердження форми заяви про розгляд інноваційного проекту, форми інноваційного проекту та Порядку проведення державної експертизи інноваційних проектів. МОН України; Наказ, Форма, Заява, Порядок, Проект від 30.07.2013 № 1052. Зареєстровано: Мін'юст України від 08.08.2013 № 1351/23883

1	2
2014	▪ Про присудження Премії КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій. Розпорядження КМУ від 16.05.2014 № 477-р ▪ Про внесення змін до Положення про Державне агентство з питань науки, інновацій та інформатизації України. Указ Президента України від 17.01.2014 № 22/2014
2015	▪ Угода між Україною і Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу Горизонт 2020 - Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014-2020). Україна, Європейський Союз; Угода, Умови, Правила, Міжнародний документ від 20.03.2015 ▪ Про внесення змін до Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності. МОН України; Наказ від 31.03.2015 № 380, зареєстровано: Мін'юст України від 09.04.2015 № 401/26846 ▪ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки. Розпорядження КМУ; План, Заходи від 04.06.2015 № 575-р ▪ Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Закон України від 15.07.2015 № 604-VIII. ▪ Про внесення змін до Порядку приймання, попереднього розгляду документів та підготовки пропозицій щодо робіт, висунутих на здобуття Премії КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій. МОН України; Наказ від 28.12.2015 № 1362. Зареєстровано: Мін'юст України від 16.01.2016 № 81/28211
2016	▪ Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для виконання зобов'язань України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020». Постанова КМУ; Порядок від 23.03.2016 № 227 ▪ Про присудження Премії КМУ за розроблення і впровадження інноваційних технологій. Розпорядження КМУ від 06.04.2016 № 278-р

Примітка: *наведено стратегічні та тактичні документи у сфері інноваційного законодавства станом на 01.06.2016 року за виключенням таких, що стосувалися питань кадрових призначень, затвердження статистичних форм звітності та кредитування і реструктуризації боргів окремих суб'єктів господарювання

Джерело: сформовано автором за даними [876]

Функціонуючі аграрні кластери в Україні станом на 01.06.2016

№ з/п	Назва та місцезнаходження кластеру	Рік заснування	Сфера діяльності	Учасники
1	2	3	4	5
1	«Оберіг», смт. Гриців Шепетівського району Хмельницької області	2002	Розвиток сільського зеленого туризму	10 агроосель
2	Кластер «Подільське яблуко», Хмельницька область	2005	Розвиток виробництва фруктів	н/д
3	Кластер виробників екологічної продукції, Полтавська область	2007	Впровадження екологічних технологій та відпрацювання процедури інспекції і контролю за виробництвом екологічної продукції	н/д

Продовження додатка В

1	2	3	4	5
4	Українсько-румунський «Перший аграрний кластер», Чернівецька область	2009	Створення умов розвитку садівництва, взаємодія між підприємствами-виробниками, інспекторами з сертифікації, транспортерами та споживачами плодово-ягідної продукції	Управління агропромислового комплексу Чернівецької ОДА; департамент економіки Чернівецької міської ради; асоціація фермерів Буковини; науково-дослідна Станція карантину рослин Української академії аграрних наук; Чернівецька обласна Громадська організація «Міжрегіональна аграрна спілка»; ТБ «Буковинська універсальна біржа»
5	Регіональний агропромисловий інноваційний кластер «Агроінновації», м. Рівне	2009	Розроблення і впровадження інновацій в агропромисловому комплексі Рівненської області	4 органи державної влади, 3 наукових організації та ВНЗ, 5 виробничих підприємств Рівненщини та 3 сервісних установи
6	Кластер «Агробум», Запорізька область	2009	Сільськогосподарське машинобудування	20 підприємств
7	Кластер «Купуй запорізьке – обирай своє», Запорізька область	2009	Харчова промисловість	22 підприємства харчової промисловості і понад 100 об'єктів торгівлі

Закінчення додатка В

1	2	3	4	5
8	Кластер «Натуральне молоко», м. Рівне	2009	Галузь молочного тваринництва	7 сільськогосподарських підприємств Рівненської, Тернопільської та Львівської областей
9	Переробно-харчовий кластер, Вінницька область	2011	Розбудова партнерських відносин між виробниками та переробниками сільськогосподарської продукції	Учасники Проекту Підтримки сталого регіонального розвитку (SSRD)
10	Кластер «Бджола не знає кордонів», м.Мелітополь	2009	Розвиток бджільництва	Запорізька обласна спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні; Асоціація платників податків України у Запорізькій області; Міжнародна Фундація сприяння ринку; Мелітопольський міський виконавчий комітет; Мелітопольська райдержадміністрація; Союз бджолярів-аматорів «Бджілка»; Громадська організація «Сучасна пасіка»; НДІ Інститут зрошуваного садівництва ім. І.Ф. Сидоренка УААН; ДГ «Мелітопольське» Інституту зрошуваного садівництва ім. І.Ф. Сидоренка УААН; НАН Інститут бджільництва ім. П.І. Прокоповича УААН; Таврійський державний агротехнологічний університет

Джерело: сформовано автором за даними [877; 878]

Функціонуючі агротехнологічні та індустріальні парки в Україні станом на 01.06.2016

№ з/п	Найменування та місцезнаходження технологічного / індустріального /промислового парку	Дата включення в Реєстр індустріальних/промислових парків	Плановий обсяг інвестицій / державне фінансування	Ініціатор створення	Керуюча компанія	Інтереси в аграрній сфері
1	2	3	4	5	6	7
1	Агротехнопарк, м. Київ	н/в*, ств. 2007 р.	в.д.**	Міністерство аграрної політики та промисловості України	в.д.	Системи і технології захисту, відновлення та підвищення родючості ґрунтів, точного землеробства. Агрохімія. Матеріально-технічне обслуговування сільського господарства.

Продовження додатка Г

1	2	3	4	5	6	7
						Технології і обладнання для високопродуктивної селекційної діяльності в рослинництві, тваринництві, птахівництві та рибориборстві. Альтернативна зелена енергетика
2	Технопарк «Яворів», Львівська обл.	н/в, ств. 2007 р.	в.д.	в.д.	в.д.	Біотехнології
3	Індустріальний парк «Долина», м. Долина Івано-Франківської області	03.02.2014	400 млн грн	Долинська міська рада Івано-Франківської області	Комунальне підприємство Долинської міської ради «Долина – інвест»	Харчова промисловість

Продовження додатка Г

1	2	3	4	5	6	7
4	Індустріальний парк «Славута», м. Славута Хмельницької області	07.02.2014	75 млн дол. США	Славутська міська рада Хмельницької області	Комунальне підприємство «Славутський міський центр земельно-кадастрових робіт»	Харчова промисловість
5	Індустріальний парк «Коростень», м.Коростень Житомирської області	01.04.2014	160,8 млн дол. США	Коростенська міська рада Житомирської області	ТОВ «Екобау Сервіс»	Харчова промисловість
6	Індустріальний парк «Центральний», м. Кременчук Полтавської області	01.04.2014	422 млн дол. США	Кременчуцька міська рада Полтавської області	відсутня	Альтернативна зелена енергетика

Закінчення додатка Г

1	2	3	4	5	6	7
7	«Перший український індустріальний парк», смт. Велика Димерка Броварського району Київської області	08.07.2014	1,87 млрд грн	Товариство з обмеженою відповідальністю «Земельний союз»	відсутня	Харчова промисловість
8	Індустріальний парк «BIONIC HiLL», м.Київ	01.09.2014	4,45 млрд грн	Товариство з обмеженою відповідальністю «Біонік Девелопмент»	відсутня	Біотехнології

Примітки: *не включено; **відсутні дані

Джерело: сформовано автором за даними [879]

Наявність комерційних пропозицій на сайтах установ в межах структури
Національної академії аграрних наук України

Відділення НААН	Установи	Сайт	Кількість наукових підрозділів в межах установи	Кількість дослідних господарств в межах установи	Наявність комерційних пропозицій установи на сайті*
Відділення наукового забезпечення інноваційного розвитку	Буковинська державна сільськогосподарська дослідна станція НААН	http://bukstation.nethouse.ua/	В.Д. **	В.Д.	-
	Волинська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту сільського господарства Західного Полісся	http://viapv.com.ua	12	4	-
	Закарпатська державна сільськогосподарська дослідна станція НААН	http://insbakta.org.ua	В.Д.	В.Д.	-

Продовження додатка Д

	ЗАТ «Інститут інноваційного провайдингу»	http://www.iipnaan.com.ua/	сайт в розробці		
	Інститут сільського господарства Західного Полісся НААН	http://isg.rv.ua/	31	5	-
	Інститут сільського господарства Північного Сходу НААН	http://isgps.pp.ua/	в.д.	13	-
	Інститут сільського господарства Причорномор'я НААН	http://www.oiaagropv.com.ua/	сайт в розробці		
	Кіровоградська державна сільськогосподарська дослідна станція НААН	http://www.agronauka.com.ua/	6	в.д.	+
	Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН	http://dns.gb.com.ua	в.д.	-	-
	Інститут продовольчих ресурсів НААН	http://iprkyiv.com/	13	в.д.	-

Продовження додатка Д

Відділення аграрної економіки і продовольства	Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»	http://iae.org.ua/	13	в.д.	-
	ТДВ «Інститут обліку і фінансів»	http://www.iaf.kiev.ua/	в.д.	в.д.	-
	Український науково- дослідний інститут олій та жирів НААН	http://fatoil.com.ua/	7	в.д.	+
Відділення рослинництва	Інститут біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН	http://bio.gov.ua/	19	3	-
	Інститут захисту рослин НААН	http://www.ipp.gov.ua/uk	17	1	+
	Інститут зернових культур НААН	http://www.institut-zerna.com/	4	2	+
	Інститут картоплярства НААН	http://ikar.in.ua/	8	-	+
	Інститут кормів та сільського господарства Поділля НААН	http://fri.vin.ua/	11	4	+
	Інститут овочівництва і баштанництва НААН	http://www.ovoch.com/	8	1	+

Продовження додатка Д

Інститут олійних культур НААН	http://imk.zp.ua/	в.д.	в.д.	+
Інститут помології імені Л.П. Смиренка НААН	http://www.ipom.ck.ua/	5	-	+
Інститут рису НААН	http://rice.in.ua	6	1	+
Інститут рослинництва ім. В.Я. Юр'єва НААН	http://www.yuriev.com.ua/	21	3	+
Інститут садівництва НААН	http://sad-institut.com.ua	14	11	+
Миронівський інститут пшениці імені В.М. Ремесла НААН	http://mip.com.ua	9	2	+
Національний науковий центр «Інститут виноградарства і виноробства імені В.Є. Таїрова»	http://www.tairov.com.ua/	сайт у розробці		
Селекційно-генетичний інститут – Національний центр насіннєзнавства та сортовивчення	http://sgi.in.ua	21	4	+

Відділення ветеринарної медицини	Інститут ветеринарної медицини Національної академії аграрних наук України	http://ivm.kiev.ua	16	-	+
	Національний науковий центр «Інститут експериментальної і клінічної ветеринарної медицини»	http://www.iekvm.kharkov.ua/	18	-	-
Відділення зоотехнії	Державна дослідна станція птахівництва НААН	http://avianua.com/ua/	7	7	+
	Інститут біології тварин НААН	http://www.inenbiol.com	10	1	-
	Інститут рибного господарства НААН	http://if.org.ua	18	2	-
	Інститут розведення і генетики тварин імені М.В.Зубця	http://iabg.org.ua/	14	2	+
	Інститут свинарства і агропромислового виробництва НААН	http://svinarstvo.com/	5	3	+

Продовження додатка Д

	Інститут тваринництва НААН	http://animal.kharkov.ua/	14	1	-
	Інститут тваринництва степових районів імені М.Ф.Іванова «Асканія-Нова» – Національний науковий селекційно-генетичний центр з вівчарства	http://www.ascaniansc.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=130&Itemid=155	10	-	-
	Національний науковий центр «Інститут бджільництва імені П.І. Прокоповича»	http://prokopovich.com.ua	сайт у розробці		
	Черкаська дослідна станція біоресурсів НААН	http://www.bioresurs.inf.ua/	2	1	+
Відділення землеробства, меліорації та механізації	Біосферний заповідник «Асканія-Нова» імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН	http://askania-nova-zapovidnik.gov.ua/index.php?lang=ua	8	-	+

	Інженерно-технологічний інститут «Біотехніка» Національної академії аграрних наук України	http://biotechnica.org.ua/	5	-	+
	Інститут агроекології і природокористування НААН	http://agroeco.org.ua/	19	-	-
	Інститут водних проблем і меліорації НААН	http://iwpim.org.ua/	16	2	-
	Інститут зрошувального землеробства НААН	http://izpr.org.ua	10	-	+

Продовження додатка Д

	Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН	http://www.isgkr.ho.ua	14	-	+
	Інститут сільського господарства Полісся НААН	https://sites.google.com/site/isgpua/	17	-	-
	Інститут сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва НААН	http://www.ismav.com.ua/	6	-	+
	Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»	http://issar.com.ua/	19	-	+

Закінчення додатка Д

	Національний науковий центр «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук України»	http://zemlerobstvo.com/	6	-	+
	Національний науковий центр «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства»	http://imesg.gov.ua/	в.д.	2	-

Примітка: *звернення до ресурсів станом на 01.06.2016; **відсутні дані
Джерело: сформовано автором самостійно

АНКЕТА***Шановний Респонденте!***

З метою з'ясування громадської думки стосовно політики реформування аграрної освіти і науки в Україні та готовності системи науково-освітнього забезпечення агропромислового виробництва та розвитку сільських територій до сприйняття інституціоналізації інтелектуальної власності в аграрній економіці проводиться загальнонаціональне тематичне соціологічне опитування.

Просимо Вас надати відповіді на запропоновані запитання. Інформація, надана Вами в анкеті буде використана виключно у наукових цілях.

Конфіденційність гарантується.

1. Стать респондента:☐ жінка☐ чоловік**2. Вік респондента:**☐ до 29 років включно☐ 50-59 років☐ 30-39 років☐ 60-69 років☐ 40-49 років☐ 70 років і більше**3. Науковий ступінь, освіта респондента:**☐ доктор наук☐ вища освіта☐ кандидат наук☐ середня професійна освіта і нижче**4. Сектор діяльності організації (підприємства), що є місцем роботи респондента:**

☐ сектор державного управління: відносять організації (підприємства), підпорядковані міністерствам, центральним органам виконавчої влади, а також місцевим органам виконавчої влади, які забезпечують державне управління та задоволення потреб суспільства в цілому;

- ☐ підприємницький сектор: відносять організації (підприємства), основна діяльність яких пов'язана з виробництвом продукції (послуг) з метою продажу;
- ☐ сектор вищої освіти: відносять вищі навчальні заклади незалежно від підпорядкування, джерел фінансування та правового статусу, а також науково-дослідні інститути, експериментальні станції, клініки, що знаходяться під безпосереднім контролем або управлінням вищих навчальних закладів, а також організації (підприємства), що безпосередньо обслуговують вищу освіту;
- ☐ академічний сектор науки: відносять державні академії наук України та підвідомчі їм організації (підприємства);
- ☐ приватний неприбутковий сектор: відносять приватні організації (підприємства), що не мають на меті одержання прибутку – професійні товариства, спілки, асоціації, суспільні, благодійні організації і фонди (крім фондів, які більш ніж наполовину фінансуються державою)

5. Сфера діяльності організації (підприємства), що є місцем роботи респондента:

- ☐ аграрна сфера: відносять організації (підприємства), підпорядковані безпосередньо Міністерству аграрної політики та промисловості або Національній академії аграрних наук України;
- ☐ комплементарна до аграрної сфера: відносять організації (підприємства), які відомчо не підпорядковані Міністерству аграрної політики та промисловості України або Національній академії аграрних наук України, але беруть участь у вирішенні проблем агропромислового виробництва та розвитку сільських територій;
- ☐ не пов'язана з аграрною сфера: відносять організації (підприємства), діяльність яких не пов'язана з інтересами АПК

6. Статус організації (підприємства), що є місцем роботи респондента:

- ☐ головна установа
- ☐ підпорядкована установа (філія)

7. Розмір населеного пункту, в якому знаходиться організація (підприємство), що є місцем роботи респондента:

- ☐ міста з населенням понад 100 тис. жителів;

- ☐ міста з населенням 50-100 тис. жителів;
- ☐ міста з населенням до 50 тис. жителів;
- ☐ сільські поселення з населенням понад 1 тис. жителів;
- ☐ сільські поселення з населенням до 1 тис. жителів

8. Регіон розташування організації (підприємства), що є місцем роботи респондента:

- ☐ _____
(вказати територіальну одиницю вищого рівня (місто з особливим статусом/область))

9. Категорія персоналу, до якої відноситься респондент:

- ☐ адміністративно-управлінський персонал;
- ☐ науковці та інженерно-технічні працівники: дослідники, які професійно займаються науковими дослідженнями та розробками і безпосередньо беруть участь у створенні нових знань, продуктів, процесів, методів та систем;
- ☐ технічний персонал: працівники, які беруть участь у виконанні наукових досліджень та розробок, виконуючи технічні функції під керівництвом дослідників;
- ☐ професорсько-викладацький склад;
- ☐ допоміжний персонал: працівники, які виконують функції загального характеру, пов'язані з діяльністю організації в цілому (працівники бухгалтерії, планово-економічних, фінансових підрозділів, кадрової служби, підрозділів матеріально-технічного забезпечення та ін.); а також працівники, зайняті іншими видами діяльності, що не пов'язані з науково-освітньою діяльністю

10. Чи проходив респондент протягом останніх 5 років підвищення кваліфікації (за останнім місцем роботи):

11. Ключові, з Вашої точки зору, чинники впливу на творчу активність в аграрній економіці (обрати 5 позицій та проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ збалансованість технологічних, економічних та соціально-ціннісних аспектів і механізмів інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки;

- ☐ розвиненість інститутів інтелектуальної власності та науково-технічної діяльності у ринкових умовах;
- ☐ чітка специфікація прав власності на результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- ☐ стан матеріально-технічних і фінансових умов діяльності у сфері науки і техніки;
- ☐ престижність діяльності у сфері науки та техніки;
- ☐ належна правова основа відносин у сфері винахідництва та раціоналізаторства;
- ☐ рівень освіти в країні;
- ☐ узгодженість діяльності організацій колективного управління правами авторів;
- ☐ інше (вказати _____)

12. Сфери, в яких проблеми інтелектуальної власності в Україні, на Вашу думку, є найбільш гострими для аграрної економіки (обрати 5 позицій та проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ охорона наукових відкриттів;
- ☐ охорона опублікованих наукових праць;
- ☐ охорона винаходів і корисних моделей;
- ☐ охорона промислових зразків;
- ☐ охорона сортів рослин;
- ☐ охорона порід тварин;
- ☐ охорона раціоналізаторських пропозицій;
- ☐ охорона топографій інтегральних мікросхем;
- ☐ охорона комп'ютерних програм і баз даних;
- ☐ охорона комерційної таємниці та ноу-хау;
- ☐ охорона фірмових найменувань;
- ☐ охорона знаків для товарів та послуг;
- ☐ охорона географічних зазначень походження товарів;
- ☐ захист від недобросовісної конкуренції;
- ☐ інше (вказати _____)

13. Ваша оцінка ефективності виконання функцій у сфері інтелектуальної власності деякими державними органами України:

<i>Ефек-</i>	<i>Мало-</i>	<i>Не-</i>
<i>тивна</i>	<i>ефективна</i>	<i>ефективна</i>

☐	☐	☐	Верховна Рада України
☐	☐	☐	Суди
☐	☐	☐	Державна служба інтелектуальної власності України
☐	☐	☐	Правоохоронні органи
☐	☐	☐	Митні органи
☐	☐	☐	Антимонопольний комітет
☐	☐	☐	Держсортслужба

14. Ваша оцінка ефективності виконання функцій у сфері інтелектуальної власності деякими громадськими організаціями України:

<i>Ефек- тивна</i>	<i>Мало- ефективна</i>	<i>Не- ефективна</i>	
☐	☐	☐	Всеукраїнська асоціація інтелектуальної власності
☐	☐	☐	Всеукраїнська асоціація патентних повірених
☐	☐	☐	Товариство винахідників і раціоналізаторів України
☐	☐	☐	Українська асоціація власників товарних знаків
☐	☐	☐	Інтернет-асоціація України
☐	☐	☐	Всеукраїнське агентство авторських прав

15. Якими є основні проблеми, що стосуються комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності в аграрній економіці

України (обрати 5 позицій та проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ відсутність ефективного інноваційного ринку венчурного капіталу;
- ☐ нерозвиненість інститутів, що забезпечують передачу на комерційних засадах прав на об'єкти інтелектуальної власності та трансфер технологій за кордон;
- ☐ відсутність сучасних форм кооперації інноваційного бізнесу (агротехнополісів, агротехнопарків тощо);
- ☐ недосконалість механізмів вартісної оцінки, обліку і статистики інтелектуальної власності;
- ☐ бюрократизація форм управління інтелектуальною власністю;
- ☐ недостатність фахівців у сфері комерціалізації інтелектуальної власності;
- ☐ інше (вказати _____)

16. Ваша оцінка сучасного рівня охорони прав інтелектуальної власності, що належать українським фізичним та юридичним особам, в Україні та найбільш розвинених макрорегіонах світу:

<i>Ефективна</i>	<i>Мало-ефективна</i>	<i>Не-ефективна</i>	
☐	☐	☐	Україна
☐	☐	☐	Європа
☐	☐	☐	Азія
☐	☐	☐	Америка

17. Основними перешкодами створенню в Україні ефективної системи захисту інтелектуальної власності Ви вважаєте (обрати 5 позицій та проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ нерозвиненість законодавства у сфері інтелектуальної власності, його неузгодженість з інвестиційною, фіскальною, монетарною та соціальною політикою;
- ☐ недосконала система забезпечення виконання чинних законів;
- ☐ відсутність спеціалізованого патентного суду;
- ☐ корупція в органах судочинства;
- ☐ низький рівень правосвідомості населення у питаннях інтелектуальної власності;
- ☐ недостатність фахівців у сфері інтелектуальної власності;

- ☐ відсутність координації у діяльності державних виконавчих органів;
- ☐ нерозвиненість недержавних форм регулювання інтелектуальної власності;
- ☐ відсутність інформаційного забезпечення;
- ☐ нестача бюджетного фінансування;
- ☐ інше (вказати _____)

18. Основними перешкодами забезпечення більш високого рівня захисту інтелектуальної власності українських резидентів за кордоном Ви вважаєте (проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ недостатність участі України у підписанні міжнародних конвенцій, договорів, предметом яких є регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності;
- ☐ недостатність представництва за кордоном українських служб та відомств, діяльність яких пов'язана з охороною та захистом інтелектуальної власності;
- ☐ відсутність бюджетних коштів на здійснення реєстраційних процедур за кордоном;
- ☐ низький рівень правової культури населення;
- ☐ необізнаність населення у питаннях захисту інтелектуальної власності за межами України;
- ☐ інше (вказати _____)

19. Які основні недоліки вітчизняного законодавства у сфері інтелектуальної власності здійснюють вплив на розвиток аграрної економіки (обрати 5 позиції та проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ рамковий характер багатьох правових приписів та наявність значної кількості норм, що мають загальний і декларативний характер;
- ☐ відсутність інкорпорації, дублювання законів, які регулюють відносини інтелектуальної власності, що призводить до виникнення суперечностей та колізій;
- ☐ невизначеність механізмів набуття прав та управління правами на об'єкти інтелектуальної власності, створені за рахунок коштів державного бюджету та загальнодержавних централізованих фондів;

- ☐ відсутність ефективного механізму розподілу результатів інтелектуальної праці між винахідником та юридичною особою, в якій він працює;
- ☐ законодавча неврегульованість ринку інтелектуальної власності, комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності;
- ☐ прогалини в антимонопольному законодавстві, що уможливають використання процедур патентування як засобу монополізації аграрних ринків (патентний троллінг);
- ☐ відсутність закону про охорону порід тварин;
- ☐ прогалини у сфері охорони державних та комерційних секретів;
- ☐ відсутність санкцій у Кримінальному кодексі України за подання заявок на винаходи у патентні відомства зарубіжних країн, минаючи «Укрпатент», що призводить до неконтрольованого відпливу технологій за кордон;
- ☐ інше (вказати _____)

20. Пріоритетами розвитку відносин інтелектуальної власності в аграрному секторі відповідно до глобальних тенденцій повинні стати (обрати 5 позицій та проранжувати: 1 – найменш впливовий, 5 – найбільш впливовий):

- ☐ розвиток неформальних інститутів інтелектуальної власності;
- ☐ активізація позиції власників об'єктів інтелектуальної власності щодо охорони їх прав;
- ☐ перенос акцентів з питань правової охорони інтелектуальної власності на економічні;
- ☐ внутрішня диверсифікація та якісне вдосконалення управління інтелектуальною власністю — відповідно до швидких змін в об'єктах регулювання авторського права та промислової власності;
- ☐ зростаюча адаптація національних нормативних документів до міжнародних норм;
- ☐ якісне збільшення потужності та технічного оснащення інфраструктури охорони інтелектуальної власності;
- ☐ переорієнтація цільових установок аграрної науки на практичне застосування її результатів, узгодження інтересів наукової спільноти, держави та бізнесу
- ☐ інше (вказати _____)

21. Чи створено в організації (підприємстві), де Ви працюєте, відділ (сектор, групу тощо) з питань інтелектуальної власності:

- ☐ так (вказати у якій формі _____);
- ☐ не створено, але введено посаду спеціаліста (фахівця) у сфері інтелектуальної власності (вказати яку саме _____);
- ☐ ні, жодних дій у даному напрямі не проводилось

22. У разі ствердної відповіді на попереднє запитання (№21) вкажіть, які з перелічених нижче функцій *реально* виконуються підрозділом (фахівцем) з інтелектуальної власності в організації (підприємстві):

- ☐ дослідження потреб ринку в об'єктах права інтелектуальної власності, майнові права на які належать організації (підприємству);
- ☐ виконання патентних, патентно-кон'юнктурних та маркетингових досліджень при проведенні науково-дослідних робіт, підготовка пропозицій щодо доцільності патентування їх результатів та передачі прав на них, розробка інноваційних й інвестиційних проектів, бізнес-планів і програм перспективного розвитку;
- ☐ підготовка пропозицій щодо віднесення наукової, науково-технічної, науково-дослідної та іншої інформації до комерційної таємниці;
- ☐ участь у пошуку потенційних інвесторів для фінансування робіт, пов'язаних з доведенням об'єктів права інтелектуальної власності до рівня товару, здатного забезпечити потреби потенційних ліцензіатів;
- ☐ розробка проектів договорів щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, стороною яких є організація (підприємство), участь у переговорах щодо укладання таких договорів, контроль за їх виконанням;
- ☐ участь у підготовці та поданні документів (заявок) на об'єкти права інтелектуальної власності у визначені законодавством органи для патентування в Україні та іноземних державах відповідно до національних і міжнародних процедур;
- ☐ забезпечення комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, майнові права на які належать організації (підприємству), в Україні та/або за кордоном;
- ☐ вжиття заходів для запобігання порушенню майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності організації

(підприємства) іншими особами та запобігання порушенню аналогічних прав третіх осіб;

☐ сприяння додержанню законності у реалізації особистих немайнових та майнових прав авторів об'єктів права інтелектуальної власності, в тому числі щодо виплати їм винагороди;

☐ надання працівникам консультативно-правової, інформаційної і практичної допомоги в реалізації ними особистих немайнових і майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності і пільг, передбачених правовими актами України;

☐ здійснення заходів з організації навчання та підвищення кваліфікації працівників у сфері інтелектуальної власності, навчання студентів та аспірантів з цих питань;

☐ аналіз стану наукової, науково-технічної та науково-дослідної діяльності в організації (підприємстві) в цілому та окремо його підрозділів, підготовка пропозицій щодо вдосконалення;

☐ інше (вказати _____)

23. Які внутрішні нормативні і/або методичні документи, що регламентують питання створення, правової охорони і комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, розроблено в організації (підприємстві), де Ви працюєте:

☐ Типове положення про політику в сфері інтелектуальної власності;

☐ Положення про порядок встановлення, зміни та припинення режиму комерційної таємниці;

☐ Положення про матеріальне стимулювання у сфері інтелектуальних прав;

☐ локальні акти у сфері боротьби з плагіатом;

☐ інше (вказати _____);

☐ будь-які внутрішні документи у відповідній сфері відсутні

24. Чи передбачені в організації (підприємстві), де Ви працюєте, будь-які виплати за створення працівниками результатів інтелектуальної діяльності:

☐ одноразова заохочувальна винагорода;

☐ частка в доходах від розпорядження виключним правом;

☐ інша форма винагороди (вказати _____);

☐ винагорода не передбачена

25. Чи враховується результативність інтелектуальної діяльності у кадрових питаннях організації (підприємства), де Ви працюєте:

- ☐ враховується при прийнятті на роботу;
- ☐ враховується при встановленні заробітної плати;
- ☐ враховується при здійсненні кадрових призначень на більш високі посади;
- ☐ враховується при обранні кандидатур для участі у конкурсах на здобуття стипендій та премій у галузі науки та техніки, а також стажуваннях, майстер-класах, тренінгах тощо за рахунок організації (підприємства);
- ☐ враховується в іншій формі (*вказати у якій саме _____*);
- ☐ не враховується

Дякуємо за Ваші відповіді!

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ликвидация голода, обеспечение продовольственной безопасности, улучшение питания и содействие устойчивому развитию сельского хозяйства. URL : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru /issues/people/hunger/>.
2. Комыза Р. Технологии, которые перевернут мир: энергия, финансы, транспорт, космос. URL : <http://hvylya.net/analytics/tech/tehnologii-kotoryie-perevernute-mir-energiya-finansyi-transport-kosmos.html> .
3. Ликвидация голода, обеспечение продовольственной безопасности, улучшение питания и содействие устойчивому развитию сельского хозяйства. URL : <http://www.un.org/sustainabledevelopment/ru /issues/people/hunger/>.
4. Boettiger S., Potter R., Kowalski S. Managing Intellectual Property to Foster Agricultural Development. *Agricultural Innovation Systems: An Investment Sourcebook*. The World Bank, 2012. URL : <https://perma.cc/8A94-UUXB>.
5. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator>.
6. 2017 Global food policy report. Washington, DC: International Food Policy Research Institute. URL : [//doi.org.10.2499/9780896292529](https://doi.org/10.2499/9780896292529).
7. Шубравская Е. Инновационное развитие аграрного сектора экономики Украины : теоретико-методологический аспект. *Економика України*. 2012. № 1. С. 27-35.
8. Keith O. F., Heisey P. W., King J. L. Research Investments and Market Structure in the Food Processing, Agricultural Input, and Biofuel Industries. *Worldwide*. 2011.
9. Beintema N., Stads Gert-Jan, Keith O. F., Heisey P. W. ASTI Global Assessment of Agricultural R&D Spending Developing Countries Accelerate Investment. International Food Policy Research Institute. Washington, 2012.
10. Dongoski R., Selck A. Digital agriculture: helping to feed a growing world. *Performance*. 2017. Vol. 9. № 1, February. URL : <http://performance.ey.com/wp-content/uploads/downloads/2017/02/EY-Performance-digital-agriculture.pdf>.
11. Комыза Р. Технологии, которые перевернут мир: энергия, финансы, транспорт, космос. URL : <http://hvylya.net/analytics/tech/tehnologii-kotoryie-perevernute-mir-energiya-finansyi-transport-kosmos.html>.
12. Инновационная деятельность в агропромышленном комплексе России : монография / под редакцией И.Г. Ушачева, Е.С. Оглоблина, И.С. Санду, А.И. Трубилина. М.: «Економика и информатика», 2006. 374 с.
13. Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації : матеріали парламентських слухань 20.06.2007 р. URL : <http://www.rada.gov.ua>.
14. Стадник Г. В., Решетило В. П. Тексти лекцій з історії економіки та

економічної думки. Харків: ХНАМГ, 2008. 200 с.

15. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / Богиня Д. П. та ін. Хмельницький : ХНУ, 2010. 428 с.

16. Розенберг Н. Как запад стал богатым. Экономическое преобразование индустриального мира / пер. с англ. Б. Пинскера. Новосибирск: «Экор», 1995. 352 с.

17. Кутومانов С., Некрасова Н., Некрасов С. Современные проблемы коэволюции : монографія. М. : Изд-во : Академия Естествознания, 2010.

URL : <https://monographies.ru/ru/book/view?Id=75>.

18. Agtech funding report: year in review 2014. URL : <https://research.agfunder.com/2014/AgFunder-AgTech-Investing-Report-2014.pdf>.

19. Agtech funding report: year in review 2015. URL : <https://research.agfunder.com/2015/AgFunder-AgTech-Investing-Midyear-Report-2015.pdf>.

20. Agtech funding report: year in review 2016. URL : <https://research.agfunder.com/2016/AgFunder-Agtech-Investing-Report-2016.pdf>.

21. Федоренко В. Ф., Буклагин Д. С., Аронов Э. Л. Инновационная деятельность в АПК : состояние, проблемы, перспекти : науч. изд. М. : ФГНУ «Росинформагротех», 2010. 280 с.

22. О Концепции развития аграрной науки и научного обеспечения АПК России до 2025 года. URL : <http://docs.cntd.ru/document/902099525>.

23. Dodds J. Intellectual property rights in Agriculture. (An Issues & Dialog note). Dodds & Associates. Washington.

24. OECD, Key Biotechnology Indicators. URL : <http://oe.cd/kbi>.

25. OECD, Main Science and Technology Indicators Database. URL : www.oecd.org/sti/msti.htm, July 2015.

26. Shevelukha V. *Biotechnology in Agricultural Industry: Impact and Safety Issues. Innovative Project on Biotechnology in Agricultural Industry* : The report to the briefing. 2007. URL : <http://en.edu.ru>.

27. Біотехнології в екології: навч. посібник / А.І. Горова, С.М. Лисицька, А.В. Павличенко, Т.В. Скворцова. Д. : Національний гірничий університет, 2012. 184 с.

28. Рабочие материалы к Стратегии развития биотехнологической отрасли промышленности до 2020 года. Санкт-Петербург : Компания Advanced Research, 2009. URL : <http://aresearch.ru>.

29. Рутіцкая В. IT-індустрія знайде свій голубой океан на полях України. URL : <https://ain.ua/it-industriya-najdet-svoj-goluboj-ocean-na-polyah-ukrainy-kolonka-zamministra-agrarnoj-politiki>.

30. О Концепции развития аграрной науки и научного обеспечения АПК России до 2025 года. URL : <http://docs.cntd.ru/document/902099525>.

31. Agtech funding report: year in review 2016. URL :

- <https://research.agfunder.com/2016/AgFunder-Agtech-Investing-Report-2016.pdf>.
32. 77 технологических стартапов за которыми будущее агробизнеса. URL : <https://inventure.com.ua/analytics/articles/77-tehnologicheskikh-startapov-za-kotorymi-budushee-agrobiznesa>.
 33. 77 технологических стартапов за которыми будущее агробизнеса. URL : <https://inventure.com.ua/analytics/articles/77-tehnologicheskikh-startapov-za-kotorymi-budushee-agrobiznesa>.
 34. Искусственный интеллект в сельском хозяйстве. URL : <https://inventure.com.ua/analytics/articles/iskusstvennyj-intellekt-v-selskom-hozyajstve>.
 35. Від точного землеробства до цифрового. *Agrilab* : веб-сайт. URL : <http://agrilab.com.ua/?p=2538>.
 36. Roco M., Bainbridge W. Converging Technologies for Improving Human Performance : Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science. Arlington, 2004.
 37. Прайд В., Медведев Д. Феномен NBIC-конвергенции : реальность и ожидания. URL : <http://www.transhumanism-russia.ru>.
 38. Оболенский Н. В., Горохов В. А. Решения проблем АПК России через востребование новейших достижений науки и техники. *Вестник НГИЭИ*. 2012. № 4. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/resheniya-problem-apk-rossii-cherez-vostrebovanie-noveyshih-dostizheniy-nauki-i-tehniki>.
 39. Инновационная деятельность в агропромышленном комплексе России : монография / под редакцией И.Г. Ушачева, Е.С. Оглоблина, И.С. Санду, А.И. Трубилина. М.: «Экономика и информатика», 2006. 374 с.
 40. Скиба М. Щодо першочергових заходів з активізації інноваційної діяльності в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень* : веб-сайт. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/654>.
 41. Федоренко В. Ф. Буклагин Д. С., Аронов Э. Л. Инновационная деятельность в АПК: состояние, проблемы, перспективы: науч. изд. М. : ФГНУ «Росинформагротех», 2010. 280 с.
 42. Глобальный инновационный индекс 2017. Инновации кормят мир. URL : http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2017/article_0006.html.
 43. Комыза Р. Технологии, которые перевернут мир: энергия, финансы, транспорт, космос. URL : <http://hvylya.net/analytics/tech/tehnologii-kotoryie-perevernuto-mir-energiya-finansyi-transport-kosmos.html>.
 44. Global food policy report. Washington, DC: International Food Policy Research Institute, 2017. URL : <https://doi.org.10.2499/9780896292529>.
 45. Fuglie K. Productivity Growth and Technology Capital in the Global Agricultural Economy. *Productivity Growth in Agriculture : An International Perspective*. CAB International, Wallingford, UK, 2012. P. 335-368.
 46. Fuglie K. Accounting for Growth in Global Agriculture. *Bio-based and Applied Economics*. 2012. Vol. 4 (December). P. 201-234.

47. OECD-FAO Agricultural Outlook, OECD Publishing, 2014.
48. Sundstrom L. What challenges does agriculture face today. URL : <http://www.greenfacts.org/en/agriculture-iaastd/l-2/1-agriculture-challenges.htm>.
49. Sundstrom L. What challenges does agriculture face today. URL : <http://www.greenfacts.org/en/agriculture-iaastd/l-2/1-agriculture-challenges.htm>.
50. Mali Astruc. African entrepreneurs lead the way in climate change adaptation. Global Challenges Division, WIPO, December 2016. URL : http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2016/06/article_0003.html.
51. Секретное оружие» сельского хозяйства. URL : <http://agroportal.ua/ua/publishing/inopressa/sekretnoe-oruzhie-selskogo-khozyaistva-ili-nadezhda-na-tepluyu-planetu/>.
52. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator>.
53. Omamo W.S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. ISNAR discussion paper 3. International service for national agricultural research division. Washington, November 2005.
54. Глобальный инновационный индекс 2017. Инновации кормят мир. URL : http://www.wipo.int/pressroom/ru/articles/2017/article_0006.html
55. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций от 8 сентября 2000 г. URL : Режим доступа: <http://daccess-ddsny.un.org/doc/UNDOC/GEN>.
56. Alston J. M., Pardey P. G., Taylor M. J. Agricultural science policy : Changing global agendas. Intl Food Policy Res Inst., 2001.
57. EAST/51430339.3. The role of technology in agriculture. URL : <http://foodsecurity.dupont.com/wp-content/uploads/2012/07/DuPont-Agriculture-Committee-The-Role-of-Technology-in-Agriculture.pdf>.
58. Мельников О. Н., Машнинова Ю. В. Как информация становится интеллектуальной собственностью. *Научная периодика: проблемы и решения*. 2012. № 5. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/kak-informatsiya-stanovitsya-intellektualnoy-sobstvennostyu>.
59. Клавье Жан-Пьер. Основные понятия интеллектуальной собственности. *Проблемы охраны интеллектуальной собственности в России и Западной Европе* : материалы лекционного курса. Т. 3. Москва : МГИМО, 1999.
60. Louwaars N. P. et al. Impacts of strenghtened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005.
61. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
62. Этимологический словарь русского языка : веб-сайт. URL : <http://enc-dic.com/rusethy/Intellekt-683/>.
63. Об интеллекте. URL : <http://www.chitalnya.ru/work/588599/>.
64. Китайские иероглифы. URL : <http://news.rambler.ru/30073997/>.
65. Шергенг Н. А., Баева О. В. Знание как основа интеллектуальной собственности. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 5.

URL : www.science-education.ru/119-14568.

66. Етимологічний словник української мови : веб-сайт. Т. 1: А-Г. URL : <https://www.academia.edu/6722294/>.

67. Фокин Н. И. Собственность. *Экономика-логос : словарь* : веб-сайт. URL : <http://dictionary-economics.ru/word>.

68. Online etymology dictionary. URL : <http://www.etymonline.com/index.php?term=property>.

69. Скотний П. В. Власність як соціально-економічний феномен : філософський аспект. *Вісн. нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний інститут»*. Сер. : Філософія. Педагогіка. 2009. № 3 (27). Ч. 1. С. 60-63.

70. Спиркин А. Г. Философия. М. : Гардарики, 1999. 816 с.

71. English dictionaries. URL : <http://slovar-vocab.com>.

72. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ : Знання, 2010. 687 с. URL : <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsionalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>.

73. Скотний П. В. Власність як соціально-економічний феномен: філософський аспект. *Вісн. нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний інститут»*. Сер. : Філософія. Педагогіка. 2009. № 3 (27). Ч. 1. С. 60-63.

74. Близнец И., Леонтьев К. Понятие «интеллектуальная собственность» : формулировка проблемы. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2002. № 4. С. 2-10.

75. Борисенко Є. О. Соціально-філософська парадигма власності як мотиваційної основи життєдіяльності особистості у пострадянському суспільстві : дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Харківський військовий ун-т. Х., 2004.

76. Бердяев Н. А. Философия свободы. М. : АСТ, Харьков : Фолио, 1998. 736 с.

77. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.

78. Лабзин М. Научные концепции понимания права интеллектуальной собственности. *Патенты и лицензии. Интеллектуальные права*. 2014. № 8. С. 57-68.

79. Вірченко В. Історія розвитку теоретичних уявлень про зміст та джерела інтелектуальної власності. *Вісник КНУ імені Т. Шевченка. Сер. «Економіка»*. 2013. № 146. С. 15-18.

80. Landes W. M., Posner R. A. The Economic Structure of intellectual Property Law. *Harvard University Press*. 2003. С. 13-14. URL : http://books.google.ru/books/about/The_Economic_Structure_of_Intellectual_P.html?hl=ru&id=XKkvbT6F4UC.

81. Granstrand O. The Economics and Management of Intellectual Property: Towards Intellectual Capitalism. Cheltenham, UK, Edward Elgar

Publishing Ltd, 2000.

82. Gordon W. J. Intellectual Property. *The Oxford handbook of legal studies* / Ed. by Peter Cane and Mark Tushnet. Oxford University Press, 2003. P. 624-628.

83. Fisher W. Theories of intellectual property. *New Essays in the Legal and Political Theory of Property* / Ed. by Stephen R. Munzer. Cambridge University Press, 2001. P. 168-193

84. Лабзин М. Научные концепции понимания права интеллектуальной собственности. *Патенты и лицензии. Интеллектуальные права*. 2014. № 8. С. 57-68.

85. Прохоров. А. Н. Основные подходы к определению сущности понятия «интеллектуальная собственность». *Вестник Тюменского государственного университета*. 2012. № 11. С. 21-29.

86. Блинец И. А., Леонтьев К. Б. Эволюция понимания интеллектуальной собственности. http://www.copyright.ru/ru/library/58/?doc_id=396 URL :

87. Иноземцев В. Л. Личное против частного (размышление о путях трансформации отношений собственности). *Общество и экономика*. 1997. № 9-10. С. 3-22.

88. Дозорцев В. А. Комментарий к схеме «Система исключительных прав». *Дело и право*. 1996. № 4. С. 39-43.

89. Дозорцев В. А. Комментарий к схеме «Система исключительных прав» (продолжение). *Дело и право*. 1996. № 5. С. 23-28.

90. Honore A. M. Ownership. *Oxford essays in jurisprudence* /Ed. by A. W. Quest. Oxford, 1961. P. 112-128.

91. Конвенция по охране промышленной собственности от 20.03.1983 г. <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=5111;div=LAW;dst=100003,0;rnd=184768.07092823433045436> URL :

92. Конвенция учреждающая всемирную организацию интеллектуальной собственности от 14.07.1967 г. <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=5059;div=LAW;dst=100002,1;rnd=184768.3716682352630606> URL :

93. Жуков В. І. Законодавство України про інтелектуальну власність : колізія законів. *Вдосконалення стратегій, політики та врегулювання інновацій в Україні* : матеріали Міжнар. конф., 30 червня – 01 липня 2010 р. К. : Фенікс, 2010. С. 18–25.

94. Коноваленко В. Інтелектуальна власність по-українському. *Дзеркало тижня*. 2007. № 35. [URL](http://gazeta.dt.ua/LAW/intelektualna_vlasnist_po-ukrayinskому.html) : http://gazeta.dt.ua/LAW/intelektualna_vlasnist_po-ukrayinskому.html.

95. Леошенко Д. І. Співіснування двох концепцій права інтелектуальної власності в Україні : філософський аспект проблеми. *Гуманітарний вісник ЗДА*. 2012. № 49. С. 278-283.

96. Леонідов І. Л. Становлення основ теорії інтелектуальної власності. *Наукові праці ДонНТУ. Сер. економічна*. 2007. Вип. 31-1. С. 217-223.
97. Левандівський О. Т. Відносини власності в сільському господарстві. URL : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA/2014-2/statti/31.pdf>
98. Коуз Р. Фирма, рынок и право: монография / пер. с англ Б. Пинскера; науч. ред. Р. Капелюшников. М.: Дело, 1993. 193 с.
99. Близнец И., Леонтьев К. Понятие «интеллектуальная собственность» : формулировка проблемы. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2002. № 4. С. 2-10.
100. Лабзин М. Научные концепции понимания права интеллектуальной собственности. *Патенты и лицензии. Интеллектуальные права*. 2014. №8. URL : http://www.intellectpro.ru/press/works/nauchnye_kontseptsii_ponimaniya_prav_a_is.
101. Баттахов П. П. К вопросу о понятии интеллектуальной собственности. *Проблемы в российском законодательстве*. 2012. № 5.
102. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ : Знання, 2010. 687 с. URL : <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsonalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>.
103. Леонідов І. Л. Становлення основ теорії інтелектуальної власності. *Наукові праці ДонНТУ. Сер. економічна*. 2007. Вип. 31-1. С. 217-223.
104. Леонідов І. Л. Інституційні аспекти привласнення інтелектуального продукту. *Наукові праці ДонНТУ. Сер. економічна*. Випуск 40-2. С. 84-90.
105. Попов О. Є. Генезис та еволюція концепцій прав власності в контексті розвитку сучасної інституціональної економічної теорії. *Бізнес-інформ*. 2013. № 3. URL : www.business-inform.net.
106. Кукурудзяк Л. В. Особенности развития и управления нематериальными активами предприятия. *Экономика и бизнес : теория и практика*. 2016. № 1. С. 76-82.
107. Симоненко В. В. Об экономической сущности права интеллектуальной собственности. URL <http://l.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>.
108. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ : Знання, 2010. 687 с. URL : <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsonalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>.
109. Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности. М.: ИМЭМО, 1990. 90 с.
110. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. *Твори*. К. : Вид.-во політ. літ.-ри України, 1958. Т. 3. Ч. II (розділи XXIX – LII). 511 с.

111. Mackaay E. La propriété est-elle en voie d'extinction ? Nouvelles technologies et propriété. Actes de colloque tenu à la Faculté de droit de l'Université de Montréal les 9 et 10 novembre 1989. éd. Thémis.1991. P. 219.
112. Симоненко В. В. Об экономической сущности права интеллектуальной собственности. URL : <http://l.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>.
113. Базилевич В. Д. Интелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
114. Мельниченко А. А. Сингаївська А. М. Трансформації вищої економічної освіти в епоху суспільства знань: філософська рефлексія. *Мультиверсум. Філософський альманах*. 2008. Вип. 75. С. 205-223.
115. Капелюшников Р.И. Экономическая теория прав собственности. М. : ИМЭМО, 1990. 90 с.
116. Базилевич В. Д. Интелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
117. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности. М. : ИМЭМО, 1990. 90 с.
118. Васильев В. В. Интеллектуальная собственность (часть 1). *Проблемы в российском законодательстве*. 2012. № 5. С. 63–68.
119. Alchian A., Demsetz H. The Property Right Paradigm. *The Journal of Economic History*. 1973. Vol. 33. № 1. P. 16-27.
120. Леонідов І. Л. Становлення основ теорії інтелектуальної власності. *Наукові праці ДонНТУ. Сер. економічна*. 2007. Вип. 31-1. С. 217-223.
121. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности. М. : ИМЭМО, 1990. 90 с.
122. North D. C. Institutions, transaction costs, and economic growth. *Economic Inquiry*. 1987. Vol. 25, № 3.
123. Alchian A., Demsetz H. The Property Right Paradigm. *The Journal of Economic History*. 1973. Vol. 33. № 1. P. 16-27.
124. Базилевич В. Д. Интелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
125. Глинчикова А. Г. Может ли быть товаром интеллектуал и продукт его труда. *Вопросы философии*. 1997. № 3. С. 3-15.
126. Базилевич В. Д. Интелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
127. Colston C., Galloway J. Modern Intellectual Property Law. 3-d edition. Taylor& Francis Library, 2010.
128. Richard A. Epstein. The Disintegration of Intellectual Property? A Classical Liberal Response to a Premature Obituary. *Stanford Law Review*. 2010. № 62 (2).
129. Ольшанский А. Интеллектуальная собственность соглашение, а не право. URL : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2013/10/7/61280.html>.
130. Neil W. N. Why Has Copyright Expanded? Analysis and Critique. *New directions in copyright law*. 2008. Vol. 6. P. 7-34.
131. Balganes Shyamkrishna. The Pragmatic Incrementalism of Common Law Intellectual Property. *Vanderbilt Law Review*. 2010. Vol. 63. № 6. P.1549-1550.
132. Menell P. S. Intellectual property : General theories. Bouckaert, Boudewijn and De Geest, Gerrit, *Encyclopedia of Law and Economics*. 2000. Vol. 2.

133. Hayek F. A. The Constitution of Liberty. The University of Chicago Press, 2001. 585 p.
134. Лессиг Л. Свободная культура / пер. с англ. Л. Лессиг. М. : Прагматика Культуры, 2007. 272 с.
135. Остром Е. Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / пер. з англ. Т. Монтян. К. : Наш час, 2012. 398 с.
136. Rochelle C. Dreyfuss. Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm. *NYU Law and Economics Research Paper*. 2010. № 10-34. P. 1449-1452.
137. Heller M. A. Eisenberg R. S. Can patents deter innovation? The anticommons in biomedical research. *Science*. 1998. № 280. P. 698-701.
138. Бердяев Н. А. Философия свободы. М.: АСТ, Харьков : Фолио. 1998. 736 с.
139. Булгаков С. Н. История экономических учений. Ч. 2. 7-е изд. М., 1918. 192 с.
140. Бунге Н. Х. Очерки политико-экономической литературы. СПб., 1895. 465 с.
141. Поліцейське право в Університеті Святого Володимира / за ред. І. С. Гриценка. К.: Либідь, 2010. 413 с.
142. Миклашевский А. Н. История политической экономии : Философские, исторические и теоретические начала экономии XIX века. 1909. 638 с.
143. Туган-Барановский М.И. Очерки из новейшей истории политической экономии и социализма. 3-е изд. СПб., 1906. 271 с.
144. Симоненко В. В. Об экономической сущности права интеллектуальной собственности. URL : <http://l.120-bal.ru/pravo/37821/index.html>.
145. Щокін Р. Г. Інтелектуальна власність у господарській системі розвитку України. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 2(37). С. 113–117.
146. Матюшенко С. В. Интеллектуальная собственность в российской педагогической мысли конца XX – начала XXI вв. *Вестник ЯГУ*. 2010. Т. 7. № 2. С. 105-112.
147. Бендиков М. Интеллектуальные ресурсы и их роль в новой экономике. *Консультант директора*. 2002. № 9 (165). С. 22–30.
148. Карцхия А. А. Права интеллектуальной собственности и концепция общественного достояния. *Мониторинг правоприменения*. 2013. № 3. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/prava-intellektualnoy-sobstvennosti-i-kontseptsiya-obshchestvennogo-dostoyaniya>.
149. Воробьева К., Корочкова С. Экономические аспекты правового обеспечения интеллектуальной собственности в науке. Научная периодика: проблемы и решения. 2011. № 5(5). С. 18-23.
150. Клавье Жан-Пьер. Основные понятия интеллектуальной собственности. Проблемы охраны интеллектуальной собственности в России и Западной Европе: материалы лекционного курса. Т. 3. Москва : МГИМО, 1999.

151. Васильев В. В. Интеллектуальная собственность (часть 2). *Пробелы в российском законодательстве*. 2012. № 5. С. 63–68.
152. Интеллектуальные права: Понятия. Система. Задачи кодификации. Сб. статей. М., 2003. С. 58-59.
153. Дюндін В. Д. Інтеллектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу суспільства. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3021>.
154. Киселева Я. С. Классификация субститутов интеллектуальной собственности. *Вопросы современного права* : сб. материалов межд. науч.-практ. конференции. Новосибирск, 2012. С. 22-30.
155. Крайнів П. П. Інтеллектуальна економіка : управління промисловою власністю: монографія. К. : «Ін Юре», 2004. 348 с.
156. Базилевич В. Д. Інтеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
157. Ходаківський Є. І., Якобчук В. П., Литвинчук І. Л. Інтеллектуальна власність : економіко-правові аспекти : навч. посіб. К. : Центр учбової літератури, 2014. 276 с.
158. Вірченко В. Еволюція підходів до класифікації об'єктів інтелектуальної власності. *Вісник Київського нац. університету ім. Тараса Шевченка. Сер. Економіка*. № 01/2013. Вип. 144. С. 5-7.
159. Базилевич В. Д. Інтеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
160. Баттахов П. П. К вопросу о понятии интеллектуальной собственности. *Пробелы в российском законодательстве*. 2012. № 5. С. 88-93.
161. Воробьева К., Корочкова С. Экономические аспекты правового обеспечения интеллектуальной собственности в науке. *Научная периодика : проблемы и решения*. 2011. № 5(5). С. 18-23.
162. Близнец И., Леонтьев К. Понятие «интеллектуальная собственность» : формулировка проблемы. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2002. № 4. С. 2-10.
163. Скворцова В. А. Интеллектуальная собственность: экономическая трактовка. *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского*. 2006. № 6. С. 49-54.
164. Селиверстов Ю.И. Концепция управления интеллектуальной собственностью предприятия. *Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права*. 2012. № 2(42). С. 223-229.
165. Кейзеров Н. Духовное имущество как комплексная проблема. *Общественные науки и современность*. 1992. № 4. С. 16-22.
166. Воробьева К. И., Корочкова С. Экономические аспекты правового обеспечения интеллектуальной собственности в науке. *Научная периодика : проблемы и решения*. 2011. №5 (5). С.18-23.
167. Карцхия А. А. Права интеллектуальной собственности и концепция общественного достояния. *Мониторинг правоприменения*. 2013. № 3.

168. Орехов А. М. Интеллектуальная собственность (опыт социально-философского исследования) : дис. ... д-ра философ. наук. М., 2009.
169. Судариков С.А. Интеллектуальная собственность. М : Изд-во деловой и учебной литературы, 2007. 496 с.
170. Российская юридическая энциклопедия. М. : Изд. дом ИНФРА-М, 1999. 1110 с.
171. Оркина Е. А. Интеллектуальная собственность : экономическое содержание и юридическая форма : учебное пособие. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 350 с.
172. Барихин А. Б. Большой юридический энциклопедический словарь. М. : Книжный мир, 2006. 792 с.
173. Рузакова О. А. Право интеллектуальной собственности : учеб. пособ. М. : Московская финансово-промышленная академия, 2004. 308 с.
174. Сергеев А. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации. М. : Проспект, 1996. 704 с.
175. Шишка Р. Б. Охорона права інтелектуальної власності : авторсько-правовий аспект: монографія. Х. : Вид-во ХНУВС. 2002. 368 с.
176. Право интеллектуальной собственности : учебник / под ред. И. А. Близнеца. М. : Проспект, 2010. 960 с.
177. Баттахов П. П. К вопросу о понятии интеллектуальной собственности. *Пробелы в российском законодательстве*. 2012. № 5. С. 88-93.
178. Поляков Р. Е. Анализ определения понятия «интеллектуальная собственность». *Молодой ученый*. 2011. № 10. Т. 1. С. 176-179.
179. Волкова Т. Индивидуальная интеллектуальная собственность в науке. *Российский экономический журнал*. 1993. № 6. С. 137-139.
180. Скворцова В. А. Интеллектуальная собственность: экономическая трактовка. *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского*. 2006. № 6. С. 49-54.
181. Иванова М. Г. Управление интеллектуальной собственностью в решении задач инновационного развития российского общества (социологический анализ) : автореф. д-ра социол. наук. Москва, 2008. 58 с.
182. Гражданское право. В 3-х томах. Часть 1. Изд. 2-е / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. М., 1997. 765 с.
183. Прохоров А. Н. Основные подходы к определению сущности понятия «Интеллектуальная собственность». Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. 2012. № 11. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/osnovnyye-podhody-k-opredeleniyu-suschnosti-ponyatiya-intellektualnaya-sobstvennost>
184. Селиверстов Ю. И. Концепция управления интеллектуальной собственностью предприятия. Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. 2012. № 2(42). С. 223-229.

185. Иванова М. Г. Управление интеллектуальной собственностью в решении задач инновационного развития российского общества (социологический анализ) : автореф. ... д-ра социол. наук. Москва, 2008. 58 с.
186. Леонтьев Б. Б. Функции интеллектуальной собственности : институциональный подход к управлению высокотехнологичным бизнесом. *Менеджмент и бизнес-администрирование*. 2008. № 1. С. 11-31.
187. Новая философская энциклопедия / под редакцией В. С. Стёпина. М. : Мысль, 2001.
188. Сковрцова В. А. Интеллектуальная собственность: экономическая трактовка. *Известия Пензенского государственного педагогического университета им. В. Г. Белинского*. 2006. № 6. С. 49-54.
189. Бендиков М. Интеллектуальные ресурсы и их роль в новой экономике. *Консультант директора*. 2002. № 9 (165). С. 22-30.
190. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
191. Глинчикова А. Г. Может ли быть товаром интеллектуал и продукт его труда. *Вопросы философии*. 1997. № 3. С. 3-15.
192. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
193. Глазьев С.Ю., Наумов Е.А. Интеллектуальная экономика в теории и практике институционального конструктивизма. *Теория и практика институциональных преобразований в России* / под ред. Б. А. Ерзнкяна. М. : ЦЭМИ РАН, 2012. 160 с.
194. Прохоров А. Н. Основные подходы к определению сущности понятия «интеллектуальная собственность». *Вестник Тюменского государственного университета*. 2012. № 11. С. 21-29.
195. Константинова Е. Ю. Институционализация интеллектуальной собственности в условиях современной России: социологический анализ : автореф. ... канд. социолог. наук : 22.00.04 / Рос. гос. социал. ун-т. Москва, 2008. 20 с.
196. Базилевич В. Д. Интеллектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
197. Клавье Жан-Пьер. Основные понятия интеллектуальной собственности. *Проблемы охраны интеллектуальной собственности в России и Западной Европе* : материалы лекционного курса. Т. 3. Москва : МГИМО, 1999.
198. Cullet P. Food Security and Intellectual Property Rights in Developing Countries. Geneva : IELRC, 2003.
199. Trommether M. Intellectual Property Rights in Agricultural and Agro-food Biotechnologies to 2030. OECD International Futures Project on «The Bioeconomy to 2030 : Designing a Policy Agenda», 2008.
200. Энгдаль У. Ф. Генетический Армагеддон: «Терминатор» и патенты на свинину. URL <http://mir.zavantag.com/voennoe/415871/index.html?page=32>.
201. Патентные права на живые существа. URL : <https://patent.km.ua/rus/articles/i266>.

202. Биоразведка. URL : <http://ru.knowledgr.com/00055004>.
203. Trommetter M. Intellectual Property Rights in Agricultural and Agro-food Biotechnologies to 2030. OECD International Futures Project on «The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda», 2008.
204. Dodds J. Intellectual property rights in Agriculture. Washington, Dodds & Associates.
205. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries: a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
206. Алексанян С. М. Стратегия сохранения генетических ресурсов и система управления ими в условиях глобализации : автореф. ... докт. биол. наук : 03.00.32. URL : <http://earthpapers.net/strategiya-sohraneniya-geneticheskikh-resursov-i-sistema-upravleniya-imi-v-usloviyah-globalizatsii>.
207. Абдуллин А. И. Право интеллектуальной собственности в Европейском союзе : генезис, унификация, перспективы развития : автореф. ... докт. юрид. наук : 12.00.10. URL : <http://pandia.ru/text/77/426/9408.php>.
208. Douglass C. North. Institutions and Economic Growth : An Historical Introduction. *World Development*. 1989. Vol. 17. № 9. P. 1319–1332.
209. Литвинцева Г. А. Институциональная экономическая теория. Новосибирск : Изд-во НГТУ, 2003. 316 с.
210. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности. М. : ИМЭМО, 1990. 90 с.
211. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
212. Инновационная деятельность в агропромышленном комплексе России : монография / под редакцией И. Г. Ушачева, Е. С. Оглоблина, И. С. Санду, А.И. Трубилина. М. : «Экономика и информатика», 2006. 374 с.
213. Алтухов А. И. Инновационный путь развития сельского хозяйства как основа повышения его конкурентоспособности. *Вестник ОрелГАУ*. 2008. Вып. 6. Т. 15. С. 4-6.
214. Федоренко В. Ф., Буклагин Д. С., Аронов Э. Л. Инновационная деятельность в АПК : состояние, проблемы, перспективы. М. : ФГНУ «Росинформагротех», 2010. 280 с.
215. Дюндін В. Д. Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу суспільства. Ефективна економіка. 2014. № 5. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3021>
216. Блинец И., Леонтьев К. Понятие «интеллектуальная собственность» : формулировка проблемы. Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права. 2002. № 4. С. 2-10.
217. Kock M., Gould C. Adapting IP to an evolving agricultural innovation landscape. *WIPO Magazine*. 2013. № 2013/01028.

218. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
219. Jefferson D. J., Camacho A. B., Chi-Ham C. L. Towards a balanced regime of intellectual property rights for agricultural innovations. *JIPR*. 2014. Vol. 19(6). P. 395-403.
220. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
221. Boettiger S., Wright B. Open source in biotechnology : open questions innovations case discussion : CAMBIA-BiOS. *Innovations*. 2006. № 1(4). P. 45- 57.
222. Gold E., Herder M., Trommether M. The Role of Biotechnology Intellectual Property Rights in the Bioeconomy of 2030. Report prepared for OECD International Futures Program. Paris, France : OECD, 2007.
223. Шубравская Е. Инновационное развитие аграрного сектора экономики Украины: теоретико-методологический аспект. *Економика України*. 2012. № 1. С. 27-35.
224. Инновационная деятельность в агропромышленном комплексе России : монография / под редакцией И. Г. Ушачева, Е. С. Оглоблина, И. С. Санду, А. И. Трубилина. М. : «Економика и информатика», 2006. 374 с.
225. Иванов В. А. Сущность, классификация инноваций и их специфика в аграрном секторе. *Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета*. URL : <http://tri-in. clan. su/publ/1-1-0-3>. – 2007.
226. Кот О. В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку. *Проблеми науки*. 2009. № 9. С. 30-36.
227. Федоренко В. Ф., Буклагин Д. С., Аронов Э. Л. Инновационная деятельность в АПК : состояние, проблемы, перспективы. М. : ФГНУ «Росинформагротех», 2010. 280 с.
228. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
229. Европейская реформа права интеллектуальной собственности. URL : <http://lexdigital.ru/2017/120/>.
230. Omamo S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. International food policy research institute (IFPRI). International service for national agricultural research division, 2005.
231. The GCARD Road Map : Transforming Agricultural Research for Development (AR4D) Systems for Global Impact. URL : http://fao.org/docs/eims/upload/290017/the_gcard_road_map_finalized.pdf.

232. Сусловська Т. Є. Постіндустріальні детермінанти зростання ролі освіти і науки в соціально-економічному розвитку суспільства. *Економіка та підприємництво* : зб. наук. праць молодих учених та аспірантів / під. ред. С. І. Дем'яненко. 2009. Вип. 22. С. 54–63.
233. *WIPO IP Statistics Data Center*. URL : <https://www3.wipo.int>.
234. Omamo W. S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. ISNAR discussion paper 3. International service for national agricultural research division. Washington, November 2005.
235. Brand B., Leland L. Intellectual Property and Agricultural Science and Innovation in Germany and the United States. *Science, Technology, & Human Values*, 2016. № 12(1). P. 1-35.
236. Huffman W. E., Evenson R. E. Science for agriculture : a long-term perspective. Iowa State University Press, 2006.
237. Lele U., Pretty J. Transforming agricultural research for development. Report for the Global Conference on Agricultural Research (GCARD), 2010.
238. Hilmi A., Naerstad A. Investments in small-scale sustainable agriculture. URL : <http://www.moreandbetter.org/en/news/new-report-on-investments-in-small-scale-sustainable-agriculture-by-the-more-and-better-network>.
239. Frontiers in Agricultural research: food, health, environment and communities. URL : <http://www.nap.edu/catalog/10585.html>.
240. Graff G. D. The public-private structure of intellectual property ownership in agricultural biotechnology. *Nature biotechnology*. 2003. Vol. 21. № 9. P. 989-995.
241. Barton J., Berger P. Patenting agriculture. *Issues in science and technology*. 2001. Vol. 17(4). P. 43-50.
242. Atkinson R., Beachy R., Conway G. Public sector collaboration for agricultural IP management. URL : <http://escholarship.org/uc/item/43r1n4f3>.
243. Rao N., Sastry. R. Towards a Policy for Management of Intellectual Property in Public Agricultural Research Systems in India. *Journal of Intellectual Property Rights*. 2004. Vol. 9. P. 242-259.
244. Economic Research Service using data from company websites. USDA. URL : <https://www.ers.usda.gov/>.
245. Fuglie K., Heisey P., King J. Research Investments and Market Structure in the Food Processing, Agricultural Input, and Biofuel Industries *Worldwide*. ERR-130. U. S. Dept. of Agriculture, Econ. Res. Serv., 2011
246. Economic Research Service using data from company websites. *USDA*. URL : <https://www.ers.usda.gov/>.
247. *Dow AgroSciences*. URL : <http://www.dowagro.com>.
248. *Syngenta*. URL : <https://www4.syngenta.com>.
249. *DuPont*. URL : www.dupont.com.
250. *Bayer*. URL : <https://www.bayer.com>.

251. *Monsanto*. URL : <http://www.monsantoglobal.com>.
252. Hurley T. M., Pardey P. G., Rao X. Returns to Food and Agricultural R&D Investments Worldwide, 1958-2015. InSTePP Brief. St. Paul, MN : International Science & Technology Practice & Policy center, August 2016.
253. Frontiers in Agricultural research : food, health, environment and communities. URL : <http://www.nap.edu/catalog/10585.html>.
254. Huffman W. E., Evenson R. E. Science for agriculture : a long-term perspective. Iowa State University Press, 2006.
255. Craig B., Pardey P., Roseboom J. International Productivity Patterns : Accounting for Input Quality, Infrastructure, and Research. *American Journal of Agricultural Economics*. 1997. № 79 (4). P. 1064-1076.
256. Дорожная карта ГКСХИР : преобразование систем сельскохозяйственных исследований в целях развития (СХИР) для обеспечения глобального воздействия. URL : <http://www.fao.org/docrep/016/i2287r/i2287r.pdf>
257. 2015 CGIAR Financial Report. URL : <http://www.cgiar.org>.
258. Horton D., Mackay R., Andersen A. Evaluating capacity development in planning, monitoring, and evaluation : A case from agricultural research. ISNAR Research Report № 17. The Hague: International Service for National Agricultural Research, 2000.
259. 2015 CGIAR Financial Report. URL : <http://www.cgiar.org>
260. Omamo W. S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. ISNAR discussion paper 3. International service for national agricultural research division. Washington, November 2005.
261. Gold E., Herder M., Trommetter M. The Role of Biotechnology Intellectual Property Rights in the Bioeconomy of 2030. Report prepared for OECD International Futures Program. Paris, France: OECD, 2007.
262. Безмолитвенный А. С. Вопросы интеллектуальной собственности в академической среде. *Социология власти*. 2010. С. 126-134.
263. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries: a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
264. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries: a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
265. Heller M. A., Eisenberg R. S. Can patents deter innovation? The anticommons in biomedical research. *Science*. 1998. Vol. 280(5364). P. 698-701.

266. Gold E., Herder M., Trommetter M. The Role of Biotechnology Intellectual Property Rights in the Bioeconomy of 2030. Report prepared for OECD International Futures Program. Paris, France: OECD, 2007.
267. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries: a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
268. Cullet P. Food Security and Intellectual Property Rights in Developing Countries. Geneva : IELRC, 2003
269. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
270. Sharing technology to meet a common challenge. URL : http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2009/02/article_0002.html.
271. Omamo W.S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. ISNAR discussion paper 3. International service for national agricultural research division. Washington, November 2005.
272. Boettiger S., Potter R., Kowalski S. Managing Intellectual Property to Foster Agricultural Development. *Agricultural Innovation Systems: An Investment Sourcebook*. The World Bank, 2012. URL : <https://perma.cc/8A94-UUXB>.
273. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
274. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries: a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
275. Louwaars N. P. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries: a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
276. Gold E., Herder M., Trommetter M. The Role of Biotechnology Intellectual Property Rights in the Bioeconomy of 2030. Report prepared for OECD International Futures Program. Paris, France: OECD, 2007
277. Trommetter M. Intellectual Property Rights in Agricultural and Agro-food Biotechnologies to 2030. OECD International Futures Project on «The Bioeconomy to 2030: Designing a Policy Agenda», 2008.
278. Boettiger S., Potter R., Kowalski S. Managing Intellectual Property to Foster Agricultural Development. *Agricultural Innovation Systems: An Investment Sourcebook*. The World Bank, 2012. URL : <https://perma.cc/8A94-UUXB>.
279. Omamo W.S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. ISNAR discussion paper 3. International service for national agricultural research division. Washington, November 2005.

280. Gold E., Herder M., Trommetter M. The Role of Biotechnology Intellectual Property Rights in the Bioeconomy of 2030. Report prepared for OECD International Futures Program. Paris, France: OECD, 2007.
281. Cullet P. Food Security and Intellectual Property Rights in Developing Countries. Geneva: IELRC, 2003.
282. Пирожок О. Sharing economy: готовы ли украинские аграрии делиться? URL : <http://agroportal.ua/publishing/analitika/sharing-economy-gotovy-li-ukrainskie-agrarii-delitsya/>.
283. *The Open Syllabus Project.* URL : <http://explorer.opensyllabusproject.org/>.
284. Granstrand O. The Economics and Management of Intellectual Property: Towards Intellectual Capitalism. Cheltenham : Edward Elgar, 1999.
285. Minyuan Z. Conducting R&D in Countries With Weak Intellectual Property Rights Protection. *Management Science*. 2006. Vol. 52. P. 1185-1199.
286. Chesbrough H. W. The Logic of Open Innovation: Managing Intellectual Property. *California Management Review*. 2003. Vol. 45 (3). P. 33–58.
287. *Ranking web of repositories.* URL : <http://repositories.webometrics.info/en/world>.
288. Brenner C. Intellectual Property Rights and Technology Transfer in Developing Country Agriculture: Rhetoric and Reality. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.462.1479&rep=rep1&type=pdf>.
289. Pray C., Courtmanche A., Govindasamy R. The importance of intellectual property rights in the international spread of private sector agricultural biotechnology. *International Conference on Agricultural Biotechnology Research*. Ravello, Italy, 2002. P. 11-14.
290. Gupta R., Gabrielsen B., Ferguson S. Nature's medicines: traditional knowledge and intellectual property management. Case studies from the National Institutes of Health (NIH), USA. *Current Drug Discovery Technologies*. 2008. Vol. 2(4), P. 203.
291. Graff G. D., Wright B., Bennett A. Access to Intellectual Property is a Major Obstacle to Developing Transgenic Horticultural Crops. *California Agriculture*. 2004. Vol. 58. № 2. P. 120-126.
292. Krattiger A. Intellectual Property Management in Health and Agricultural Innovation : Executive Guide. URL : http://scholars.unh.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1123&context=law_facpub.
293. Maredia K. M., Erbis F. H. Capacity building in intellectual property management in agricultural biotechnology. *Intellectual Property Rights in Agricultural Biotechnology*. 1998. P. 49-61.
294. Blakeney M. Agricultural research and the management of intellectual property. *Managing agricultural biotechnology : addressing research program needs and policy implications*. 1999. P. 228-239.

295. Bennett A., Graff G., Cullen S. Public sector intellectual property management for agricultural research and development. *International Consortium on Agricultural Biotechnology Research*. Ravello, Italy, 2002.
296. *Social Science Research Network*. URL : <http://papers.ssrn.com>.
297. *EconPapers of Research Papers in Economics*. URL : <http://econpapers.repec.org>.
298. *CiteSeerx*. URL : <http://citeseerx.ist.psu.edu/index>.
299. *Open-Access scholarly publishing services to the University of California*. URL : <http://escholarship.org>.
300. *CERN Document Server*. URL : <http://cds.cern.ch/>.
301. *Google scholar*. URL : <https://scholar.google.com.ua>.
302. *BASE: Bielefeld Academic Search Engine*. URL : <http://www.base-search.net>.
303. *Science Research Portal*. URL : <http://scienceresearch.com>.
304. *Science.gov*. URL : <http://www.science.gov>.
305. *Econbiz*. URL : <http://www.econbiz.de>.
306. *Directory of Open Access Journals*. URL : <https://doaj.org>.
307. *Springer*. URL : <http://link.springer.com/>.
308. *HighWire Press*. URL : <http://highwire.stanford.edu>.
309. *WorldCat*. URL : <http://oaister.worldcat.org>.
310. *Digital Commons Network*. URL : <http://network.bepress.com>.
311. Payumo J., Arasu P., Fauzi A. An entrepreneurial, research-based university model focused on intellectual property management for economic development in emerging economies : The case of Bogor Agricultural University, Indonesia. *World Patent Information*. 2014. Vol. 36. P. 22–31.
312. Egelyng H. Evolution of capacity for institutionalized management of intellectual property at international agricultural research centers: A strategic case study. *AgBioForum*. 2005. № 8(1). P. 7-17.
313. Qi, Z. F. W. K. S. Practice and Exploration on Management of Intellectual Property in Agricultural Research Organization. *Management of Agricultural Science and Technology*. 2007. № 3. P. 9-13.
314. Sebastian L., Payumo J. NARES Capacity in Relation to International Treaties and Conventions on Intellectual Property Rights, Agricultural Biotechnology, and Plant Genetic Resources Management. *Asian Journal of Agriculture and Development*. 2006. Vol. 4. № 1. P. 91-114.
315. Emino E. R., Jones R. I. A Comparison of Intellectual Property Management Among Southern Agricultural Experiment Stations. *Soil and Crop Science Society of Florida*, 1998. P. 96-98.
316. Ying P. Agricultural Intellectual Property Management and Informatization under the Development of Modern Agriculture Background. *International Conference on E-Business and Information System Security*, 2009. P. 1-4.
317. Granstrand O. The economics and management of intellectual property.

1999.

318. Reitzig M. Strategic management of intellectual property. *MIT Sloan Management Review*. 2004. Vol. 45(3). P. 35.

319. Hanel P. Intellectual property rights business management practices: A survey of the literature. *Technovation*. 2006. Vol. 26(8). P. 895-931.

320. Kitching J., Blackburn R. Intellectual property management in the small and medium enterprise (SME). *Journal of Small Business and Enterprise Development*. 1998. Vol. 5(4). P. 327-335.

321. Thumm N. Management of intellectual property rights in European biotechnology firms. *Technological Forecasting and Social Change*. 2001. Vol. 67(2). P. 259-272.

322. Yu E., Liu L., Li Y. Modelling strategic actor relationships to support intellectual property management. *Conceptual Modeling*. Springer Berlin Heidelberg, 2001. P. 164-178.

323. Chinying J. Management of intellectual property rights : Strategic patenting. *Journal of Intellectual Capital*. 2001. Vol. 2(1). P. 8-26.

324. Jennewein K. Intellectual property management: the role of technology-brands in the appropriation of technological innovation. Springer Science & Business Media, 2006.

325. Choi T., Budny J., Wank N. Intellectual property management: A knowledge supply chain perspective. *Business Horizons*. 2004. Vol. 47(1). P. 37- 44.

326. Bader M. A. Intellectual property management in R&D collaborations : the case of the service industry sector. Springer Science & Business Media, 2006.

327. Simensky M., Osterberg E. Insurance and Management of Intellectual Property Risks. *Cardozo Arts & Ent.*, 1999.

328. Ziegler N. Intellectual Property Management: Internal Organization and External Exploitation. Doctoral dissertation / University of St. Gallen, 2013.

329. *Open public resource LENS*. URL : <https://www.lens.org>.

330. Леонтьев Б. Б. Экономические проблемы управления интеллектуальной собственностью в России. *Инновации*. 2006. № 3. С. 47-51.

331. *Научная электронная библиотека Elibrary.ru* : веб-сайт. URL : <http://elibrary.ru>.

332. Ветрова И. Ф. Методические подходы к формированию показателей эффективности использования информационных ресурсов при управлении интеллектуальной собственностью в АПК. *Вестник Южно-российского государственного технического университета (Новочеркасского политехнического института)*. Сер. : социально-экономические науки. 2012. № 4. С. 75-78.

333. Зинов В. Г. Управление интеллектуальной собственностью: учеб. пособие. М. : Дело, 2003. 512 с.

334. Андрианов Ю. Попова Н. Модель управления интеллектуальной собственностью в университете в условиях инновационно ориентированной

- экономики. *Вестник Поволжского государственного технологического университета. Сер. Экономика и управление*. 2014. № 5 (24). С. 86-89.
335. Буйнов Л. Г. Управление интеллектуальной собственностью в ВУЗе. *Universum : Вестник Герценовского университета*. 2011. № 4. С. 16-17.
336. Пестунов М. А. Управление интеллектуальной собственностью. Челябинск, 2006. 409 с.
337. Шатраков А. Ю. Управление интеллектуальной собственностью и исключительными правами промышленных предприятий. М. : Экономика, 2007.
338. Борисенко И. А. Инновационный менеджмент : управление интеллектуальной собственностью: учеб. пособ. Воронеж: изд-во ВГУ, 2003. 63 с.
339. Филатов В. В., Рукина И. М. Роль интеллектуальной собственности и нематериальных активов в управлении инновационной экономикой на современном этапе. *Качество. Инновации. Образование*. 2012. № 10. С. 89.
340. Шульгин Д. Б. Теоретико-методологические основы управления интеллектуальной собственностью как стратегическим ресурсом инновационного развития системы «вуз–предприятие». Автореф. дис. д-ра экон. наук. СПб., 2010. 41 с.
341. Ковшов Е. Е. Облачные вычисления при управлении инновациями и интеллектуальной собственностью промышленного предприятия. *Вестник МГТУ*. 2012. № 3. С. 124-128.
342. Бобрышев В.А. Особенности разработки политики по управлению интеллектуальной собственностью на уровне хозяйствующего субъекта. *Вестник Академии права и управления*. 2010. № 19. С. 56-64.
343. Price D. D. J. de Solla. Networks of scientific papers. *Science*. 1965. Vol. 149(3683). P. 510-515.
344. *Прогрессивные технологии в социальных сетях*. URL : <http://crowdsourcing.ru/>.
345. Андреева О. Ю. Co-creation в современном высшем образовании. *Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки*. 2012. № 16 (41). С.61-68.
346. Голубев Е. В. Использование инструментов краудсорсинга как элемент усиления конкурентоспособности предприятий. *Интернет-журнал «Наукovedение»*. 2014. Вып. 5 (24). URL : <http://naukovedenie.ru>.
347. Нестик Т. А. Краудсорсинг как модель управления знаниями. URL : <http://www.i-nett.com/2012/11/19/kraudsorsing/>.
348. *WIPO Pearl*. URL : <http://www.wipo.int/reference/en/wipopearl>
349. Сисоева С. О., Соколова І. В. Тезаурус наукового дослідження: визначення, структура, характерні ознаки. *Освітнологія : витоки наукового напрямку* : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка. К. : ВП «Едельвейс», 2012. 336 с.

350. Місько Н. В. Методологія моделювання наукового тезаурусу вітчизняної теорії управління освітою. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. : «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2016. Вип. 1 (38). С. 183-186.
351. Хасилев В. А. Фомирование системы управления интеллектуальной собственностью малых инновационных предприятий : автореф. дис. ... канд. экон. наук / В. А. Хасилев. Москва, 2010. 25 с.
352. Дудкина М. Н. Система управления интеллектуальной собственностью наукоемких предприятий : автореф. .. канд. экон. наук: 05.13.10 / ГОУ ВПО «Воронежский государственный технический университет». Воронеж, 2009. 24 с.
353. Бобрышев В. А. Особенности разработки политики по управлению интеллектуальной собственностью на уровне хозяйствующего субъекта. *Вестник Академии права и управления*. 2010. № 19. С. 56-64.
354. Чайков М. Ю. Построение инновационной системы управления интеллектуальной собственностью на промышленном предприятии. *Инновации*. 2007. № 10. С. 108-111.
355. Павленко Т. В. Процес управління інтелектуальною власністю підприємства. URL : <http://economy.kpi.ua/uk/node/373>
356. Управління інтелектуальною власністю: монографія / за ред. П. М. Цибульова. К. : «К.І.С.», 2011. 448 с.
357. Жилина И. Ю. Проблемы управления интеллектуальной собственностью *Экономические и социальные проблемы России*. 2006. № 2. С. 66-98.
358. Зинов В. Г. Управление интеллектуальной собственностью при коммерциализации разработок. М. : Монолит, 2002. 552 с.
359. Карпенко В. А. Управление интеллектуальной собственностью как фактор повышения конкурентоспособности инновационной экономики : автореф. ... канд. экон. наук : 08.00.05. Москва, 2007. 24 с.
360. Борисенко И. А. Инновационный менеджмент : управление интеллектуальной собственностью : учебное пособие. Воронеж : Воронежский гос. ун-т., 2003. 63 с.
361. Вачевський М. В. Інтелектуальна власність : теорія і практика інноваційної діяльності : підручник / за ред. проф. М. В. Вачевського. К. : ВД Професіонал, 2005. 448 с.
362. Бондаренко Т. Мурая Л. Управление интеллектуальной собственностью в научных организациях Россельхозакадемии. *Экономика, управление*. 2009. № 12. С. 32-37.
363. Корнілова І., Святенко В. Організаційне забезпечення управління інтелектуальною власністю на підприємстві. 2015. № 7. С. 45-52.
364. Леонтьев Б. Б. Функции интеллектуальной собственности: институциональный подход к управлению высокотехнологичным бизнесом. 2008. № 1. С. 11-31.

365. Ярмош В. В. Удосконалення системи управління інтелектуальною власністю. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2010_49/st_49_14.pdf
366. Шелехова Н. В. Управление интеллектуальной собственностью и тенденции ее развития: автореф. ... канд. эконом. наук : 08.00.05. Москва, 2007. 28 с.
367. Гусаковська Т. О. Управління інтелектуальною власністю підприємства: автореф. ... канд. екон. наук: 08.00.04 / Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». Х., 2009. 20 с.
368. Вірченко В. В. Зміст та особливості управління об'єктами інтелектуальної власності на підприємстві. *Теоретичні та практичні питання економіки*. 2012. Вип. 27. Т. 1. С. 225-236.
369. Семенова В. Г. Основи управління інтелектуальною власністю на підприємствах. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. Херсон : Видавничий дім «Гельветика». 2014. № 9-1. Ч. 2. С. 105-108.
370. Пижова Л. Б., Савченко О. І., Чуксіна К. Р. Визначення механізмів управління інтелектуальною власністю на підприємстві. URL : <http://www.urau.donetsk.ua/~masters/2012/iem/sarkanich/library/Puzhova.pdf>.
371. Жаворонкова Г. В., Килівник І. С. Комплексна система управління нематеріальними активами. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Економіка*. 2012. Вип. 20. С. 115-118.
372. Орлов В. В. Формування концепції державного управління інтелектуальною власністю в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1. Том 3. С. 115-119.
373. Управление интеллектуальной собственностью и исключительными правами промышленных предприятий / А. Ю. Шатраков и др. М. : ЗАО «Издательство «Экономика»», 2007. 190 с.
374. Chang Feng-cheng. Combined Encryption and Watermarking Approaches for Scalable Multimedia, URL : <http://academic.research.microsoft.com/Keyword/20283/intellectual-property?query=intellectual%20property>
375. Карцхия А. А. Права интеллектуальной собственности и концепция общественного достояния. *Мониторинг правоприменения*. 2013. № 3. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/prava-intellektualnoy-sobstvennosti-i-kontseptsiya-obschestvennogo-dostoyaniya>
376. Цибульська Л. О. Прогнозування подальшого розвитку та функціонування системи управління інтелектуальною власністю України. URL : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/c113-2/16220-c113-171>
377. Слободянюк Н. О. Формування системи управління нематеріальними активами промислових підприємств: автореф. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Маріупіль, 2010. 22 с.

378. Стояненко І. В. Особливості управління нематеріальними активами підприємства. *Молодий вчений*. 2014. № 7(2). С. 82-85.
379. Гавкалова Н. Л., Чистякова А. В. Особливості управління інтелектуальною власністю в умовах економіки знань : монографія. Х. : Вид-во ХНЕУ, 2013. 191 с.
380. Ziegler N. Intellectual Property Management: Internal Organization and External Exploitation. Diss. University of St. Gallen, 2013.
381. Шульгин Д. Б., Печатников М. И., Грибанов Д. В. Автоматизированная система управления интеллектуальной собственностью. *Управление интеллектуальной собственностью предприятия : проблемы и решения* : материалы Междунар. конф. Екатеринбург, 2007. С. 88-91.
382. Видякина О. В., Сольская И. Ю., Комков А. З. Патентная политика отраслевого университетского комплекса в области управления интеллектуальной собственностью. *Имущественные отношения в РФ*. 2010. № 4. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/patentnaya-politika-otraslevogo-universitetskogo-kompleksa-v-oblasti-upravleniya-intellektualnoy-sobstvennostyu>.
383. Семенова В. Г. Етапи управління інтелектуальною власністю підприємств на засадах процесного підходу. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 145-149.
384. Вачевський М. В. Інтелектуальна власність: теорія і практика інноваційної діяльності. К. : ВД Професіонал, 2005. 448 с.
385. Ярмош В. В. Удосконалення системи управління інтелектуальною власністю. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2010_49/st_49_14.pdf
386. Ярмош В. В. Удосконалення системи управління інтелектуальною власністю. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2010_49/st_49_14.pdf
387. Семенова В. Г. Етапи управління інтелектуальною власністю підприємств на засадах процесного підходу. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 145-149.
388. Вачевський М. В. Інтелектуальна власність: теорія і практика інноваційної діяльності. К. : ВД Професіонал, 2005. 448 с.
389. Семенова В.Г. Етапи управління інтелектуальною власністю підприємств на засадах процесного підходу. *Бізнес Інформ*. 2015. № 6. С. 145-149.
390. Университетские инновации: опыт Высшей школы экономики / Г. Г. Канторович и др.; под ред. Я. И. Кузьминова. М. : Изд-дом ГУ ВШЭ, 2006. 283 с.
391. Чистякова А. В. Управління інтелектуальною власністю в умовах економіки знань: автореф... канд. екон. наук, 08.00.04. Х. : Харківський нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця, 2016. 21 с.

392. Видякина О. В., Сольская И. Ю., Комков А. З. Патентная политика отраслевого университетского комплекса в области управления интеллектуальной собственностью. *Имущественные отношения в РФ*. 2010. №4. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/patentnaya-politika-otraslevogo-universitetskogo-kompleksa-v-oblasti-upravleniya-intellektualnoy-sobstvennostyu>.
393. Анохин П. К. Избранные труды: философские аспекты теории систем. М. : Наука, 1978.
394. Исхакова Э. И. Системный подход к управлению интеллектуальной собственностью на предприятии. *Инновации и инвестиции*. 2011. № 3. С. 164-168.
395. Решетило В. П. Синергия становления и развития региональных экономических систем : монография. Харк. нац. акад. город. хоз-ва. Харьков, 2009. 218 с.
396. Антохов А. А. Регіональна економіка та інтелектуалізація суспільства : інноваційні аспекти взаєморозвитку. Львів : БОНА, 2016. 418 с.
397. Ситник Й. С. Аналізування підходів до управління інтелектуально-знаннєвими активами в контексті інтелектуалізації систем менеджменту підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 134-139.
398. Ярмош В. В. Удосконалення системи управління інтелектуальною власністю. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/eprom/2010_49/st_49_14.pdf
399. Селиверстов Ю. И. Концепция управления интеллектуальной собственностью предприятия. *Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права*. 2012. № 2. С. 227-234.
400. Создание системы управления интеллектуальной собственностью в научном учреждении / Е. А. Егоров и др. *Наука Кубани*. 2008. № 2. С. 30-34.
401. Кучумова І. Ю. Інтелектуальний капітал в системі управління підприємством. *Бізнес Інформ*. 2013. № 12. С. 357-364.
402. Святоцький О. Д., Крайнів П. П., С. Ф. Ревуцький. Правове забезпечення інноваційної діяльності в Україні : питання теорії і практики. К. : Концерн «Видавничий дім «ІнЮре», 2003. 80 с.
403. Семенова В. Г. Інноваційно-інвестиційний розвиток – основа конкурентоспроможності промислових підприємств. *Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрямки підвищення / за заг. ред. О. Г. Янкового*. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
404. Пухальська А. П. Механізм управління інтелектуальною власністю підприємств машинобудівної галузі. 2013. № 2. С. 128–134.
405. Селиверстов Ю. И. Концепция управления интеллектуальной собственностью предприятия. *Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права*. 2012. № 2. С. 227-234.

406. Сущность и содержание теории управления. URL : http://cde.osu.ru/demoverision/course124/1_0.html.
407. Ситник Й. С. Аналізування підходів до управління інтелектуально-знаннєвими активами в контексті інтелектуалізації систем менеджменту підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 134-139.
408. Гавкалова Н. Л., Чистякова А. В. Особливості управління інтелектуальною власністю в умовах економіки знань : монографія. Х. : Вид-во ХНЕУ, 2013. 191 с.
409. Харин А. А., Смирнова В. Р., Зарайская И. М. Управление интеллектуальной собственностью в инновационной деятельности. *Инновации*. 2011. № 5 (151). URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-intellektualnoy-sobstvennostyu-v-innovatsionnoy-deyatelnosti>.
410. Борко Ю. Л. Фінансовий механізм управління інтелектуальною власністю : автореф. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 20 с.
411. Орлов В. В. Формування концепції державного управління інтелектуальною власністю в Україні. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1. Том 3. С. 115-119.
412. Управление интеллектуальной собственностью и исключительными правами промышленных предприятий / А. Ю. Шатраков и др. М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. 190 с.
413. Вачевський М. В. Соціально-економічні аспекти використання інтелектуальної власності в сучасних умовах. Теорія і практика. К. : Центр навч. літ., 2004. 376 с.
414. Пижова Л. Б., Савченко О. І., Чуксіна К. Р. Визначення механізмів управління інтелектуальною власністю на підприємстві. URL : <http://www.uran.donetsk.ua/~masters/2012/iem/sarkanich/library/Puzhova.pdf>.
415. Павленко Т.В. Економічний механізм управління інтелектуальною власністю промислового підприємства. URL : <http://www.stationline.org.ua/ekonom/34/2605-ekonomichnij-mexanizm-upravlinnya-intellektualnoyu-vlasnistyu-promislovogo-pidpriyemstva.html>.
416. Борко Ю. Л. Фінансовий механізм управління інтелектуальною власністю : автореф. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2008. 20 с.
417. Харин А. А., Смирнова В. Р., Зарайская И. М. Управление интеллектуальной собственностью в инновационной деятельности. *Инновации*. 2011. № 5 (151). URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/upravlenie-intellektualnoy-sobstvennostyu-v-innovatsionnoy-deyatelnosti>.

418. Лукичева Л. И. Волков А.С. Классификация рисков объектов интеллектуальной собственности как основа механизма управления ими в наукоемких предприятиях. *Организатор производства*. 2012. №2. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-riskov-obektov-intellektualnoy-sobstvennosti-kak-osnova-mehanizma-upravleniya-imi-v-naukoemkih-predpriyatiyah>.
419. Хасилев В. А. Экономическая эффективность практической реализации организационно-экономического механизма управления интеллектуальной собственностью инновационных предприятий. *Транспортное дело*. 2009. №10. URL : <http://www.morvesti.ru/publication/>.
420. Броницкий О. М. Оцінка ефективності менеджменту організацій: системний підхід. URL : http://khntusg.com.ua/files/sbornikvestnik_138/11.pdf.
421. Создание системы управления интеллектуальной собственностью в научном учреждении / Е. А. Егоров и др. *Наука Кубани*. 2008. № 2. С. 30-34.
422. Гусаковська Т. О. Управління інтелектуальною власністю підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2000. 22 с.
423. Создание системы управления интеллектуальной собственностью в научном учреждении / Е. А. Егоров и др. *Наука Кубани*. 2008. № 2. С. 30-34.
424. Семенова В. Г., Обертайло М. В. Інноваційно-інвестиційний розвиток – основа конкурентоспроможності промислових підприємств. Конкурентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрямки підвищення : монографія / за ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
425. Карнаух К. В. Сучасний стан управління об'єктами промислової власності в інноваційній діяльності суднобудівних підприємств. URL : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/e102_54/e102karn.pdf.
426. Цибульов П. М. Управління інтелектуальною власністю : монографія. К. : К.І.С., 2008. 448 с.
427. Шульгин Д. Б., Шульгина Н. А. Реинжиниринг процессов управления интеллектуальной собственностью на предприятии. *Организатор производства*. 2010. № 1. С. 72-77.
428. Семенова В. Г. Математична модель оцінювання ефективності складових системи управління інтелектуальною власністю підприємств. *Економіка та держава*. 2015. № 8. С. 179-185.
429. Duanyang Ren, Wei Song, Zhangzhi Ge. The Study of Agricultural Intellectual Property and Intelligent Agriculture Development Strategies in China. *Journal of Service Science and Management*. 2017. Vol. 10. P. 230-250.

430. Marden E., Godfrey R. N., Manion R. The Intellectual Property–Regulatory Complex : Overcoming Barriers to Innovation in Agricultural Genomics. UBC Press, 2016.
431. Pierre B., Pitt L., Kietzmann J. Managing Consumer Generated Intellectual Property. *Berkeley*. 2015. Vol. 57/4. P. 43-62.
432. Сисосва С. О., Соколова І. В. Тезаурус наукового дослідження : визначення, структура, характерні ознаки. *Освітологія : витоки наукового напрямку* : монографія / за ред. В. О. Огнев'юка. К. : ВП «Едельвейс», 2012. 336 с.
433. Ерзнкян Б. А. Неолиберальные «коридоры» и институциональные «тоннели». *Теория и практика институциональных преобразований в России* : сборник научных трудов / под ред. Б. А. Ерзнкяна. М. : ЦЭМИ РАН, 2012. 160 с.
434. Taleb N. The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. Penguin Books Ltd., 2008. 408 p.
435. Киршин И. А., Титов А. В. Генезис интеллектуализации экономики : теоретическое обобщение. *Ученые записки казанского университета*. 2012. Т. 154. Кн. 6. С. 7-18.
436. Никулина Н. Н. Истоки идеи прогресса в творческом наследии европейских мыслителей Античности и Средневековья. *Вестник МГТУ*. 2011. № 2. Т. 14. С. 410-417.
437. Мальцев А. А. Характеристика основных научных подходов к трактовке понятия «социально-экономическое развитие». *Проблемы современной экономики*. 2012. № 4 (44). URL : <http://www.m-economy.ru/art.php?pArtId=4292>.
438. Дмитриев И. С. Интеллектуальные парадигмы «коперниканской революции» URL : http://pawet.net/library/history/c_history/dm_n/2/интеллектуальные_парадигмы_'коперниканской_революции.html.
439. Розенберг Н., Бирдцелл Л. Как запад стал богатым. Экономическое преобразование индустриального мира / пер. с англ. Б. Пинскера. Новосибирск: «Экор», 1995. 352 с.
440. Галкин И. С. Историография Новой и Новейшей истории стран Европы и Америки. М.: Изд-во Моск ун-та. 1977. 574 с.
441. Бэкон Ф. Сочинения. В 2-х томах. Т. I. М.: «Мысль», 1971. 590 с.
442. Сэй Ж.–Б. Трактат по политической экономии. Экономические софизмы; экономические гармонии / Ф. Бастиа и др. М. : Дело, 2000. 232 с.
443. Фіхте Й. Г. Про гідність людини / пер. з нім. В. Абашніка. *Проблема раціональності наприкінці ХХ століття* : матеріали V Харківських міжнародних Сковородинівських читань, 29-30 вер. 1998 р. Харків : Університет внутрішніх справ, 1998. С. 361-363.
444. Гегель Г. В. Философия права. М., 1990. 127 с.

445. Кант И. Критика чистого разума. М., «Думка», 1964.
446. Friedrich List. The National System of Political Economy. New York : Augustus M. Kelley, 1966. URL : <http://oll.libertyfund.org/titles/315>.
447. Стадник Г. В., Решетило В. П., Штефан С. І. Тексти лекцій з «Історії економіки та економічної думки». Харків : ХНАМГ, 2008. 200 с.
448. Сен-Симон А. Избранные сочинения. М., 1948. Т. 1–2.
449. Маршалл А. Принципы экономической науки. М. : Прогресс, 1993. 351 с.
450. Киришин И. А., Титов А. В. Генезис интеллектуализации экономики: теоретическое обобщение. *Ученые записки казанского университета*. 2012. Т. 154. Кн. 6. С. 7-18.
451. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии. М. : Эксмо, 2011. Т. 1. 1196 с.
452. Колганова Н. А. Непрерывное образование в контексте экономических теорий образования современной экономики. Проблемы современной экономики. 2010. № 3 (35). URL : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3301>.
453. Стожко Д. К. Шадрина О. В. Творческий труд в постиндустриальном мире *Аграрное образование и наука*. 2014. № 3. URL : <http://aon.urgau.ru/uploads/article/pdf>.
454. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики : инновационное производство и человеческий капитал. *Инновации*. 2003. № 1. URL : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>
455. Чухно А.А. Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ : Знання, 2010. 687 с. URL : <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsonalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>
456. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. М. : Наука, 1997. 573 с.
457. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды : Экономика, 2002. С. 341-401.
458. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере. *Успехи современной биологии*. 1944. № 18. Вып. 2. С. 113-120.
459. Бердяев Н. А. Философия нравственности. Русская философия собственности (XVII — XX вв.). СПб., 1993. С. 303.
460. Булгаков С. Н. Философия хозяйства. М. : Новые технологии, 1999. 367 с.
461. Ортега-и-Гассет Х. Размышления о «Дон Кихоте». URL : http://mirknig.mobi/data/2013-04-20/1358993/Ortega-i-Gasset_Razmyishleniya_o_Don_Kihote.1358993.pdf
462. Solow R. On Theories of Unemployment *American Economic Review*. 1980. № 70. P. 1-12.

463. Чамара І. М. Особливості сучасного етапу інтелектуалізації економіки під впливом НТП. URL : http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=10930.
464. Яловий Г. К., Безугла В. О. Основні постулати неокласичних моделей економічного зростання в історичному аспекті. URL http://economy.kpi.ua/files/files/85_kpi_2009.pdf.
465. Киришин И. А., Титов А. В. Генезис интеллектуализации экономики : теоретическое обобщение. *Ученые записки казанского университета*. 2012. Т. 154. Кн. 6. С. 7-18.
466. Харрод Р. Ф. К теории экономической динамики. М. : Гелиос АРВ, 1999. 160 с.
467. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал. М. : Прогресс, 1988. 166 с.
468. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. М. : Экономика, 1986.
469. Veblen T. B. The Engineers and the Price System. 1921. 179 p.
470. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / Д. П. Богиня та ін. Хмельницький : ХНУ, 2010. 428 с.
471. Schumpeter J.A. Business Cycles. N.-Y. : McGraw-Hill Book Company, 1939. P. 5-49.
472. Юхименко П. І., Леоненко П. М. Історія економічних учень : навч. посіб. К.: Знання–Прес, 2005. 583 с. URL : http://ualib.com.ua/br_2583.html.
473. Rostow W. W. Politics and the Stages of Growth. Cambridge University Press, 1971. 424 p.
474. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / Д. П. Богиня та ін. Хмельницький : ХНУ, 2010. 428 с.
475. Гэлбрейт Д. Новое индустриальное общество. М. : Транзит-книга, 2004. 608 с.
476. Coase R. The Institutional Structure of Production. *The American Economic Review*. 1992. Vol. 82. № 4. P. 713-719.
477. Стадник Г В., Решетило В. П., Штефан С. І. Тексти лекцій з «Історії економіки та економічної думки». Харків : ХНАМГ, 2008. 200 с.
478. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. А. Н. Нестеренко. М. : 1997. URL : <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/6310>.
479. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ : Знання, 2010. 687 с. URL : <http://www.westudents.com.ua/knigi/131-nstitutsonalno-nformatsyna-ekonomka-chuhno-aa.html>.
480. Постіндустріальне суспільство : виникнення, розвиток, перспективи. URL : http://ukrhistory.com.ua/pidruchnyky/istoriya_suchasnogo_svitu/16.html
481. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М. : Academia, 1999. 956 с.

482. Постіндустріальне суспільство : виникнення, розвиток, перспективи. URL: http://ukrhistory.com.ua/pidruchnyky/istoriya_suchasnogo_svitu/16.html
483. Тоффлер Э. На волне перемен. *В мире науки*. 2008. № 2. С. 12.
484. Дергачов В. Славянская имитация западной модели образования. URL : http://www.dergachev.ru/geop_events/061012.html
485. Махлуп Ф. Производство и распространение знаний в США. М. : Прогресс, 1966. 462 с.
486. Жарінова А. Г. Економіка знань : зміст та роль інтелекту людини в її формуванні. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_28/Jarinova.pdf.
487. Полотай О. І. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в економіці знань та їх взаємозв'язок з освітнім процесом. URL : http://virt.lac.lviv.ua/file.php/1/naukovi_pratsi/polotay/10.pdf.
488. Іванова В. В. Економіка, заснована на знаннях, та економіка знань : адекватність використання категорій. *Механізм регулювання економіки*. 2011. № 3. С.47-54.
489. Brzezinski, Zbigniew K. Between two ages: America's role in the technetronic era. *Research Institute on Communist Affairs*. New York : Viking Press, 1970. 334 p.
490. Мартин Дж. Телематическое общество. Вызов ближайшего будущего. *Новая технократическая волна на западе* / под ред. П. С. Гуревича. М. : Прогресс, 1986. С. 371-391.
491. Турен А. От обмена к коммуникации : рождение программированного общества. *Новая технократическая волна на западе* / под ред. П. С. Гуревича. М. : Прогресс, 1986. С. 410-430.
492. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / пер. с франц. Н. А. Шматко. М.: «Институт экспериментальной социологии», СПб. : «Алетейя», 1998. 160 с.
493. Фурастьє Ж. Великая надежда XX века. М. : Наука, 2001. 183 с.
494. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington, D.C. : World Future Society, 1981. 171 p.
495. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего. М. : Академический проект, 2005. 496 с.
496. Castells M. The Rise of the Network Society. *The Information Age. Economy, Society and Culture*. 1996. Vol. 1. URL : http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781444310146_sample_415190.pdf.
497. Фридман Т. Плоский мир : Краткая история XXI века. М. : Хранитель Мидгард, 2007. 608 с.
498. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или история будущего. *Новая постиндустриальная война на Западе : Антология* / под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. С. 337-371.
499. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество. М. : Рефл–бук, 1999.

432 с.

500. Masuda Y. The Information Society as Post-Industrial Society. Washington, D.C. : World Future Society, 1981. 171 p.

501. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество. М. : Рефл-бук, 1999. 432 с.

502. Маклюэн М. Галактика Гутенберга. Становление человека печатающего. М. : Академический проект, 2005. 496 с.

503. Ханін І. Г. Онтологія інформаційної парадигми в сучасних концепціях розвитку світової економіки. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1766>.

504. Прискорення темпів науково-технічного прогресу в історії сучасного світу. URL : <http://www.history.vn.ua/book/suchasnogo/3.html>.

505. Becker G. The HR Scorecard. Linking People, Strategy and Performance. Boston : Harvard Business School Press, 2001. 368 p.

506. Hackett E. J. Science as a Vocation in the 1990s : The Changing Organizational Culture of Science. *The Journal of Higher Education*. 1990. Vol. 61. № 3. P. 241-279.

507. Slaughter S., Leslie L. Academic capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University. Baltimore, MA, U.S.A. : The John Hopkins University Press, 1997. 276 p.

508. Graham G. Universities : The Recovery of an Idea, Exeter, Imprint Academic, 2002. 136 p

509. Washburn J. University, Inc. The Corporate Corruption of Higher Education, New York, Basic Books, 2005. 326 p.

510. Gillies V., Lucey H. (Eds.) Power, Knowledge and the Academy : The Institutional is Political, Basingstoke/New York, Palgrave Macmillan, 1998. 256 p.

511. Slaughter S., Rhoades G. Academic Capitalism and the New Economy. Markets, State and Higher Education. U.S.A. : The Johns Hopkins University Press, 2009. 384 p.

512. Романовський О. О. Визначення сутності «академічного капіталізму», «університетського (академічного) підприємництва» та інновацій економічно-ринкового типу в системі вищої освіти як економічних категорій. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2376>.

513. Alston J., Pardey P., Roseboom J. Financing Agricultural Research: International Investment Patterns and Perspectives. *World Development*. 1998. Vol. 26(6). P. 1057-1072. URL : <http://213.154.74.164/invenio/record/14881/files/alston.pdf>.

514. Tabor S. Trends in agricultural research funding. *Financing Agricultural Research: A Sourcebook*. The Hague : ISNAR, 1992. 390 p. URL : <http://ftp.cgiar.org/isnar/publicat/pdf/fsb/fsb.pdf>.

515. Heisey P. W., Srinivasan C. S., Thirtle C. Privatization of plant

- breeding in industrialized countries: causes, consequences and the public sector response. *Agricultural Research Policy in an Era of Privatization* / Eds : D. Byerlee and R. G. Echeverría. CAB International, 2002. P. 177-198. URL : <http://www.cabi.org/cabebooks/ebook/20023109948>.
516. Acharya R. Patenting of Biotechnology : GATT and the Erosion of the World's Biodiversity. *Journal of World Trade*. 1999. Vol. 25. Issue 6. P. 71-87.
517. Barton J. Intellectual property management, Biotechnology for Developing-Country Agriculture: Problems and Opportunities. *A 2020 Vision for Food, Agriculture, and the Environment*, Focus 2, October 1999, IFPRI, 22 p.
518. Cohen J., Falconi C., Komen J. Perspectives from International Agricultural Research Centers. *Intellectual property rights in agriculture. The World Bank's role in assisting borrower and member countries* / Uma Lele, William Lesser and Gesa Horstkotte-Wesseler (eds.). Washington, D.C. : The World Bank, 2000. 107 p.
519. Mowery D. The Changing Role of Universities in the 21st Century. *US R&D System j I AAAS Science and Technology Policy Yearbook* / A. Teich, S. Nelson, S. Lita (ed.). Wash. (DC) : AAAS, 2002.
520. Mowery D., Nelson R., Sampat B. Ivory tower and industrial innovation: university-industry technology transfer before and after the Bayh-Dole Act. Stanford Business Books, 2004. 264 p. URL : <http://www.amazon.com/Ivory-Tower-Industrial-Innovation-University-Industry/dp/0804749205>.
521. Murray F., Stern S. Do formal intellectual property rights hinder the free flow of scientific knowledge? An empirical test of the anti-commons hypothesis. *Journal of Economic Behavior & Organization*. 2008. Vol. 63(4). P. 648-687. URL : <http://users.nber.org/~marschke/mice/Papers/murraystern.pdf>.
522. Ross A. The Mental Labour Problem. *Social Text*. 2000. Vol. 63. P. 1- 32.
523. McRobbie A. Club to Company. *Cultural Studies*. 2003. Vol. 16. P. 516-531.
524. Sennett R. The Culture of the New Capitalism, New Haven, Yale University Press, 2006.
525. Gill R. & Pratt A. In the social factory? Immaterial labour, precariousness and cultural work. *Theory, Culture & Society*. 2008. Vol. 25. P. 1- 30.
526. Gill R. Breaking the silence: The hidden injuries of neo-liberal academia. *Secrecy and Silence in the Research Process: Feminist Reflections* / Ed. by Flood R., Gill R. (eds.) London : Routledge, 2008.
527. Jensen R., Thursby M. Proofs and Prototypes for Sale: The Licensing of University Inventions, *American Economic Review*. 2001. Vol. 91. № 1. P. 240-259. URL : <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2677907?uid=3739232&uid=2&uid=4&sid=21104323603981>
528. Lach S., Schankerman M. Incentives and invention in universities.

RAND Journal of Economics. 2008. 39(2). P. 403-433.

529. Azoulay P., Ding W., Stuart T. The impact of academic patenting on the rate, quality and direction of (public) research output. *Journal of Industrial Economics*. 2009. 57(4). P. 637-676. URL :

[http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6451.2009.00395.x/abstract?](http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1467-6451.2009.00395.x/abstract?deniedAccessCustomisedMessage=&userIsAuthenticated=false)

530. Devlin K. Biothai (Thailand), GRAIN, KMP (Philippines), MASIPAG (Philippines), PAN Indonesia, Philippine Greens and UBINIG (Bangladesh), Dr Romeo Quijano and Dr Oscar B. Zamora. *Intellectual Property Rights : Ultimate control of agricultural R&D in Asia* : reports, March 2001. URL : <http://www.grain.org/article/entries/30-intellectual-property-rights-ultimate-control-of-agricultural-r-d-in-asia>.

531. Shah A. Food Patents-Stealing Indigenous Knowledge? *Global issues*, September 26, 2002. URL : <http://www.globalissues.org/article/191/food-patents-stealing-indigenous-knowledge>.

532. Shiva V. Poverty and Globalization, Reith, Lectures, BBC, 2000. URL : http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/reith_2000/lecture5.stm.

533. Замлелый А. Ю. Формирование smart (интеллектуальной) экономики : теория и практика. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 4. URL : www.science-education.ru/104-6684.

534. Мальцев А. А. Характеристика основных научных подходов к трактовке понятия «социально-экономическое развитие». *Проблемы современной экономики*. 2012. № 4 (44). URL : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=4292>.

535. Beck U. Living in the World Risk Society. *Economy and Society*. 2006. Vol. 35. № 3. P. 338.

536. Пфафф У. Идеология еще многое значит в мировой борьбе за власть. URL : <http://www.futura.ru/pan/content.php?gid=123&id=15>.

537. Wallerstein I. M. *Unthinking Social Sciences : The Limits of Ninetieth Century Paradigms*. Philadelphia : Temple University Press. 2001. 270 p.

538. Москвич Ю. Н. Человек творческий и «интеллектуальная зима». *Интеллект, ментальность и духовность в глобальном мире* : монография / под ред. В. Ю. Колмакова. Красноярск: Изд-во «Литера-принт», 2008. 228 с. URL : http://www.globalistika.ru/biblio/actual_phil_2_.htm#LinkTarget_2428.

539. Освітологія : витоки наукового напрямку: монографія / за ред. В. О. Огнев'юка. К. : ВП «Едельвейс», 2012. 336 с.

540. Лосон Т. Переосмысления экономики как науки. URL : <http://www.kmbs.kiev.ua/studioCambridge>.

541. Кузнец С. Современный экономический рост : результаты исследований и размышления. *Нобелевские лауреаты по экономике : взгляд из России* / под ред. Ю. В. Яковца. СПб.: Гуманистика, 2003. 966 с.

542. Scheffer M., Westley M. F., Brock W. Slow response of societies to new problems : causes and costs. *Ecosystems*. 2003, Vol. 6. P. 364.

543. Beugelsdijk S., Schaik T. Social capital and growth in European regions: an empirical test. *European Journal of Political Economy*. 2004. Vol. 21.
544. O'Ryan R., de Miguel C.J., Miller S., Munasinghe M. Computable general equilibrium model analysis of economy wide cross effects of social and environmental policies in Chile. *Ecological Economics*. 2005. Vol. 54.
545. Farmer M. C. Environmental consequences of social security reform: a second best threat to public conservation. *Ecological Economics*. 2005. Vol. 53.
546. На пути к обществам знаний: Интервью с заместителем Генерального директора ЮНЕСКО по вопросам коммуникации и информации г-ном А.В. Ханом. *Наука в информационном обществе: информационное издание* / Сост. Кузьмин Е. И., Фирсов В. Р. СПб., 2004. С. 22-26.
547. Understanding Knowledge Societies : In Twenty Questions and Answers with the Index of Knowledge Societies. Department of Economic and Social Affairs (DESA). United Nations, New York, 2005.
548. Луценко Е. В., Ермоленко В. В. Инновационные заделы интеллектуального обеспечения управленческих решений в корпорации на будущее. *Научный журнал КубГАУ*. 2012. № 76(02). С.1-18.
549. Интеллектуализация хозяйственной деятельности. URL : <http://institutions.com/general/189-2008-06-17-09-41-39.html>.
550. Субетто А. И. Квалитативизм: философия и теория качества, квалитология, качество жизни, качество человека и качество образования / под ред. Л. А. Зеленова. *Сочинения. Ноосферизм*. 2009. Т.8. 392 с.
551. Карашук М. Г. Освіта в суспільстві знань. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26708/30-Karaschuk.pdf?sequence=1>
552. Москвич Ю. Н. Человек творческий и «интеллектуальная зима». *Интеллект, ментальность и духовность в глобальном мире* : монография / под ред. Колмакова В. Ю. Серия: Библиотека актуальной философии. Вып. 2. Красноярск: Изд-во «Литера-принт», 2008. 228 с.
553. Чухно А. А., Леоненко П. М., Юхименко П. І. Інституціонально-інформаційна економіка. Київ : Знання, 2010. 687 с.
554. Дейлі Г. Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку / пер. з англ. К. : Інтелсфера, 2002. 246 с.
555. Портер М. Конкуренция / пер. с англ. Издательский дом «Вильямс», 2006. 608 с.
556. Прахалад К., Рамасвами В. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності спільно з клієнтами. К. : Вид-во Олексія Капусти, 2005. 258 с.
557. Карашук М. Г. Освіта в суспільстві знань. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26708/30-Karaschuk.pdf?sequence=1>.
558. Chan Kim W., Renee Mauborgne. Blue Ocean Strategy. Harvard Business School Press, 2005.

559. Карашук М. Г. Освіта в суспільстві знань. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26708/30-Karaschuk.pdf?sequence=1>.
560. Катуков Д. Д., Малыгин В. Е., Смородинская Н. В. Институциональная среда глобализированной экономики : развитие сетевых взаимодействий / под ред. Н. В. Смородинской. М. : Институт экономики РАН, 2012. 45 с.
561. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики : инновационное производство и человеческий капитал. *Инновации*. 2003. № 1. URL : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>
562. Tversky A., Kahneman D. Advances in prospect theory : cumulative representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*. 1992. № 5. P. 297-232.
563. Goleman D. Emotional Intelligence : Issues in paradigm Building an Francisco, Jossy – Bass, 2001.
564. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. R. Emotional Intelligence As a Standard Intelligence. *Emotion*, 2000.
565. Ходаківський Є. І. Ноогештальти національної економіки : синергетичний контекст. *Інтелектуальна економіка : глобальні тенденції та національні перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 15 трав. 2015 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2015. С. 7-13.
566. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал. *Инновации*. 2003. № 1. URL : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>.
567. Castells M. The Rise of the Network Society, The Information Age. *Economy, Society and Culture*. 1996. Vol. 1. URL : http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781444310146_sample_415190.pdf.
568. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания стоимости. *Вопросы экономики*. 2001. № 8. С. 36-38.
569. Медведев Д., Прайд В. Феномен NBIC-конвергенции : реальность и ожидания. *Философские науки*. 2008. № 1. С. 97-117.
570. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал. *Инновации*. 2003. № 1. URL : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>.
571. Салихов Б. В., Летунов Д. А. Интеллектуальная экономика как нравственно-этическая форма инновационного развития. *Проблемы современной экономики*. 2008. № 3 (27). URL : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2070>.
572. Бендигов М. Интеллектуальные ресурсы и их роль в новой экономике. *Консультант директора*. 2002. № 9 (165). С. 22–30.
573. Глазьев С. Ю., Наумов Е. А. Интеллектуальная экономика в теории и практике институционального конструктивизма. *Теория и практика*

- институциональных преобразований в России / под ред. Б. А. Ерзнкяна. М. : ЦЭМИ РАН, 2012. Вып. 24. С. 33-37.
574. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или история будущего. *Новая постиндустриальная война на Западе : Антология* / под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. С. 337-371.
575. Ходжсон Дж. Социально-экономические последствия прогресса знаний и нарастания стоимости. *Вопросы экономики*. 2001. № 8. С. 36-38.
576. Дасер-Візфорд Н. Кіберпролетаріат : глобальна праця в цифровому вихорі / пер. В. Артюха. URL : <http://commons.com.ua/kiberproletariat-globalna-pratsya-v-tsifrovomu-vihori/>.
577. Castells M. The Rise of the Network Society, The Information Age. *Economy, Society and Culture*. 1996. Vol. 1. URL : http://samples.sainsburysebooks.co.uk/9781444310146_sample_415190.pdf.
578. Медведев Д., Прайд В. Феномен NBIC-конвергенции : реальность и ожидания. *Философские науки*. 2008. № 1. С. 97-117.
579. Михнева С. Г. Интеллектуализация экономики: инновационное производство и человеческий капитал. *Инновации*. 2003. № 1. URL : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>.
580. Сакайя Т. Стоимость, создаваемая знанием, или история будущего. *Новая постиндустриальная война на Западе : Антология* / под ред. В. Л. Иноземцева. М. : Academia, 1999. С. 337-371.
581. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
582. Салихов Б. В., Летунов Д. А. Интеллектуальная экономика как нравственно-этическая форма инновационного развития. *Проблемы современной экономики*. 2008. № 3 (27). URL : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2070>.
583. Дасер-Візфорд Н. Кіберпролетаріат : глобальна праця в цифровому вихорі / пер. В. Артюха. URL : <http://commons.com.ua/kiberproletariat-globalna-pratsya-v-tsifrovomu-vihori/>
584. Иноземцев В. Л. Теория постиндустриального общества как методологическая парадигма российского обществоведения. *Вопросы философии*. 1997. № 10. С. 34.
585. Селюкова А. Тренди по-українськи. URL : <http://www.innovations.com.ua/ua/articles/op-manage/18382/trendi-po-ukrajinski>
586. Галушка З. І., Соболев В. О. Інноваційний підхід у концепції циклічного розвитку Й. Шумпетера та його сучасне значення. *Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність: погляд із минулого в майбутнє* : матеріали III Міжнар. Шумпетерівської конференції, 21-22 жовт. 2016 р. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. С. 23-27.
587. Єрохін С. Технологічні уклади, динаміка цивілізаційних структур та економічна перспектива України. *Економічний часопис-XXI*. 2006. № 1-2. С. 34-38.

588. Кишин І. А., Титов А. В. Генезис інтелектуалізації економіки: теоретичне узагальнення. *Учені записки казанського університету*. 2012. Т. 154. Кн. 6. С. 7-18.
589. Іноземцев В. Л. Теорія постіндустріального суспільства як методологічна парадигма російського суспільствознавства. *Вопросы философии*. 1997. № 10. С. 34.
590. Селюкова А. Тренди по-українськи. URL : <http://www.innovations.com.ua/ua/articles/op-manage/18382/trendi-po-ukrajinski>
591. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
592. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.
593. Комарова О. А. Пріоритетні напрями державної освітньої політики. *Проблеми економіки*. 2015. №1. С. 107–113.
594. Петренко В. П. До ідентифікації основних проблем інтелектуалізації та інтелектуально-інноваційного розвитку українського суспільства. URL : <http://www.gisap.eu/ru/node/1131>.
595. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління : монографія. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В. Д., 2009. 196 с.
596. Дацюк С. Принципи інтелектуальної політики. *День*, 20 жовтня 2007 року. URL : <http://www.uis.riev.ua/-other/day/principle-intellectual-policy-u.htm>
597. Україна: Інтелект нації на межі століть : монографія / за ред. В. К. Врублевського. К. : Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. 516 с.
598. Базилевич В. Інтелектуалізація та індивідуалізація – основа формування класичної університетської освіти в галузі економіки та управління в контексті болонського процесу. *Наукова бібліотека. Українська інженерно-педагогічна академія* : веб-сайт. URL : <http://www.library.uipa.kharkov.ua>.
599. Кардаков О. Ю. Аналіз динаміки інтелектуалізації економічної моделі ЄС. *Бізнес-інформ*. 2015. № 6. URL : <http://business-inform.net>
600. Базилевич В. Інтелектуалізація та індивідуалізація – основа формування класичної університетської освіти в галузі економіки та управління в контексті болонського процесу. *Наукова бібліотека. Українська інженерно-педагогічна академія* : веб-сайт. URL : <http://www.library.uipa.kharkov.ua>.
601. Кардаков О. Ю. Аналіз динаміки інтелектуалізації економічної моделі ЄС. *Бізнес-інформ*. 2015. № 6. URL : <http://business-inform.net>.
602. Михнева С. Г. Інтелектуалізація економіки: інноваційне виробництво і людський капітал. *Інновації*. 2003. № 1. URL : <http://stra.teg.ru/lenta/innovation/514>.
603. Сущность образования. Образование как условие развития

цивилизации, культуры и общества. URL : <http://webkonspect.com/?id=1829&labelid=25530&room=profile>

604. Петренко В. П. Інтелектуальні ресурси соціально-економічних систем: аспекти інноваційного управління : монографія. Івано-Франківськ : ПП Курилюк В. Д., 2009. 196 с.

605. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.

606. Кардаков О. Ю. Аналіз динаміки інтелектуалізації економічної моделі ЄС. *Бізнес-інформ*. 2015. № 6. URL : <http://business-inform.net>

607. Малыгин В. Сетевые взаимодействия в инновационной экономике: модель тройной спирали. *Вестник Института экономики Российской академии наук*. 2013. Т. 2. URL : <http://knigilib.net/book/282-vestnik-instituta-yekonomiki-ran-2-2013/11-setevye-vzaimodejstviya-v-innovacionnoj-yekonomike-model-trojnoj-spirali.html>

608. Базилевич В. Д. Інтелектуальна власність. К. : Знання, 2008. 431 с.

609. Ситник Й. С. Вплив інтелектуалізації на процес менеджменту інноваційних підприємств. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Проблеми економіки та управління. 2012. № 725. С. 372-378.

610. Поперечнюк В. М. Інтелектуалізація сучасного суспільства : проблеми та перспективи. *Інформація і право*. 2013. № 3(9). С. 83-89.

611. Колесніков Б. П. Державні механізми управління ризиками розвитку інформаційного суспільства в Україні : автореф. ... д-ра наук з держ. управління : 25.00.02 / Донецький державний університет управління. Донецьк, 2011. 39 с.

612. Малыгин В. Сетевые взаимодействия в инновационной экономике: модель тройной спирали. *Вестник Института экономики Российской академии наук*. 2013. Т. 2. URL : <http://knigilib.net/book/282-vestnik-instituta-yekonomiki-ran-2-2013/11-setevye-vzaimodejstviya-v-innovacionnoj-yekonomike-model-trojnoj-spirali.html>

613. Поперечнюк В. М. Інтелектуалізація сучасного суспільства : проблеми та перспективи. *Інформація і право*. 2013. № 3(9). С. 83-89.

614. Колесніков Б. П. Державні механізми управління ризиками розвитку інформаційного суспільства в Україні : автореф. ... д-ра наук з держ. управління : 25.00.02 / Донецький державний університет управління. Донецьк, 2011. 39 с.

615. Ткаченко В. А. Концептуально-аналітична система компетенцій формування інновацій зростання інтелектуального потенціалу. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1 (5). С. 404-428.

616. Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З. Налетова. М. : Прогресс, 1975. 288 с.

617. Кун Т. Структура научных революций / пер. с англ. И.З. Налетова. М. : Прогресс, 1975. 288 с.

618. Петровський П. М. Парадигма як модель дослідження суспільно-

- владних відносин. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_58.
619. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. М. : УРСС, 2007. 232 с.
620. Петровський П. М. Парадигма як модель дослідження суспільно-владних відносин. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_58.
621. Петровський П. М. Парадигма як модель дослідження суспільно-владних відносин. *Державне будівництво*. 2008. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_2_58.
622. Глазьев С. Ю., Наумов Е. А. Интеллектуальная экономика в теории и практике институционального конструктивизма. *Теория и практика институциональных преобразований в России* / под ред. Б. А. Ерзнкяна. М. : ЦЭМИ РАН, 2012. С. 33-37.
623. Україна: Інтелект нації на межі століть : монографія / за ред. В. К. Врублевського. К.: Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. 516 с.
624. Шаров О. М. Економічні бесіди. Професор А. Гальчинський: «Економіка перестає розуміти сама себе». URL : <http://uk.vnews.agency/exclusive/13133-ekonomchn-besdi-profesor-agalchinskiy-ekonomka-perestayerozumti-samu-sebe.html>.
625. Попович М. М. Засади становлення вітчизняного інноваційно-інвестиційного підприємництва : взаємодія задля розвитку. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Економіка*. 2013. № 138. С. 35-38.
626. Coase R. The Institutional Structure of Production. *The American Economic Review*. 1992. Vol. 82. № 4. P. 713-719.
627. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / пер. з фр. Є. Марічева. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 246 с.
628. Друкер П. Ф. Бизнес и инновации / пер. с англ. М. : ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 432 с.
629. Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. А.А. Гриценко. Х. : Форт, 2008. 928 с.
630. Becker G., Huselid M., S. Ulrich. The HR Scorecard. Linking People, Strategy and Performance. Harvard Business School Press, 2001. 368 p.
631. Бізнес: політекономія взаємодії і розвитку: монографія / за ред. С. К. Реверчука. К. : Атіка, 2002. 320 с.
632. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка : феноменологія взаємодії. К.: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009. 864 с.
633. Мардер Н. С. Современные телекоммуникации. М. : ИРИАС, 2006. 384 с.
634. Barro R.J., Sala-i-Martin X. Convergence. *Journal of Political Economy*. 1992. №100. P. 223-251.

635. Остапенко В. М. Моделювання регіональної конвергенції за рівнями потенціалу публічно-приватного партнерства. *Вісник ЖДТУ. Сер. Економічні науки*. 2013. № 3(65). С. 153-162.
636. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія: монографія. К. : КНЕУ. 2008. 223 с.
637. Зварич Р. Є. Конвергенція ринку праці нових членів ЄС. *Інтеграція України у світовий економічний простір* : зб. тез доп. II Міжнар. науково-практ. конф. студ. та молодих вчених. 2008. С. 199-202.
638. Бурлай Т. В. Шокові ефекти економічної конвергенції в розвитку новоінтегрованих країн ЄС. *Економіка і прогнозування*. 2009. № 2. С. 23-35.
639. Єфремов Д. П. Конвергенція України з ЄС за макроекономічними параметрами: стан та перспективи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 3. С. 15-19.
640. Зарицька І. А. Конвергенція національних банківських систем постсоціалістичних країн в умовах євроінтеграції. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 7(109). С. 27-41.
641. Lorange P., Neubauer F., Ward J., George, B. Mastering global corporate governance. John Wiley & Sons, 2006.
642. Roco M., Bainbridge W. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science. Arlington, 2004.
643. Прайд В. Медведев Д. Феномен NBIC-конвергенции: реальность и ожидания. URL : [http:// www.transhumanism-russia.ru](http://www.transhumanism-russia.ru).
644. Ковальчук М. В., Нарайкин О. С., Яцишина Е. Б. Конвергенция наук и технологий – новый этап научно-технического развития. *Вопросы философии*. 2013. № 3. С. 3-11.
645. Сергеев С. Ф. Наука и технология XXI века. Коммуникации и НБИКС-конвергенция. *Глобальное будущее 2045. Конвергентные технологии (НБИКС) и трансгуманистическая эволюция* / под ред. Д. И. Дубровского. М. : ООО «Издательство МБА», 2013. С. 158-169.
646. Попович М. М. Становлення вітчизняного інноваційно-інвестиційного підприємництва : взаємодія задля розвитку. *Конкурентний розвиток підприємництва в Україні* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 22- 23 листоп. 2012 р.
647. Хакен Г. Синергетика. М. : Мир, 1980. 405 с.
648. Шевченко Ю. С. Конвергенция науки, технологий и человека: философский анализ: дис. ... канд. философских наук: 09.00.08 / Южный федеральный университет. Ростов-на-Дону, 2014. 128 с.
649. Leydesdorff L. The Triple Helix, Quadruple Helix, ..., and an N-Tuple of Helices : Explanatory Models for Analyzing the Knowledge-Based Economy? *Journal of the Knowledge Economy*. 2012. № 3. P. 25–35.
650. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия –

государство. Инновации в действии : монография / пер. с англ. под ред. А.Ф. Уварова. Томск : Том. гос. ун-т систем упр. и радиоэлектроники, 2010. 237 с.

651. Дежина И. Г., Киселева В. В. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России. М. : Институт экономики переходного периода, 2007. 184 с.

652. Яцьківська О. М. Формування та розвиток інноваційного менеджменту аграрних підприємств: дис. кандидата екон. наук: 08.00.04. Житомир, 2014. 223 с.

653. Дежина И. Г., Киселева В. В. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России. М.: Институт экономики переходного периода, 2007. 184 с.

654. Gibbons M., Linoges C., Nowotny H. The new Production of Knowledge : The dynamic sbof Science and Research in Contemporary Societies. Sage. London, 1994

655. Rothwell R. Towards the fifth-generation innovation process. *International Marketing Review*. 1994. Vol. 11. № 1.

656. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии : монография / пер. А.Ф. Уварова. Томск : Том. гос. ун-т систем упр. и радиоэлектроники, 2010. 237 с.

657. Дежина И. Г., Киселева В. В. Государство, наука и бизнес в инновационной системе России. М. : Институт экономики переходного периода, 2007. 184 с.

658. Попова А. О. Комерціалізація результатів інноваційної діяльності крізь призму моделі «потрійна спіраль». Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2015. 120 с.

659. Wheelright C. Revolutionizing Product Development, Quantum Leaps in Speed Efficiency and Quality. New York : The Free Press, 1992.

660. Chesbrough H. Open Innovation. The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. Harvard Business School Press, 2003.

661. Гершанок Г.А., Кузовников И. В. Совершенствование конвергентной модели инновационного процесса путем добавления дивергентной составляющей. *Фундаментальные исследования*. 2014. № 8-2. С. 372-375

662. Люк де Брабандер. Забытая сторона перемен. Искусство создания инноваций. М. : Претекст, 2008.

663. Гершанок Г. А., Кузовников И. В. Совершенствование конвергентной модели инновационного процесса путем добавления дивергентной составляющей. *Фундаментальные исследования*. 2014. № 8-2. С. 372-375

664. Козлова А. І. Технологічні імперативи впливу глобалізації на міжнародний аграрний сектор економіки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Економіка. 2014. № 162.

С. 58-63.

665. Гончаренко О. В. Особливості організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2014. Т. 6. С. 172-175.

666. Тарасова І. І. Теоретичні основи і моделі інноваційного процесу в економіці. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 80–86.

667. Глушак Н. В. Интерактивная и интегрированная модели развития инноваций. *Экономика и управление*. 2011. № 3. С. 200–204.

668. Тарасова І. І. Теоретичні основи і моделі інноваційного процесу в економіці. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 80–86.

669. Гончаренко О. В. Особливості організації інноваційного процесу в агропромисловому виробництві. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Економічні науки». 2014. Т. 6. С. 172-175.

670. Кашук К. М. Теоретичні засади ідентифікації інноваційного провайдингу в аграрній сфері. *Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету*. 2011. № 2. С. 120-130.

671. Солнцев О. Г., Хромов М. Ю., Волков Р. Г. Институты развития: анализ и оценка мирового опыта. *Проблемы прогнозирования*. 2009. № 2. URL : <http://cyberleninka.ru/article/n/instituty-razvitiya-analiz-i-otsenka-mirovogo-opyta>.

672. Научно-образовательные сети : теория, практика: монография / под ред. В. А. Федорова. Екатеринбург : Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2016. 481 с.

673. Капелюшников Р. И. Экономическая теория прав собственности. М. : ИМЭМО, 1990. 90 с.

674. Eisenberg R. S. Bargaining over the transfer of proprietary research tools : is this market failing or emerging? *Expanding the Boundaries of Intellectual Property : Innovation Policy for the Knowledge Society*. Oxford University Press, Oxford, 2011. P. 223-250.

675. Wijk J., Junne G. Intellectual Property Protection of Advanced Technology. Changes in the Global Technology System : Implications and Options for Developing Countries. *UNU/INTECH Working Paper*. 1993. № 10.

676. Lerner J., Tirole J. Some Simple Economics of Open Source. *The Journal of Industrial Economics*. 2002. Vol. 50. № 2. P. 197-234.

677. Landes W. M., Posner R. A. The economic structure of intellectual property law. Harvard University Press, 2009.

678. Dreyfuss R. C., First H., Zimmerman D. L. Working within the boundaries of intellectual property, 2010.

679. Карцхия А. А. Права интеллектуальной собственности и концепция общественного достояния. *Мониторинг правоприменения*. 2013. № 3. С.8-23.

680. Карцхия А. А. Права интеллектуальной собственности и концепция общественного достояния. *Мониторинг правоприменения*. 2013. № 3. С. 8-23.
681. Halla J., Matosa S., Goldb S. & Severinoc L. The paradox of sustainable innovation: The 'Eroom' effect (Moore's law backwards). *Journal of Cleaner Production*. 2017.
682. Скотний П. В. Власність як соціально-економічний феномен : філософський аспект. *Вісн. нац. техн. ун-ту України «Київський політехнічний інститут»*. Сер. : Філософія. Педагогіка. К., 2009. № 3 (27). Ч. 1. С. 60-63.
683. Кирилюк Є. Роль власності на сучасному етапі розвитку аграрних відносин. *Галицький економічний вісник*. 2011. № 2(31). С. 80-87.
684. Hippel E. Democratizing innovation. Strandburg, 2005, note 4 at 124.
685. Morrison P. D., Roberts J. H., von Hippel, E. Determinants of User Innovation and the Sharing of Product Modifications. *Management science*. 2000. № 46(12). P. 1513-1527.
686. Kevles D. J. Patents, protections, and privileges : The establishment of intellectual property in animals and plants. *Isis*. 2007. № 98(2), P. 323-331.
687. Dreyfuss R. C. Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm. *Public law & legal theory research paper series*. 2010. № 10-43. URL : <http://ssrn.com/abstract=1639590>.
688. Stallman R. M. Did You Say 'Intellectual Property'? It's a Seductive Mirage. *Policy Futures in Education*. 2006. Vol. 4, № 4. P. 334.
689. Rifkin J. The age of access: The new culture of hypercapitalism. Penguin, 2001.
690. Войниканис Е. А., Якушев М. В.. Информация. Собственность. Интернет: Традиция и новеллы в современном праве. М. : Волтерс Клувер, 2004. URL : http://www.pravo.vuzlib.ru/book_z021_page_10.html.
691. Киви Б. Анализы: интеллект без собственности. URL : <https://document.wikireading.ru/37792>.
692. Bessen J., Maskin E. Sequential innovation, patents, and imitation. *The RAND Journal of Economics*. 2009. № 40(4). P. 611-635.
693. Rosenblatt E. L. A Theory of IP's Negative Space. *Columbia Journal of Law & The Arts*. 2011. № 34(3). P. 318.
694. Raustiala K., Sprigman. C. Where IP Isn't. *UCLA School of Law Research Paper*. 2007. № 07-05.
695. К обществам знания : доклад. М. : ЮНЕСКО. 2005. URL : <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843r.pdf>.
696. Wijk J., Junne G. Intellectual Property Protection of Advanced Technology. Changes in the Global Technology System : Implications and Options for Developing Countries. *UNU/INTECH Working Paper*. 1993. № 10.
697. Merges R. P., Ginsberg J. C. Foundations of intellectual property. Foundation Press, 2004.

698. Лекция Ричарда Столлмена в МДУ. URL : http://narod.ru/disk/4143678000/Stallman_MSU_03.03.08.ogg.html.
699. Rao N. H., Sastry R. K. Towards a Policy for Management of Intellectual Property in Public Agricultural Research Systems in India. *Journal of Intellectual Property Rights*. 2008. Vol. 9. P. 242-259.
700. Dreyfuss R. C. Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm. *Public law & legal theory research paper series*. 2010. № 10-43. URL : <http://ssrn.com/abstract=1639590>
701. Lemley M. A. The surprising virtues of treating trade secrets as IP rights. *Stanford Law Review*. 2008. P. 311-353.
702. Van Caenegem W. Intellectual property law and innovation. Cambridge University Press, 2007.
703. Berger P. & Barton J. European Responses to Biotechnology : Research, Regulation, and Dialogue. The Wild Card in the Climate Change Debate. *Patenting Agriculture*. 2001. Vol. XVII, Issue 4.
704. Hilbeck A., Herren, H. Millions Spent, No One Served : Who Is to Blame for the Failure of GMO Golden Rice? URL : <https://www.independentsciencenews.org/health/millions-spent-who-is-to-blame-failure-gmo-golden-rice/>.
705. Stone G., D. Glover. Disembedding grain : Golden Rice, the Green Revolution, and heirloom seeds in the Philippines. *Agriculture and Human Values*. 2016. P.1-16.
706. Wijk J., Junne G. Intellectual Property Protection of Advanced Technology. Changes in the Global Technology System : Implications and Options for Developing Countries. *UNU/INTECH Working Paper*. 1993. № 10.
707. Dreyfuss R. C. Does IP Need IP? Accommodating Intellectual Production Outside the Intellectual Property Paradigm. *Public law & legal theory research paper series*. 2010. № 10-43. URL : <http://ssrn.com/abstract=1639590>
708. Berger P. & Barton J. European Responses to Biotechnology : Research, Regulation, and Dialogue. The Wild Card in the Climate Change Debate. *Patenting Agriculture*. 2001. Vol. XVII, Issue 4.
709. Merges R. P. Contracting into Liability Rules : Intellectual Property Rights and Collective Rights Organizations. URL : <http://scholarship.law.berkeley.edu/facpubs/2118>
710. Louwaars N. P. et al. Impacts of strengthened intellectual property rights regimes on the plant breeding industry in developing countries : a synthesis of five case studies. Wageningen University, 2005. 176 p.
711. The Global innovation index. URL : <https://www.globalinnovationindex.org>.
712. Науково-технічна діяльність : системи і механізми державного управління, показники міжнародних порівнянь, результати досліджень і розробок / за ред. Т. В. Писаренко. К. : УкрІНТЕІ, 2015. 252 с.

713. Інноваційна політика зарубіжних країн : концепції, стратегії, пріоритети : інформаційно-аналітичні матеріали, підготовлені Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та Міністерством закордонних справ України. URL : <http://rada.gov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=48725>.
714. Кашук К. М. Агротехнологічна платформа як засіб інтеграції аграрної науки та виробництва. *Ефективна економіка*. 2013. № 10. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/11914/1/8.pdf>.
715. Tabor S. R., Janssen W., Bruneau H. Financing Agricultural Research : A Sourcebook. The Hague : International Service for National Agricultural Research, 1998.
716. Близнец И., Леонтьев К. Понятие «интеллектуальная собственность» : формулировка проблемы. *Интеллектуальная собственность. Авторское право и смежные права*. 2002. № 4. С. 2-10.
717. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Отв. редактор Е. А. Васильев. М., 1993. 560 с.
718. Berger P. & Barton J. European Responses to Biotechnology : Research, Regulation, and Dialogue. The Wild Card in the Climate Change Debate. *Patenting Agriculture*. 2001. Vol. XVII, Issue 4.
719. Gold E. R., Herder M., Trommetter, M. The Role of Biotechnology Intellectual Property Rights in the Bioeconomy of 2030. *Report prepared for OECD International Futures Program*. Paris, France : OECD, 2007.
720. Калакуцкий Л. В. Доступ к генетическим ресурсам. *Вестник Российской академии наук*. 2001. № 5, Т. 71. С. 396-404.
721. Omamo S., Naseem A. Agricultural science and technology policy for growth and poverty reduction. International food policy research institute (IFPRI). International service for national agricultural research (ISNAR) division, 2005.
722. Kock M. A., Gould C. Adapting IP to an evolving agricultural innovation landscape. *WIPO Magazine*. Sniper N 2013/01028. P. 2.
723. Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
724. Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
725. Верховна Рада України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
726. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2011 р. N 1112-р. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1112-2011-%D1%80>.
727. Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» : Закон України від 02.10.2012 № 5407-VI. *Голос України*. 03.11.2012. № 208.
728. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

729. Собкевич О., Русан В., Юрченко А. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України* : веб-сайт. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/760>.
730. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.
731. Worldwide Governance Indicator. URL : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>
732. IFM Data Mapper. URL : <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
733. Worldwide Governance Indicator. URL : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>
734. Яким є оптимальний масштаб державних видатків в Україні : аналіт. записка. К. : Центр економічної стратегії, 2015. 20 с.
735. Баян А. У господарських судах знаходяться справи із заборгованості підприємств НААН перед «Укragропромом» на суму 135,1 млн грн. URL : <http://www.agropolit.com>.
736. *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
737. Звіт про конкурентоспроможність України 2010 : назустріч економічному зростанню та процвітання. Фонд «Ефективне Управління», 2010. 162 с.
738. Індекс глобальної конкурентоспроможності : позиції України за основними складовими 2014-2015. URL http://edclub.com.ua/sites/default/files/files/global_competitiveness_2015-2016.pdf.
739. IFM Data Mapper, available at: <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
740. Worldwide Governance Indicator. URL : <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#countryReports>.
741. HUBS: Індустріальні парки – великий бізнес в черзі за пільгами. *Асоціація індустріальних парків України* : веб-сайт. URL : <https://www.ainpu.com.ua/hubs-industrialni-parku-velykyj-biznes-v-cherzi-za-pilgamu>.
742. Собкевич О., Русан В., Юрченко А. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України* : веб-сайт. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/760>.
743. Напрями удосконалення політики стимулювання розвитку індустріальних парків в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України* : веб-сайт. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1734/>.
744. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
745. Звіт Рахункової палати України за 2011 рік. К., 2012. 176 с.
746. Звіт Рахункової палати України за 2012 рік. К., 2013. 198 с.

747. Звіт Рахункової палати України за 2013 рік. К., 2014. 224 с.
748. Звіт Рахункової палати України за 2014 рік. К., 2015. 216 с.
749. Звіт Рахункової палати України за 2015 рік. К., 2016. 332 с.
750. Собкевич О., Русан В., Юрченко А. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України* : веб-сайт. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/760>
751. Українські кластери. URL : <http://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternikh-sistem-po-regionakh-ukraini/>
752. Агробизнес Украины в графиках и картах. *Business Views* : веб-сайт. URL : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/20-grafikov-i-kart-kotorye-dostupno-objasnijut-agrobiznes-ukrainy-328/>
753. Агробізнес України 2015 : інфографічний довідник. URL : <http://www.bakertilly.ua/news/id878>.
754. Валова продукція сільського господарства України за 2014 рік : статбюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2015. 27 с.
755. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS/countries>
756. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS/countries>
757. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
758. *Державна служба статистики України* : веб-сайт. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
759. *Портал Державного агентства земельних ресурсів України* : веб-сайт. URL : <http://land.gov.ua>.
760. *Портал Державного агентства земельних ресурсів України* : веб-сайт. URL : <http://land.gov.ua>.
761. Агробизнес Украины в графиках и картах. URL : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/20-grafikov-i-kart-kotorye-dostupno-objasnijut-agrobiznes-ukrainy-328/>
762. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator/AG.YLD.CREL.KG/countries>
763. Галузевий огляд: агропромисловість. Ерсте-банк, 2011. 24 с.
764. Пенцак Є. Майбутнє українського агробізнесу забезпечить ефективний менеджмент, а не чорноземи. URL : <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/majbutnje-ukrajinskogo-agrobiznesu-zabezpechit-efektivnij-menedzhment-a-ne-chornozemi-233/>
765. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator/AG.CON.FERT.ZS>
766. Сільське господарство України 2014 : статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2015. 379 с.

767. World Bank Data. URL : <http://data.worldbank.org/indicator/EA.PRD.AGRI.KD>
768. Сільське господарство України 2014 : статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2015. 379 с.
769. Україна-ЄС : на низькому старті перед ЗВТ. Інвентаризація. URL : <http://www.nacija.com.ua/?article=5518>
770. Перспективи розвитку науково-технічного і виробничого співробітництва України з країнами ЄС. URL http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/spivrobitn_z_ES.pdf.
771. Сільське господарство України 2014 : статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2015. 379 с.
772. Аналітичний огляд динаміки торгів акціями українських аграрних компаній. *Моніторинг біржового ринку*. 2014. №6 (25). 56 с.
773. Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2014 рік : аналітична довідка. К.: УкрІНТЕІ, 2015. 208 с.
774. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
775. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
776. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
777. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
778. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
779. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
780. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
781. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
782. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
783. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
784. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
785. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
786. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.

787. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
788. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
789. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
790. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
791. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
792. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
793. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
794. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
795. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
796. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
797. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
798. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
799. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
800. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
801. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
802. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
803. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
804. Науково-технічна діяльність: системи і механізми державного управління, показники міжнародних порівнянь, результативність досліджень і розробок / за ред. Т. В. Писаренко. К. : УкрІНТЕІ, 2015. 252 с.
805. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). К. : Агроосвіта. 2014. 104 с.
806. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державний комітет статистики України, 2011. 207 с.

807. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2011/12 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2012. 219 с.
808. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2012/13 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2013. 188 с.
809. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2013/14 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2014. 165 с.
810. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2015. 169 с.
811. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2016. 171 с.
812. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). К. : Агроосвіта. 2014. 104 с.
813. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). К. : Агроосвіта. 2014. 104 с.
814. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державний комітет статистики України, 2011. 207 с.
815. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2016. 171 с.
816. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). К. : Агроосвіта. 2014. 104 с.
817. Статистичний щорічник за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка. К. : Державна служба статистики України, 2013. 552 с.
818. Статистичний щорічник за 2014 рік / за ред. І. М. Жук. К. : Державна служба статистики України, 2015. 585 с.
819. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). К. : Агроосвіта. 2014. 104 с.
820. Статистично-аналітичні дослідження діяльності вищих навчальних закладів Мінагрополітики України за 2013 рік (у таблицях, графіках, діаграмах). К. : Агроосвіта. 2014. 104 с.
821. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державний комітет статистики України, 2011. 207 с.

822. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2015/16 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2016. 171 с.
823. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року : статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2015. 169 с.
824. Національні рахунки освіти України у 2014 році / Статистичний бюлетень. К. : Державна служба статистики України, 2016. 89 с.
825. Игнатов И. И. Роль акта Бэя-Доула (bayh-dole act-1980) в трансфере научных знаний и технологий из американских университетов в корпоративный сектор : итоги тридцатилетнего пути. URL : <http://www.riep.ru/upload/iblock/a7d/a7d78159ad649717357e2eb264902f75.pdf>.
826. Україна в цифрах у 2013 році / за ред. О. Г. Осауленка. К.: Державна служба статистики України, 2014. 239 с.
827. Рейтинг стран мира по количеству патентов. *Центр гуманитарных технологий* : веб-сайт. URL : <http://gtmarket.ru/ratings/rating-countries-patents/info>.
828. Промислова власність у цифрах за 2013 рік. К.: Державне підприємство «Український інститут промислової власності», 2014. 79 с.
829. Академический рейтинг университетов мира. URL : <http://www.shanghairanking.com/ru/>
830. Stanford facts (2015). URL : <http://facts.stanford.edu/>.
831. Державна установа «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» : веб-сайт. URL : <http://agroosvita.com/>.
832. Державна установа «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта» : веб-сайт. URL : <http://agroosvita.com/>.
833. Консолідований рейтинг вузів України 2014 року. *Інформаційний освітній ресурс «Освіта.ua»* : веб-сайт. URL : <http://osvita.ua/vnz/rating/25712/>.
834. НААН України : веб-сайт. URL : <http://www.naas.gov.ua>
835. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
836. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
837. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
838. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
839. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.

- [illegible]

- К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
862. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
863. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
864. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
865. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
866. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
867. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
868. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2011. 282 с.
869. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2012. 305 с.
870. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2013. 287 с.
871. наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
872. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2015. 255 с.
873. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник. К. : Державна служба статистики України, 2014. 314 с.
874. Роль публічно-приватного партнерства у формуванні суспільного діалогу в Україні : рекомендації круглого столу 13 грудня 2011 року, м. Київ. *Український центр сприяння розвитку публічно-приватного партнерства* : веб-сайт. URL : <http://www.ukrppp.com/uk/held-events/202-13-2011-l-r->
875. Сводные данные международных мероприятий в области образования, науки и инноваций на 2013 г. (Регионы мира). URL : www.science-forum.ru
876. *Верховна Рада України* : веб-сайт. URL : <http://zakon.rada.gov.ua>.
877. Собкевич О., Русан В., Юрченко А. Щодо державної політики підтримки розвитку аграрних кластерів в Україні. *Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України* : веб-сайт. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/760>
878. *Українські кластери* : веб-сайт. URL : <http://ucluster.org/blog/2012/06/struktura-klasternikh-sistem-po-regionakh-ukraini/>
879. Індустріальні парки. *Асоціація індустріальних парків України* : веб-сайт. URL : <http://www.ainpu.com.ua/parks/>

Наукове видання

ЛИТВИНЧУК Ірина Леонідівна

Управління інтелектуальною власністю в системах AR4D
(agricultural research for development)

Монографія

Комп'ютерна верстка Литвинчук І.Л.

Підписано до друку 20.07.2017 р.
Формат 60х84/16. Гарнітура Times New Roman
Ум. друк. арк. 36,03
Наклад 300 прим. Зам. № 503.

Свідоцтво суб'єкта про державну реєстрацію
ДК №3402 від 23.02.2009 р.
Житомирський національний агроекологічний університет, 2017.
10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7.